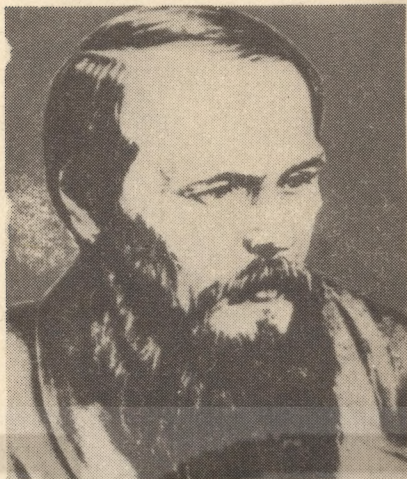

dostoievski

«Romanul *Crimă și pedeapsă* (1866) a consacrat gloria literară a lui Dostoievski. Romanul acesta, revelatoriu pentru geniul de artist al lui Dostoievski a reprezentat totodată și o primă expunere completă a concepției sale filozofice ...Întreaga creație de mai târziu a lui Dostoievski s-a revărsat în albia croită de *Crimă și pedeapsă*....»

MIHAI NOVICOV

editura minerva

Vol. I—II, lei 10

123

dostoievski

crimă și pedeapsă

dostoievski

Ilustrația copertei : *Vasile Olao*

f. m. dostoevski

crimă și pedeapsă

ROMAN

TRADUCERE DE ȘTEFANA VELISAR TEODOREANU ȘI
ISABELLA DUMBRĂVĂ

PREFĂȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC DE MIHAI NOVICOV

Minerva

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1975
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Ediția a II-a (B.P.T.)

Ф.М. Достоевский
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
в десяти томах
том пятый
гослитиздат
москва 1957

PREFAȚA

În istoria literaturii universale sînt puțini scriitorii ale căror opere să fi suscitât atîtea discuții în contradictoriu ca operele lui Dostoievski. De la primele povestiri și pînă-n anii de glorie, tot ce publica Dostoievski devenea obiect de polemică. Iar după moartea scriitorului, controversalele s-au extins dincolo de granițele Rusiei. În lupta sa împotriva spiritului mic-burghez, Gorki, de pildă, nu o dată a simțit nevoie să ia atitudine împotriva acelor care speculau ceea ce el, Gorki, considera că este latura vulnerabilă a moștenirii dostoievskiene. „*M-am ocupat în mod deosebit de Dostoievski — preciza el în raportul prezentat în 1934 la primul congres al scriitorilor sovietici — deoarece omîțînd înrîurirea pe care au avut-o ideile sale, ar fi aproape imposibil să înțelegem cotitura bruscă, produsă în literatura rusă și în atitudinea majorității intelectualilor de după 1905—1906, care de la radicalism și democratism au trecut la apărarea și sprijinirea ordinii burgheze*”¹.

Și pînă azi reprezentanții unor tendințe ideologice reacționare încearcă să uzeze de opera lui Dostoievski ca de un steag, interpretînd-o ca o justificare a individualismului exacerbat. Dar interpretarea este, evident, unilaterală și mistificatoare. Opera lui Dostoievski este o operă genială care cuprinde, pe lîngă unele implicații ideologice anacronice, și o latură umanistă, consonantă

¹ *Gorki despre literatură. Articole de critică literară*, Editura Cartea Rusă, București, 1956, p. 615.

cu aspirațiile dintotdeauna spre progres și echitate socială. Încă în 1913, în toiul polemicii împotriva karamazovismului, Gorki arăta că „*incontestabil Dostoievski este un geniu, nimeni nu se îndoiește de asta, însă el este geniuul nostru rău*”¹, iar răspunzând la atacurile cu care a fost copleșit, preciza că nu este împotriva lui Dostoievski, ci pentru combaterea influențelor destructive pe care lectura neavizată a operei lui Dostoievski le poate genera. După cum se știe, Vladimir Ilici Lenin a sprijinit atunci această poziție a lui Gorki.² Comentînd noul roman al scriitorului naturalist Vinnicenko, corespondentul Inesei Armand semnală cît de nocive pot deveni imitațiile triviale după romanele lui Dostoievski³.

Se pare că această împrejurare o are în vedere și Tudor Vianu, atunci cînd constată, într-un studiu scris în anul 1956, că după ce gloria lui Dostoievski a fost „*la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru deopotrivă cu a lui Lev Tolstoi*”, mai tîrziu, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, „*renumele lui Dostoievski a trebuit să intre, în propria patrie a poetului, în conul de umbră*”⁴. După Tudor Vianu, această rezervă s-ar datora

¹ Gorki despre literatură. Articole de critică literară, p. 131.

² Într-o scrisoare din 1913, Lenin spune: „*Ieri am citit în Reci răspunsul d-tale la «urletele» în legătură cu Dostoievski și eram cît pe-acî să mă bucur...*” (*Lenin despre cultură și artă*, Editura politică, București, 1957, p. 496.).

³ *Ibidem*, pp. 532—533. Este evident însă că atitudinea lui Lenin nu poate fi redusă la atît. După cum o atestă scriitorul Vl. Bonci-Bruevici, Lenin îl stima mult pe Dostoievski, cu toate contradicțiile sale, considerîndu-l „*un scriitor într-adevăr genial, care cercetează laturile bolnave ale societății*”. Lenin îndemna la o apreciere atentă, nuanțată a scrierilor lui Dostoievski (c.f. *Lenin vsegda s nami. Vospominania sovetskih i zarubejnih pisatelei*, Moscova 1967, pp. 26—27; vezi de asemenea încercarea noastră: *Lenin despre unele probleme ale dezvoltării literare în primii ani ai puterii sovietice*, în volumul *Lenin și literatura*, București, Editura Univers 1970, p. 107—136).

⁴ *Studii de literatură universală și comparată*, ediția a II-a revăzută și adăugată, Editura Academiei R.S.R., București, 1963, p. 531.

„limitelor“ lui Dostoievski, care „n-a conceput nici o soluție pentru înlăturarea suferinței omenеști“. „Atitudinea lui Dostoievski, conchide ceva mai departe Tudor Vianu, nu putea deci mulțumi *Revoluția*, descătușată pentru a găsi o soluție generală față de existența răului în lume, o soluție întocmită pe temelia cunoașterii cauzelor adînci ale răului și pe o transformare a orînduirii sociale în care toate aceste cauze să fie eliminate. Dezacordul între Dostoievski și *Revoluție*, în acest punct esențial al năzuințelor lor, explică alunecarea în impopularitate a marelui scriitor, timp de mai multe decenii.“¹

Explicația este fără îndoială corectă, dar într-o privință incompletă. În primii ani după *Revoluția* din Octombrie numele lui Dostoievski a fost cinstit ca și al altor scriitori celebri, iar în octombrie 1921 centenarul nașterii sale a fost marcat prin numeroase festivități². După cum o atestă lucrările de specialitate apărute în ultimii ani în U.R.S.S., ignorarea lui Dostoievski din punctul de vedere al rolului jucat de el în dezvoltarea literaturii ruse a intervenit mai tîrziu, datorîndu-se mai ales strecurării unor criterii normative, de esență dogmatică în interpretarea fenomenului literar. Fără a trece cu vederea ceea ce rămîne inacceptabil mai ales în poziția ideologică a lui Dostoievski, cercetătorii contemporani pun accentul pe valorile de conținut și de expresie care-l apropie de epoca noastră. Din 1956 (cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea scriitorului) și pînă-n prezent în U.R.S.S. au apărut numeroase ediții noi ale scrierilor lui Dostoievski, precum și studii substanțiale referitoare la operă. În introducerea la o culegere omagială, punctul de vedere al colectivului de autori a fost precizat cît se poate de clar: „*Sarcina culegerii de față este de a-l înfățișa pe Dostoievski în primul rînd ca pe un mare artist al literaturii ruse clasice, ținînd seama de caracterul*

¹ Ibidem, pp. 532—533.

² *Istoria ruskoî sovetskoi literaturi*, vol. I, Moscova, 1967, p. 734.

istoricește determinat, cît și de originalitatea irepetabilă a operei sale, de întreaga complexitate a contradicțiilor talentului său.”¹

În spiritul acestei atitudini de principiu, urmărind de pildă influențele exercitate de Dostoievski asupra scriitorilor din apusul Europei, cercetătoarea T. Motiliova conchide că amprenta dostoievskiană trebuie căutată nu numai în lucrările scriitorilor aparținînd unor curente nerealiste sau antirealiste de diferite nuanțe, dar și în creația unor realiști ai secolului: „Dostoievski a îmbogățit literatura mondială cu noi mijloace realiste de dezvăluire a contrastelor sociale ascuțite (...) El a luminat viața sufletească a omului în laturile pînă la el necunoscute. El a ajutat multor cititori din Apus să vadă mai clar putregaiul orînduirii capitaliste, caracterul antiuman al moralei burgheze, virulența egoismului burghez. Toate acestea dau dreptul luptătorilor de azi pentru pace și un viitor mai bun al poporului să cinstească cu recunoștință memoria lui tragică și nemuritoare.”²

Amplificarea interesului pentru creația lui Dostoievski este elocvent ilustrată și prin numeroasele cercetări ce i-au fost dedicate în ultimii ani în patria noastră. În afara unor studii de substanță cu privire la ecoul și răspîndirea operei lui Dostoievski în România³, sînt de menționat în special volumele ce se ocupă pertinent de anumite zone sau aspecte ale operei sale⁴, și care învederează pregnant cît de adîncă a fost pătrunderea marelui scriitor rus în străfundurile sufletului omenesc, cît de bogate în semnificații general umane descoperirile sale estetice, cît de mul-

¹ *Trorcestvo Dostoievskogo*, Institutul de literatură mondială, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, p. 3.

² *Ibidem*, p. 44.

³ Tatiana Nicolescu, *Dostoievski și literatura română dintre cele două războaie mondiale*, în *Viața românească*, 1971, nr. 11, p. 95—104; Dinu Pillat, *Descoperirea lui Dostoievski*, în *Luceafărul* din 2 februarie 1974.

⁴ Ion Ianoși, *Dostoievski: „tragedia subteranei“*, București, 1968, 428 p.; Liviu Petrescu, *Dostoievski, Eseu*, Dacia, Cluj, 111 p.; Valeriu Cristea, *Tînărul Dostoievski*, București, Cartea românească, 240 p.; Alfred Heinrich, *Tentația absolutului. Personaj și compoziție în opera lui Dostoievski*, Facla, Timișoara, 1973, 179 p.

tilaterală contribuția la consolidarea și lărgirea experienței literar artistice în general.

Un scriitor genial, înverșunat în căutarea adevărului, sensibil, poate ca nimeni altul la tot ce este suferință omenească, năzuind să afle răspunsuri la problemele care-l frământă pe om în ascunzișurile cele mai tainice ale sufletului său, dar evitând să raporteze descoperirile sale la dezvoltarea istorică a societății și — tocmai de aceea — responsabil, poate, într-un fel, prin dialectica apropiierilor de contrarii, de cele mai strigătoare erori, pe care le-au folosit și continuă să le folosească împotriva forțelor populare, revoluționare, reprezentanții reacțiunii — iată cum ne apare și astăzi Dostoievski, iată pe ce bază sintem datori să cercetăm în spirit partinic, marxist-leninist opera sa.

Feodor Mihailovici Dostoievski s-a născut la 30 octombrie (11 noiembrie) 1821, la Moscova, în familia unui medic. Copilăria și adolescența și le-a petrecut în parte în ambianță „raznocință” a Rusiei de atunci, în parte la țară, într-o mică moșioară pe care tatăl său a cumpărat-o după ce a înaintat pe scara ierarhiei birocratice. A învățat mai întâi la un „pension” particular din Moscova, iar apoi la Școala superioară de ingineri din Petersburg. Dar din adolescență s-a simțit atras către literatură. Încă din anii studenției a fost inițiator al unui cerc literar, iar după terminarea studiilor a rămas în slujbă doar un an. Demisionînd în 1844, își face din literatură o profesie, pînă la sfîrșitul vieții.¹

A debutat în 1844 cu o traducere a romanului lui Balzac *Eugénie Grandet*. În 1845 scrie romanul epistolar *Oameni sărmani*, care prin intermediul lui D. Grigorovici și A. Nekrasov ajunge să fie cunoscut de Bielinski. Marele critic democrat-revoluționar

¹ Dintre lucrările monografice dedicate lui Dostoievski, date biografice dintre cele mai complete conține volumul lui Grossman, *Dostoievski*, Moscova, 1965. Am folosit de asemenea culegerea *F. M. Dostoievski v vospominaniiah sovremennikov*, vol. I și II, Moscova, 1964.

apreciază de la prima lectură uimitorul talent al autorului. Mai târziu Dostoievski își va aminti că momentul în care a auzit elogiul lui Bielinski „a fost cel mai solemn” în întreaga lui viață. Romanul *Oameni sărmani* a apărut în *Almanahul Petersburgului* în ianuarie 1846 și a consacrat de îndată reputația lui Dostoievski drept unul din cei mai talentați scriitori tineri ai vremii.

Între această dată și arestarea sa, (la 23 aprilie 1849) este cuprinsă prima perioadă a creației lui Dostoievski, marcată și ea de vizibile contradicții. Pe de o parte, Dostoievski aparține aripii celei mai înaintate a intelectualității ruse de atunci, este considerat un reprezentant al „școlii naturale”, un continuator al lui Gogol. Este însuflețit de ideile socialismului utopic, frecventează cercul socialist al lui Petrașevski. Pe de altă parte în planul orientării literare intră în contradicție cu același Bielinski, refuză să colaboreze în exclusivitate cu revista *Sorremennik*. Deși susținea că izvorul inspirației literare e viața, iar pe sine se va numi întotdeauna un „copil al veacului”, nici în idealul socialiștilor utopici, Dostoievski nu recunoștea finalitatea socială a artei, fiind de părere că „scopul artei e în ea însăși”. Contradictorie a fost poziția lui Dostoievski și în problemele politice ce se discutau în cercurile socialiste clandestine pe care le frecventa; deși aparținea mai degrabă aripii moderate a grupării lui Petrașevski, a participat totuși la fondarea unei organizații restrânse având ca scop înființarea unei tipografii secrete și inițierea unei acțiuni revoluționare pentru desființarea iobăgiei. Deși avea rezerve față de multe din ideile lui Bielinski, a răspândit cu fervoare *Scrisoarea către Gogol* a acestuia citind-o în câteva ședințe. De altfel, răspândirea *Scrisorii către Gogol* a fost și principalul capăt de acuzație la procesul intentat grupului lui Petrașevski.

Grevată de contradicții e și creația scriitorului. Entuziasmat de adâncul conținut social al romanului *Oameni sărmani*, inițial Bielinski a apreciat binevoitor și *Dublul*. Însă în *Privire asupra literaturii ruse din anul 1846*, revine întrucitva, reproșând autorului coloritul fantastic „care îndepărtează lucrarea de la direcția literaturii înaintate”. În *Oameni sărmani* latura cea mai prețioasă a operei, care l-a făcut pe Bielinski s-o aprecieze atât de plener,

a fost afirmarea — în spiritul tradiției lui Pușkin și Gogol — a frumuseții sufletești a oamenilor „mici și umili“, a superiorității lor în comparație cu reprezentanții societății „înalte“. Dar pînă și în această lucrare de debut se simte — în germene — tendința care mai tîrziu va deveni predominantă — de a admira „smere-nia“ oamenilor nenorociți. În *Dublul*, după aprecierea lui Bielinski, apare ca un pas înainte în comparație cu primul roman încă o notă tare a operei lui Dostoievski, și anume — dezvăluirea procesului de descompunere a omului modest, în contact cu mediul relațiilor mercantile și al „combinațiilor“ interesate. Dar de pe acum explicația acestui proces este căutată nu atît în condițiile social-istorice, cît mai ales în manifestarea unui „element etern“ al naturii umane. Extrapolări de acest gen sînt proprii și altor lucrări. Găsim în ele variate tipuri de funcționari umili, atît de neîncrezători în situația lor încît posibilitatea de a pierde slujba devine pentru ei o adevărată obsesie, din cauza căreia unii înnebunesc (*Inimă slabă*), alții își refuză totul din avariție și acumulează banii depozitîndu-i spre păstrare sub saltea (*Domnul Proharcin*), alții, în sfîrșit, pierd din cauza servilismului înfățișarea omenească (*Polzunkov*, în traducere *Tîritură*). Totodată orizontul tipologic se lărgeste prin cuprinderea de tipuri de moșieri ariviști (*Romanul în nouă scrisori*, *Soția altuia*, *Soțul gelos*), funcționari importanți (*Nunta și pomul de iarnă*) și chiar oameni din popor (*Povestirile unui om încercat*, mai tîrziu *Hoțul cîstit*). Efortul de a da o galerie variată de „tipuri“ contemporane e prezent și în publicistica lui Dostoievski din acea vreme (seria de însemnări sub titlul *Crema Petersburgului* în ziarul *Petersburgskie vedomosti*). În foiletoanele sale, tînărul scriitor se afirmă ca un adversar ferm al slavofililor patriarhaliști, apărînd ideea progresului în toate direcțiile. El elogiază capitala pentru pulsația ei dinamică, pentru „setea de acțiune care frămîntă pe locuitorii ei“. Dar tot după Dostoievski setea aceasta de acțiune nu poate fi potolită din cauza realității „care necesită măsuri prealabile de ajustare“. Văzînd în această nepotrivire (între „setea de acțiune“ și absența condițiilor prielnice pentru activitate) principala contradicție a

vieții rusești, Dostoievski a întrupat-o artistic zugrăvind în câteva dintre povestirile sale tipuri remarcabile de intelectuali vișători.

Primul din ei, eroul principal al povestirii *Gazda* (atît de violent criticată de Bielinski în *Privire asupra literaturii ruse din anul 1847*) eșuează în încercarea de a dezlega misterul unei femei frumoase și a însoțitorului ei cu înfățișare sumbră. Inspirată, posibil, și din *Răzbunarea cumplită* a lui Gogol, povestirea conținea, în germene, tendința, ulterior amplificată de a interpreta într-un spirit mistico-romantic viața poporului așa-zis „de jos“.

Șocat de aprecierea negativă a lui Bielinski, scriitorul încearcă să trateze aceeași temă a „visătorului” într-un stil poetic-sentimental în *Nopti albe*. De tema „visurilor deșarte” e legată — dar într-alt fel — și ultima operă dinainte de arestarea lui Dostoievski — romanul (rămas neterminat) *Netoșka Nezvanova*. Apar însă și aspecte noi. Pentru prima dată e tratată amplu și tema copilăriei nefericite. Crescută într-o familie săracă, martoră a nesfârșitelor certuri între mama și tatăl vitreg, atașîndu-se de acesta din urmă, dar părăsită de el după moartea mamei, Netoșka ajunge în cele din urmă în casa unui aristocrat bogat, fiind parcă obsedată de dorința de a închina cuiva existența ei. Schilodirea copilului în condițiile existenței mizere, departe de căldura unui adevărat „cămin”, este înfățișată impresionant, zguduitor. Încă în povestirea *Nunta și pomul de iarnă* Dostoievski recunoștea că-i place să observe copiii, să urmărească mișcările spontane ale sufletului lor. El va rămîne fidel acestei preocupări toată viața, compunînd tablouri despre viața copiilor nefericiți și transformîndu-le în tot atîtea rechizitorii fără apel la adresa societății în care egoismul, setea de înavuțire și parvenire condamnă copiii la contactul timpuriu și adesea tragic cu asprimile vieții (Nelli în *Obidiți și umiliți*, copiii lui Marmeladov în *Crimă și pedeapsă*, episodul cu moartea lui Iliușecika din *Frații Karamazov*). Nouă în *Netoșka Nezvanova* este și figura artistului ratat — violonistul Efimov, tatăl vitreg al eroinei principale. Dar, deși înfățișează cu mult realism și condițiile obiective, generate de societate, care l-au împiedicat pe Efimov să se afirme, autorul mai sugerează

că tragismul existenței sale s-ar putea explica nu atât prin aceste condiții, cât prin acțiunea contradicțiilor inerente sufletului de artist, independent, mândru, capabil de sublim entuziasm, dar și slab, șovăielnic, viciat de tentațiile „visărilor deșarte”.

Pornind de aici cercetătorul sovietic G.M. Fridlender, excelent cunoscător al operei lui Dostoievski, definește în acest fel una din contradicțiile fundamentale din opera scriitorului preferat: „*Interesul predominant pentru zugrăvirea vieții lăuntrice, psihice, pentru prăbușirile și înălțările omului, care «s-a rupt» de societate, ca și formula psihologică a «visărilor deșarte» își scoate la iveală latura limitată și chiar reacționară îndată ce din câmpul de observație al scriitorului dispare situația concretă social-istorică și cauzele social-istorice reale care generează suferințele eroilor și divorțul lor cu viața. Ruperea vieții spirituale interioare a eroilor de lumea înconjurătoare, tendința de a înțelege și de a explica contradicțiile psihologiei omului ca fiind determinate nu de realități sociale obiective, ci de «natura» intimă, subiectivă a omului îl aduc pe Dostoievski în anii 1860—70 la ideea reacționară, religioasă a dedublării sufletului uman.»¹*

★

Împreună cu ceilalți participanți ai cercului Petrașevski, Dostoievski a fost arestat la 23 aprilie 1849 și condamnat ulterior la 4 ani muncă silnică și pierderea drepturilor civile, cu indicația de a fi încadrat, după ispășirea pedepsei, ca simplu soldat în armată. Și-a executat pedeapsa în penitenciarul de muncă silnică

¹ G. M. Fridlender, *F. M. Dostoievski*, din volumul *Istoria russoi literaturî 70-h i 80-h godov*, partea a II-a, Moscova—Leningrad, 1956, p. 29. Aprecierea citată de noi va părea, poate, unora prea categorică. Deocamdată nu ne propunem s-o discutăm, întrucît ne interesează nu atât cauza adversității lui Dostoievski față de explicațiile social-istorice ale contradicțiilor din comportarea oamenilor, cât existența acestei adversități. Dacă modul în care Dostoievski a înfățișat procesul de dedublare a caracterului uman a avut sau nu ca izvor o credință religioasă este, după părerea noastră, o problemă secundară. Esențial este că autorul tratează „cazurile” izolîndu-le de fluxul istoric, situîndu-le chiar în afara lui.

de la Omsk, unde a fost adus la 23 ianuarie 1850 și de unde a fost eliberat în februarie 1854. După eliberare, a fost încadrat ca soldat în batalionul de infanterie de la Semipalatinsk (Siberia). În ciuda condițiilor foarte grele de viață, aici Dostoievski recapătă posibilitatea de a citi și de a scrie. După moartea împăratului-călah Nicolae I, datorită intervențiilor unui coleg de școală (E.I. Totleben, erou al apărării Sevastopolului și mai târziu erou al cuceririi Plevnei), Dostoievski este înaintat la gradul de ofițer și i se permite să-și tipărească lucrările. În 1857, în revista *Otecestvennîe Zapiski* apare, semnată M-ii, nuvela *Micul erou* scrisă încă din 1849, în fortăreața Petropavlovsk. După alte intervenții, i se îngăduie să se înapoieze în Rusia europeană. În august 1859, el se stabilește la Tver, iar în decembrie același an se mută la Petersburg. Tot în 1859, Dostoievski își reia activitatea literară.

Anii petrecuți în închisoare, iar după aceea în armată au lăsat o urmă de neșters în viața lui Dostoievski. Tocmai de aceea, poate, unii cercetători sînt înclinați să explice contradicțiile personalității sale mai ales prin această împrejurare, opinie ce ni se pare a fi amendabilă. Nu pot fi desconsiderate nici alte elemente ale biografiei, șocurile la care scriitorul a fost supus mereu. Este cunoscută farsa criminală pe care au jucat-o autoritățile țariste celor implicați în procesul cercului Petrașevski. Inițial acuzații au fost condamnați la moarte, au fost aduși în piața Semionovski pentru a fi împușcați, primul grup a fost pregătit chiar pentru execuție, și abia după aceasta li s-a adus la cunoștință comutarea pedepsei. Dostoievski a cunoscut deci în toate amănunțele destinul unui condamnat la moarte, destin pe care-l va zugrăvi mai târziu în *Idiotul*. Pe de altă parte, la închisoare epilepsia de care suferea s-a agravat, pricinuindu-i suferințe enorme. Prin toate acestea se explică și caracterul nervos, instabil al genialului scriitor, veșnica lui căutare de senzații „tari”; a călătorit mult, a fost un jucător pasionat, a trăit mereu în lipsă de bani, veșnic hăituit și de creditori și de „binevoitori” indezirabili.

Dar, evident, existența dintre zidurile închisorii a lăsat urme adânci. Fără înțelegerea „cotiturii” pe care au suferit-o aici concepțiile sale despre lume și viață, opera lui Dostoievski nu poate

fi înțeleasă. De aceea, romanul *Amintiri din casa morților* prezintă un interes deosebit.¹ La această operă monumentală, Dostoievski a început să lucreze îndată după eliberare (1854), dar a terminat-o abia în 1860. Ultimul capitol, al optulea, despre viața deținuților politici, interzis inițial de cenzură, a apărut în 1862.

Amintiri din casa morților a fost prima operă de răsunet în literatura rusă care a înfățișat viața condamnaților. Bazată pe un imens material de fapte, trăite și reconstituite de un artist genial, lucrarea lui Dostoievski a înfățișat cu atîta vigoare suferințele îngrozitoare ale celor proscriși, cît și cruzimea temnicerilor, încît contemporanii au comparat-o cu *Infernul* lui Dante și frescele *Judecății de apoi* ale lui Michelangelo².

Volumul *Amintiri din casa morților* se deosebește de alte opere ale lui Dostoievski și prin tonul său calm. Dacă în lucrările de ficțiune stilul e nervos, grăbit, dînd impresia că autorul e parcă nerăbdător să relateze noi și noi întîmplări, în *Amintiri din casa morților* narațiunea e de o impasibilitate imperturbabilă, aproape clasică. Dostoievski lasă faptele să vorbească de la sine, însă ele, faptele, încarcă opera cu un conținut social exploziv³.

Deși adversar (în perioada cînd scria *Amintirile*) al teoriei materialiste care explica criminalitatea prin înfrîurirea nefastă a mediului înconjurător, Dostoievski înfățișează un tablou care de fapt înfirmă propriile sale convingeri. Imensa majoritate a ocnașilor provin din rîndurile țăranilor iobagi și ale soldaților, condamnați pentru diferite crime, determinate, mai totdeauna,

¹ De fapt. *Insemnări din casa morții* (*Zapiski iz miortvogo doma*).

² Herzen a numit *Amintiri din casa morților* o „carte groaznică, care va rămîne pururi înscrisă peste sfîrșitul domniei întindecate a lui Nicolae I, precum cunoscuta inscripție a lui Dante deasupra intrării în *Infern*“ (*Opere complete*, 1922, XVII, p. 258).

³ Scriitorul Bonci-Bruevici își amintește că Lenin spunea că *Amintiri din casa morților* e „o operă fără egal în literatura rusă și universală, operă în care a fost înfățișată magistral nu numai ocna, dar și «casa morții», în care locuia poporul rus sub țarii din dinastia Romanovilor“.

de izbucnirea protestului (sau a revoltei) spontane împotriva exploatării și batjocoririi personalității lor. E semnificativă și observația că, în majoritatea lor, ocașiile erau oameni mai buni și mai ales mai înzestrați decât cei rămași afară (în ocnă 50% din condamnați știau carte, în timp ce, în general, în Rusia acelor timpuri procentul era mult mai mic).

Pe de altă parte, *Amintiri din casa morților* conține și un elogiu vibrant adus poporului rus. Dacă pe decembriști guvernul țarist i-a concentrat într-o singură închisoare, cu o administrație specială, cu cei condamnați în procesul cercului Petrașevski s-a procedat altfel. Ei au fost despărțiți și împrăștiați în închisori diferite, fiind supuși aceluiași regim ca și deținuții de drept comun. Scopul demoralizării celor izolați a fost în mare parte atins; în același timp, însă, Dostoievski a căpătat posibilitatea să ia contact nemijlocit cu poporul. „*Cîte tipuri și caractere din popor am cunoscut în ocnă!*” va scrie el mai târziu fratelui său Mihail. *Am trăit împreună cu toți acești oameni și de aceea mi se pare că-i cunosc destul de bine. Cite istorii ale vagabonzilor și tilhariilor și, în general, ale vieților mizere, nenorocite. Material pentru nenumărate volume. Ce popor minunat!*” Spre deosebire de V. Hugo sau Dickens, Dostoievski nu-i romanțizează pe ocași, dar îi descrie în primul rînd nu ca ocași, ci ca oameni. În fiecare condamnat el vede un destin, o traiectorie de viață, viziune ce i-a permis să descopere la tovarășii săi de suferință numeroase calități ale poporului rus: tăria de caracter, hărnicia, inventivitatea, mîndria. Dostoievski nu omite să menționeze prezența la ocnă și a unor indivizi complet descompuși, însă atenția îi este atrasă în primul rînd de izbucnirile umanității, cu atît mai puternice, cu cît se produc în condițiile unei existențe oprite pînă la limită. Scene spectaculoase, precum aceea a eliberării vulturilor captiv, sînt revelatorii. În zăgrăvirea tipurilor de „proscriși”, Dostoievski poate fi receptat și ca un precursor al lui Gorki, deși, firește, e lipsit de incandescența romantică a acestuia. După cum în *Flori de mucegai*, Arghezi, care a dat și prima versiune românească a *Amintirilor din casa morților*, e incontestabil dostoievskian, într-un anume sens.

Principalele opere ale lui Dostoievski, apărute după întoarcerea din Siberia și pînă la *Crimă și pedeapsă* (1866), în afară de *Amintiri din casa morților*, sint *Visul unchiului* (1859), *Stepancikovo și locuitorii săi* (1859), *Umiliți și obidiți* (1861), *O întîmplare penibilă* (1862), *Insemnări de iarnă despre impresii de vară* (1863) și *Insemnări din subterană* (1864). În acești ani, Dostoievski a editat, împreună cu fratele său M.M. Dostoievski, revista *Vremea* (1861—1863), iar după suspendarea acesteia de către cenzura țaristă — *Epoha* (1863—1865). De-a lungul articolelor publicate în cele două periodice poate fi urmărită evoluția concepțiilor politice, filozofice și estetice ale lui Dostoievski.

În anii 1840—1850 el polemizează cu slavofilii ruși, ridicîndu-se mai ales împotriva afirmației absurde cum că reformele lui Petru I au fost un rău pentru Rusia, întrucît au abătut-o de pe drumul ei propriu, specific, neaoș. În anii 1860—1870 scriitorul se menține în aparență pe aceeași linie, dar îi aduce unele corective. Reformele lui Petru nu pot fi puse în discuție întrucît au constituit o necesitate istorică, răul a izvorit din faptul că au fost efectuate de sus, silnic, din care cauză s-a creat o prăpastie între „clasele culte” și popor, prăpastie ce s-a adîncit cu timpul și fiindcă păturile înstărite erau preocupate să-și însușească și să asimileze zestrea culturală a Europei. Acum procesul fiind terminat, a venit timpul „întoarcerii la popor”, pentru ca sporul de civilizație obținut să fie adaptat „solului” național, iar oamenii culți să recapete virtuțile populare — înaltul ideal moral al vieții de obște, al adevărului și dreptății.

Cu tot caracterul său vag, programul acesta a fost receptat inițial cu simpatie, deși reținută, de *Sovremennik* și cercurile intelectuale din jurul lui. Dar curînd a devenit evident că poziția de „mijloc” a revistei *Vremea*, implicînd pretenția de a arbitra între diferite curente ale opiniei publice, n-are temei. Principala și fundamentală deosebire între poziția democraților revoluționari și cea a lui Dostoievski a constatat în faptul că în timp ce primii înțelegeau lozincă „cu fața spre popor” în spirit revoluționar ca

un indemn de a mobiliza forțele latente ale poporului în lupta împotriva absolutismului țarist și a stăpînirii moșierești, Dostoievski milita pentru „împăcare”; el vedea în reforma din 1861 nu un subterfugiu, ci deschiderea căii spre lichidarea antagonismelor, susținînd că în Rusia, spre deosebire de apusul Europei, datorită „solului” național, contradicțiile dintre diferite pături sociale sînt reductibile. De pe această poziție a „împăcării” într-un moment istoric pe care Lenin l-a apreciat ca un moment de „fierbere revoluționară”, Dostoievski s-a opus net propagandei întreprinse de „Narodnaia Volea” și a ajuns chiar să justifice din punctul de vedere al „reîntoarcerii la sol” pînă și instituțiile cele mai odioase ale vremii ca monarhia, privilegiile de castă etc., fapt care n-a putut să nu stîrnească replici pline de amărăciune și sarcasm ale democraților revoluționari¹.

Contradictorie a fost poziția revistei *Vremea* (de fapt a lui Dostoievski) și în problemele literare și estetice. Și pe acest tărîm poziția „medie” între aderenții artei „pure” și susținătorii artei cu tendință apăsătoare contemporanilor mai degrabă un echivoc. Criticînd teoria „artei pentru artă”, Dostoievski face observații de finețe; arta intervine întotdeauna în viața socială, e întotdeauna „contemporană și eficientă”, întrucît ea „n-a existat niciodată altfel și mai ales nu poate exista”. În același timp însă, Dostoievski refuză să deducă de aici principiul finalității artei, combătîndu-l din acest punct de vedere pe Dobroliubov și susținînd că, deși reflectă realitatea, pînă la urmă arta exprimă în esență „libertatea de inspirație a creatorului”.

Opera literară din acea perioadă reflectă — dar parcă în surdina — contradicțiile poziției politice și filozofice ale autorului. *Visul unchiului* și *Stepancikovo și locuitorii săi*, scrise în

¹ Pînă și apărarea „obștei” se făcea de către Dostoievski în spiritul aceleiași concepții. Dînd dovadă de o uimitoare perspicacitate, el scria în 1877: „Desființați la noi obștea și de îndată, cît ține vîrsta unei generații, poporul nostru va fi stricat. O singură generație va da material pentru propovăduirea socialismului și comunismului.” (După S. Borșevski, *Șcedrin i Dostoievski. K vo-prosu ob ideinoi borbe mejdu nimi*, Moscova 1956, p. 343.)

Siberia, înainte de reîntoarcerea la Petersburg continuă într-un fel tradiția gogoliană, dar nu atât a *Mantalei* (ca *Oameni sărmani*, de pildă), cât a *Revizorului* și a *Sufletelor moarte*. Tema ambelor este satirizarea aristocrației provinciale și a moravurilor ei.

Romanul *Umiliți și obidiți* a fost apreciat la apariție și este apreciat și astăzi ca aparținând acelei părți a creației lui Dostoievski în care în centrul tabloului e așezată viața grea a dezmoșteniților. Romanul e însă mai complex decât operele din tinerețe. Prin intermediul prințului Volkonski cititorul face cunoștință cu saloanele aristocratice, i se oferă o imagine a procesului de descompunere care a pătruns și în acest mediu. Ca un tablou al suferințelor la care sînt condamnați cei de la periferia societății într-o lume întemeiată pe nedreptate, silnicie, cultul interesului, egoism și perversiune, romanul *Umiliți și obidiți* s-a înscris în literatura mondială ca o operă proeminentă a realismului critic. Ceea ce a observat la noi Dobrogeanu-Gherea încă din 1885, în articolul Dostoievski publicat în *Românul*, unde arată, că, deși e în genere mai slab decât *Crimă și pedeapsă*, romanul *Umiliți și obidiți* „are și unele avantaje asupra celui alt”. „În *Umiliți*, spune în continuare Gherea, autorul ne arată suferințele în numele unui viitor mai bun și protestează încă contra acestor suferințe, se vede o ură contra celor care fac să sufere; pe cînd în *Crimă și pedeapsă* din fiecare pagină reiese credința mistică și sumbră că numai acei care sufăr sînt mari și nobili, și, ca consecință, un fel de cult al suferinței”¹.

Dar, deși dominat de elementele critice, reliefate de Gherea, romanul anunță totuși și noile preocupări ale lui Dostoievski, cărora scriitorul le va subordona creația din ultima perioadă a vieții. Și în *Umiliți și obidiți* în multe cazuri soarta celor în suferință parcă stîrnește nu doar compătimire, dar și admirația scriitorului pentru smerenia cu care ei se supun destinului. Unii eroi afirmă chiar că fiecare om, ca să fie fericit trebuie să treacă prin suferință, împrejurare sesizată într-un fel de Ibrăileanu,

¹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, ediție îngrijită de George Ivașcu, București, 1967, p. 44.

ca o expresie a „specificului” rusesc : „*În Umiliți și obidiți (Dostoievski) merge mai departe decât toți. Eroul său așteaptă cu fericire ca fata pe care o iubește, dar care nu-l iubește, să fie fericită cu rivalul său. Desigur e foarte uman și înalt acest sentiment, dar e prea uman și prea înalt și prea lipsit de poezie. Într-o asemenea lume, Shakespeare n-ar fi apărut...*”¹.

Altă ciocnire de contraste ce ni se pare că va deveni proprie întregii opere a lui Dostoievski este conținută în chipul prințului Volkonski. Perversitatea, egoismul, cruzimea și cinismul lui se constituie ca o denunțare a mediului social care generează asemenea tipuri și mai ales le dă puterea, le dă posibilitatea să-și bată joc de cei umili, să chinuiască oamenii. În același timp în chipul lui Volkonski apar și accente de mister de nuanță romantică, personajul e și demonic, ceea ce conduce din nou la ideea originii imanente și nu sociale a răului pe care-l întruchiează.

Insemnări de iarnă despre impresii de vară este prima lucrare în care Dostoievski ia atitudine explicită împotriva capitalismului modern. Scrise după o călătorie prin țările Europei occidentale, „însemnările” reprezintă un rechizitoriu împotriva burgheziei și a liberalismului burghez. Dostoievski sesizează cu exactitate caracterul fals al democrației și al libertății burgheze, arătând, că, de fapt, libertate e numai pentru cei bogați, pentru posesorii „milioanelor”. („*Dar oare libertatea dă fiecăruia câte un milion ? Nu. Ce este un om fără un milion ? Un om fără un milion nu este acela care face tot ce dorește, ci acela cu care se face tot ce se dorește.*”) Cu aceeași perspicacitate scriitorul dezvăluie rolul nefast al burgheziei și al stăpînirii ei în domeniul relațiilor între oameni, demonstrînd că „libertatea” burgheză poartă răspunderea pentru descompunerea moravurilor în Europa. E de presupus că datorită concepțiilor sale patriarhaliste, Dostoievski n-a distins rolul deosebit al clasei muncitoare ; dimpotrivă, atribuia muncitorilor aceleași sentimente ca și burghezilor („*toți muncitorii sînt în sufletul lor tot proprietari.*”), susținînd că în Apus

¹ G. Ibrăileanu, *Pagini alese*, ediție îngrijită cu o prefață de Mihail Răflea, București. 1957, vol. I, p. 240.

fiecare muncitor visează să devină proprietar. Călătoria în Europa Occidentală l-a întărit deci pe Dostoievski în convingerile sale privitoare la „imposibilitatea“ socialismului și l-a condus din nou la idealizarea așezărilor din Rusia, singura țară în care, datorită drumului ei specific, s-ar fi păstrat vechile idealuri ale „iubirii“ și „frăției“.

O operă programatică într-un fel, dar și enigmatică în același timp este nuvela de oarecare proporții *Insemnări din subterană* — un amalgam de filozofare și narațiuni epică. După unii nuvela n-ar fi decât un pamflet mascat împotriva intelectualilor gen Cernișevski, după alții ar fi o primă încercare a autorului de a pătrunde misterul dedublării ireconciliabile, care macină implacabil sufletul omenesc. Un cercetător român (I. Ianoși) a văzut chiar în personajul principal din *Insemnări din subterană* un fel de arhetip, care a dat naștere unei serii întregi de personaje în romanele ulterioare ale lui Dostoievski.

Romanul *Crimă și pedeapsă* (1866) a consacrat gloria literară a lui Dostoievski. Urmărit cu interes înfrigurat de către contemporani, tradus curînd aproape în toate limbile europene¹, romanul acesta, revelatoriu pentru geniul de artist al lui Dostoievski, a reprezentat totodată și o primă încheiere literară mai completă a concepției sale filozofice. Cu inevitabile șovăieli, zig-zaguri, îndepărtări și reveniri, întreaga operă de mai târziu a lui Dostoievski s-a revărsat în albia croită de *Crimă și pedeapsă*, odată cu care începe deci ultima și cea mai secundă etapă în creația scriitorului, etapa căreia îi aparțin nemuritoarele sale capodopere.

Din punct de vedere strict cronologic, apariția în întregime a romanului *Crimă și pedeapsă* a fost precedată de povestirea *Jucătorul*, scrisă în grabă în 1866 pentru a face față exigențelor

¹ Prima traducere românească, mai mult sau mai puțin completă, datează din 1912 (*Revista pentru toți*, 1912, 21 ian.—10 mai), însă un fragment cu titlul *Marmelador* a apărut în anul 1886, în *Contemporanul*, după o traducere franceză din 1834.

rapace ale unui editor. Conținând o critică severă a moravurilor aristocratice și o analiză fină a psihologiei diferitelor categorii de jucători de ruletă, *Jucătorul* nu este totuși reprezentativ pentru nivelul artistic la care ajunge creația lui Dostoievski după *Crimă și pedeapsă*. Urmează în ordinea elaborării *Idiotul* (1868), *Soțul etern* (1870), *Demonii* (1871—1872), *Adolescentul* (1875), *Frații Karamazov* (1879—1880).

După apariția romanului *Demonii*, ruptura dintre Dostoievski și cercurile progresiste ale opiniei publice devine atât de evidentă, iar filipicele lui la adresa revoluționarilor atât de veninoase, încât apropierea scriitorului de cercurile cele mai de dreapta este de neînălțurat. Invitat să conducă revista monarhistă *Grajdanin*, Dostoievski începe să publice acolo *Jurnalul unui scriitor*, un fel de suită de articole, reflecții, polemici, reprezentând reacția sa la variate probleme ale contemporaneității. Renunțând în 1874 la conducerea *Grajdanin*-ului, Dostoievski nu renunță însă la *Jurnalul unui scriitor*, editându-l în continuare sub forma unei publicații periodice lunare (1876—1877). Munca asiduă la romanul *Frații Karamazov* îl obligă să renunțe apoi la periodicitatea strictă. În 1880 apare doar un singur calet, iar ultimul număr (ianuarie 1881) al *Jurnalului* — a doua zi după moartea scriitorului. Pe lângă material publicistic, *Jurnalul unui scriitor* cuprindea și opere beletristice de mai mare sau mai mică întindere, dintre care cele mai cunoscute sînt *Bobok* și *Miniatură* (1873), *Poveste de Crăciun*, *Mujikul Marei*, *Centenara* și *Smerita* (1876), *Visul unui om ridicol* (1877).

Din aceste lucrări — în ciuda mării lor varietăți și a inevitabilelor inconsecvențe parțiale — poate fi dedusă totuși atât filozofia lui Dostoievski cît și platforma lui artistică, natura realismului său.

Primul component (de fapt esențial, punctul de plecare) al filozofiei lui Dostoievski este adversitatea față de burghezie și sistemul capitalist. Ea generează două preocupări tematice preponderente. Prima este reliefaarea suferințelor și a mizeriei la care este condamnată imensa majoritate a oamenilor din cauza rapacității animalice a cîtorva. Spre deosebire de mulți alți scriitori

ruși, Dostoievski a fost un scriitor prin excelență citadin, iar locul de acțiune a unei părți însemnate a lucrărilor sale de seamă e Petersburgul. Totodată activitatea literară a lui Dostoievski coincide cu perioada cînd imaginea orașului se schimbă radical din cauza ofensivei din ce în ce mai intense a noilor relații capitaliste împotriva vechiului trai patriarhal. După reforma din 1861, ele irump și mai impetuos. Activitatea febrilă a industriașilor, negustorilor, cămătarilor, misiților și afaceriștilor de tot felul zdruncină prosperitatea economică a latifundiilor; se întinde ca pecinginea obsesia procurării unor venituri bănești; se accentuează ruina în masă a țăranilor, abia eliberați, care asaltează suburbiile orașelor; peste noapte se transformă în cerșetori și alții — tot felul de oameni mai puțin abili din rîndurile intelectualilor, meseriașilor etc. Toate aceste fenomene pricinuesc înmulțirea, de-a dreptul vertiginoasă, a populației paupere citadine care se cuibărește în cvartalele cele mai insalubre ale marilor orașe, în cămăruțe mizere și întunecoase, în promiscuitate înfricoșătoare, fără perspectivă, mereu amenințată, mereu supusă influenței dezumanizante a mediului, dominată de beție, desfriș, adusă la marginea disperării. Dostolevski a fost prin excelență un poet al suferințelor acestei umanități mizere.

Tema ca atare nu a descoperit-o; ea a fost anunțată programatic încă de „școala naturală” prin *Fiziologia Petersburgului*, fiind explorată apoi pe scară întinsă de scriitorii raznocinți al anilor 1860—70, dintre care trebuie amintit, ca predecesor direct al lui Dostoievski, cel puțin Pomialovski (romanul *Frate și soră*)¹. Dar Dostoievski a ridicat această temă la o adevărată culme artistică. Larg tratată în opera din tinerețe, apoi în *Umiliți și obișniți*, ea a căpătat cea mai completă întrupare în *Crimă și pedeapsă*. Parțial, Dostoievski, se va întoarce la ea și în *Idiotul*, *Adolescentul*, *Smerita*, chiar în *Frații Karamazov*, în episodul citat al morții nefericitului Iliușecika.

¹ Problema predecesorilor lui Dostoievski este expusă mai amănunțit în studiul lui E. V. Evnin, *Romanul „Crimă și pedeapsă” din culegerea jubiliară Tvorcestvo Dostoeskogo*, ed. cit.

Aspectul celălalt al ravagiilor capitalismului este decăderea omului sub influența moralei sălbatice pe care o înscăunează goana după profituri, și care, nu o dată, este concretizată de către Dostoievski la modul cel mai laconic, dar și cel mai pregnant, în formula „totul este permis“.

Dacă, în ceea ce privește descrierea efectelor materiale ale dezvoltării capitaliste, Dostoievski se menține în limitele celui mai strict realism, tabloul efectelor morale ale ascensiunii capitaliste e mai complex.

Dostoievski a zugrăvit chipuri memorabile de cinici bogați, care consideră că bogăția și situația de „stăpîni“ în societate le dau dreptul să comită orice mirșăvie fără să fie obligați să răspundă în fața cuiva. Așa sînt prințul Volkonski în *Umiliți și obiști*, Lujin și Svidrigailov în *Crimă și pedeapsă*, Toțki în *Idiotul*, șantajistul Lembert în *Adolescentul*, Stavroghina în *Demonii*, Feodor Karamazov în *Frații Karamazov* și mulți alții. Dar alături de ei galeria personajelor lui Dostoievski cuprinde și tipuri de oameni „mîndri“, stăpîniți chiar de trufie și pe care nu rapacitatea, nu viciul, ci excesul de inteligență, dorința de a „înțelege“ totul și de a supune totul unei scheme elaborate rațional îi aduce la crime; așa sînt Rodion Raskolnikov și Ivan Karamazov.

O idee îndrăgită de Dostoievski, de fapt un alt component important al filozofiei sale, este aceea că mediul burghez, prin mirajul îmbogățirii, stîrnește în om pofta de „stăpînire și libertate“, care duce inevitabil la pustiirea și descompunerea sufletească. În urmărirea acestei idei Dostoievski ajunge la cele mai imprevizibile confruntări. Semnificativă din acest punct de vedere e antiteza dintre cei doi frați: Dmitri și Ivan Karamazov. Dmitri e un om slab și un desfrînat totodată, nestăpînit, obișnuit să-și satisfacă toate poftele, gata să treacă peste orice, să nesocotească orice comandament moral, ca să obțină ceea ce dorește. Pe plan moral, Dostoievski îl condamnă nu pentru crimă, ci doar pentru gîndul, intenția de a se răfui cu tatăl său. Dmitri e jalnic și neputincios, capabil de cruzimi, mai ales cînd se dezlănțuie în beție (e responsabil indirect de tragedia lui Iliușecika, întrucît el l-a batjocorit pe tatăl acestuia), dar stîrnește o anumită sim-

patie datorită zelului cu care se autobiciuiește; în momentele de luciditate își dă seama de propria nimicnicie. „Păcatul” lui Dmitri e deci lipsa de voință, incapacitatea de a-și stăpîni simțămintele. „Păcatul” lui Ivan e, dimpotrivă, un exces de voință, combinat cu frenezia speculațiilor metafizice. El ajunge la crimă încurajându-l pe Smerdiakov, nu într-un moment de tulburare, ci, dimpotrivă, susținut de raționamentul logic. Comiterea crimei apare, deci, în cazul lui ca o consecință firească a adeziunii la concepția ateistă și materialistă asupra lumii. De aceea autorul îl „pedepsește” și pe Ivan, dar altfel decît pe Dmitri — el înnebunește, își pierde rațiunea. Așadar, „rebeliunea” atît de aprig discutată la timpul său nu este doar împotriva lui Dumnezeu, ci mai ales împotriva lui Dumnezeu ca simbol al unui principiu moral suprem, care este la Dostoievski frăția între oameni, recunoașterea omului în fiecare ființă cu înfățișare omenească. Cînd Raskolnikov, încearcă să-i explice Soniei de ce s-a simțit îndreptățit s-o ucidă pe bătrîna cămătăreasă, care e doar un „păduche”, Sonia răspunde cu naivitate dezarmantă: „Păduchele ăsta era o ființă omenească”. În Frații Karamazov problema e pusă cu și mai mare acuitate.

Opțiunea lui Dostoievski nu poate fi înțeleasă fără legătura cu o altă latură a concepției sale, despre care am mai vorbit în treacăt: ideea că factorii determinanți ai comportării omului sînt numai în el însuși. Sufletul fiecărui om este — după Dostoievski — terenul bătăliei înverșunate între două principii eterne: binele și răul. Capitalismul, mediul burghez, este condamnat de către autorul romanului *Crimă și pedeapsă* și pentru că prin natura lui favorizează răul, creează climatul prielnic pentru răspîndirea înspăimîntătoare a egoismului și a disprețului față de om. Mediul burghez (pe care Dostoievski îl identifică adesea cu apusul Europei) ar fi „solul” pe care încolțește cu predilecție „răul”, în timp ce mediul rusesc (înțeles în sens patriarhal) ar fi „solul” prielnic pentru încolțirea „binelui”. Acest „sol” trebuie apărat de invazia forțelor diavolești. Viziunea „invaziei” relațiilor capitaliste, fatale pentru umanitate pierde adesea la Dostoievski con-

tururile unui fenomen social și capătă aspecte apocaliptice¹ (ceea ce se subliniază și stilistic prin desfășurarea trepidantă a acțiunii, abundență de aspecte „misterioase” și întorsături neprevăzute ale subiectului, nervozitatea lingvistică, modul de exprimare al eroilor, atât de apropiat de limbajul celor ce au căzut pradă unei emoții puternice, din care cauză pierd stăpânirea asupra expresiei, încălcând vizibil și regulile elementare ale sintaxei etc.). În epilogul romanului *Crimă și pedeapsă* lumea îi apare în vis lui Raskolnikov ca invadată de niște „trichine”, ființe „microscopice care pătrundeau în corpul omului”. Dar „aceste ființe erau spirite înzestrate cu rațiune și voință. Oamenii în corpul cărora pătrun-

¹ Că în viziunea lui Dostoievski răspîndirea relațiilor capitaliste capătă aspectul unui fenomen catastrofic, a fost rellefat de mai mulți cercetători. Bahtin îl citează pe Kaus (*Dostoievski und sein Schicksal*, Berlin, 1923), care explică structura contradictorie a operelor lui Dostoievski tocmai prin reflectarea proceselor dezlănțuite de ofensiva capitalismului. După părerea publicistului german, așa cum o rezumă Bahtin, „lumi, planurile sociale, culturale și ideologice — care se ciocnesc în creația lui Dostoievski, erau altădată de sine stătătoare, organic închise, consolidate și avînd fiecare în parte o rațiune internă. Nu există o platformă materială reală, care să le creeze posibilitatea unei întrepătrunderi reciproce. Capitalismul a lichidat izolarea acestor lumi, a distrus închistarea acestor sfere sociale și structura lor ideologică internă care le făcea să fie sie-și suficiente (...) le-a adus în atingere și le-a împletit în unitatea sa contradictorie pe cale de depășire. Fără să-și fi pierdut încă fizionomia individuală, formată de-a lungul veacurilor, aceste lumi nu se mai pot mărgini doar la propria lor existență. Coexistența lor oarbă, calmul și siguranța cu care își ignorau reciproc ideologia au luat sfîrșit, dezvăluind cu toată claritatea raportul de contrarietate dintre ele și totodată conexitatea lor reciprocă. Această unitate contradictorie a lumii capitaliste și a conștiinței capitaliste palpită în fiecare atom de viață, neîngăduind nici unui fenomen să se liniștească în izolarea sa, dar nici nu aduce soluția. Iar spiritul acestei lumi în devenire și-a găsit expresia cea mai deplină în opera lui Dostoievski.” Bahtin însuși vede în această împrejurare explicația faptului că romanul polifonic s-a născut în Rusia „unde capitalismul și-a desfășurat ofensiva cu o viteză aproape catastrofică...” (M. Bahtin, *Problemele poeziei lui Dostoievski*, București, 1970, pp. 28—29.)

deau turbau și-și pierdeau mințile. Dar niciodată, niciodată, oamenii nu s-au considerat atât de inteligenți și atât de siguri de adevărul lor ca cei atinși de boală.“ În continuare pretenția oamenilor de a se considera fiecare deținător al unui adevăr intangibil duce la războiul tuturor împotriva tuturor și la pieirea civilizației. Visul se termină cu o viziune profetică : „Din lumea întreagă nu se puteau salva decât câțiva oameni curați la suflet, oameni aleși, destinați să dea naștere unei noi omeniri, să reînnoiască viața, să purifice pământul ; dar nimeni nu-i vedea nicăieri pe acești oameni, nimănui nu le auzise vorba și glasul“.

Ceea ce însă nu putea să vadă — în delir — Raskolnikov, pretindea că a văzut și a înțeles creatorul lui — Dostoievski. În *Crimă și pedeapsă* există o reflecție a lui Raskolnikov care a devenit, după răspindirea romanului, aproape proverbială. Surescitată de scrisoarea primită de acasă, prin care i se anunța că sora lui mai mare, Dunia, a acceptat să devină soția lui Lujin, Raskolnikov e alarmat mai ales de ideea că sora lui se sacrifică pentru dînsul : „Ce mai : dacă-i vorba de Rodea, ați fi în stare să acceptați pînă și soarta Sonicikăi ! Sonicika, Sonicika Marmeladova, eterna Sonicika, a cărei soartă va dăinui cît lumea și pământul.“

Aforismul poate fi interpretat în două sensuri, ambele în spiritul creației lui Dostoievski. Pe de o parte „eterna Sonicika“ este omul care suferă, pe suferințele căruia își clădesc o lume de satisfacții cei lipsiți de scrupule ; pe de alta — „eterna Sonicika“ este și ființa care apără lumea de dezumanizare, ca deținătoare, în condiții insuportabil de grele, a „eternului uman“ a umanității în tot ce are ea mai bun și mai nobil. Eternului Smerdiakov (ca o întrupare a „răului“) i se opune, deci, ca o întrupare a „binelui“, „eterna Sonicika“. Spre deosebire de mulți scriitori realist-critici pasionați doar de latura demascatoare, denunțatoare a literaturii, pe Dostoievski l-a preocupat totdeauna — poate în și mai mare măsură — și eroul pozitiv, tipul omului pe care să-l poată opune și cinicului egoist și trufașului ateist. După cum a recunoscut chiar autorul, unul din cele mai bune romane ale sale, *Idiotul*, s-a născut tocmai din dorința de a da viață unui asemenea tip. Dar, magistral în zugrăvirea variatelor

medii rusești și în urmărirea psihologiei acelor care formează anturajul prințului Mișkin, *Idiotul* nu conține materia necesară pentru a-i conferi personajului principal tipicitate (în sens clasic). După cum, total schematic, lipsit de autenticitate, mai degrabă un „sfânt” ideal, decît un om, este și starețul Zosima din Frații Karamazov. În schimb, mai în spiritul metodei realiste sînt idealizate smerenia celor striviți de soartă și împăcarea cu sine a unor oameni simpli. Din galeria acestora din urmă poate fi citat și pelerinul Makar Dolgoruki (*Adolescentul*), însă în șirul celor dintîi locul prim îl ocupă, indiscutabil, Sonia Marmeladova.

Se știe că filozofia lui Dostoievski s-a concretizat în modul cel mai pregnant și cel mai laconic în celebra frază: „*Supune-te, omule trufaș, și în primul rînd înfringe-ți trufia!*”, frază care a căpătat cunoscuta replică a lui Gorki: „*Om! Ce mîndru sună acest cuvînt!*”¹ Însă Dostoievski a murit înainte ca Gorki să fi început să scrie. Lui Dostoievski i se părea — și în această privință n-avea nici o îndoială — că din moment ce viața omului este întotdeauna un rezultat al luptei între două principii eterne opuse (binele și răul) și din moment ce orice încercare de a stăpîni viața (fie prin cinism, fie prin rațiune) îl aruncă pe om în brațele răului, singura cale de salvare e cea opusă: de a se supune vieții, de a accepta „blajin” toate suferințele, pentru a cuceri, prin suferințe, fericirea. E semnificativă din acest punct de vedere o întorsătură a discuției dintre Raskolnikov și Sonia. Referindu-se la încercarea mișșavă a lui Lujin de a o compromite pe Sonicika, deci, speculînd într-un fel obida, încă singe-rîndă, a acesteia, Raskolnikov „raționează” cam în acest fel: Oare n-ar fi drept ca acest Lujin să piară pentru ca Sonia, mama ei vitregă, nenorocita Katerina Ivanovna, și mai ales copiii ei să poată trăi cît de cît? Cum ar hotărî Sonia, dacă hotărîrea era în mîna ei? Răspunsul Sonicikăi e din nou dezarmant prin sim-

¹ Replică ce-și pierde din expresivitate din cauza traducerii românești a cuvîntului *gordii* (la Dostoievski) prin „trufaș”, ceea ce nu e exact, întrucît pentru „trufaș” există în limba rusă un alt cuvînt — *spesivii* — iar în românește „mîndru” poate fi în-cărcat și cu o nuanță pejorativă, ca la Dostoievski.

plitate și ignoranță : „Păi mie nu-mi este dat să cunosc voința domnului...”.

Smerenia înseamnă, în concepția lui Dostoievski, supunere la destin, refuzul de a se răscula pentru a schimba mersul lucrurilor, adaptarea la viață așa cum este ea. După resurecția de la închisoare, Raskolnikov capătă față de viață o atitudine cu totul nouă : „Și-apoi, ce însemnau toate acestea, toate suferințele din trecut ? În bucuria primelor clipe de renaștere la viață, totul, chiar crima lui, condamnarea și deportarea în Siberia, îi păreau acum ceva exterior, străin de el ; aproape se îndoia că toate acestea i se întâmplaseră în adevăr lui. De altfel, în seara aceea, nu izbutea să se gândească mai adânc, să se concentreze asupra unui singur lucru, să rezolve o chestiune cu mintea întreagă ; simțea, și nimic mai mult. Viața înlocuise judecata ; și în conștiința lui se născuse ceva nou.”

În această concluzie se îngemănează într-un fel concepția asupra vieții și concepția asupra artei a lui Dostoievski. Artă reflectă viața, realitatea, scriitorul este dator să reflecte cât mai fidel și cât mai adânc, dar nu are dreptul să o judece, să se alieze cu vreun curent ideologic. Nu încapă îndoială că în mare parte tocmai această concepție estetică l-a împiedicat pe Dostoievski să sugereze, dincolo de multitudinea pestriță a faptelor vieții (atît de magistral înfățișată de el), și mișcările social-istorice care le determină. Concepută ca atare, realitatea timpului său (perioada de ofensivă sălbatică a burgheziei hrăpărețe, lipsită de orice scrupule morale) i-a apărut ca înfruntarea a două forțe ireconciliabile : ori dialectica, ori viața ; ori luarea în stăpînire a vieții și libertatea de a face orice (individualismul burghez), ori supunere la viață, smerenie creștină, ca singura cale de apărare a umanității.

Se pare că tocmai absolutizarea acestui dualism exclusivist a generat și adversitatea, atît de inexplicabilă la prima vedere, a lui Dostoievski față de revoluție și față de revoluționari. Într-un fel, autorul *Insemnărilor din subterană* nu a renegat niciodată prietenii și simpatiile din tinerețe, nu a condamnat niciodată din punct de vedere etic lupta eroică a acelor care se sacrificau

pentru binele poporului. În ultima sa lucrare de răsunet, *Cuvînt despre Puşkin*, Dostoievski a evocat chiar în cuvinte emoţionante chipul „pelegrinului rus“ (înţelegînd de fapt chipul revoluţionarului), căutător al „fericirii universale“, dar... pentru a-i îndemna din nou la... împăcare. Miezul controversii tocmai aici trebuie căutat: revoluţionarii proclamau principiul acţiunii ca principiu suprem al vieţii, iar Dostoievski propovăduia pasivitatea, smerenia. Tinzînd să mobilizeze opinia publică la lupta împotriva țarismului, revoluţionarii nu puteau să nu tindă să devină şi conducători ai opiniei publice, ceea ce pentru Dostoievski era tot vanitate, deşertăciune, iar activitatea revoluţionară — „răzvrătire“ trufaşă împotriva vieţii însăşi, ca încercare de a schimba în mod silnic ceea ce este predestinat, deci firesc. Dostoievski nu polemizează niciodată direct cu idealurile socialiste, dimpotrivă, „veacul de aur“ imaginat de socialişti este feeric şi atrăgător, chiar şi atunci cînd îl evocă cîte un prieten al lui Verhovenski. (*Demonii*). Într-una din ultimele sale lucrări, *Visul unui om ridicol*, Dostoievski îl transportă (în vis) pe eroul său într-o planetă populată de fiinţe libere şi fericite pentru că nu cunosc viciile pămîntene. Molipsită de aceste vicii, viaţa lipsită de grijă se destramă. Totuşi, trezit, eroul nu poate uita frumuseţea lumii întrezărite şi consideră că de acum înainte are misiunea să propovăduiască tuturor „că oamenii pot fi minunaţi şi fericiţi, fără să piardă capacitatea de a trăi pe pămînt“. Socialismul este deci o utopie, dar o utopie frumoasă; de condamnat trebuie să fie condamnaţi, după Dostoievski, doar acei care se folosesc de această utopie pentru a justifica o activitate pe care scriitorul o credea dictată, în ultimă instanţă, tot de vanitate şi adesea de ambiţie meschină.

Această concepţie şi-a găsit cea mai completă întrupare în romanul *Demonii*. Ca în toate lucrările sale, autorul cel mai ancorat în contemporaneitate valorifică, şi în acest caz, un bogat material documentar scos la iveală de procesul lui Neceaev. Se cunoaşte aprecierea violent critică dată de Marx activităţii acestui aventurier anarhist. Dar în timp ce Marx îl critică pe Neceaev din punctul de vedere al proletariatului revoluţionar, Dostoievski

înfățișează activitatea grupului lui Verhovenski ca o emanație a răului imanent, care a găsit în mediul conspirativ un sol prielnic pentru a încolți.

Se spune uneori despre Dostoievski că opera lui se „salvează” datorită realismului consecvent al autorului, că în conflictul dintre ideologul reacționar și scriitorul realist victoria a fost repurtată de acesta din urmă, din care cauză tablourile de viață zgârnite de Dostoievski dezminț propriile sale concluzii ș.a.m.d. La considerațiunile de acest gen s-ar putea răspunde că sînt și nu sînt adevărate. Incontestabil, Dostoievski e un mare scriitor realist în sensul cel mai deplin al cuvîntului, din care cauză tot ce înfățișează el poate fi receptat și ca fapt de viață, poate „concura” viața, dacă ar fi să-l parafrazăm pe Balzac, poate fi evocat ca mărturie, așa cum o va dori mai tîrziu Zola ș.a.m.d. Nu încapă îndoială că prin opera lui Dostoievski poate fi studiată și viața oglindită în ea.

Această latură a valorii pe care o constituie moștenirea lui Dostoievski ar putea fi relevată pregnant și în lumina exigențelor pe care exponenții ideologici ai clasei muncitoare le formulează în raport cu arta. Într-un articol scris în 1924 (*Importanța artei din punct de vedere comunist*), publicat atunci parțial în ziarul *Raboci put* din Omsk, iar integral abia în deceniul trecut¹, renumitul critic marxist A. V. Lunacearski scria că „arta veche, care ne-a lăsat monumente însemnate, reprezintă pentru noi un izvor de cunoaștere a trecutului. Însă arta ce crește în jurul nostru trebuie să ne servească pentru analiza realității înconjurătoare. De aici rezultă că oricare marxist e interesat într-o anume libertate a artei, deoarece numai în acest caz oglinda artistică va fi suficient de multilaterală ca să exprime realitatea.” Răspunzînd în continuare aceloră care se temeau că astfel și concepțiile înapoiate de esență burgheză sau mic-burgheză, de care nu s-au dez-

¹ *Novii mir*, nr. 9/1966, pp. 233—236.

bărat încă unii scriitori, ar putea irumpe în creația lor, Lunacearski preciza că o atare evoluție este inevitabilă, întrucît „dacă scriitorul va scrie mereu autosiluindu-se, rezultatele vor fi deficiente din punct de vedere artistic”. Circumspect, Lunacearski continuă într-un mod cît se poate de actual: „Arta trebuie să fie comunistă de la sine, iar nu pentru că autorul o aranjează după formule comuniste”.

În legătură cu creația lui Dostoievski rîndurile de mai sus ni s-au părut revelatoare cel puțin din două unghiuri de vedere. Întîi, pentru că din ele rezultă că valoarea socială a unei opere de artă este totuși, pînă la un punct, independentă de atitudinea ideologică a autorului. În al doilea rînd, pentru că ne conduce la luarea în considerație a ipotezei că la Dostoievski realismul nu intră în contradicție cu tendențiozitatea filozofică. Părerea potrivit căreia în artă realismul reprezintă totdeauna expresia unor tendințe ideologice progresiste și dimpotrivă, tot ce e reacționar e implicit nerealist, ne pare a fi simplistă și derutantă, și în orice caz creația lui Dostoievski o dezmințe. În articolul menționat, Lunacearski se referă la niște scriitori ai unei epoci cu totul diferite, subliniind că opera lor va fi folositoare mișcării comuniste, ca un izvor de cunoaștere a realității înconjurătoare, chiar dacă ea nu va fi cu adevărat comunistă. Cu atît mai mult punctul de vedere de mai sus e aplicabil lui Dostoievski.

Investigarea operei sale a condus pe mulți și feluriți cercetători la concluzia că una din marile inovații ale celebrului romancier rus rezidă în faptul că personajele care evoluează în paginile prozei sale nu sînt niște caractere în sensul clasic al termenului¹. Dedublarea eroilor e una din constantele cele mai

¹ La noi particularitatea aceasta a creației lui Dostoievski a fost scoasă în relief cu multă competență în studiul amintit al lui Tudor Vianu. Savantul nostru o relevă în legătură cu insistența cu care Dostoievski ilustrează „posibilitatea oamenilor de a regenera”. „S-ar putea spune, opinează în continuare Tudor Vianu, că în Dostoievski se lichidează noțiunea tradițională de «caracter», aceea cu care literatura a lucrat timp de milenii. Un «caracter» este în drama și narațiunea clasică totalitatea statornică a dispozițiilor intelectuale și afective, acelea prin care individul uman,

proeminente ale creației dostoevskiene. Începînd cu *Dublul*, unde dedublarea e chiar temă, în toate lucrările ulterioare, fiecare personaj, cu excepția poate a celor „ideale” prin smerenia lor, ni se înfățișează și ca o arenă de luptă a unor principii contradictorii. Raskolnikov, ca să „reînvie”, trebuie să se învingă pe sine, Dmitri Karamazov așijderea, Ivan Karamazov se află într-o continuă dispută cu el însuși, fratelui său Alioșa i se pregătește de asemenea un drum al ispășirii, Nikolai Stavroghin ni se înfățișează și mai vizibil ca un fel de coexistență a demonului și a omului iubitor în același chip, pînă și Piotr Verhovenski conține în el ca un fel de „componentă” și o ființă sincer entuziasată, de care „se îndrăgostesc” unii tineri ca Erlich ș.a.m.d.

Constatarea ar putea justifica concluzia că tocmai astfel se introduce „ideologia reacționară” în creație, alterînd substanța ei realistă. Se pare însă că mai corectă ar fi o concluzie inversă. Se știe că și în operele sale literare și în cele publicistice autorul *Fraților Karamazov* se ridică împotriva părerilor pozitiviste ale unor materialişti mecaniciști, împotriva determinismului social în speță, mai precis împotriva ideii, foarte răspîdită în Rusia în acea vreme, potrivit căreia factorul principal de formare a caracterului ar sălăslui în mediul social înlăuntrul cărui el s-a dezvoltat. Opera lui Dostoievski se constituie ca o pledoarie antideterministă și prin digresiunile de nuanță filozofică ce-i sînt încorporate (vom vedea, de pildă, că în *Crimă și pedeapsă*, *raisonneur*-ul cu idei apropiate de cele ale lui Dostoievski — tînărul Razumihin — o combate speculativ), dar și prin concurența episoadelor și atitudinilor adoptate de protagoniști. De aici trebuie dedusă, credem noi, particularitatea realismului dostoevskian, care face totuși principalele sale descoperiri nu ca gîn-

distingîndu-se de alți indivizi, rămîne deopotrivă cu sine. (...) Dostoievski este, poate, cel dintîi mare scriitor care prezintă oameni contradictorii, alcătuiți din tendințe antagoniste, oameni care continuă să se deosebească de alții, dar care nu rămîn mereu identici cu ei înșiși. Tendințele în luptă care compun psihologia eroilor dostoevskieni nu apar numai succesiv, dar uneori simultan sau la scurte intervale unele după altele.” (Vol. cit., p. 541.)

ditor, ci ca artist. Inconsecvența caracterologică în comportarea oamenilor nu este dictată ca urmare a unor meditații, ci apare ca rezultat al observației directe. Argumentul suprem al lui Dostoievski împotriva determinismului social este, deci, cel clasic realist — viața nu confirmă ipotezele determiniștilor. De bună seamă argumentul e șubred — dacă-l analizăm în lumina descoperirilor științei marxiste. E șubred mai ales pentru că are în vedere nu determinismul social în esență, ci părerile simplificatoare ale vulgarizatorilor. Astăzi știm cât se poate de clar că situarea pe pozițiile determinismului nu presupune pretenția de a „prezice“, prin funcționarea inexorabilă a unor cauze deductibile, fiecare destin personal: clasicii marxism-leninismului au definit fără nici un echivoc relația dialectică între necesitate istorică și întâmplare, care nu se exclud în nici un fel una pe alta, ci dimpotrivă, se corelează inevitabil. În *Dialectica naturii*, pornind de la Hegel, Engels preciza, de pildă, că „întimplătorul are un temei fiindcă este întâmplător și tot așa nu are temei fiindcă este întâmplător“, că „întimplătorul este necesar, că necesitatea se determină pe sine ca întâmplare și că, pe de altă parte, această întâmplare este mai curind necesitatea absolută“¹. În același spirit, combătându-l pe J. Petzoldt, V. I. Lenin arăta că erorile acestui „metafizician de cea mai pură speță“ se datoresc faptului că „n-are idee de relativitatea deosebirii între întâmplare și necesitate“². Dar în timpul lui Dostoievski precizările acestea nu fuse-

¹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 20, București, 1964, p. 518.

² V. I. Lenin, *Opere complete*, ediția a II-a, vol. 18, București, 1963, p. 164. Într-un alt capitol — *Libertate și necesitate*, — Lenin transcrie pentru fundamentarea punctului său de vedere următorul pasaj din *Antidühring* al lui Engels: „Hegel a fost primul care a prezentat just raportul dintre libertate și necesitate: «Oarbă e necesitatea numai în măsura în care nu este înțeleasă». Libertatea nu constă în visata independență față de legile naturii, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată prin acestea de a le pune în mod sistematic în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri. Aceasta este valabil atât în ceea ce privește legile naturii, cât și pentru acelea care guvernează existența fizică și psihică a omului însuși — două clase de legi pe care le putem se-

seră încă făcute în Rusia, din care cauză marelui scriitor putea să-i pară într-adevăr că adepții determinismului pretind a explica totul, inclusiv comportările incidentale ale oamenilor, printr-un fel de cult al predestinării sociale. Împotriva unor asemenea simplificări s-a ridicat în primul rând realistul genial Dostoievski, afirmând în deplină cunoștință de cauză că în viață lucrurile se întâmplă altfel, că în viață comportarea oamenilor nu este în nici un fel previzibilă, pentru că în fond nu este nici consecventă, nici unitară, cît timp nici caracterele oamenilor nu sînt egale cu ele însele. Deducțiile filozofice *au urmat* acestei observații, nicidecum n-au precedat-o. Dualitatea, dedublarea caracterelor umane Dostoievski a descoperit-o mînuind genial arta observației realiste, și abia apoi s-a încumetat să-i dea și o explicație mistic-religioasă. Explicația e evident inacceptabilă, dar asta nu micșorează cu nimic valoarea descoperirii artistice, care l-a și consacrat pe Dostoievski în poziția de predecesor și părinte al literaturii moderne.

De bună seamă, afirmațiile de acest gen se cer a fi nuanțate. Privită global opera lui Dostoievski dezvăluie pregnant că marele scriitor rus, *observînd* zigzagurile cîteodată amănunțite în comportarea unor oameni, a descoperit că ele nu pot fi înțelese dacă se ia în considerație doar lanțul superficial al cauzalității direct cognoscibile, că pentru înțelegerea totală e nevoie de o explorare mult mai adîncă a unor îndemnuri ascunse, insesizabile la prima vedere. Că de aici descinde într-un fel sau altul întreaga proză a secolului al XX-lea este o afirmație îndeobște acceptată. Dar se înțelege de la sine că există și deosebiri. Misticismul lui Dostoievski, în măsura în care se poate vorbi în legătură cu opera

para cel mult în reprezentare, în nici un caz însă în realitate. Liberul-arbitru nu este deci altceva decît capacitatea de a decide în cunoștință de cauză. Cu cît judecata unui om cu privire la o anumită chestiune este deci mai liberă, cu atît mai mare necesitate va fi determinat conținutul acestei judecăți... Libertatea constă deci în a ne domina pe noi înșine și în a domina natura exterioară, dominare întemeiată pe cunoașterea necesităților naturii..." (Vol. cit. p. 191.)

sa de misticism în sens clasic, este totuși un misticism foarte terestru. Scriitorul observă existența unor serii variate de impulsuri care guvernează comportarea oamenilor. Unele sînt ușor identificabile în viața „determinată” de locul omului în societate, altele se află mai ascunse în biografia lui, altele în sfîrșit par a veni de undeva dintr-o zonă cu totul inaccesibilă investigației analitice. Că Dostoievski a încercat să folosească existența acestora pentru a întemeia speculativ concepțiile sale filozofice e, poate, o problemă demnă de interes, dar este totuși — asta o susținem noi — fără legătură cu *realismul* creației sale. Pentru că îndemnurile enigmatice din străfunduri nu sînt inventate, ci țîsnesc ele însele cu o forță irezistibilă. Ceea ce explică, pe cît ni se pare, și predilecția autorului pentru subiecte excepționale, situații limită, peripeții aventuroase, înțesate de cotituri neprevăzute etc. Pasiunea copleșitoare a lui Dostoievski este de a-i obliga pe eroii săi să iasă din haine caracterologice obișnuite, în așa fel încît să poată fi eliberate chemările și impulsurile care în mod curent zac ascunse, pentru ca, o dată spectacolul dezlănțuit, scriitorul să poată observa cu maximum de obiectivitate comportarea eroilor săi. În acest context credem că se cere a fi relevată, ca deosebit de fecundă, contribuția acelor cercetători, a lui Bahtin în primul rînd, care au pus în circulație ideea privitoare la polifonia romanelor lui Dostoievski. Pe scriitorul realist îl interesează mai puțin cîtă dreptate immanentă se cuprinde în fiecare atitudine sau comportare în parte, ci însăși pluralitatea acestor atitudini și comportări, care permit o cunoaștere artistică mult mai adîncă și mult mai vastă, deci și mult mai adevărată a vieții umane. Așa se petrec lucrurile în fiecare roman al lui Dostoievski, așa apare, ca reflectare a vieții, și *Crimă și pedeapsă*.

Realismul lui Dostoievski nu numai că nu se opune filozofiei sale, oricît de reacționară ar fi în unele laturi ale ei, ci, dimpotrivă, o alimentează. Iar raportul devine posibil nu datorită vreunei apropieri între adeziunea la realism și ortodoxism să zicem, ci datorită fervoarei cu care observatorul realist, favorizat de geniul său, s-a înverșunat să plonjeze mult mai adînc decît alții în străfundurile existenței umane.

De epigoni pe Dostoievski îl deosebește pe de o parte luciditatea, care nu-l părăsea nici în vâlmășagul celor mai pasionante căutări, iar pe de alta adversitatea organică față de orice unilateralitate. Polifonia romanelor sale conduce într-adevăr la impresia contactului cu un imens cor de voci, pe care însă dirijorul-demiurg îl strunește impecabil, în așa fel încît nici un sunet fals să nu strice armonia întregului. Epigonilor le este parcă inaccesibilă această plurivalență de nuanță sceptic-olimpiană a lui Dostoievski. Ei ar vrea să reducă condiția umană la cea din subterană, ceea ce un reprezentant al mesianismului literar rus evident nu putea accepta. Ieșirea din subterană, preconizată de Dostoievski, ne apare evident azi ca o soluție utopică și obscurantistă în sensul cel mai propriu al cuvîntului, însă aspirația către evadare, credința în om, căutarea înfrigurată a drumurilor de salvare și de afirmare a valorilor autentic umane îl apropie de reprezentanții umanismului din toate timpurile, inclusiv de cei ai umanismului socialist.

Problema „polifoniei” romanelor lui Dostoievski, devenită iar actuală prin reeditarea cărții lui Bahtin, tradusă și în românește, atrage după ea o alta cel puțin tot atît de dificilă. Avem în vedere ceea ce am putea denumi — provizoriu — „reacționarismul filozofic” al lui Dostoievski, sau, în alți termeni — tendențiozitatea operei sale. Dacă se acceptă — spun unii — că Dostoievski în romanele sale creează doar premisele unor pasionante dezbateri, iar apoi lasă fiecare voce să se desfășoare în conformitate cu logica poziției apărute de ea, cum se poate vorbi, în aceste condiții, de tendențiozitate? În arta literară, situațiile create de autori nu pot fi nici juste, nici eronate (căci admițînd contrariul cădem inevitabil în rigorismul sociologismului vulgar), ci doar împlinite sau neîmplinite artistic. De asemenea, tipurile sau relațiile între tipuri. Tot ce nu contrazice logica artistică e just. Ca atare, raționează în continuare adversarii oricăror rezerve față de creația lui Dostoievski, romanul *Demonii* nu poate fi caracterizat ca reacționar, întrucît în acest roman nici nu este vorba de mișcarea

revoluționară în ansamblul ei, ci doar de un grup de indivizi care se pretind revoluționari și care ca oameni sînt purtători ai unor trăsături caracterologice demne de reprobare. Oare n-a dovedit ulterior istoria că, în anumite condiții, asemenea denaturări și deformări pot apărea și la oameni ideologic aliniați în frontul luptei revoluționare? N-ar fi oare mai just a se reliefa că Dostoievski a prevăzut genial asemenea compatibilități monstruoase? Doar nimeni nu va pretinde că Verhovenski sau Stavroghin, așa cum i-a zugrăvit Dostoievski, ar merita să fie aureolați? Personajele lui Dostoievski fiind niște creații ale sale, orice discuții cu privire la corespondența sau necorespondența lor cu niște modele din afara romanului sînt fără sens.

Nouă ni se pare că în desfășurarea argumentelor de acest gen se neglijează totuși unele aspecte ale specificului artei, și anume că o operă de artă nu este niciodată o creație din nimic, ci totdeauna prelucrare a unui material preexistent. Spunînd aceasta, nu lansăm nici o idee nouă, ci ne angajăm oarecum pe urmele teoreticienilor școlii formale ruse și în parte ale lui Maiakovski. Iar în cazul artei literare, prelucrarea se face, cum s-ar zice, cel puțin în trei planuri. În primul rînd, în cel lingvistic, de care în continuare nu ne vom ocupa, întrucît Dostoievski nu era un scriitor stilist, și nici nu 'prea a fost preocupat de caligrafia stilului¹. În schimb, prelucra frenetic celelalte două categorii de materiale: faptele vieții și ideile epocii. O analiză structurală ar putea conduce, credem, din acest punct de vedere, la rezultate surprinzătoare. În *Insemnări din subterană* ar putea fi găsite, de pildă, mormane întregi de „prefabricate” — nu doar idei, ci fraze întregi, pasaje argumentate, extrase din periodicele timpului, lucrările clasice, discuțiile vremii. Asupra modului în care sînt folosite asemenea „prefabricate” în *Crimă și pedeapsă* vom reveni.

¹ „Dostoievski, remarcă în acest sens Lunacearski, nu se îngrijește de frumusețea exterioară a operelor sale. În ele fraza e nelucrată, ostentativ lăsată să curgă de la sine. Majoritatea personajelor principale se exprimă în același limbaj.” (Dostoievski kak mislitel i hudojnik, în *Opere* în opt volume, vol. I, Moscova, 1963, p. 190.)

Cu aceeași pasiune Dostoievski „prelucrează“ ca material și faptele vieții. Nu doar în lucrările publicistice sau memorialistice, ci și în romane. Despre împrejurarea că subiectele lor au mai totdeauna la origine date foarte autentice s-a mai scris. Dar noi credem că nu în asta constă esențialul, ci în abundența de situații parcă extrase din viața din care se organizează țesătura textului epic. Și tocmai de aici, din această trăsătură definitorie a manierei de a scrie a lui Dostoievski, izvorăsc după părerea noastră și elementele care conturează în cele din urmă tendențiozitatea sa. Pentru că *materialul e rezistent*.

Primul care a reliefat independența (între ele și față de autor) a diferitelor „voci“ în romanele lui Dostoievski a fost, după cum am mai arătat-o, cercetătorul sovietic M. M. Bahtin. „*Pluralitatea vocilor și conștiințelor autonome și necontopite*, citim în *Problemele poeziei lui Dostoievski, autentica polifonie a vocilor cu valoare plinară, constituie într-adevăr principala particularitate a romanelor lui Dostoievski*.” După Bahtin, Dostoievski e fondatorul romanului polifonic. Dar tot Bahtin e nevoit să admită că ciocnirea dintre diverse poziții, diverse „*puncte de vedere asupra vieții*” nu conduce la o reprezentare haotică, ci se supune unui „*principiu artistic unificator de ordin superior*”, dar, după cum o observă și Lunacearski, „*în ce constă acest principiu — dacă romanele sînt polifonice în sensul indicat mai sus — este dificil de înțeles*”. Căutînd să descifreze acest principiu, Lunacearski respinge ca inacceptabilă ideea unui „*prearanjament demiurgic*”. „*Dimpotrivă*, susține Lunacearski, *eu sînt înclinat mai curînd să cad de acord cu Bahtin, că Dostoievski, dacă nu la încheierea cutărui roman, cel puțin în faza de concepere, dar și în procesul elaborării lui treptate nu se călăuzea de vreun plan arhitectonic dinainte stabilit, că mai degrabă avem de-a face cu un polifonism de tipul corelării și a îmbinării unor personalități absolut libere. Se prea poate că Dostoievski însuși a fost intrigat pînă la limita încordării așteptînd cum se va rezolva în cele din urmă conflictul ideologic și etic între persoanele imaginate (sau, mai exact, create*

în el).“¹ Dar același Lunacearski precizează că de aici n-ar fi indicat să se tragă concluzia că romanele lui Dostoievski ar fi niște „case fără stăpîn“. Ceea ce, de altfel, nici Bahtin nu afirmă. Neavînd posibilitatea să reproducem întreaga argumentare a lui Lunacearski, ne vom limita să menționăm doar rezumativ principalele concluzii. Într-adevăr, crearea unui roman polifonic apare la Dostoievski aproape ca un procedeu, geniul lui se manifestă plenar mai ales în acest fel — creînd personaje cu atitudini aparte față de viață și problemele ei și lăsîndu-le să se înfrunte singure, iar el, scriitorul, parcă contemplînd doar, cu o „satisfacție chinuitoare“, cum se desfășoară înfruntarea. Dostoievski nu seamănă însă cu acel vrăjitor din basm care nu putea să mai stăpînească duhurile tot de el dezlănțuite. Dimpotrivă, cu aceeași satisfacție chinuitoare, el procedea în cele din urmă la „restabilirea ordinii“ în propria casă. „Și acel principiu artistic superior, pe care M. M. Bahtin îl simte în operele lui Dostoievski, dar pe care nu-l definește și-l consideră crasiindefinibil, rezidă tocmai în această ordonare a procesului ce se desfășoară în fiecare roman sau povestire, ordonare de obicei discretă, subtilă, temătoare de ea însuși, cîteodată însă brutală, jandarmerească.“²

Însușindu-ne această concluzie, vom adăuga doar că ordonările brutale au loc mai ales atunci cînd materialul se răscoală. Polifonismul nu exclude tendențiozitatea, ci, dimpotrivă, într-un fel o potențează. Dostoievski de bună seamă că și-a „creat“ demonii (Stavroghin, Verhovenski și alții), dar i-a pus să difuzeze nu o poezie-manifest inventată de el, ci transcrisă dintr-un dosar al Ohranei, i-a obligat să apere puncte de vedere aflate în circulație, extrase și ele din rapoarte polițieneste etc. Cu alte cuvinte, nu i-a lăsat pe „demoni“ să-și caute singuri argumente și forme de acțiune, ci le-a oferit cele descoperite de autor.

¹ Ed. cit., p. 159. Pasajul e citat și de Bahtin, într-o notă (op. cit., p. 58), dar într-un context cu totul diferit și după o altă ediție.

² Ibidem, pp. 177—178.

Lunacearski explică această „inconstanță“ a geniului lui Dostoievski prin contradicțiile proprii eului său. Scriitorul Dostoievski într-adevăr putea să aducă ordine în propria casă, însă omul Dostoievski — nu. În aceasta a constatat tragedia insolubilă a vieții sale.

Cu cât creștea independența, sfidătorare câteodată, a vocilor dezlănțuite de geniul lui Dostoievski, cu atât se încorda voința lui demiurgică de a le aduce în cele din urmă la ascultare.

★

Crimă și pedeapsă este primul roman social-filozofic al lui Dostoievski, primul dintr-o serie, întrucît cele care l-au urmat aparțin aceleiași specii. Aici, sistemul filozofic al lui Dostoievski se aplică unei probleme foarte concrete: psihologia crimei. Dostoievski polemizează și în această privință cu ideile socialiștilor, punctul său de vedere putînd fi detectat, cu aproximație dintr-o perorație a lui Razumihin :

„...Întîi a pornit de la punctul de vedere al socialiștilor. E știută teoria lor : crima este protestul individual împotriva unei proaste orînduiri sociale, nimic mai mult, asta e tot, ei nu admit alte cauze ! Uită-te în cărțile lor : întreaga vină o poartă «mediul»¹, și nimic altceva ! Asta e expresia lor preferată ! De aici urmează concluzia că dacă societatea va fi bine orînduită, crima ar dispărea, fiindcă nemaexistînd motive de protest, toată lumea, într-o clipită, ar deveni sfîntă. De fire nu se ține seama, firea este desconsiderată, ea n-are ce căuta ! Teoriile lor nu admit o umanitate care se dezvoltă istoric, urmînd o cale vie și transformîndu-se pînă la urmă într-o societate bine organizată, ci dimpotrivă, un sistem social izvorît din cine știe ce cap de matematician, care organizează umanitatea și o face într-o clipă să devină sfîntă și lipsită de cusururi, fără să urmeze calea dezvoltării firești, vii, istorice, fără să treacă prin nici un proces de transformare...”

De bună seamă, Razumihin trivializează ideile socialiste în spiritul acrobațiilor sofistice ale avocaților liberali (vezi pledoaria

¹ Traducerea aproximativă a expresiei rusești „sreda zaela“, adică mediul „l-a mîncat“ pe om, a pus stăpînire pe el în asemenea măsură încît îl împiedică să mai fie el însuși.

celebrului as al baroului petersburghez în *Frații Karamazov*), însă, în fond, controversa e bine sesizată. Pentru socialiști, pentru materialiști, cauza principală a criminalității este sistemul social nedrept (nu numai decît protestul împotriva lui, ci sistemul ca atare). Pentru Dostoievski cauza crimei e „firea“, elementul etern al răului care-l împinge pe om la „răzvrătire“, la refuzul de a admite (smerit) condițiile existenței sale și-i șoptește la ureche că, din moment ce toți în jur încalcă regulile morale și fraternitatea umană, are dreptul s-o facă și el. Raskolnikov e o victimă a unei asemenea rătăcirii.

Romanul *Crimă și pedeapsă* e exemplar pentru o anumită latură a genialității lui Dostoievski. El poate fi analizat și ca un roman prin excelență de dezbatere a unei idei.¹ Autorul nu se mărginește s-o afirme ca atare, în esența ei filozofică, ci o prezintă din toate punctele de vedere, inclusiv unele implicații lăturale, prevede eventualele contraargumente, le parează, aduce în discuție, pentru susținerea eșafodajului de argumente, și alte cazuri, le confruntă între ele, într-un cuvînt așază problema dată în mijzul controverselor epocii, admițînd să discute, cel puțin în treacăt, întreaga complexitate a aspectelor adiacente... și toate acestea le face în cadrul unei narațiuni beletristice, respectînd toate regulile construcției epice, lăsînd în permanență impresia că nu face decît să relateze întîmplările petrecute în viața unui număr limitat de personaje, într-o perioadă de timp relativ scurtă².

Ideea principală a romanului, Dostoievski însuși a formulat-o în felul următor : „*Concepția pravoslavnică, în ce constă pravoslavnicia*”. Nu există fericire în confort, ea se cîștigă prin suferință. Omul nu se naște pentru fericire. Omul cucerește dreptul la fericirea sa, și întotdeauna prin suferință. Aici nu există nici o nedreptate.“

¹ Tocmai de aceea L. Grössman îl considera pe Dostoievski de a fi creator al „romanului ideologic“.

² După calculele cercetătorului sovietic A.G. Teitlin, acțiunea romanului *Crimă și pedeapsă* se consumă în nouă zile și jumătate (culegerea *Tvoroestro Dostoievskogo*, ed. cit., p. 147).

³ Ortodoxismul.

Pentru a dovedi această idee, Dostoievski îl determină pe Raskolnikov să comită crima, iar apoi s-o ispăsească prin suferință. Deci firul principal al subiectului, în roman, este *motivarea* crimei, iar în continuare motivarea impulsurilor care-l conduc în cele din urmă pe eroul principal să-și recunoască vina.

Care sînt, deci, cauzele crimei? Dostoievski înfățișează o veritabilă impletitură de pricini convergente.

În primul rînd mizeria. Raskolnikov e un raznocineț¹. Odraslă a unei familii cu venituri foarte modeste (mama sa e o văduvă cu o pensie infimă), ca să urmeze cursurile la Facultatea de drept a Universității din Petersburg trebuie să cîștige. Pierde lecțiile și, neputînd plăti taxele cuvenite, este eliminat din universitate. Își iubește cu pasiune mama și sora, și suferă crîncen din cauză că, în loc să le susțină, le obligă la sacrificii. Primirea scrisorii amintite, perspectiva sacrificiului rușinos al surorii alimentează revolta surdă a tînărului, îl întărește în hotărîrea pe care se pare că o abandonase în ajun, după vizita „de probă” la cămătăreasă. Această latură a „motivării” e prezentată foarte realist de Dostoievski. Autorul se temea chiar ca realismul ei să nu lase în umbră ceilalți factori determinanți².

În al doilea rînd e „ideea” cunoscută a lui Raskolnikov că el, ca un om excepțional, ar avea dreptul să încalce normele moralei obișnuite, pentru a-și valorifica astfel posibilitățile, forțele creatoare, în folosul oamenilor (și în particular pentru a-i feri de mizerie și umilință pe cei care îi sînt dragi). În scrisoarea către publicistul A. N. Katkov, redactorul-șef al revistei *Russki Vestnik*, unde urma

¹ „Raznocineț”, de la *raznii* (diferit) și *cin* (grad) desemna pe intelectuali de origină nenobilă.

² Însemnările lui Dostoievski în timpul procesului de elaborare a romanului sînt revelatorii din acest punct de vedere. Pe de o parte autorul simțea nevoia să sublinieze că și mizeria l-a împins pe Raskolnikov la crimă („ *aici urmează analiza întregului proces al revoltei lui, a mizeriei*”), dar parcă se și temea de această motivare: „*...punctul de plecare să fie bine precizat, să nu existe nimic nedefinit, adică într-un fel sau altul să explic această crimă...*” (F.M. Dostoievski, *Opere*, în zece volume, vol. V, Moscova 1956 p. 580).

să apară romanul, Dostoievski susținea că „un tânăr eliminat din rîndurile studenților universității, tirgoveț după origine, și trăind în mizerie extremă, din ușurătate, din cauza lipsei de consistență a convingerilor, sub influența unor idei străine «neîmplinite», care plutesc în aer, s-a hotărît să iasă dintr-odată din situația precară...”. În roman, acestei surse a „ideii” lui Raskolnikov i se rezervă un loc secundar. Totuși ea acționează prin discuția dintre studentul și ofițerul din restaurant, discuție pe care Raskolnikov o aude și pe care o reține, deoarece ideea studentului coincide într-un mod ciudat cu propriile sale frământări. Evident Raskolnikov nu e socialist. („Pentru ce prostănacul de Razumihin i-a ocărit deunăzi pe socialiști? Sint oameni muncitori, pricepuți în afaceri, preocupați de «fericirea generală»... Nu, eu am o singură viață și ea n-are să se mai repete niciodată; nu vreau să aștept «fericirea generală»... Vreau să trăiesc eu! Altminteri, prefer să nu mai trăiesc de loc.”) Studentul din restaurant argumentează altfel, punînd accent pe rațiunea generoasă: „S-o omori, să-i iei banii, ca mai tîrziu averea ei să slujească binelui omenirii și cauzei comune; nu crezi tu că mii de binefaceri ar justifica o crimă, o singură crimă neînsemnată? Mii de vieți salvate de mizerie și descompunere cu prețul unei singure vieți. O singură moarte și, în schimb, sute de vieți salvate — nu vezi, e aproape o chestiune de aritmetică!”

Ca și în varianta Razumihin — socialiștii, tinerii înaintați în general sînt prezențați ca niște raționaliști cu sufletul sec, care deduc totul din speculații metafizice. Raskolnikov nu le aparține, dar e impresionat de consonanța ideilor, care în roman acționează în două sensuri — pe de o parte îi compromite pe socialiști, iar pe de alta constituie un impuls din seria impulsurilor care-l determină în cele din urmă pe Raskolnikov să comită crima. Însă ideea lui e alta. Ea este expusă complet și clar în articolul său pe care judecătorul de instrucție Porfiri Petrovici îl depistează cînd începe să-l bănuiască pe Raskolnikov: oamenii se împart în două categorii: cei obișnuiți (imensa majoritate), al căror destin e să se supună codului moral, și cei „deosebiți”, înzestrați cu calități excepționale, capabili de fapte mari din punct de vedere istoric. Aceștia au dreptul să nesocotească codul moral, obligatoriu pentru

cei obișnuiți : în cazul în care înfăptuirea rolului lui istoric nu se poate împlini decît printr-un sacrificiu de vieți omenești, omul excepțional e dator să treacă peste reținerile morale etc. Argumentarea se face tot prin evocarea istoriei : Mahomed, Napoleon s-au realizat ca făuritori ai istoriei numai pentru că au avut tăria să treacă „peste normele“ moralei obișnuite. Cu altă ocazie tot Raskolnikov spune : dacă am ști că pentru realizarea descoperirilor lui Newton era necesară comiterea, în prealabil, a unei crime, oare ar fi avut cineva dreptul s-o oprească ? Se pare că discuțiile pe această temă erau foarte „actuale“ în timpul cînd Dostoievski lucra la *Crimă și pedeapsă*. Se știe că inițial Dostoievski se apucase de noul roman avînd ca temă principală viciul beției. Romanul urma chiar să se intituleze *Bețivii* și, după recunoașterea lui Dostoievski, într-o scrisoare către Kraevski, trebuia să fie în legătură cu „problema actuală a beției. Problema nu va fi doar analizată, dar i se vor înfățișa toate ramificațiile, mai ales tablouri de familie, educația copiilor în această atmosferă ș.a.“⁴ Din acest plan inițial, mult simplificat, în *Crimă și pedeapsă* n-au rămas decît cazul familiei Marmeladov și cîteva scene din circiumi. Pe planul întîi a fost adus „cazul Raskolnikov“ cu toate implicațiile lui. Nu încapе îndoială că și acest caz izvoră, într-un fel, din realitatea rusească, putînd ilustra și el mizeria la care era condamnat atunci, în imperiul țarist, tineretul intelectual. Cercetătorii sovietici au atras atenția și din acest punct de vedere asupra unor încercări de a prezenta cazuri asemănătoare înainte de Dostoievski. Pe de altă parte, însă (tot cercetătorii sovietici o subliniază), e foarte plauzibil ca Dostoievski să se fi decis pentru o nouă orientare a romanului și sub influența discuției ce s-a încins în toată presa europeană pe marginea cărții lui Napoleon al III-lea, *Istoria lui Iuliu Cezar*, apărută la începutul lunii martie 1865, la Paris. În presa rusă se dezbătea mult, mai ales în jurul prefetei la volum, unde Napoleon al III-lea încerca să justifice politica sa uzurpatoare printr-o argumentare de fapt foarte asemănătoare cu a lui Raskolnikov. („...Cînd faptele excepționale măr-

⁴ Vol. cit., p. 578.

turisesc apariția unui geniu sublim, oare poate fi ceva mai potrivit bunului-simț decât încercarea de a atribui geniului pasiunile și intenția proprii unui om obișnuit? Providența trimite oameni ca Cezar, Carol cel Mare, Napoleon pentru a croi drum popoarelor... Vai de cei care nu-i înțeleg și li se împotrivesc. Ei.. îl crucifică pe Mesia lor; sînt orbi și criminali..."¹) Presa progresistă însă a respins asemenea veleități și nu este lipsită de interes constatarea făcută de cercetătorul sovietic F. I. Evnin, care stabilește un paralelism concludent între un articol din *Sovremennik* și părerea lui Porfiri Petrovici din *Crimă și pedeapsă*.

Dacă am numi „napoleonism” concepția mai sus expusă, și dacă am sublinia și noi ceea ce s-a repetat de cîteva ori pînă acum, și anume că prin „teoria” lui Raskolnikov, Dostoievski îl anticipează pe Nietzsche, am avea dreptul să conchidem că romanul *Crimă și pedeapsă* prin întreaga lui desfășurare tinde spre demascarea și condamnarea „napoleonismului”. Din acest punct de vedere există o consonanță între două opere aproximativ contemporane *Crimă și pedeapsă* și *Război și pace* de L. N. Tolstoi.

Văzută așa în raport cu lupta ideologică din timpul său (dar și în raport cu zilele noastre), poziția lui Dostoievski ar putea fi apreciată ca „obiectiv progresistă”. Tendențios reacționară ar rămîne doar încercarea de a explica adeziunea la poziția denunțată a unor tineri prin influența ideilor socialiste, însă în desfășurarea concretă a acțiunii această linie e foarte lăaturalnică, aproape imperceptibilă. Ar urma, deci, că, văzut ca istorie a unei crime, ca analiză psihologică a crimei, romanul o motivează prin mizerie (motivare amplificată și prin destinul familiei Marmeladov și prin alte tablouri de mizerie și suferințe la care asistă Raskolnikov), prin protestul împotriva mizeriei, care, însă, sub influența unor idei dăunătoare, eșuează într-un gest stupid, fatal pentru eroul principal. Redus la atît, romanul ar putea fi încadrat în categoria celor mai reprezentative opere ale realismului moralist.

¹ O expunere completă a discuțiilor stîrnite de cartea lui Napoleon al III-lea e cuprinsă în articolul lui F.I. Evnin: *Romanul „Crimă și pedeapsă”*, publicat în culegerea citată.

Dar conținutul romanului nu se reduce la atât. În țesătura realistă se împănează — aproape pe nesimțite — și elemente enigmatice.

Ideea predestinării este sugerată nu doar prin coincidența întâmplărilor, dar și prin existența unor forțe inexplicabile, care-l dirijează pe Raskolnikov, îl obligă să treacă prin Sennaia, cu toate că drumul lui nu era pe acolo (ca să afle că a doua zi, la ora șapte seara, Lizaveta nu va fi acasă și bătrîna cămătăreasă va rămîne singură), să se trezească a doua zi exact la această oră și să audă strigîndu-se în curte că a trecut ora șapte etc. Raskolnikov procedează aproape ca un somnambul (fapt motivat în planul realist prin boală), se simte parcă între viață și vis, apariția lui Svidrigailov îi apare ca o prelungire a visului etc. Ca și alte personaje dostoevskiene, purtătoare ale principiului individualismului extrem, Raskolnikov ne apare ca un tip demonic.

De această trăsătură se leagă nemijlocit cealaltă latură a romanului : pedeapsa. În scrisoarea citată către Katkov, Dostoevski precizează că în romanul pe care-l oferă spre publicare se va sugera că „*pedeapsa cu care instanțele judiciare îl sancționează pe criminal îl înspăimîntă pe acesta mult mai puțin decît cred legiuitorii, pentru că el însuși o reclamă moralmente*“. Dar ar fi greșit să se deducă de aici că frămîntarea lui Raskolnikov de după crimă e o simplă căință. În discuția cu Porfiri Petrovici, la observația acestuia că, mă rog, ce se va întîmpla dacă oamenii obișnuiți se vor închipui excepționali și vor începe „*să taie la dreapta și la stînga*“ (observație asemănătoare cu aceea din *Sovremennik*, îndreptată împotriva cărții menționate a lui Napoleon al III-lea), Raskolnikov răspunde că din acest punct de vedere nu e justificată vreo îngrijorare, întrucît acești oameni mici se sperle singuri de ceea ce au făcut și se execută singuri... „*Se pocăiesc în public — ceea ce este frumos și e o pildă înălțătoare ; într-un cuvînt, nu aveți nici un motiv să vă neliniștiți din pricina lor... Există o anumită lege în această privință*“. Pentru Raskolnikov, deci comiterea crimei este în primul rînd o autoîncercare, o supunere la examen : va reuși sau nu „să treacă peste“ ? Va putea să nu rămînă afectat de crimă ? Dacă da — e o personalitate excepțio-

nală, dacă nu — înseamnă că totul e zadarnic, că e un om obișnuit și trebuie să se supună... Suferința lui Raskolnikov începe o dată cu constatarea dureroasă că nu a reușit la examen, dar tocmai această suferință (pedeapsă) e și începutul resurecției... *Și oare pe babă am ucis-o ?* îi spune Raskolnikov Soniei. *M-am ucis pe mine.* Adică, am ucis omul din mine, natura umană ostilă crimei, principiul „binelui“ inerent și el naturii umane. „Învierea“ lui Raskolnikov (sugerată alegoric și de pasajul din *Evangelie* privitor la moartea și învierea lui Lazăr) nu e un „miracol“, în sensul comun al cuvîntului, ci e învierea omului ucis de el însuși prin crimă, „înviere“ devenită posibilă datorită Soniei care, prin credința și smerenia ei, capătă această forță și împlinește în consecință o misiune „creștină“ pravoslavnică. (În „asta“ constă *pravoslavnicia* — iată deci cum se ajunge foarte de departe la „ideea principală“ enunțată de autor).

Tradusă în termeni filozofici, concepția lui Dostoievski ar putea fi formulată cam în felul următor : stimulată de soluția prielnic creată prin dezvoltarea relațiilor burgheze (dominate de principiul „totul e permis“), elementul răului, inerent omului, îl cîștigă prin mirajul libertății și al puterii (asupra altor oameni). Dar omul devine prada acestui principiu numai în măsura în care reușește „să treacă peste“, deci să anihileze rezistența celui alt principiu al „binelui“, concretizat în fraternitate și smerenie. Această anihilare îi reușește într-un fel lui Lujin, datorită suficienței sale, datorită micimii viziunii sale asupra vieții, îi reușește lui Svidrigailov prin cinism și cruzime (dar și Svidrigailov se prăbușește din momentul în care se îndrăgostește cu adevărat de Dunia, deci împărtășește un sentiment cu adevărat uman, care intră într-o contradicție ireconciliabilă cu principiul răului), dar nu-i reușește lui Raskolnikov pentru că, în ciuda aparentului său cinism logic, el este în fond un generos. În spiritul procedeelor sale favorite de a păstra în rezervă unele explicații pînă aproape de final, Dostoievski îl informează pe cititor despre întîmplările cele mai caracteristice din acest punct de vedere pentru caracterul lui Raskolnikov abia în epilog, însă unele date sînt totuși comunicate pe parcurs : compasiunea pentru Marmeladov și

familia acestuia (fără de care nu putea să aibă loc întâlnirea cu Sonia, hotărâtoare pentru destinul eroului), indignarea sinceră împotriva căsătoriei Duniei cu Lujin, interesul pentru orice suferință omenească (întâlnirea cu fetița beată) etc. Raskolnikov este deci un caracter nobil, dar și trufaș, care merită învierea, care-și poate cuceri fericirea, dar pentru aceasta trebuie să se autopedesească, nu atât pentru crima comisă, cât pentru trufia sa, să treacă deci printr-o groaznică suferință. În lupta pentru Raskolnikov, principiul binelui triumfă, și acest triumf trebuie să aducă satisfacție maximă cititorului.

Ciudat lucru, dar tocmai o asemenea satisfacție cititorul parcă n-o simte. Dostoievski face eforturi vizibile pentru a afirma, sau cel puțin a sugera — fără încălcarea realismului narațiunii — o anumită „apropiere“ între Raskolnikov și Lujin, între Raskolnikov și Svidrigailov. În timpul primei întâlniri între Lujin și Raskolnikov, acesta din urmă plasează o replică semnificativă. După ce Lujin, plin de emfază, justifică dreptul său la orice mîrșăvie (inclusiv tratamentul aplicat viitoarei soții și mamei acesteia), ceea ce stîrnește mînia lui Raskolnikov, venind apoi vorba de crimele pe care le comit (în ultimul timp) oamenii instruiți („*Ba se aude, povestește doctorul Zosimov, că un fost student a jefuit poșta la drumul mare, ba niște oameni, prin poziția lor socială purtători ai unor idei înaintate, falsifică banii. La Moscova a fost prins un grup întreg de falsificatori ai obligațiilor ultimului împrumut cu cîștiguri, iar printre principalii complici este și un lector de istorie universală...*“), același Lujin, șocat, nu se poate dumiri cum de e posibil să se întîmple așa ceva. Intervenind, Razumihin explică în spiritul teoriilor dostoevskiene: „*Ce a răspuns la Moscova lectorul dumatăle la întrebarea: pentru ce a falsificat obligațiile? «Toată lumea se îmbogățeste folosind diverse mijloace. Și eu am vrut să mă îmbogățesc cit mai repede.» Nu-mi amintesc exact cuvintele, dar sensul lor este clar: pe dai-boj cit mai repede, fără prea multă bătaie de cap! Ne-am obișnuit să luăm totul de-a gata, să fim duși de mină, să mîninci posmagi gata muiăți. Iar cînd sună ceasul cel mare, fiecare arată ce poate...*“ „*Bine, dar moralitatea?... nu se poate dumiri Lujin, și cum s-ar zice, legile...*“

Atunci intervine Raskolnikov cu replica sa adresată lui Lujin : „Ce te supără ? A ieșit exact după teoria dumatăle.“ Senzația unei anume identități de poziție cu Lujin îi provoacă scîrbă lui Raskolnikov și funcționează, între altele, ca un factor prevestitor al re-surecției. Dar pînă și după ultima (a treia) discuție cu Porfiri Petrovici, Raskolnikov simte o atracție inexplicabilă (aproape misterioasă) către Svidrigailov (în subtext : ca pentru un om care a reușit să-și înfrîngă scrupulele morale, să devină într-un sens diabolic — stăpîn al vieții). Nu întîmplător Svidrigailov, în confesiunea sa, parcă îi sugerează lui Raskolnikov o justificare a atitudinii cinice, care ar putea să-l salveze de obligativitatea autodivulgării : „Lumea se îmbată, tineretul cultivat arde în inactivitate, făurind visuri și iluzii irealizabile, se înglobează în diverse teorii, nu știu de unde au venit ațiția cămătari, ascund banii, iar toți ceilalți trăiesc în desfriu“. Viziunea isteric-cinică a lui Svidrigailov coincide cu cea lucid-cinică a lui Raskolnikov, tocmai pentru că amîndoi sînt — așa cel puțin sugerează autorul — varietăți ale aceluiași tip. Totuși, în ciuda tuturor acestor coincidențe, cu rare excepții, Raskolnikov nu este niciodată antipatic, în sensul propriu al cuvîntului, nici chiar atunci cînd — de pildă — o bruscează pe mama sa (cititorul îl iartă pentru că știe care e cauza). Complexitatea relațiilor între diferite personaje îl derutează, evident, nu o dată pe cititor, creează impresia stranie a unui hățiș de confuzii, dar nu-l poate face să nu vadă în soarta lui Raskolnikov în primul rînd o tragedie determinată de nedreptatea socială.

Pe de altă parte, personajele pozitive (ideale, în concepția autorului) sînt zugrăvite mult mai palid. Razumihin, Dunia se comportă firesc, au o naturalețe cuceritoare, ca aproape toate personajele dostoevskiene, dar nu se întipăresc în memorie, sînt șterse. Purtătorul ideilor dostoevskiene, Razumihin, pus în situația de a perora mereu împotriva socialiștilor și pentru virtuțile „solului“ natal, este „un băiat bun“ și-atît. Destinul său (a devenit pînă la urmă un modest și cuminte editor) nu poate entuziasma pe nimeni. Judecătorul de instrucție Porfiri Petrovici e ingenios, bun psiholog (analiza psihologică a comportării lui Raskolnikov înainte

și după crimă autorul o face mai ales prin intermediul acestui personaj), dar și el e un ins prea obișnuit, un executant și-atât. Iar în roman are doar o funcție, nu și un rol. Rămîne Sonia — într-adevăr o realizare remarcabilă. În ciuda prezenței sale relativ „șterse” în roman (pronunță cele mai puține cuvinte), Sonia Marmeladova rămîne unul din personajele celebre ale literaturii mondiale, și poate tocmai datorită aparentei puținătăți a acțiunii sale. E văzută dinlăuntru și se proiectează enorm pe ecranul timpului ca întrupare vie a nobleții sacrificiului uman. Sonia însă face parte din categoria oamenilor umili („abrutizați”, după terminologia lui Dobroliubov), ea nu adaugă nimic la descoperirile anterioare ale lui Dostoievski, ci le sintetizează doar sublimîndu-le într-o realizare de cristal. Sonia îi era necesară lui Raskolnikov din cauza suferinței acestuia, dar ideologic nu poate fi contrapusă lui decît încălcîndu-se principiul realist. În roman ea trăiește nu ca o întrupare a principiului smereniei, ci ca o dovadă a victoriei omului, a frumuseții umane pe care sacrificiul o păstrează în om, chiar dacă soarta îl împinge în mocirlă. Sonia e mai degrabă o vestitoare a personajelor gorkiene decît un om „ideal” în sensul concepției dostoievskiene.

★

Printre reacțiile scriitorului în legătură cu procesul Verei Zasulici, se numără și aceste rînduri dintr-o scrisoare către A. V. Grigoriev : „Niciodată încă n-a existat în viața noastră rusească o epocă de acest gen, cînd tineretul (parcă presimțind că întreaga Rusie se află într-un fel de punct final, deasupra prăpastiei) în imensa lui majoritate să fi fost mai sincer ca acum, cu inima mai curată, mai însetat de adevăr și dreptate, mai dispus să jertfească totul la nevoie, chiar viața, pentru adevăr și pentru cuvîntul adevărului. El este adevărata și marea speranță a Rusiei”¹. Și să nu se uite că asta se spunea despre tineretul revoluționar, adversar politic și ideologic al scriitorului.

¹ L. Grossman, vol. cit., p. 533.

Dostoievski însă n-a fost un simplu adversar al mișcărilor de înnoire. El a fost un artist genial și din asta a izvorit și măreția și tragedia sa. Rusia trecea pe la jumătatea secolului al XIX-lea, cum urma s-o observe cu pregnanță Lenin, printr-un proces chinuitor de căutare de drumuri pentru ieșire din impas. Însă între căutători vizionari de perspective și starea generală a societății se căsca un decalaj din ce în ce mai mare. Iar Dostoievski n-a fost un liric romantic, ci un scriitor realist. Misiunea sa el o vedea în efortul de a înfringe haosul prin transfigurarea artistică, menită să sugereze — prin culmile la care se ridică — soluțiile salvatoare. Nouă ni se par într-un fel semnificative aceste rînduri din scrisoarea cu care se încheie romanul *Adolescentul*: „*Recunosc, n-aș vrea să fiu autorul unui roman al cărui erou se trage dintr-o familie întimplătoare. E o muncă ingrată și fără forme frumoase. Apoi și tipurile acestea sînt ceva ce se transformă încă, de aceea nici nu pot fi desăvîrșite din punct de vedere artistic. Sînt posibile greșeli mari, sînt posibile exagerări, scăpări. Dar ce să faci un scriitor care nu vrea să scrie doar în domeniul istoriei, un scriitor cuprins de nostalgia contemporaneității! Să ghicească și... să greșească.*”

Dostoievski credea deci cu tărie și înflăcărare în geniul său, credea că, dezvăluind cu implacabilă cruzime toate grozăviile, tot haosul și toate contradicțiile vieții contemporane, e imposibil să nu se contureze încet-încet din această evocare demiurgică și un principiu ordonator. El n-a fost și nici n-a vrut să fie un secretar al societății ca Balzac și nici un stilist impasibil ca Flaubert. Avea perfectă dreptate Lunacearski afirmînd că, în ciuda digresiunilor sale explicative, Balzac e tendențios în mult mai mică măsură decît Dostoievski. Căci la acesta din urmă polifonia avea ca scop descoperirea unei armonii supreme spre care scriitorul ahtiat după adevăr tinjea cu o intempestivitate rar întîlnită în istoria literaturii.

Iar atunci cînd nu o găsea, proceda la ordonările menționate de Lunacearski, căci, după același critic, și în romanele din care „*vocele apropiate de Dumnezeu lipsesc*” întreaga construcție „e

calculată în așa fel încît cititorii să afle fără nici un dubiu punctul de vedere al lui Dostoievski însuși”¹

Polifonia i-a permis lui Dostoievski să dezvăluie, ca nici un alt scriitor pînă la el, complexitatea vieții sufletești a oamenilor, fatalitatea unor contradicții în aparență inevitabile. Suflul mesianic a potențat această investigație demiurgică la un nivel de umanitate amețitor, dar l-a și prăbușit pe autor în bezna unor anxietăți catastrofale, însă doar pentru a-l îndemna la noi căutări. Mesianismul lui Dostoievski ca filozofie e bineînțeles caduc în latura lui ideologică, însă mesajul scriitorului, care s-a consumat ca o flacără imensă pentru a lumina străfundul conștiinței umane, va avea urmași și comilitoni cît va dura seminția omenească pe pămînt.

MIHAI NOVICOV

¹ Vol. cit., p. 167.

TABEL CRONOLOGIC

1821 30 octombrie (11 noiembrie) În familia lui Mihail Andreevici Dostoievski, medic la spitalul pentru săraci din Moscova se naște al doilea fiu — Feodor. Se pare că strămoșii după tată ai viitorului scriitor se bucurau în secolele XVI—XVII de oarecare notorietate. În documentele acelor timpuri privitoare la Rusia sud-vestică cei din neamul Dostoievski sînt amintiți ca apărători ai „rușilor“ în lupta împotriva catolicismului și a culturii polone. Dar neamul a decăzut. Bunicul scriitorului a fost preot, avînd parohia în Podolia, iar tatăl, în anii cînd era elev la secția din Moscova a Academiei imperiale de medicină și chirurgie, a fost mobilizat în 1812 și a rămas în armată pînă-n 1820. Mama viitorului scriitor — Maria Feodorovna (născută Neceaeva) se trăgea dintr-o familie de neguțători moscoviți.

28 noiembrie Se naște Nikolai Alexeevici Nekrasov.

1822 Apare *Prizonierul din Caucaz* de A. S. Pușkin.

1823 31 martie Se naște Alexandr Nikolaevici Ostrovski.

La Moscova ia ființă asociația „iubitorilor de înțelepciune“

(*Liubomudri*), care se preocupă de filozofia occidentală a timpului, cu precădere de cea a lui Schelling.

Apare primul volum al almanahului *Poliarnaia Zvezda* (*Steaua polară*), editat de viitorii decembriști A. A. Bestujev și K. F. Rileev.

1824 A. Ș. Pușkin publică *Fintina din Bakciserai*.

1825 Apar : primul capitol din *Evgheni Oneghin* de Pușkin, *Dume* și *Voinarorski* de Rileev, fragmente din *Prea mulță minte strică* de Griboedov.

14 decembrie Răscola din Piața Senatului (Petersburg) și din sudul Rusiei, organizată de prima generație de revoluționari ruși — revoluționarii nobili. Participă numeroși scriitori : Rileev, Bestujev, Odoevski, Küchelbäcker și alți prieteni ai lui Pușkin.

1826 7 ianuarie Se naște Mihail Evgrafovici Saltîkov (Șchedrin).

21 mai Moare Nikolai Mihailovici Karamzin.

iulie Se dă sentința în procesul decembriștilor. K. F. Rileev și alți patru inculpați sînt condamnați la moarte prin spînzurătoare. Alți scriitori — la diferite termene de muncă silnică și deportare.

13 iulie Executarea sentinței.

1827 Apar *Țiganii* de Pușkin, *Eda* și *Poezii* de Baratinski.

1828 12 iulie Se naște Nikolai Gavrilovici Cernîșevski.

28 august Se naște Lev Nikolaevici Tolstoi.

Apar : capitolele IV, V și VI din *Evgheni Oneghin* și *Contele Nulin* de Pușkin.

Ministerul instrucției publice din Rusia promulgă un nou regulament de cenzură.

1829 Moare la Teheran, ucis în timpul unui atac al mulțimii ațîțate împotriva ambasadei rusești, Aleksandr Sergheevici Griboedov.

Apar : *Poltava* de Pușkin și *Hans Küchelgarten*, prima lucrare de imitație romantică a lui Gogol.

1830 Revoluția din iulie din Franța, urmată de răscoala poloneză (1831) și înăsprirea sensibilă a rigorilor cenzurii în Rusia. După cinci ani de pertractări apare *Boris Godunov* de Pușkin.

1831 M. A. Dostoievski cumpără o mică moșie în județul Kașirin, gubernia Tula.

August Micul Feodor se sperie de un lup imaginar și este liniștit de mușicul Marei, episod pe care Dostoievski îl va reconstitui spre sfîrșitul vieții în *Jurnalul unui scriitor*.

Iau ființă cercurile studențești ale lui Stankevici și Herzen. Apar : *Porestirile lui Belkin* de Pușkin și *Serile în cătunul de lîngă Dikanka* de Gogol.

Are loc prima reprezentație a comediei lui Griboedov, *Prea multă minte strică*.

1832 Apare ultimul capitol din *romanul* în versuri al lui Pușkin *Evgheni Oneghin*.

1833 *Ianuarie* În vederea înscrierii într-o școală cu curs gimnazial Feodor și fratele său mai mare Mihail încep să frecventeze școala particulară fără internat a lui N. I. Drașusov (Souhard).

1834 *Toamna* Frații Feodor și Mihail Dostoievski sînt înmatriculați în școala particulară cu internat a lui

Z. I. Cermak, reputată prin calitatea lecțiilor de literatură predate aci.

Arestarea membrilor cercului lui Herzen.

Pușkin publică *Dama de pică*, V. G. Bielinski — *Reverii literare*.

1835 Apar *Poezii* de Kolțov și studiul lui Bielinski *Despre povestirile rusești și povestirile d-lui Gogol*.

1836 Pușkin începe editarea revistei *Sovremennik* (*Contemporanul*) Se tipăresc : *Cavalerul avar* și *Fata căpitanului* de Pușkin, *Mantaua* și *Revizorul* de Gogol.

1837 27 ianuarie Moare Maria Feodorovna Dostoievskaia, mama viitorului scriitor.

29 ianuarie Moartea lui Aleksandr Sergheevici Pușkin în urma duelului cu d'Antés ; vestea, care ajunge cu o întârziere de o lună, îi zguduie adînc pe cei doi frați Dostoievski.

Mai Mihail și Feodor Dostoievski se mută la Petersburg în vederea înscrierii la școala de ingineri. Curînd vor face cunoștință cu viitorul scriitor D. V. Grigorovici, pe atunci elev al școlii de ingineri, precum și cu poetul romantic I. N. Șidlovski.

1 iulie M. A. Dostoievski tatăl viitorului scriitor își dă demisia și se va muta, curînd, la moșia sa.

Circulă în manuscris poezia lui Lermontov *Moartea poetului* (va fi tipărită pentru prima dată în 1858 în revista *Poliarnaia Zvezda* a lui Herzen).

1838 16 ianuarie Frații Dostoievski sînt înmatriculați la școala de ingineri.

Iunie Fratele mai mare, Mihail, pleacă la Revel. Între frați se angajează o corespondență asiduă, din care reiese că Feodor e „abătut“, dar și citește foarte mult (Hoffman, Balzac, Goethe, Hugo etc.).

Apar : *Cintecul despre neguțătorul Kalașnikov* de Lermontov și primele poezii ale lui Turgheniev.

1839 10 mai Dintr-o scrisoare a lui F. M. Dostoievski către tatăl său reiese că se zbate în mari lipsuri. *Iunie* Moare tatăl lui F. M. Dostoievski — Mihail Andreevici Dostoievski, ucis de iobagii săi. Este fondată revista *Otecestvennîe Zapiski* (Insemnări naționale).

1840 Ianuarie O scrisoare a lui F. M. Dostoievski către fratele său Mihail conține largi referiri la Shakespeare, Schiller, Homer, tragediile franceze.

Se tipăresc : *Un erou al timpului nostru* și *Poezii* de Lermontov, *Insemnările unui tânăr* de Herzen, *Visuri și sunete* de Nekrasov, *Panteonul liric* de Fet, *Cobzarul* de Șevcenko.

1841 16 februarie La o serată literară în casa fratelui său, Mihail, F. M. Dostoievski citește fragmente din dramele lui, *Maria Stuart* și *Boris Godunov* (nu s-au păstrat).

5 august Este înaintat în gradul de ofițer (inginer-praporscik de cîmp).

15 iulie Moare Mihail Iurievici Lermontov, într-un duel la poalele piscului Mașuk din Caucaz.

1842 20 mai-iunie Examene la școală.

1 iulie Pleacă la Revel, la fratele său.

11 august În urma examenelor F. M. Dostoievski este avansat sublocotenent și promovat în clasa superioară de ofițeri.

Apar : primul volum din *Suflete moarte* de Gogol și fragmente din *Demonul* lui Lermontov.

1843 12 august F. M. Dostoievski termină cursul complet al clasei superioare ofițerești și este numit în postul de ofițer activ al corpului de ingineri de pe lângă Comandamentul Skt-Petersburgului, cu serviciu la camera de proiectări a Departamentului ingineresc. *Decembrie-ianuarie* traduce *Eugénie Grandet* de Balzac.

1844 Februarie-iunie Lucrează la traducerea romanului *La dernière Aldini* de George Sand.

Iunie-iulie În revista *Repertuar i Panteon* apare romanul *Eugénie Grandet* de Balzac în traducerea lui F. M. Dostoievski, reprezentînd astfel debutul său în presă.

Septembrie Își dă demisia din armată (acceptată la 19 octombrie).

30 septembrie Într-o scrisoare către fratele său Mihail anunță că lucrează la un roman „gen *Eugénie Grandet*“.

Toamna locuiește împreună cu D. V. Grigorovici.

9 noiembrie Moare renumitul fabulist Ivan Andreevici Krilov.

1845 Mai După cîteva transformări, F. M. Dostoievski consideră finisat primul său roman *Oameni sărmani*.

I-l citește lui Grigorovici. A doua zi Grigorovici i-l citește pînă noaptea tirziu lui Nekrasov. Entuziasmați, ambii scriitori se deplasează la ora 4 dimineața la locuința autorului pentru a-l felicita. Prezentat lui Bielinski, romanul e apreciat la superlativ și de către „freneticul Vissarion”. „A fost cea mai sublimă clipă din întreaga mea viață”, își va aduce aminte Dostoievski.

Vara Lucrează la povestirea *Dublul*.

Noiembrie Scrie într-o noapte *Romanul în nouă scrisori* și îl citește la o serată în casa lui Turgheniev.

La Petersburg apare prima fascicolă a *Dicționarului de buzunar al cuvintelor străine intrate în limba rusă*, de fapt o încercare mascată de propagandă revoluționară.

Apar : *Cine-i de vină ?* de Herzen și *Fiziologia Petersburgului*, culegere întocmită de Nekrasov, avînd și funcția unei afirmări programatice a „școlii naturale”.

1846 15 ianuarie Apare *Peterburgski Sbornik* (Culegerea „*Petersburg*”) conținînd și *Oameni sărmani*.

1 februarie Apare *Dublul în Otecestvennîe Zapiski*. Primăvara are loc prima întîlnire între F. M. Dostoievski și Petrașevski.

Noiembrie Cearta cu Nekrasov și ruptura dintre *Sovremennik* și Dostoievski din cauza colaborării acestuia la *Otecestvennîe Zapiski*.

Decembrie Lucrează intens la romanul *Netoșka Nezvanova*.

Apare *Satul* de Grigorovici.

1847 Ianuarie *Romanul în nouă scrisori* apare în *Sovremennik* (nr. 1).

Ianuarie-aprilie Neînțelegere între Dostoievski și Bielinski din cauza concepțiilor acestuia „despre literatură și orientarea literaturii”, care se va transforma — după cum o va arăta Dostoievski însuși la instrucție — într-o „ceartă formală”.

Aprilie-iunie Activitate publicistică — foiletoane despre viața capitalei în *Peterburgskaia Letopis* și *Peterburgskie Vedomosti*.

Toamna Oamenii sărmani în ediție separată ; Bielinski va recenza romanul în nr. 1 (pe 1848) al *Sovremennik*-ului tot atât de pozitiv, dar formulind și unele rezerve.

Octombrie și decembrie în nr. 10 și 12 ale revistei *Otecestvennie Zapiski* se publică *Gazda*, o povestire „ciudată”, care va fi apreciată cu totul negativ de Bielinski.

Apar primele povestiri din ciclul *Povestirile unui vânător de Turgheniev* și *O istorie obișnuită* de Goncharov.

1848 *Ianuarie* *Soția altuia* în *Otecestvennie Zapiski* (nr. 1). *Februarie* *Inima slabă* în aceeași revistă (nr. 2) și *Polzunkov* în *Almanahul ilustrat* al lui Nekrasov și Panaev (volumul va fi interzis după tipărire și nu va apare în librării).

Martie În *Privire asupra literaturii ruse în 1847* (*Sovremennik*, nr. 3) Bielinski supune unei critici foarte severe — în fond nedrepte — povestirile *Dublul* și *Gazda*.

26 mai Moartea lui Bielinski este receptată de Dostoievski ca „o mare nenorocire”.

Toamna Dostoievski se apropie de Petrașevski și Speșnev ; este atras de ideile socialismului utopic.

Decembrie Nopti albe și Un soț gelos în Otecestvennie Zapiski (nr. 12)

Revoluția din februarie izbucnită la Paris este urmată de mișcări revoluționare în toată Europa.

În Rusia apar noi cercuri clandestine ; înăsprirea supravegherii ; abuzurile reacțiunii, intrate în istorie ca „epoca de teroare a cenzurii“.

1849 Ianuarie În cadrul cercului Petrașevski — Dostoievski, Pleșceev, Speșnev și alți membri mai radicali alcătuiesc un grup, care-și propune să înființeze o tipografie ilegală și să pornească o acțiune propagandistică pentru desființarea iobăgiei, răsturnarea autocrației ș.a.

Ianuarie-februarie În *Otecestvennie Zapiski* se publică primele două părți din *Netoșka Nezvanova*.

15 aprilie La o întrunire a cercului Petrașevski, Dostoievski citește *Scrisoarea către Gogol* a lui Bielinski.

23 aprilie Este arestat și întemnițat în fortăreața Petropavlovsk.

28 aprilie Secția a III-a a Cancelariei imperiale (poliția politică) îi dă permisiunea lui A. A. Kraevski, redactorul responsabil al revistei *Otecestvennie Zapiski* să publice fără semnătură partea a III-a din *Netoșka Nezvanova*.

6 mai Primul interogatoriu. Lui Dostoievski i se pun trei întrebări : 1 ce caracter avea Petrașevski ca om în genere și ca „om politic“ în special : 2 ce se

petrecea la serile de la Petrașevski ; 3 dacă societatea lui Petrașevski avea și țeluri secrete ?

30 septembrie Începe procesul.

16 noiembrie Se dă sentința ; pentru că a citit la Petrașevski *Scrisoarea* lui Bielinski către Gogol, iar la Speșnev a ascultat proclamația lui Grigoreev *De vorbă cu soldații*, Dostoievski e condamnat la moarte prin împușcare.

19 noiembrie Împăratul comută pedeapsa : „4 ani muncă silnică, iar apoi — soldat în armată“.

21 decembrie Sinistra mascaradă din piața *Semionovski* ; fără să le fie adusă la cunoștință comutarea pedepselor, cei condamnați la moarte sînt transportați la locul execuției ; după ceremonia degradării, primii trei sînt legați de stîlpi și legați la ochi și abia după aceasta li se comunică hotărîrea.

23 decembrie Cu ocazia unei percheziții, i se confiscă lui Dostoievski ciornele unui roman și a unei piese de teatru, precum și manuscrisul nuvelei *Detskaia skazka* (*Poveste pentru copii*) — viitoarea novelă *Micul erou*.

24 decembrie Vizita lui M. M. Dostoievski și A. P. Miliukov la fortăreața Petropavlovsk ; li se acordă în casa comandantului un vorbitor cu F. M. Dostoievski, Durov și Iastrjemski. Noaptea cei trei sînt ferecați în lanțuri și trimiși, sub paza jandarmilor, în direcția Tobolsk.

1850 9 ianuarie Sosirea la Tobolsk.

10 ianuarie Întîlnirea în „curtea trecătorilor“ de la închisoarea din Tobolsk cu soțiile de decembriști — J. A. Muraviova, P. E. Annenkova și N. D. Fonvizina,

care dăruiesc celor trei condamnați cite o *Evanghelie* cu bani ascunși în coperti.

23 ianuarie Sosirea la închisoarea din Omsk, unde Dostoievski își va ispăși pedeapsa.

1851 Rebeliuni țărănești în 22 gubernii.

La Paris apare în versiunea franceză lucrarea lui Herzen *Despre dezvoltarea ideilor revoluționare în Rusia*.

1852 3 aprilie Ministrul de război aduce la cunoștința comandantului garnizoanei din Omsk că raportul acestuia privitor la ușurarea regimului aplicat condamnaților Dostoievski și Durov (în special scoaterea lanțurilor) n-a fost aprobat de împărat.

21 februarie Moare, la Moscova, Nikolai Vasilievici Gogol.

12 aprilie Moare poetul rus V. A. Jukovski, fondator al școlii romantice.

Septembrie în nr. 9 al *Sovremennik*-ului apare *Copilăria*, marcînd debutul de scriitor al lui Lev Nikolaevici Tolstoi.

1853 Izbucnește războiul Crimeii.

Prima reprezentanție pe scenă a unei piese de A. Ostrovski — *Nu te așeza în sania altuia*.

15 iulie Se naște V. G. Korolenko.

1854 2 martie După ispășirea celor patru ani de muncă silnică F. M. Dostoievski este încadrat soldat în batalionul 7 de linie siberian din Semipalatinsk.

1 mai Comandantul batalionului îi prezintă șefului de stat major poezia lui Dostoievski *Na evropeiskie sobitia 1854 goda* (*La evenimentele europene din anul 1854*)

21 noiembrie Sosit la Semipalatinsk, noul procuror regional, baronul A. E. Vranghel îi transmite lui Dostoievski bani și scrisori de la ai săi.

În nr. 10 al *Sovremennik*-ului apare *Adolescența* de L. N. Tolstoi.

1855 13 august Comandantul corpului de armată din Siberia raportează ministrului de război despre poezia lui Dostoievski *Na 1 iulia 1855 g. (La 1 iulie 1855)* și propune avansarea lui în grad de subofițer.

20 noiembrie Avansarea în grad de subofițer.

În cursul anului F. M. Dostoievski începe să lucreze la *Însemnări din Casa Morții*.

Moartea țarului Nikolai I și urcarea pe tron a lui Aleksandr al II-lea. Sfârșitul războiului Crimeii.

La Londra apare *Poliarnaia Zvezda (Steaua polară)* editată de Herzen — prima revistă rusească nesupusă cenzurii.

Apar : *Povestiri din Sevastopol* de L. N. Tolstoi, *Arta și realitatea din punct de vedere estetic* și *Perioada gogoliană a literaturii ruse* de N. G. Cernișevski.

1856 19 mai Comandantului corpului de armată îi este prezentată poezia lui Dostoievski *Na zakliucenie mira (La încheierea păcii)*.

2 iunie Raportul comandantului în care se propune publicarea poeziei lui Dostoievski *Umolkla groznaia voina (A tăcut groaznicul război)* în vreo publicație periodică din Petersburg.

1 octombrie F. M. Dostoievski este avansat în grad de ofițer (praporșcik).

Apar : *Tinerețea și Povestiri de război* de L. N. Tolstoi, *Schițe guberniale* de Saltikov-Șcedrin, *Schițe din viața ță-*

ranilor de Pisemski, *Cronică de familie* de Aksakov.

12 decembrie Se naște Gheorghe Valentinovici Plehanov.

1857 6 februarie Are loc, la Kuznețk, căsătoria lui F. M. Dostoievski cu Maria Dimitrievna Isaeva. Întorcându-se de la Semipalatinsk, la Barnaul, Dostoievski are un acces de epilepsie de o deosebită violență ; rămîne ținut în pat 4 zile.

7 aprilie Ordinul prin care Dostoievski recapătă titlurile de nobleță.

August În *Otecestvennîe Zapiski* (nr. 8) apare sub semnătura M-ii povestirea lui Dostoievski *Micul erou* (scrisă în fortăreața Petropavlovsk).

1 iulie Apare la Londra primul număr din *Kolokol* (Clopotul) lui Herzen.

1858 16 ianuarie Cerere de demisie.

31 mai Scrisoare către fratele său Mihail prin care îl anunță că scrie „două povestiri“ (E vorba de *Visul unchiului* și *Satul Stepancikovo*).

Apar : *Trei morfi* și Albert de L. N. Tolstoi, *O mie de suflețe* de Pisemski, *Omul rus la „rendez-vous“* de Cernișevski

1859 13 februarie Anunțându-i-se că țarul nu i-a permis stabilirea într-una din cele două capitale ale țării, Dostoievski alege orașul Tver.

Martie Apare *Visul unchiului* în *Russkoe Slovo*.

26 martie Lui Dostoievski i se primește demisia, dar în același timp se dă ordin să fie pus sub supravegherea secretă a poliției.

2 iulie Plecarea din Semipalatinsk.

August Sosirea la Tver. •

25 noiembrie După variate și insistente intervenții, lui Dostoievski i se îngăduie stabilirea la Petersburg.
Noiembrie-decembrie În *Otecestvennîe Zapiski* se publică *Satul Stepancikovo și locuitorii săi*.
Decembrie Stabilirea la Petersburg.

Apar : Oblomov de Goncearov, *Ce este oblomovismul ?* și *Impărăția întunericului* de Dobroliubov.

1860 Ianuarie Apare prima culegere de opere — în două volume — ale lui F. M. Dostoievski.

1 septembrie În ziarul *Russki mir* (*Lumea rusească*) încep să fie publicate *Însemnări din Casa Morții*.
Septembrie În principalele ziare apare știrea pri-vitoare la apariția revistei *Vremea*, editată de frații M. M. și F. M. Dostoievski.

Apar : În ajun de Turgheniev și o nouă ediție completată a *Cobzarului* lui Taras Șevcenko.

1861 Ianuarie Primul număr al revistei *Vremea*. Dostoievski expune într-un articol de fond programul revistei „reforma lui Petru cel Mare ne-a costat prea scump, ea ne-a despărțit de popor (...) Noi ne-am con-vins, în sfârșit (după 1812 — n.n.), că sîntem o na-țiune de sine stătătoare, deosebită de altele într-un înalt grad, și că sarcina noastră e de a ne crea o nouă formă, o formă a noastră, proprie, extrasă din solul (subl. n. — n.n.) nostru, din spiritul poporului, din temeiurile poporului...” De aici va izvorî doctrina ce va intra în istorie sub numele de „pocivnicestvo” (de la pociva-sol) — doctrină căreia Dostoievski îi va rămîne fidel pînă la sfîrșitul vieții și pe baza căreia

va încerca să justifice acceptarea absolutismului. În nr. 1 al revistei începe publicarea romanului *Umiliți și obidiți*; va continua în cele șapte numere următoare.

Aprilie Continuă să apară *Însemnări din Casa Morții la Vremea*.

Septembrie În *Sovremennik* (nr. 9) apare articolul lui Dobroliubov *Zăbîtie liudi (Oameni abrutizați)*, recenzie la *Operele* lui Dostoievski: „În lucrările d-lui Dostoievski găsim o trăsătură comună (...) compasiune dureroasă pentru omul... care se recunoaște de a nu mai avea putere și chiar dreptul de a fi om cu adevărat, deplin, independent. (...) De la prima sa lucrare Dostoievski s-a afirmat ca reprezentant al orientării, pe care am numit-o preponderent umanistă.“

Decembrie În *Sovremennik* apare un articol semnat de Antonovici în care doctrina „*pocivnicestvo*“ este aspru criticată pentru concesiunile făcute reacționarismului.

În cursul anului Dostoievski începe s-o frecventeze pe Nadejda Prokofievna Suslova, audient al Academiei de medicină și chirurgie, căreia în 1867 i se va decerna, la Zürich, titlul de doctor în medicină (prima femeie medic în Rusia). Aici au loc aprige dispute în contradictoriu cu tineretul radical. În același an cunoaște o seamă de scriitori: A. N. Ostrovski, A. P. Grigoriev, Saltikov-Șcedrin, Dobroliubov ș.a.

19 februarie Manifestul de emancipare a iobagilor.

Mari turburări studențești și închiderea Universității din Petersburg.

17 noiembrie Moare criticul N. A. Dobroliubov.
Apar : *Fericirea mic burgheză* și *Molotov* de Pomialovski.

1862 Ianuarie În *Vremea* începe publicarea celei de a doua părți din *Însemnări din Casa Morții*.

Mai Găsind la ușa apartamentului său un exemplar al proclamației *Trăiască republica rusă socială și democratică* ! Dostoievski îl vizitează pe Cernîșevski și-l roagă să facă uz de influența sa în rîndurile tineretului, pentru a curma asemenea fapte nesăbuite. Fără a se solidariza cu proclamația, Cernîșevski îi răspunde că „fenomene de acest gen, ca fapte lăaturalnice, sînt inevitabile“.

7 iunie Pentru prima dată Dostoievski pleacă în străinătate ; va vizita Parisul, Londra, Köln, apoi va pleca pe Rin în Elveția și Italia. La Londra îl cunoaște pe Herzen și Bakunin. „Ieri a fost la mine Dostoievski, îi va scrie Herzen lui Ogariov (la 17 VII). E un om naiv, nu prea lămurit, dar foarte drăguț. Crede cu entuziasm în poporul rus.“

4 decembrie Apare numărul pe noiembrie al revistei *Vremea* cu nuvela lui Dostoievski *Skvernîi anekdot* (O întâmplare penibilă).

În cursul iernii 1862—63 are loc apropierea lui F. M. Dostoievski de Apolinaria Prokofievna Suslova.

Incendiile din Petersburg.

Arestarea lui Cernîșevski, Pisarev și Serno-Soloviovici.

Suspendarea pe opt luni a revistelor *Sovremennik* și *Russkoe Slovo*.

Apar : *Părinți și copii* de Turgheniev și revista *Iasnaia Poliana*, cu o serie de articole pe teme pedagogice ale lui L. N. Tolstoi.

1863 *Ianuarie-februarie* În nr. 1 (dublu) al revistei *Sovremennik* apare o notă (nesemnată) a lui Saltikov-Șcedrin *Literaturnaia podpis. Soc. A. Skavronskogo* (*Semnătura literară. Comp. lui A. Skavronski*), prin care începe lungă, înverșunată și istovitoare polemică dintre Dostoievski și colaboratorii *Sovremennik*-ului. 2 februarie Dostoievski este ales membru în comitet și secretar al Fondului literar.

Februarie-martie În numerele 2 și 3 ale revistei *Vremea* se publică *Însemnări de iarnă despre impresii de vară*.

24 mai Interzicerea revistei *Vremea* pentru articolul lui N. N. Strahov *Problema fatală* cu privire la evenimentele din Polonia.

August Dostoievski pleacă în străinătate. La Paris se va întâlni cu A. P. Suslova și vor continua călătoria împreună — prin Germania și Elveția în Italia. La Baden-Baden se va întâlni cu Turgheniev. Se va întoarce în Rusia în octombrie. În timpul călătoriei elaborează planuri pentru *Jucătorul* și *Însemnări din subterană*.

Răscoala din Polonia.

Înființarea organizației secrete *Zemlia i volia* (*Pământ și libertate*).

Apar : *Cazacii* și *Polikușka* de L. N. Tolstoi, *Ce-i de făcut ?* de Cernișevski, *Marea învolburată* de Pisemski, *Kneazul Serebriannii* de A. K. Tolstoi, *Geru-Moșul*, *Nasul-roșu* de Nekrasov.

Septembrie L. N. Tolstoi începe să lucreze la *Război și pace*.

1864 24 ianuarie M. M. Dostoievski capătă încuviințare de a edita revista *Epoha*.

21 martie În primul număr (dublu) al revistei se publică prima parte din *Însemnări din subterană*.
15 aprilie Moare la Moscova soția lui Dostoievski — Maria Dmitrievna Dostoievskaia.

Iulie În nr. 5 al *Epohei* se publică articolul (necsemnat) al lui F. M. Dostoievski *Gospodin Șcedrin, ili rascol v nighilistah* (*Domnul Șcedrin, sau sciziune la nihilisti*) cu atacuri vehemente împotriva scriitorilor democrați de la *Sovremennik*. Cei vizați vor răspunde printr-un articol al lui Antonovici (august); Dostoievski va reveni cu încă un articol (tot necsemnat) — *Citobi koncit. Poslednee obiasnenie s „Sovremennikom“* (*Ca să terminăm. Ultima lămurire cu Contemporanul*).

10 iulie Moare la Pavlovsk (lingă Petersburg) Mihail Mihailovici Dostoievski

Întemeierea „Zemstvelor“.

Condamnarea și trimiterea la ocnă a lui Cernișevski.

Începe să apară prima culegere de opere (inițial în două volume) ale lui L. N. Tolstoi.

1865 Februarie În *Epoha* (nr. 2) se tipărește *Neobiknovennoe sobitie, ili pasaj v Passaje* (*Nemaipomenită întâmplare, sau pățania din Pasaj*) cunoscută ulterior sub titlul *Crocodilul* — „o poveste fantastică, ceva în genul povestirii lui Gogol *Nasul*“, cum o va caracteriza mai târziu Dostoievski. În *Golos*, însă, Dostoievski a fost apostrofat într-un mod brutal, unii contemporani interpretând povestirea ca un pamflet camuflat împotriva lui Cernișevski învinovățire ce va fi respinsă de Dostoievski abia în 1873 în *Jurnalul unui scriitor*.

Iulie Din cauza dificultăților materiale revista *Epoha* își încetează apariția.

Iulie (sfârșitul lunii) Dostoievski sosește la Wiesbaden.

Septembrie îi scrie lui A. P. Miliukov cu rugămintea de a-i obține de la vreo revistă un avans de 300 ruble în contul unui viitor roman. Neprimind nici un răspuns, Dostoievski va angaja romanul la *Russki vestnik* al lui M. N. Katkov.

1 octombrie Sosirea la Copenhaga, unde va rămâne până la 10.

14 octombrie În drum spre patrie, aflându-se pe bordul vasului „Vice-roy“, Dostoievski face primele însemnări pentru *Crimă și pedeapsă*.

Sfârșitul anului Apare o nouă ediție de opere complete. (Editor : F. Stellovski), revăzută și completată de autor (vol. I-II).

În *Russki Vestnik* apar primele două părți ale romanului lui L. N. Tolstoi *Război și pace*, sub titlul *Anul 1805*.

1866 *Ianuarie* În *Russki Vestnik* (nr. 1) începe publicarea romanului *Crimă și pedeapsă* (va continua în nr. 2, 4, 6, 7, 8, 11, 12).

3 aprilie Atentatul lui Karakozov la viața lui Aleksandr al II-lea îi produce lui Dostoievski — după mărturia poetului A. N. Maiakov — un șoc extrem de puternic.

Vara Aflându-se în vilegiatură la Liublino lângă Moscova, Dostoievski se împrietenește cu nepoata sa de soră S. A. Ivanova (căreia îi va dedica romanul *Idiotul*).

Iulie Corespondența cu A. P. Miliukov în legătură cu publicarea romanului *Crimă și pedeapsă*, privind în special obiecțiile lui M. N. Katkov la scena lecturii *Evangeliei* (Sonia îi citește lui Raskolnikov), scenă pe care, la insistențele redacției, Dostoievski e nevoit s-o scurteze.

3 septembrie Execuția lui Karakozov; numele lui va apărea frecvent în materialele pregătitoare și în ciorna unei prefețe la *Demonii*.

Octombrie Prins în clește de un contract cu editorul Stellovski, căruia i s-a angajat să-i predea pînă la 1 noiembrie un nou roman, fiind obligat în caz contrar să plătească o despăgubire enormă, sau, chiar, să piardă drepturile de autor pentru toate operele viitoare, F. M. Dostoievski se hotărăște, la sfatul lui A. P. Miliukov, să recurgă, pentru accelerarea redactării, la serviciile unei stenografe.

4 octombrie F. M. Dostoievski începe să dicteze stenografei Anna Grigorievna Snitkina romanul *Jucătorul*. Manuscrisul va fi pus la punct la 31 octombrie, iar la 1 noiembrie va fi predat.

8 noiembrie Dostoievski o cere în căsătorie pe A. G. Snitkina.

Sfîrșitul anului Apare vol. III al *Operele* în Editura Stellovski.

Apar: *Moravurile de pe strada Rastereaeva* de Gleb Us-penski.

1867 15 februarie Căsătoria cu A. G. Snitkina.

15 aprilie Soții Dostoievski pleacă în străinătate, unde vor rămîne peste 4 ani.

19 aprilie (1 mai) Sosirea la Dresda, unde Dostoievski cercetează cu deosebită luare aminte vestita galerie de pictură.

Mai În revista *Delo* apare articolul lui D. I. Pisarev despre *Crimă și pedeapsă*, considerat cel mai pertinent din avalanșa de comentarii. În culegerea de opere ale criticului articolul va figura sub titlul *Borba za jizn (Lupta pentru viață)*.

22 iunie (4 iulie) Trecînd prin Frankfurt pe Main, soții Dostoievski ajung la Baden.

28 iunie (8 iulie) Vizita la Turgheniev se soldează cu o ceartă violentă din cauza unor controverse ideologice.

August Sosind la Basel, Dostoievski cercetează monumentele orașului. Îl impresionează tabloul „Cadavrul lui Isus Hristos” de Holbein. Soția își va aminti că-i spusese : „De pe urma unui asemenea tablou, poți să-ți pierzi credința”. „Avea pe față o expresie speriată, ca în primele minute după un acces de epilepsie.” Înainte de a părăsi muzeul, Dostoievski insistă să mai vadă odată tabloul.

29 august (10 septembrie) Soții Dostoievski asistă la primul congres al Ligii „Pace și libertate”, deschis în ajun cu participarea lui Garibaldi și Bakunin. Septembrie Termină articolul *Cum l-am cunoscut pe Bielinski* și începe să lucreze la *Idiotul* ; în noiembrie va distruge prima versiune și abia în decembrie va începe redactarea definitivă.

Decembrie Apar primele trei volume din *Război și pace* de L. N. Tolstoi (vol. IV în februarie 1868).

1868 Ianuarie În *Russki Vestnik* (nr. 1) începe publicarea romanului *Idiotul* (continuări în 2, 4—12). Într-o scri-

soare către nepoata sa S. A. Ivanova, Dostoievski va defini în acest fel „ideia principală“ a romanului : „înfățișarea unui om frumos și pozitiv“. „Toți scriitorii, — explică în continuare romancierul, și nu numai de la noi, ci chiar și din Europa, au eșuat ori de câte ori și-au propus să înfățișeze frumosul pozitiv. Deoarece este o sarcină nemăsurat de dificilă. Frumosul este un ideal, iar idealul, și al nostru și al Europei civilizate, este departe de a se fi cristalizat.“

22 februarie (5 martie) Se naște fiica lui Dostoievski Sofia. Se va prăpădi nici peste trei luni, la 12 (24) mai, pierdere pe care tatăl o va suporta foarte greu.

Martie Întilnire cu Herzen la Geneva. „Timp de vreo zece minute am conversat pe un ton politicos-dușmănos și ironic și ne-am despărțit“ (dintr-o scrisoare către A. N. Maikov).

Septembrie Aflindu-se la Milano, soții Dostoievski vizitează de câteva ori celebra catedrală.

Noiembrie Sosire la Florența. F. M. Dostoievski cercetează minuțios galeriile de artă.

11 (23) decembrie Îi scrie lui A. N. Maikov că a terminat *Idiotul* și-și propune să scrie un nou roman — *Ateismul*.

28 martie Se naște A. M. Peșkov (Maxim Gorki).

16 iulie Moare criticul D. I. Pisarev.

Apar : *Scrisori din provincie* de Saltikov-Șcedrin.

1869 Ianuarie-martie Însemnări pentru o nuvelă „gen Pușkin“ — „scurtă, fără explicații, sinceră în plan psihologic, naivă“. Proiectul nu va fi realizat.

Iulie Soții Dostoievski pleacă la Praga, via Veneția, Triest, Viena, dar nu reușesc să se aranjeze și-și continuă drumul pînă la Dresda, unde se stabilesc în august.

14 (26) septembrie Se naște fiica lui Dostoievski, Liubov (1869—1926); se va afirma și pe plan literar cu nuvele și povestiri, iar în 1921 va publica la München *Carte de amintiri despre tata*.

21 noiembrie S. Gh. Neceaev, conducătorul așa-zisei *Societăți de răzbunare populară* organizează asasina-reea studentului Ivanov, pentru refuzul de a se supune organizației. Evenimentul va atrage atenția lui Dostoievski sugerîndu-i, cel puțin în parte, conținutul epic al romanului *Demonii*.

8 decembrie În ziarul *S-Peterburgskie vedomosti* se anunță într-un necrolog moartea „*tavarașului de suferință în Casa Morții* a lui F. M. Dostoievski” — Serghei Feodorovici Durov.

8 și 21 decembrie primele însemnări privind *Jitio velikogo greșnika (Viața unui mare păcătos)*.

Apar : volumele V și VI din *Război și pace* de L. N. Tolstoi, *Cui i-e bine în Rusia* (partea I) de Nekrasov, *Oamenii anilor '40* de Pisemski, *Istoria unui oraș* de Saltikov-Șcedrin.

1870 Ianuarie-februarie În revista *Zarea* apare *Eternul soț*. *Martie-octombrie* Munca asiduă pentru definitivarea romanului *Demonii*, concomitent cu proiectele referitoare la *Viața unui mare păcătos* (după cum reiese dintr-o scrisoare către A. N. Maikov). Dostoievski se plînge că înaintează anevoie. Abia în octombrie primele capitole vor fi expediate revistei *Russki Vestnik*. *Octombrie* În editura lui Stellovski apare volumul IV al *Operelor complete*, conținînd *Crimă și pedeapsă*.

21 ianuarie Moare la Paris Aleksandr Ivanovici Herzen.

22 octombrie Se naște I. A. Bunin.

Apar : *Bani turbați* de Ostrovski și *La cușite* de Leskov.

1871 ianuarie În *Russki Vestnik* începe publicarea romanului *Demonii*, părțile I-II (continuări în 2, 4, 7, 9, 10, 11).

Mai Dintr-o scrisoare către N. N. Strahov reiese atitudinea negativă a lui Dostoievski față de Comuna din Paris.

1 iulie La Petersburg începe procesul lui Neceaeu. Relatările din presă și dosarul procesului vor fi folosite de Dostoievski pentru părțile II-III ale *Demonilor*.

Iulie Înainte de a se întoarce în patrie, Dostoievski își arde manuscrisele. Sosește la Petersburg la 8 iulie.

16 iulie I se naște un fiu, Feodor.

21 august Se naște Leonid Andreev.

Apare *Pădurea* de Ostrovski.

1872 iarna. În casa prințului Meșcerski, Dostoievski face cunoștință cu K. P. Pobedonostev, unul din cei mai reacționari politicieni ai timpului (senator în 1868, membru în Consiliul de Stat în 1872, *ober-procuror* al Sinodului în 1880), care va depune eforturi susținute pentru a folosi în interesul autocrației influența sa asupra scriitorului.

Aprilie-mai Dostoievski îi pozează lui Perov pentru portretul comandat de Tretiakov.

Noiembrie-decembrie La o întâlnire de „miercuri“ la prințul Meșcerski, Dostoievski se oferă să preia funcția de redactor responsabil al revistei *Grajdannin* ; oferta este acceptată, se fac intervențiile de rigoare, iar „Secția a III-a“ înștiințează Direcția ge-

nerală a presei că nu face obiecții, „dar nici nu-și ia răspunderea pentru viitoarea activitate a acestei persoane în funcție de redactor responsabil“.

Noiembrie-decembrie În *Russki Vestnik* (11, 12) se publică partea a III-a din *Demonii*.

Decembrie, sfârșitul lunii Dostoievski scrie primul articol pentru *Jurnalul unui scriitor*, rubrică inițiată de el în *Grajdanin*.

Apare *Abecedarul* de L. N. Tolstoi.

1873 *Ianuarie-februarie* Scrisoare omagială către moștenitorul tronului Aleksandr Aleksandrovici, însoțind volumul *Demonii* oferit în dar.

Februarie În *Otecestvennîe Zapiski* apare articolul lui N. K. Mihailovski *Literaturnîe i jurnalnîe zametki* (*Note literare și de presă*), conținând o critică severă a romanului *Demonii* și a activității lui Dostoievski la *Grajdanin*. Scriitorul va răspunde în *Jurnalul unui scriitor* (*Grajdanin*, 19 febr.) și în articolul *Dve zametki redactora* (*Două note ale redactorului responsabil*) — tot acolo, 2 iulie.

23 iulie Publică în *Grajdanin* un scurt necrolog la moartea poetului F. I. Tiutcev.

Decembrie Acceptă să colaboreze la culegerea *Skladcina* (*Efort comun*), inițiată în beneficiul celor loviți de foamete în gubernia Samara. Culegerea va apare în martie 1874, conținând *Malenkie kartinki* (*Mici tablouri*) de Dostoievski.

Începe în Rusia mișcarea intrată în istorie sub denumirea „Hojdenie v narod“ (Mersul în popor).

1874 *Ianuarie* Aduce la cunoștința prințului Meșcerski hotărîrea sa de a renunța la redactarea *Grajdani-*

nului. Anunțul privitor la această retragere „din motive de sănătate“ va apare în revistă la 22 aprilie (nr 16), specificându-se că „în măsura posibilităților“ Dostoievski va continua să colaboreze.

Aprilie E vizitat de N. A. Nekrasov, care îi propune să publice un roman în *Otecestvennîe Zapiski*.

7 iunie Pleacă în străinătate, la Bad-Ems pentru un tratament, unde va lucra intens la planul romanului *Adolescentul*. La începutul lui august se va întoarce în țară.

Octombrie Aflat la Staraia Russa îi scrie lui Nekrasov că *Otecestvennîe Zapiski* pot conta pe romanul *Adolescentul* în 1875.

Introducerea serviciului militar general și obligatoriu în Rusia.

Avîntul literaturii narodnice: *Cronica satului Smurovo de Zasodimski, Țăranii jurați de Zlatovratski, Pătarea frînge paie de Naumov.*

1875 Ianuarie În *Otecestvennîe Zapiski* (nr. 1) începe publicarea romanului *Adolescentul* (continuări în 2, 4, 5, 9, 11, 12).

Aprilie Cu prilejul unor demersuri în vederea obținerii unui pașaport pentru o nouă călătorie în străinătate, Dostoievski descoperă că tot se mai află „sub supravegherea secretă a poliției“.

Mai-iunie Încă o călătorie la Bad-Ems.

10 august Se naște un alt fiu al lui Dostoievski, Aleksei.

Noiembrie Începe să adune material în vederea editării în fascicule separate a *Jurnalului unui scriitor*; la 22 decembrie va face un demers la Direcția generală a presei.

27 decembrie Însoțit de A. F. Koni vizitează o colonie de copii infractori, unde petrece o zi întreagă.

23 noiembrie Se naște A. V. Lunacearski.

În revista *Russki Vestnik* apare începutul romanului *Anna Karenina* de L. N. Tolstoi (capitolele I—XIV).

1876 Un an dedicat *Jurnalului unui scriitor*, problemelor cetățenești, în special celor legate de procese. În ianuarie e indignat de achitarea bancherului Kronberg, acuzat de schingiuirea unei fiice de șapte ani; în octombrie, dimpotrivă, va interveni în *Jurnal* în favoarea unei țărănci gravide, condamnată la ocnă și deportare pe viață în Siberia. Intervenția lui Dostoievski va avea efect. Sentința va fi casată, iar în aprilie 1878, la a doua judecată, Kornilova va fi achitată.

Noiembrie Într-o scrisoare K. P. Pobedonostev îl îndeamnă să ofere *Jurnalul unui scriitor* moștenitorului tronului. Dostoievski îi va scrie în acest sens lui Aleksandr Aleksandrovici la 16 noiembrie.

Noiembrie În *Jurnalul unui scriitor* apare *Smerita* „povestire fantastică”, rod al unui efort deosebit; este, într-un anumit sens, o povestire programatică, căci într-un cuvânt înainte ce o precede, Dostoievski deslușește concepția sa asupra legăturii dintre „real” și „fantastic” precizînd că povestirea „e reală la gradul cel mai înalt”. Prin „realism fantastic” Dostoievski înțelege, nu îndepărtarea de realitate, ci pătrunderea în străfundurile ei.

1877 21 februarie Cererea adresată Direcției generale a presei de a i se admite editarea *Jurnalului unui scriitor* fără cenzură prealabilă. Va fi rezolvată pozitiv în martie.

Noiembrie Îl vizitează pe Nekrasov, grav bolnav.
2 decembrie Este ales membru corespondent al Academiei, secția de limbă rusă și literatură.

24 decembrie Notează în carnetul de însemnări : „...Memento. Pentru toată viața.

- 1) Să scriu un *Candid* rus.
- 2) Să scriu o carte despre Isus Hristos.
- 3) Să-mi scriu memoriile.
- 4) Să scriu poemul *Sorokovinî*.

N. B. (Toate acestea în afară romanului proiectat și a editării *Jurnalului unui scriitor*, cu alte cuvinte — de lucru pentru minimum 10 ani, iar eu am acum 56).“

27 decembrie La ora 8 seara moare Nekrasov. Dostoievski află a doua zi și se duce imediat la locuința fostului său prieten. Întors acasă citește — pînă la 6 dimineata — cele trei volume de opere ale lui Nekrasov. La 30 decembrie, la înmormîntare ține un discurs, pe care-l va reproduce în *Jurnalul unui scriitor*.

Apar : *Pămînt nou* de Turgheniev, *Patru zile* de Garșin, *Ultimele cîntece* de Nekrasov.

Războiul ruso-româno-turc.

1878 *Începutul anului* E vizitat de D. S. Arseniev ; educatorul copiilor țarului îi transmite dorința acestuia de a-l prezenta fiilor săi, pentru ca Dostoievski să exercite asupra lor „o influență binefăcătoare“.

31 martie În sala Tribunalului regional din Petersburg începe procesul Verei Zasulici (a tras în guvernatorul Trepov pentru a protesta împotriva batjocurii de către acesta a deținutului politic Bogoliubov). Dostoievski e prezent pe banca presei. Puternica impresie produsă asupra lui de acest proces își va

găsi expresia în scrisorile adresate unor tineri. Dostoievski contestă că tineretul ar fi putred : „Nicum, el *caută adevărul*, cu tot curajul unei inimi și a unei minți rusești, și doar *și-a pierdut îndrumătorii...*” „Niciodată încă n-a existat în viața noastră rusească o epocă de acest gen, cînd tineretul (parcă presimțind că întreaga Rusie se află într-un fel de punct final deasupra prăpastiei) în marea lui majoritate să fi fost mai sincer ca acum, cu inima mai curată, mai însetat de adevăr și dreptate, mai dispus să jertfească totul la nevoie, chiar viața, pentru adevăr și pentru cuvîntul adevărului. El este adevărata și marea speranță a Rusiei.”

16 mai Aleksei, mezinul lui Dostoievski, în vîrstă de trei ani, are, într-un mod cu totul neprevăzut, un acces teribil de epilepsie și peste cîteva ore moare.

Mai După moartea lui Aleksei, familia Dostoievski este vizitată tot mai des de poetul și filozoful Vl. Soloviov. Soția lui Dostoievski îl roagă să-l convingă pe soțul ei să meargă cu el la *Optina pustîn*, pe care mai demult vroia s-o viziteze. Călătoria va avea loc la 23 iunie și aici Dostoievski îi va expune lui Soloviov întregul plan al romanului *Frații Karamazov*. Va avea trei lungi convorbiri cu starețul Avrosimii. Se vor întoarce la Moscova la 29 iunie.

Decembrie Planul amănunțit al romanului e elaborat, sînt scrise primele 10 coli.

22 noiembrie Moare poetul P. A. Viazemski, contemporanul și prietenul lui Pușkin, teoretician al romantismului.

Romanul *Anna Karenina* de L. N. Tolstoi apare în ediția separată.

1879 Ianuarie În *Russki Vestnik* începe publicarea romanului *Frații Karamazov*. Romanul se va publica cu

intermitențe în tot cursul anului (1,2,4,5,6,8,9,10,11) și în anul 1880 (1,4,7,8,9,10,11).

10 martie Cererea adresată Ministerului de interne privind încetarea supravegherii polițienesci.

3 aprilie Citește copiilor din colonia corecțională povestirea *Un băiat la bradul lui Hristos*; e însoțit de copiii săi.

9—14 iunie La sesiunea din Londra, Congresul internațional de literatură îl alege în unanimitate pe Dostoievski, membru al Comitetului de onoare.

20 iulie — începutul lui septembrie Ultima călătorie la Bad-Ems.

Decembrie În cadrul unei seri literare în beneficiul studenților Universității din Petersburg Dostoievski citește un capitol din *Frații Karamazov*, *Marele inchișitor*, precedat de un scurt cuvînt explicativ.

Iau ființă partidele revoluționare Narodnaia volia (Voința poporului) și Ciornii peredel (Reîmpărțirea neagră).

1880 *3 februarie* Adunarea generală a Asociației slavone de binefacere îl alege pe Dostoievski în calitate de vicepreședinte.

14 februarie La o ședință solemnă a Asociației, Dostoievski citește proiectul redactat de el al unei scrisori omagiale către țară, cu prilejul împlinirii a 25 ani de domnie.

20 februarie Atentatul lui I. D. Molodețki la viața comandantului comisiei speciale, contele M. T. Loris-Melikov. Dostoievski e din nou foarte emoționat. Îl vizitează pe Suvorin; se întreabă uluit de ce, deși nu aprobă atentatele, n-ar putea niciodată să-i de-

nunțe pe complotiști — dacă întâmplător ar afla ceea ce pun la cale.

Martie Participă la numeroase seri literare, unde citește fragmente din operele sale. La o seară organizată în beneficiul literaților și a oamenilor de știință aflați în nevoie, citește „*discuția dintre Ras-kolnikov și Marmeladov la crîșmă*“. I se oferă o cunună de lauri.

4 mai La o adunare generală a Asociației slavone de binefacere este ales deputat al Asociației pentru dezvelirea monumentului lui Pușkin la Moscova.
22 mai Pleacă la Moscova pentru a participa la „Festivitățile Pușkin“.

25 mai La Ermitaj are loc un dineu în onoarea lui Dostoievski.

6 iunie Încep „festivitățile Pușkin“ — dezvelirea monumentului, depunerea coroanelor, discursurile oficiale, dineul oferit de duma orașului. În cadrul serii literare, Dostoievski citește scena lui Pimen din *Boris Godunov*.

7—8 iunie Ședințele Asociației iubitorilor literaturii ruse. La prima ședință își pronunță discursul I. S. Turgheniev. A doua zi Dostoievski își ține „cuvîntul“ : „*Pușkin este o manifestare excepțională și, poate singura manifestare a spiritului rus, a spus Gogol. Și profetică, adaug eu. Da, apariția lui are pentru noi toți, rușii, un caracter indiscutabil profetic. Pușkin apare chiar odată cu autentică noastră conștiință de sine, abia născîndă, zămislită în societatea noastră la un secol după reforma lui Petru ; apariția lui contribuie mult la luminarea drumului nostru întunecat ; el aduce o lumină nouă călăuzitoare. În sensul acesta Pușkin este o culme și o indi-*

cație...“ „Cuvîntul“ se bucură de un succes triumfal. I se oferă o cunună de lauri. Asociația îl alege în unanimitate membru de onoare. Seara, după ce scrie soției, se deplasează la picioarele monumentului lui Pușkin și depune acolo cununa de lauri, ce i s-a oferit dimineața.

11 iunie *Cuvîntul despre Pușkin* este tipărit în ziarul *Moskovskie vedomosti*. Împotriva tezelor lui Dostoievski se vor ridica A. D. Gradovski în *Golos* și Gleb Uspenski în *Otecestvennîe Zapiski*. Lui Gradovski, Dostoievski îi va răspunde în *Jurnalul unui scriitor*.

1 august Apare *Jurnalul unui scriitor*, Anul III, fascicolă unică pe 1880, conținând *Cuvînt despre Pușkin* și materiale polemice pe aceeași temă.

Septembrie Într-o scrisoare către N. N. Strahov, L. N. Tolstoi numește *Casa Morții*, „cea mai bună carte în întreaga literatură modernă inclusiv Pușkin“. Strahov arată scrisoarea lui Dostoievski.

8 noiembrie După apariția numărului 11 al revistei *Russki Vestnik*, care publică epilogul romanului *Frații Karamazov*, Dostoievski scrie într-o scrisoare adresată lui N. A. Liubimov : „Iată romanul terminat — am muncit la el trei ani, s-a tipărit timp de doi ani —, o dată însemnată pentru mine. De la dumneata însă, să-mi permiți să nu-mi iau rămas bun. Doar intenționez ca încă 20 de ani să tot trăiesc și să scriu.“

În cursul anului Dostoievski e vizitat de tînărul Merejkovski, în vîrstă de 15 ani, care-i citește din versurile sale. „Ca să scrii bine, trebuie să suferi și iar să suferi“, îi zice Dostoievski.

O însemnare din carnetul de note pe anul 1880 : „În condițiile unui realism deplin, să găsești omul în

om... Mi se spune psiholog : nu e adevărat, sînt doar realist, în sensul cel mai înalt al cuvîntului, adică eu zugrăvesc toate adîncurile sufletului uman.“

Apar : Domnii Golovliov de Saltîkov-Şcedrin şi primele schiţe ale lui Cehov în revista *Strekoza* (Grejerul).

1881 25 ianuarie Foarte multă lume acasă la Dostoievski : A. N. Maikov, N. N. Strahov etc. D. F. Miller convine cu amfitrionul să participe la o seară Puşkin.

26 ianuarie După o discuţie violentă cu sora sa V. M. Ivanova, F. M. Dostoievski se închide în biroul său de lucru. Începe să scuipe sînge. Este chemat doctorul I. V. von Barzel. O nouă hemoptizie. Seara îşi ia rămas bun de la soţie şi copii. .

27 ianuarie Se simte mai bine. Ultimele dispoziţii date paginatorului de la tipografie în legătură cu apariţia *Jurnalului*. Se perindă mulţi vizitatori, dar nu sînt admişi la bolnav.

28 ianuarie Dimineaţa îi spune soţiei că probabil în cursul zilei va muri. Hemoptizia reîncepe. La amiază îşi ia rămas bun de la rude şi prieteni. O convorbire ceva mai lungă cu A. N. Maikov. De cîteva ori sînt chemaţi copiii ca să-şi ia rămas bun de la ei. La ora 6,30 p.m. începe agonia. La ora 8 şi 38 minute seara Feodor Mihailovici Dostoievski se stinge din viaţă.

29 ianuarie Apare fascicola pe ianuarie din *Jurnalul unui scriitor*.

31 ianuarie Corpul neînsufleţit al lui Dostoievski e depus la biserica din minăstirea Aleksandr Nevski.

1 februarie Înmormîntarea lui Dostoievski la cîmîtirul Tihvinskoe, alături de mormîntul lui Jukovski.

Țin cuvântări de doliu : Vl. S. Soloviov, A. I. Palm;
D. F. Miller, A. N. Maikov, K. N. Bestujev-Riumin
și alții.

1881—1882 Se editează prima culegere postumă a opere-
lor lui Dostoievski în 14 volume, cu biografie, scri-
sori și note din caiete.

M. N.

PARTEA ÎNȚIIA

I

Într-o după amiază de arșiță mare, de început de iulie, un tânăr ieși din cămăruța în care sta cu chirie la niște locatari din ulicioara S. și, ajuns în stradă, se îndreptă încet și oarecum nehotărît spre podul K.

Pe scară avusese norocul să se strecoare fără a se întîlni cu gazda. Cămăruța lui se afla la mansarda unei clădiri înalte, cu patru etaje, și semăna mai degrabă cu un dulap decît cu o odaie. Iar gazda care-i închiriase această chilie, cu masa și curățenia, locuia cu cîteva trepte mai jos, într-un mic apartament separat. De cîte ori ieșea din odaie, tînărul era nevoit să treacă prin fața bucătăriei, a cărei ușă era mai întotdeauna deschisă, și, de fiecare dată, avea o senzație bolnăvicioasă de teamă, de care îi era rușine, și-l făcea să se încrunte. Era dator vîndut gazdei și se temea să dea ochii cu ea.

Nu că ar fi fost laș sau sfios din fire, dimpotrivă, dar de la o vreme se afla într-o stare de încordare și iritare nervoasă vecină cu ipohondria. Se închisese în el însuși și se izolase într-atîta de toată lumea, încît ajunsese să se teamă nu numai de întîlnirea cu gazda, dar de orice relații cu oamenii. Îl copleșea sărăcia, deși în ultima vreme nici aceasta nu-l mai atîngea. Nu-și mai vedea de loc de ocupațiile zilnice, mai mult chiar : nici nu voia să mai stie de ele. De fapt, nu se temea cîtuși de puțin de gazdă,

orice măsuri ar fi luat împotriva lui. Dar decît să se oprească pe scară, să asculte tot soiul de nerozii despre acele nimicuri ale vieții de toate zilele, de care nu se sinchisea, și să audă cererile insistente de a achita chiria, amenințările, văicărelile ei, iar el să se scuze, să mintă, căutînd să scape — nu, mai bine să se strecoare ca o pisică pe scară și s-o șteargă neobservat.

Dealtminteri, de astă dată, după ce ajunsese în stradă, el singur se miră de teama lui de a-și întîlni creditoarea.

„Cînd te gîndești ce faptă pun eu la cale, și să-mi fie frică de asemenea fleacuri ! se gîndi el zîmbind ciudat. Hm... da... Totul, totul e în mîinile omului și el lasă totul să-i scape numai și numai din pricina lașității... asta este o axiomă... Sînt curios să știu : de ce anume se tem mai tare oamenii ? Să facă un pas nou, să rostească ceva neobișnuit, de asta se tem ei mai tare !... Dar văd că am început să trîncănesc... Și de aceea nu fac nimic, pentru că trîncănesc ! S-ar putea însă să fie tocmai pe dos : trîncănesc fiindcă nu fac nimic. Am ajuns un palavragiu în luna asta din urmă, de cînd tot zac în ungherul meu și mă gîndesc la... fantasmagorii ! Ia să vedem pentru ce am pornit-o la drum ? Sînt eu în stare să fac *asta* ? Să fie *asta* ceva serios ? Nu, nu este de loc serios. E numai un joc al închipuirii, cu care caut să mă amăgesc : fantasie ! Da, s-ar putea să nu fie decît fantasie !“

Afară era o căldură copleșitoare, zăpușeală, lumea se înghesuia pe trotuare, pretutîndeni se zăreau grămezi de var, de cărămizi, schele, praf, și peste tot domnea acea putoare specifică, bine cunoscută oricărui locuitor al Petersburgului, căruia nu-i dă mîna vara să-și închirieze o vilă la țară ; acestea toate impresionară neplăcut nervii și așa destul de zdruncinați ai tînărului nostru. Duhoarea nesuferită a crîșmelor, foarte numeroase în acea parte a orașului, și bețivii, pe care-i întîlnea la tot pasul, deși era zi de lucru, întăreau coloritul trist și respingător al priveliștii. O clipă, trăsăturile fine ale tînărului oglindiră

un sentiment de adînc dezgust. Era deosebit de frumos : înalt, cu trup subțire și mlădios, avea ochi negri, splendizi și părul blond închis. El făcu cîțiva pași, apoi căzu într-o adîncă visare, sau mai bine zis, într-un fel de toropeală ; mergea înainte fără să vadă nimic în jurul lui și, de altfel, niți nu voia să vadă. Din cînd în cînd numai mormăia cîte ceva, căci, după cum recunoscuse el singur mai înainte, luase obiceiul să monologheze. Totodată era conștient de faptul că gîndurile i se încurcau uneori și că era grozav de slăbit : de două zile nu mîncase aproape nimic.

Era atît de prost îmbrăcat, încît altul în locul lui, fie chiar un om deprins cu haine mizere, desigur că s-ar fi rușinat să iasă în stradă, ziua, cu astfel de zdrențe. De altfel, cartierul era atît de sărăcăcios, încît ar fi fost greu să se mire cineva de orice fel de straie. Vecinătatea pieții Sennaia, numeroasele localuri dubioase și populația, alcătuită aproape numai din lucrători, mici meseriași, îngrămădită în străzile și ulicioarele acestui cartier din centrul Petersburgului, scoteau uneori la iveală figuri atît de stranii, încît nimic nu te mai putea mira. Iar în sufletul tînărului nostru se adunase atît amar de dispreț, atîta ură, încît, în pofida sensibilității sale exagerate, caracteristică la acea vîrstă, nu se rușina cîtuși de puțin de zdrențele pe care le purta. Altceva ar fi fost dacă s-ar fi întîlnit cu prietenii sau cu colegii de altădată, pe care, în genere, îi ocolea... Cu toate acestea, cînd un bețiv — care, cine știe din ce pricină și încotro, era dus în clipa aceea pe stradă într-o haraba cu un cal uriaș — îi strigă : „Hei, tu pălărier neamț !“, răcnind cît îl ținea gura și arătîndu-l cu degetul, tînărul se opri locului și duse mîna la pălărie cu un gest instinctiv. Era un țilindru cumpărat de la Țimerman, dar ponosit, decolorat, numai găuri și pete, fără boruri și strîmbat caraghios într-o parte. Și îl cuprinse nu rușinea, ci un sentiment cu totul diferit, aproape de spaimă.

„Eram sigur ! îngăimă el zăpăcit, eram sigur ! Nici nu se putea ceva mai rău ! O prostie ca asta, un fleac fără însemnătate poate strica toate socotelile ! Da, pălăria asta prea bate la ochi... E ridicolă și tocmai de aceea bate la ochi... La zdrențele mele s-ar potrivi o șapcă, și chiar una pleoștită și veche, în orice caz nu bazaconia asta. Nimeni nu poartă astfel de pălării ; asta atrage atenția de la o poștă și cine o vede o dată n-o mai uită... da, o ține minte, i se întipărește în cap, și asta poate fi o urmă care să te trădeze. Într-o asemenea împrejurare trebuie să fii cât mai șters, să treci cât mai neobservat... Amănuntele sînt foarte importante, da, da, amănuntele !... Ele te dau totdeauna de gol...”

Nu avea mult de mers ; știa pînă și cîți pași avea de făcut din poarta casei lui pînă acolo : exact șapte sute treizeci. Într-o zi numărase pașii, pe vremea cînd visa, numai, despre acest lucru. Pe atunci, el însuși nu credea că ar putea înfăptui acest vis, ci doar se mulțumea să și-l închipuiască în toată îndrăzneala lui monstruoasă și atrăgătoare totodată. De atunci trecuse o lună, începuse să vadă lucrurile altfel ; și cu toate monologurile biciuitoare despre șovăiala și neputința lui, se obișnuise, totuși, să privească visul „monstruos” ca pe ceva cu putință de împlinit, deși tot se îndoia că ar fi în stare să-l înfăptuiască. De fapt se ducea să facă o *repetiție* a acțiunii sale, și emoția creștea în el cu fiecare pas.

Tremurînd nervos, cu inima bătînd să se spargă se apropie de o casă enormă, care, cu o parte dădea spre canal, iar cu cealaltă spre strada X. Era o casă de raport¹, alcătuită din apartamente mici, locuite de tot soiul de meseriași — croitori, tîmplari, bucătărese, niște nemți, domnișoare fără ocupație precisă, mici funcționari etc. Oamenii care intrau și ieșeau mișunau sub cele două bolți și în cele două curți interioare ale imobilului. Casa

¹ Casă cumpărată sau construită în vederea speculei.

avea trei sau patru portari. Tînărul fu încîntat de faptul că nu se întîlnise cu nici unul și izbutise să se strecoare neobservat pe poartă și pe scara din dreapta — o scară îngustă și întunecoasă, de „serviciu“ ; dar toate acestea le știa mai dinainte, le studiasse demult, și ambianța îi convenea : în bezna care domnea pe scară nu erau de temut nici privirile cele mai iscoditoare. „Dacă de pe acum mi-e frică, ce are să fie cînd oi veni *într-adevăr* pentru ceea ce vreau să fac ?...“ se întrebă el fără voie, urcînd la etajul patru. Acolo, drumul îi fu tăiat de niște hamali, foști soldați, care scoteau mobilele dintr-o locuință. Știa că apartamentul era ocupat de un funcționar neamț, cu familie numeroasă. „Așadar, neamțul se mută, și la etajul patru, pe scara și pe palierul acesta nu va mai rămîne cîtva timp alt locatar decît bătrîna. E bun de știut, pentru orice întîmplare...“ se gîndi el din nou și sună la ușa. Soneria țîrîi atît de slab, de parcă ar fi fost de tinichea, nu de aramă. Aproape toate soneriile din astfel de case sună la fel. Dar, de cînd nu mai fusese pe acolo, tînărul nostru îi uitase sunetul, și acum clinchetul acesta ciudat îi aminti parcă ceva, îl făcu să-și închipuie clar... și tresări ; nervii îi erau foarte slăbiți. Peste puțin, ușa se întredeschise și, prin această crăpătură, locatara scrută cu vădită neîncredere pe noul venit ; numai ochii îi străluceau în întuneric. Văzînd lume multă pe scară, femeia prinse inimă și deschise ușa. Tînărul trecu pragul unui antrețel întunecos, despărțit în două de o perdea, care ascundea o bucătărioară minusculă. Tăcută, bătrîna se înfipse în fața lui și-l privea bănuitoare. Era de vreo șaizeci de ani, mărunțică, uscățivă, cu un nas ascuțit și niște ochișori ageri, plini de răutate. Avea capul gol iar părul bălan, presărat ici-colo cu fire argintii, era uns din belșug cu untdelemn. Gîtul, lung și subțire ca o labă de găină, și-l înfășurase într-o cîrpă de flanelă, iar pe umeri, cu toată zăpușeala, i se bălăngănea o scurteică de blană, ponosită și decolorată. Bătrînica tușea și icnea într-una. Pesemne

că tînărul îi aruncase o privire ciudată, căci aceeași neîncredere de mai înainte i se citi o clipă în ochi.

— Sînt Raskolnikov, student. Am fost la dumneavoastră acum o lună, se grăbi el să îngîne, înclinîndu-se ușor, fiindcă își amintise că trebuia să fie cît mai amabil.

— Știu, domnișorule, știu, îmi amintesc că ai mai fost pe aici, zise bătrîna răs-picat fără să-și dezlipească privirea bănuitoare.

— Da... Și am venit pentru o treabă de același fel... urmă Raskolnikov, surprins și tulburat de neîncrederea bătrînei.

„Poate că așa e de felul ei, dar nu mi-am dat seama rîndul trecut“, se gîndi el cu un sentiment neplăcut.

Bătrîna tăcea, stînd parcă la cumpănă, apoi se dădu mai la o parte și-i arătă ușa care da înspre odaie, făcîndu-i loc să treacă.

— Intră, domnișorule.

Odaia în care pătrunse tînărul avea tapet galben, perdeluțe de muselină, mușcate la ferestre, și, în clipa aceea, era scaldată de lumina puternică a soarelui de asfințit. „Și *atunci*, soarele o să lumineze tot așa !...“ îi trecu involuntar prin minte, în timp ce-și rotea grăbit privirile prin odaie, ca să studieze și să memoreze, pe cît era cu putință, așezarea lucrurilor. Camera nu avea nimic deosebit. Mobila de lemn galben, foarte veche, era alcătuită dintr-un divan cu spătar uriaș, bombat, o masă ovală în fața divanului, o toaletă cu oglinjoară între cele două ferestre, cîteva scaune înșirate de-a lungul pereților și două-trei poze ieftine, în rame galbene, reprezentînd niște tinere nem-țoaice cu porumbei în brațe. Asta era tot. În colț, în fața unei icoane mici, ardea o candelă. Era foarte curat : și mobila, și podelele erau lustruite, totul strălucea. „Munca Lizavetei“, se gîndi tînărul. În toată locuința nu ar fi putut găsi un fir de praf. „Numai la văduvele bătrîne și răutăcioase se vede asemenea curățenie“, urmă el în gînd și se uită cu coada ochiului, cu curiozitate, la perdeluța

de stambă care ascundea ușa spre cea de-a doua odăiță. În această odăiță, în care el nu pătrunsese niciodată, se aflau patul bătrînei și scrinul. Apartamentul nu avea decît aceste două încăperi.

— Ce dorești ? întrebă cu asprime bătrîna, intrînd în odaie și proptindu-se, ca și mai înainte, în fața lui, ca să-l poată privi drept în ochi.

— Am adus un amanet, iată-l !

Raskolnikov scoase din buzunar un ceas bătrînesc, plat, de argint. Pe capacul din spate era zugrăvit globul terestru. Lanțul era de oțel.

— Păi și sorocul celuiilalt a trecut. Îs trei zile de cînd a trecut luna.

— Am să vă plătesc dobîndă pe încă o lună ; vă rog să mai așteptați.

— Dacă vreau — aștept, dacă nu — vînd chiar azi amanetul, cum mi-o plăcea !

— Cît îmi dați pe ceas, Aliona Ivanovna ?

— Numai fleacuri aduci, domnișorule, fleacuri, mai-mai că nu am ce da pe ele. Rîndu trecut ți-am dat pe inel două bumăști, și cu o rublă și jumătate poți cumpăra unul nou de la giuvaergiu.

— Dați-mi patru ruble pe ceas, am să-l răscumpăr, este o amintire de la tatăl meu. În curînd trebuie să capăt niște bani.

— O rublă și jumătate cu dobînda înainte, dacă vrei.

— O rublă și jumătate ! exclamă tînărul.

— Cum dorești...

Și bătrîna îi întinse ceasul. Tînărul îl luă furios, gata să plece ; dar se răzgîndi : își aduse aminte că nu avea unde se duce și că nu venise numai pentru bani.

— Dă-mi ! făcu el grosolan.

Bătrîna vîrî mîna în buzunar să scoată cheile și trecu în odaia de alături, după perdeaua. Rămas singur în mijlocul încăperii, Raskolnikov, foarte atent, trase cu urechea, căutînd să prindă mișcările ei, urmărind-o în gînd. O auzea

pe bătrînă descuind scrinul. „Probabil sertarul de sus, cumpăni el. Cheile, aşadar, le poartă totdeauna în buzunarul drept... O singură legătură, pe un inel de oţel... Este una de trei ori mai mare decît celelalte, şi e dinţată ; asta nu poate fi de la scrin... Trebuie să mai fie o cutie sau o lădiţă... Da, da... toate lădiţele au asemenea chei... Şi eu... o, ce ticăloşie, ce ticăloşie !...”

Bătrîna se înapoie.

— Ține, domnişorule : dacă socotim dobînda zece copeici de rublă pe lună, pentru o rublă şi jumătate, pe o lună înainte, face cincisprezece copeici. Pentru cele două ruble de rîndu trecut, socotind la fel, trebuie să capăt douăzeci de copeici. Asta face cu totul treizeci şi cinci de copeici, aşa că mai ai de primit pentru ceas o rublă şi cincisprezece copeici. Na, Ține-le !

— Cum ! Numai o rublă şi cincisprezece copeici ?

— Taman atîta.

Raskolnikov, fără să mai discute, luă banii. Se uita Țintă la bătrînă şi nu se grăbea să plece, ca şi cum ar fi vrut să mai spună sau să mai facă ceva, nici el nu ştia ce anume...

— Zilele acestea s-ar putea să vă mai aduc ceva, Aliona Ivanovna... ceva bun... de argint... o tabacheră... trebuie numai s-o iau de la un prieten..., şi tăcu încurcat.

— Oî mai vorbi cînd îi aduce-o, domnişorule.

— Rămîneţi cu bine... Dumneavoastră tot singurică sînteţi acasă... surioara lipseşte ? Întrebă el cît mai nepăsător, ieşind în antrefel.

— Ce treabă ai cu ea ?

— Nimic deosebit. Am întrebat şi eu aşa, într-o doară. Şi dumneavoastră, gata... Rămîneţi cu bine, Aliona Ivanovna !

Ținărul părăsi locuinţa foarte tulburat. Şi această tulburare sporea cu fiecare clipă. Pe scară se opri de cîteva ori, ca şi cum l-ar fi mirat ceva pe neaşteptate. În sfîrşit, ajuns în stradă, exclamă :

„O, Doamne ! Ce dezgustător !... Se poate ca eu... Nu, nu, este o prostie, o absurditate ! adăugă el cu hotărîre. Cum a putut să-mi treacă prin minte o idee atît de monstruoasă ? De ce infamie sînt capabil ! Esențialul este că e o infamie, o ticăloșie, e mîrșav, mîrșav !... Și eu, o lună întreagă...”

Dar nici cuvintele, nici exclamațiile nu-i puteau exprima emoția. Senzația aceea de nemărginit dezgust, care-l apăsase și-l tulburase încă de la venire, ajunsese la paroxism, era de-o intensitate atît de violentă, încît nu mai știa ce să facă, să scape de acest chin. Mergea pe trotuar, clătîindu-se ca un om beat, fără să vadă trecătorii, lovindu-se de ei, și nu se dezmetici decît în altă stradă. Se uită primprejur și văzu că se află în dreptul unei cîrciumi, un fel de hrubă, a cărei scară începea de-a dreptul din stradă. În clipa aceea, doi bețivi ieșiră pe ușă și, sprijinindu-se unul pe celălalt și înjurîndu-se unul pe altul începură să urce scara. Fără să stea pe gînduri, Raskolnikov coborî în beci. Niciodată nu intrase într-o cîrciumă, dar acum i se învîrtea capul și-l mai chinuia și o sete arzătoare. Avea poftă de o bere rece, cu atît mai mult cu cît trecea neașteptata lui slăbiciune pe seama foamei. Se așeză într-un colț întunecos și murdar, la o masă cleioasă, ceru o sticlă cu bere și sorbi cu nesaț primul pahar. Numai decît își simți inima mai ușoară și mintea mai limpede. „Fleacuri ! se gîndi el plin de încredere. N-avea nici un rost să mă simt rușinat ! E o slăbiciune fizică, nimic mai mult ! Un singur pahar de bere, o bucată de pesmet și mintea se luminează, gîndurile se limpezesc, intențiile se precizează ! Ptîu, cit de neînsemnate sînt toate !...” Dar în pofida acestui scuipat plin de dispreț, se simțea dintr-o dată liberat de o povară îngrozitoare și privea prietenos pe cei ce se aflau în cîrciumă. Și totuși, chiar în clipa aceea, simțea nelămurit că pornirea aceasta de a interpreta lucrurile în bine era și ea ceva bolnăvicios.

În cârciumă rămăsese lume puțină. În afară de cei doi bețivi cu care se întâlneau pe scară, un grup întreg — vreo cinci bărbați și o femeie, cu o armonică — părăsi aproape imediat localul. După plecarea lor se făcu liniște, căci localul aproape se golise. Nu se mai afla în sală decât un cetățean cam afumat, târgoveț după înfățișare, care ședea în fața unei sticle de bere, și tovarășul lui, un individ foarte gras, de statură uriașă, cu barbă căruntă și cojoc lung. Acesta se întrecuse cu băutura și ațipise pe o bancă ; în răstimpuri, ca prin somn, își desfăcea brațele, pocnea din degete, își sălta partea de sus a trupului, fără să se ridice, de pe laviță, și tot îngina un cântecel, cercînd — cu tot dinodinsul să-și amintească urmarea...

Of, un an, bătut pe multe,

Soața mi-am iubit...

Of, un an...

sau, trezit din buimăceală, îngăima :

M-am tot dus pe o străduță

Și-am găsit fosta-mi draguță...

Nimeni însă nu-i împărtășea veselia, pînă și tovarășul lui îl asculta plictisit, tăcut. În afară de acești doi, mai era un mușteriu, un fost slujbaş, după înfățișare. Ședea la o altă masă, cu sticla în față, sorbind rar băutura și privind în jur. Omul acesta părea și el obsedat de ceva.

II

Raskolnikov nu era obișnuit cu lumea și, după cum am mai spus, fugea de oameni, mai ales în ultima vreme. Acum, însă, se simțea atras de ei. În sufletul lui se petrecea ceva nou, parcă, și totodată se trezea în el nevoia de a fi

printre oameni. Ultima lună, plină de tristețe, de încordare și de iritare nervoasă, îl obosise atât de tare, încât dorea să răsuflă măcar o clipă într-alt mediu, oricare ar fi fost, și de aceea, cu toată murdăria ce-l înconjura, rămase cu plăcere în cârciumă.

Cârciumarul nu sta în sală, dar intra mereu în local, coborînd scara interioară, așa că i se vedeau mai întii cizmele elegante unse cu dohot, cu căptușeală roșie răsfrîntă peste carîmb. Purta o haină de catifea încrețită în talie și o jiletcă de atlas negru, neînchipuit de soioasă; cravată nu avea, iar obrazul lui părea uns cu ulei, ca un lacăt de fier. La tejghea stătea un băiețandru de vreo paisprezece ani; altul, mai mic, servea mușteriii. Pe tejghea se zăreau niște castraveți tăiați mărunț, bucățele de pește și piine neagră uscată; din toate acestea se răspîndea un miros greu. Aerul era înnăbușitor, aproape de nesuferit; duhnul atât de puternic a băutură, încît te puteai îmbăta numai de duhoare după cinci minute petrecute acolo.

Se întîmplă uneori în viață să întîlnești oameni cu desăvîrșire necunoscuți, care te interesează de la prima vedere, mai înainte chiar de a fi schimbat o vorbă cu ei. Această impresie o făcu asupra lui Raskolnikov acel mușteriu care ședea singur la masă și părea un fost slujbaș. Mai tîrziu, amintindu-și de această primă impresie, o luă chiar drept o presimțire. Se uita mereu la el, poate din pricină că și omul îl privea neîncetat și părea dornic să intre în vorbă. Pe toți ceilalți din local, cu cârciumar cu tot, slujbașul acesta îi privea ca un om obișnuit să-i vadă mereu, ba chiar plictisit și cam de sus, ca pe niște oameni inferiori ca situație și cultură, cu care nu ai ce vorbi. Omul acesta era trecut de cincizeci de ani, de statură mijlocie, îndesat, cu părul cărunț și o chelie mare; avea obrazul buged și gălbejit, aproape verzui, de bețivan inveterat, cu pleoapele umflate de sub care străluceau

niște ochișori roșii, mici ca două crăpături, dar plini de vioiciune ; ceea ce te izbea în înfățișarea lui era că în acei ochi inteligenți, cu privirea plină de bun simț se aprindeau uneori licăriri de exaltare vecină cu nebunia. Era îmbrăcat într-un frac negru, vechi, jerpelit și fără nasturi ; unul singur se mai ținea, cu care își încheiase haina, voinde, pesemne, să păstreze buna cuviință. Jiletca de nanchin¹ lăsa să se vadă un plastron mototolit, murdar, pătat de băutură. Ca toți slujbașii, nu purta barbă, însă obrații lui nu mai fuseseră bărbieriți de multe zile, așa încît acum erau năpădiți de niște țepi deși, cenușii. Toate mișcările lui păstrau ceva din gravitatea funcționarească ; părea însă tulburat : își ciufulea părul și, uneori, parcă pradă unei nemărginite tristeți, își sprijinea pe masa udă și cleioasă coatele rupte și-și lăsa capul în palme. În sfîrșit, omul se uită țintă la Raskolnikov și-i spuse cu glas tare, răspicat :

— Pot să-mi permit, stimat domn, să intru în vorbă cu domnia voastră ? Căci sub haina modestă, ochiul meu încercat recunoaște în persoana dumneavoastră un om cult și neobișnuit cu băutura. Eu am prețuit întotdeauna cultura îmbinată cu sentimentele înalte, dealtminteri sînt consilier titular. Mă numesc Marmeladov, consilier titular. Îmi îngăduiți întrebarea : ați fost funcționar ?

— Nu, eu studiez... răspunse tînărul, oarecum surprins de tonul ciudat, pompos, al interlocutorului său, și de faptul că îi vorbea așa, de-a dreptul.

Și cu toate că numai cu cîteva clipe în urmă simțise în treacăt dorința de a se apropia de oameni, oricine ar fi ei, la primul cuvînt ce-i fu adresat se trezi în el vechea senzație de enervare și dezgust pe care o simțea de cîte ori un străin intra sau numai încerca să intre în vorbă cu el.

— Așadar, sînteți student, sau ați fost student ! exclamă funcționarul. Eram sigur ! Experiența, stimat domn,

¹ Țesătură de bumbac, deasă și rezistentă.

vechea mea experiență ! Și, mulțumit de pătrunderea sa, își atinse fruntea cu degetul. Ați fost student sau v-ați ocupat în general de chestiuni științifice ! Permiteți...

El se sculă clătînîndu-se pe picioare, își luă sticluta și paharul și se așeză pieziș la măsuta lui Raskolnikov. Era afumat, dar vorbea destul de vioi și chiar emfatic, numai din cînd în cînd încurca și lungea cuvintele. Se repezise spre Raskolnikov cu atîta aviditate de parcă nici el, de o lună întreagă, nu mai vorbise cu nimeni.

— Stimat domn, încep Marmeladov aproape solemn, sărăcia nu este un viciu, acesta este un adevăr. Mai știu, și asta nu este mai puțin adevărat, că nici beția nu este o virtute. Dar mizeria, stimat domn, mizeria este un viciu. În sărăcie mai păstrăm încă noblețea sentimentelor înăscute. În mizerie, însă, nu le mai păstrează nimeni și niciodată. În mizerie, omul nici nu este măcar alungat din societatea umană cu bățul, ci măturat cu tîrnul, ca să fie și mai umilitor. Și pe bună dreptate, fiindcă în mizerie, chiar eu, cel dintîi, sînt gata orișicînd să mă insult pe mine însumi. De aici — cîrciuma ! Stimatul meu domn, acum o lună de zile domnul Lebeziatnikov a bătut-o pe soția mea și soția mea nu-i de teapa mea ! Pricepeți ? Și apoi, permiteți-mi să vă întreb, așa, din pură curiozitate : ați avut vreodată ocazia să vă petreceți noaptea pe Neva, în șlepurile cu fin ?

— Nu, n-am avut acest prilej, răspunse Raskolnikov. Ce sînt aceste șleपुरi ?

— Ei bine, eu vin de acolo, de cinci nopți acolo dorm...

Omul își umplu paharul, îl dădu pe gît și căzu pe gînduri. De hainele lui și în păr se prinseseră ici-colo fire de iarbă uscată. După cît se vedea, de cinci zile nu se dezbrăcase și nu se spălase. Îi erau murdare mai ales mîinile, roșii, unsuroase, cu unghiile îndoliate.

Toată sala asculta vorbele lui, deși nu cu prea multă atenție. Băieții începură să chicotească în dosul tejghelei.

Cîrciumarul coborî din odaia de sus, pesemne înadins ca să asculte ce va spune „măscăriciul“, și se așează deoparte căscînd alene, cu ifos. Marmeladov părea bine cunoscut prin partea locului. Dealtminteri, și felul lui de a vorbi, pompos, îl căpătase desigur în urma numeroaselor discuții cu diverși necunoscuți pe care-i întilnea prin cîrciumi. La unii bețivi acest obicei ajunge o necesitate, mai ales la bețivii care acasă la ei sînt ținuți din scurt, cu asprime. Și tocmai de aceea, în societatea tovarășilor de chef ei parcă încearcă mereu să se justifice și, dacă se poate, să trezească chiar stimă.

— Măscăriciule ! zise tare cîrciumarul. De ce nu muncești, de ce nu te duci la slujbă, dacă ești funcționar ?

— De ce nu mă duc la slujbă, stimatul meu domn ? răspunse Marmeladov, adresîndu-se numai lui Raskolnikov, ca și cum acesta i-ar fi pus întrebarea. Pentru ce nu mă duc la slujbă ? Credeți oare că nu mă doare inima că mă tîrăsc de pomană ca un vierme în țărînă ? Oare n-am suferit eu cînd, acum o lună, domnul Lebeziatnikov a snopit-o în bătaie pe soția mea, iar eu zăceam beat — n-am suferit eu oare ? Permiteți, tinere, vi s-a întîmplat vreodată... hm... de pildă, să cereți un împrumut fără nici o speranță ?

— Mi s-a întîmplat... adică, cum fără nici o speranță ?

— Cu desăvîrșire fără speranță, știind dinainte că nu vă veți alege cu nimic. De pildă, știți cît se poate de bine că cutare cetățean, bine intenționat și folositor omenirii, pentru nimic în lume n-o să vă dea bani, căci, permiteți-mi să vă întreb, de ce vi i-ar da ? Știe prea bine că nu-i veți da înapoi niciodată. Din milă ? Dar domnul Lebeziatnikov, care e la curent cu ideile noi, ne-a explicat deunăzi că, în vremea noastră, mila este interzisă chiar de știință și că așa este privit acest lucru în Anglia, unde economia politică e în floare. Și atunci, dați-mi voie să vă întreb, pentru ce mi-ar da bani ? Și, uite, cu toate că știi dinainte că n-are să-ți dea nimic, totuși te duci și...

— La ce bun să te mai duci ? îl întrerupse Raskolnikov.

— Păi dacă nu ai la cine te duce ? Înțelegi dumneata ce înseamnă să n-ai unde te duce ? Căci orice om trebuie să aibă măcar un loc pe lume unde să se poată duce ! Fiindcă vine o clipă cînd îți trebuie neapărat o ieșire... Cînd propria mea fiică s-a dus pentru cea dintîia oară cu condicuța, atunci m-am tot dus și eu... (știți, fie-mea are condicuță...) adăugă el, în paranteză, aruncînd o privire cam neliniștită tînărului. Nu-i nimic, stimat domn, nu-i nimic ! se grăbi să declare numaidecît, cu o liniște prefăcută, în timp ce băieții de la tejghea pufneau de rîs și însuși cărciumarul surîdea. Nu-i nimic ! Nu mă rușinez cînd văd că lumea dă din cap, fiindcă lucrul e cunoscut de toți, și tot ce este ascuns se dă în vileag ; iar toate acestea nu mai trezesc în sufletul meu dispreț, ci smerenie. Fie și așa ! „Iată omul !“ Permiteți, tinere : ați putea dumneavoastră... Dar nu, trebuie să exprim în cuvinte mai tari, mai plastice, nu — *ați putea*, ci — *ați îndrăzni*, uitați-vă acum la mine, să afirmați că nu sînt un porc ?

Tînărul nu răspunse.

— Bine, urmă grav oratorul, căutînd să ia un aer cît mai demn cu putință, și așteptînd să se stingă în odaie chicoteala stîrnită de vorbele lui. Fie, sînt un porc, dar ea e o cucoană ! Eu sînt un animal, dar Katerina Ivanovna, soția mea, este o persoană cultă și fiică de ofițer de stat-major. Fie, eu sînt un ticălos, dar dînsa are un suflet mare, plin de sentimente nobile, este o persoană cu educație. Și cu toate acestea... o, dacă i-ar fi milă de mine ! Bunul meu domn, bunul meu domn, trebuie doar ca omul să aibă măcar un singur locșor unde să găsească milă ! Katerina Ivanovna, însă, cu toate că e o doamnă plină de mărinimie, este nedreaptă... Și, cu toate că îmi dau seama singur că atunci cînd mă trage de păr o face din bunătatea inimii dumisale (căci, repet fără să mă rușinez, nevastă-mea mă trage de păr, tinere, stărui Marmeladov cu un aer și mai demn, auzind aceleași chicoteli), dar, Doamne, ce

s-ar întâmpla dacă măcar o dată s-ar îndura... Dar, nu ! Nu ! Toate acestea sînt vorbe goale și nu face să mai vorbim ! Ce să mai vorbim !... Căci nu o singură dată am avut ce mi-am dorit, și nu o dată i-a fost milă de mine, dar... așa sînt eu, sînt un animal !

— Ba bine că nu ! spuse cîrciumarul căscînd.

Marmeladov izbi hotărît cu pumnul în masă.

— Așa sînt eu ! Știți dumneavoastră, domnul meu, că eu i-am băut pînă și ciorapii ? Nu pantofii, căci asta poate ar părea mai firesc, dar ciorapii ! I-am băut ciorapii ! I-am băut și șaluțul de păr de capră, șaluțul care i-a fost dăruit de mult, șaluțul care era numai al ei și nu al meu ! Locuim într-o magherniță friguroasă, și în iarna asta ea a răcit și a început să scuipe sînge. Avem trei copilași. Katerina Ivanovna muncește din zori pînă în seară — spală, freacă, curăță copilașii, fiindcă din tinerețe a fost învățată cu curățenia ; și are pieptul slab, e predispusă la oftică, și eu simt toate acestea. Credeți poate că nu le simt ? Și cu cît beau mai mult, cu atît simt mai tare. Tocmai de aceea beau, fiindcă băutura mă face să simt și să compătimesc... Beau, ca să sufăr mai tare ! Și, cuprins parcă de deznădejde, omul își plecă fruntea pe masă. Tinere ! urmă el, ridicîndu-și din nou capul. Pe chipul dumitale citesc o oarecare durere. Am citit-o decum ai intrat și de aceea ți-am vorbit numai decît. Căci, spunîndu-ți povestea vieții mele, n-am făcut-o ca să mă expun la stîlpul infamiei în fața acestor derbedei ce vor să se distreze și care, de altminteri, cunosc povestea mea, ci fiindcă eu caut un om sensibil și cult. Află deci că soția mea a fost crescută într-un pension aristocratic și că la terminarea școlii a dansat cu șalul în fața guvernatorului și a altor personalități oficiale, fapt pentru care a fost distinsă cu medalia de aur și o diplomă de onoare. Medalia... medaliala am vîndut-o... demult... Hm !... cît despre diploma de onoare, o mai are și astăzi și o păstrează în lădiță ; chiar acum cîteva zile a arătat-o gazdei noastre. Ele două se ceartă mereu, dar i-a arătat-o,

bucuroasă să se laude în fața oricui și să vorbească despre zilele fericite de altădată. Eu n-o condamn, nu, căci e singurul lucru care i-a mai rămas — amintirea, pe cînd din toate celelalte s-a ales praful și pulberea. Da, da, este o doamnă ce se aprinde ușor, mîndră și neînduplecată. Spală pe jos, mănîncă pîine neagră, dar nu admite să se poarte cineva necuviincios cu dînsa. Tocmai de aceea n-a vrut să înghită grosolănia domnului Lebeziatnikov, și cînd el a snopit-o în bătaie a căzut la pat, dar nu din pricina bătăii, ci din pricina jignirii. Am luat-o văduvă cu trei copii, unul mai mic decît celălalt. Se măritase întîia oară, din dragoste, cu un ofițer de infanterie, și fugise cu el din casa părintească. Îl iubea nespus de mult, dar el a început să joace cărți, a fost dat în judecată și din asta i s-a tras și moartea. Către sfîrșitul vieții o bătea ; dar nici dînsa nu se lăsa mai prejos, știu sigur, și chiar am documente ; totuși, și azi îl mai pomeneste cu lacrimi în ochi, mă mustră din pricina lui și mi-l dă ca pildă, iar eu mă bucur, mă bucur nespus, că măcar în închipuire crede că a fost fericită odată... După moartea lui ea a rămas cu trei copii mici, într-un județ îndepărtat și sălbatic, unde mă aflu și eu pe vremea aceea ; trăia într-o mizerie atît de neagră că eu, care am văzut multe în viață, n-am putere s-o descriu. Familia o renegase. Și apoi, era mîndră, prea mîndră... Atunci, bunul meu domn, eu, care eram văduv ca și dînsa, și aveam de la prima soție o fată de paisprezece ani, am cerut-o în căsătorie, căci n-am putut să trec nepăsător pe lîngă atîta suferință. Vă puteți închipui cît de mare i-a fost mizeria, dacă dînsa, instruită, bine crescută, dintr-o familie nobilă, a primit să mă ia de bărbat ! Și m-a luat ! Plîngînd, blestemînd și frîgîndu-și mîinile — dar m-a luat ! Căci n-avea unde să se ducă. Înțelegeți, stimate domn, ce înseamnă asta, să nu mai ai unde te duce ? Nu. Încă nu puteți înțelege ce înseamnă asta... Un an întreg mi-am făcut datoria cu evlavie și cucernicie și nu m-am atins de... (el arată cu degetul litra de vin) căci

am și eu simțire. Dar nici așa nu i-am putut fi pe plac ; apoi mi-am pierdut postul, și nu din vina mea, ci fiindcă s-au modificat statele, și atunci am început iar !... E un an și jumătate de cînd, după multe peregrinări și nenoroace, am ajuns în sfîrșit, în această capitală măreață, împodobită cu nenumărate monumente. Și aici am găsit un post... L-am găsit și l-am pierdut. Înțelegeți ? De data asta l-am pierdut din vina mea, fiindcă așa-mi-a fost scris... Azi stăm într-un ungher pe care-l închiriem de la Amalia Feodorovna Lipevehsel, dar din ce trăim și cu ce plătim — nu știu. Acolo, în afară de noi, mai stă și altă lume... O Sodomă respingătoare... hm... da... Între timp a crescut și fie-mea din prima căsătorie ; cît a îndurat dînsa, fie-mea, din pricina mamei sale vitrege, am să las sub tăcere. Căci, deși Katerina Ivanovna e însăși personificarea mărinimiei, este o ființă irascibilă, se aprinde din te miri ce și e gata oricînd să-ți închidă gura cu un cuvînt... Da ! Ei, ce să mai vorbim despre toate astea ! După cum vă puteți lesne închipui, Sonia n-a învățat mai nimic. Am încercat — sînt patru ani de atunci — să-i dau lecții de geografie și istorie universală ; dar fiindcă nici eu nu eram prea tare în aceste materii și-mi lipseau și manualele potrivite, iar cărțile pe care le-am avut... hm... ei bine, acele cărți nu le mai avem astăzi ; așa că s-a isprăvit și cu învățătura ei. Ne-am oprit la Cirus, regele Persiei. Mai tîrziu, cînd s-a făcut mai mare, a citit cîteva romane, iar acum de curînd, grație domnului Lebeziatnikov, a mai citit o carte : *Fiziologia* lui Lewes ¹ — o cunoașteți ? A citit-o cu mult interes, ba ne-a împărtășit și nouă frînturi din această lectură. Asta e toată cultura ei. Și acum, bunul meu domn, să vă pun o întrebare, cum s-ar zice, particulară : mult poate oare să cîștige o fată săracă și cinstită muncind cinstit ?... Chiar muncind din zori pînă în noapte, domnul meu, dacă este cinstită și nu are cine știe ce talente, nu poate cîștiga mai mult de cincisprezece

¹ *George-Henry Lewes* (1817—1878) — filozof pozitivist și fiziolog darwinist englez, situat pe poziții burgheze.

copeici pe zi ! Și pe deasupra consilierul de stat Klopștok, Ivan Ivanovici — poate-l cunoașteți ? — nu numai că nu i-a achitat nici astăzi cusutul celor șase cămași de olandă, dar a insultat-o, a alungat-o bătînd din picior, și i-a aruncat un cuvînt murdar, fiindcă — zicea dinsul — gulerul n-a fost croit pe măsură și e strîmb. Iar acasă copilașii sînt flămînzi... Katerina Ivanovna umblă prin odaie frîngîndu-și mîinile, și pe obraz îi apar pete roșii, cum se întîmplă la boala dîmneaei, și o ocărăște : „Leneșo, stai aici la căldurică, mîinici și bei !“... Da ce mîncare, ce băutură, cînd uneori cîte trei zile la șir nici copilașii nu văd o coajă de pîine uscată ? ! Zăceam atunci... ei da. ce mai ! Zăceam beat mort, și am auzit-o pe Sonia întrebînd sfioasă (e tăcută din fire, nu răspunde niciodată și are un glăscior blajin... e bătăioară, cu obrăjorul slăbuț, palid) : „Ce să fac, Katerina Ivanovna, să mă hotărăsc pentru treaba aceea ?“ Căci Daria Franțevna, o femeie stricată, binecunoscută de poliție, i-a pus gînd rău ; de vreo trei ori i-a tot trimis vorbă prin gazda noastră. „Ei și ? i-a răspuns Katerina Ivanovna în bătaie de joc. Mare comoară, n-am ce zice ! Ce s-o păzim atît ? !“ Dar n-o învinuiți, n-o învinuiți, stimate domn ! Ea nu judeca atunci, era nervoasă, bolnavă, vedea copiii plîngînd de foame... a spus-o ca s-o jignească pe Sonia și nicidecum ca s-o îndemne la rău... Așa e firea Katerinei Ivanovna ; dacă, de pildă, copiii plîng, fie chiar de foame, ea îi ia la bătaie... Pe la orele șase, am văzut-o pe Sonia cum se scoală, își pune băsmăluța, haina și pleacă de acasă, iar la nouă s-a întors înapoi. A venit, s-a apropiat de Katerina Ivanovna și, fără o vorbă, a pus pe masă în fața ei treizeci de ruble. Măcar gura să fi deschis, măcar să se fi uitat la dînsa — nimic ; a luat broboada noastră verde, de lînă franțuzească (avem noi o broboadă de familie), și-a tras-o peste cap, peste ochi, și s-a culcat în pat, cu fața la perete, numai umerășii și trupușorul îi tresăreau ușor... Iar eu, ca și mai înainte, zăceam beat mort... Și am văzut atunci, tinere, am văzut-o pe Katerina Iva-

novna apropiindu-se de patul Sonicikăi, tăcută, și rămînînd toată seara în genunchi la picioarele ei, și sărutîndu-i picioarele, și nevoind cu nici un preț să se scoale, și le-am mai văzut pînă la urmă adormind amîndouă... îmbrățișate... da... iar eu... eu zăceam beat mort...

Marmeladov amuți, de parcă i s-ar fi pus un nod în gît. Apoi își umplu grăbit paharul, îl bău pe nerăsuflăte și plescăi din limbă de plăcere.

— De atunci, stimate domn, urmă el după această tăcere, din vina unor persoane răuvoitoare și a unei împrejurări neplăcute, la care a contribuit și Daria Franțevna, pentru că, pretindea ea, nu i s-a arătat respectul cuvenit, fiică-mea, Sofia Semionovna, a fost silită să-și scoată condicuță și n-a mai putut să rămînă cu noi. Gazda noastră, Amalia Feodorovna, n-a vrut să admită să mai stea cu noi (deși tot ea fusese de partea Dariei Franțevna altădată), și nici domnul Lebeziatnikov... hm... Tocmai din pricina Soniei s-a întîmplat și povestea aceea dintre el și Katerina Ivanovna. Pe vremuri, chiar domnul Lebeziatnikov i-a tot aținut calea Sonicikăi, acum, însă, s-a pus deodată la ambiție; zicea: „Cum adică, eu, un om cult, să stau în aceeași casă cu una ca ea?” Katerina Ivanovna n-a tăcut, i-a luat apărarea Soniei... și atunci... Acum Sonicika vine pe la noi numai seara, de o ajută la treabă pe Katerina Ivanovna și-i dă cele de trebuință pentru trai, pe cît poate... Locuiește la croitorul Kapernaumov, a subinchiriat la el o odăiță; Kapernaumov e șchiop și gingav, are o familie foarte numeroasă, și toți copiii lui sînt gingavi ca el... Pînă și nevastă-sa e bîlbîită... Stau înghesuți într-o singură încăpere, iar Sonia își are acolo colțul ei, despărțit prin niște scînduri... Hm... Sînt săraci și gingavi... da... A doua zi dimineața m-am sculat, mi-am pus zdrențele, am întins mințile către cer și m-am dus la excelența sa Ivan Afanasievici. Il cunoașteți pe excelența sa Ivan Afanasievici? Nu?... Ei, atunci nu știți ce înseamnă piinea lui Dumnezeu. Ceară, curată ceară în fața Domnului nostru; se

topește ca ceara !... După ce a binevoit să mă asculte, i-au venit lacrimi în ochi. „Fie, Marmeladov, mi-a zis, cu toate că mi-ai înșelat încrederea... te iau încă o dată pe răspunderea mea personală, chiar așa a spus, nu uita asta, și acum — du-te !“ Am sărutat praful de pe picioarele lui, în gând, firește, căci în realitate n-ar fi îngăduit așa ceva, el fiind un demnitar cult și cu idei moderne ; m-am înapoiat acasă și când am anunțat că din nou am un post și voi primi leafă... Doamne, ce-a mai fost atunci !...

Marmeladov tăcu foarte tulburat. În clipa aceea, un grup de cheflii, beți turtă, intrau în local ; în prag răsună o flașnetă, tocmită de ei, și un glas de copil de șapte ani îngînînd răgușit *Cătunel*¹. Cîrciuma se umplu de larmă. Cîrciumarul și băieții se grăbiră să servească mușteriii. Fără să-i pese, Marmeladov își urmă povestirea. Alcoolul i se urcase la cap și, cu cît se afuma mai tare, cu atît era mai vorbăreț. Amintirea succesului avut de curînd la servicii îl însuflețea și-i lumina obrazul. Raskolnikov îl asculta cu atenție.

— Asta a fost acum cinci săptămîni, stimate domn... da, Katerina Ivanovna și Sonicika — cum au aflat, Doamne ! — parcă ne-am văzut în împărăția cerului ! Altădată zăceam ca un animal și nu auzeam decît vorbe grele ! Acum, însă, umblau pe vîrfuri, căutau să astîmpere copiii, cică : „Semion Zaharîci a ostenit la slujbă, se odihnește, ssst ! Cînd plecam la servicii îmi dădeau cafea cu caimac. Auzi dumneata, au făcut rost de caimac adevărat ! Și de unde au luat cele unsprezece ruble și cincizeci de copeici ca să mă echipeze ca lumea — nu știu ! Mi-au luat cizme, plastroane de percal² — de-o frumusețe ! — uniformă, și astea toate în cea mai bună rînduială, pentru unsprezece ruble și cincizeci de

¹ Cîntec de poetul rus A. V. Kolțov (1809—1842), care, pus pe note, a devenit popular.

² Pînză de bumbac deasă, subțire și netedă.

copeici. În prima zi, cînd m-am înapoiat de la servicii, Katerina Ivanovna a pregătit două feluri de mîncare : supă și carne sărată cu sos de hrean, lucru nemaipomenit ! Nu are decît o rochie... una singură, și totuși s-a gătit de parcă avea de gînd să se ducă în vizită ; și nu cine știe ce lucru mare, dar se pricepe să facă orice din nimic : se piaptănă, își pune un guleraș curat, manșete, și parcă-i altă persoană, întinerește, se face mai frumoasă. Sonicika, porumbița tatii, ne ajută numai cu banii ; zicea că, pînă una-alta, nu se cade să vină pe la noi mai des, doar poate pe înserat, ca să nu o vadă nimeni. Auzi dumneata ? ! Într-o zi, cînd am venit la prînz să mă odihnesc, m-am culcat și — ce credeți ! Katerina Ivanovna n-a mai avut răbdare, abia trecuse o săptămînă de cînd se certase rău de tot cu gazda noastră, cu Amalia Feodorovna, și acum o poftise la o cafea. Două ceasuri au tot stat și au tot șușotit amîndouă. Acu, zicea Katerina Ivanovna, Semion Zaharîci e la servicii și are leafă, ba s-a prezentat și excelenței sale, iar excelența sa a ieșit să-l întîmpine, a poruncit ca toată lumea să aștepte, și pe Semion Zaharîci l-a condus de mină, înaintea celorlalți, în cabinetul lui. Auzi, auzi dumneata ? „Eu, firește, nu ți-am uitat meritele, Semion Zaharîci, a spus excelența sa ; cu toate că te-ai ținut de patima aceea ușuratică, fiindcă îmi promiți să te lași de ea și pentru că, pe deasupra, în lipsa dumatăle, treburile au mers prost (auzi, auzi dumneata) am încredere, a zis, în cuvîntul dumatăle de onoare.“ Toate acestea Katerina Ivanovna le-a născocit, drept să vă spun, dar nu din ușurință sau ca să se laude, nu ! Credea tot ce spunea, se bucura de născocirile ei, zău așa ! Și eu n-o condamn, nu, n-o condamn !... Iar acum șase zile, cînd i-am adus prima mea leafă, douăzeci și trei de ruble și patruzeci de copeici (leafa mea întregă) mi-a zis : „pușorule“. „Puișorul meu“ ! așa a zis. Și asta între patru ochi,

mă înțelegeți ? Ce frumusețe a găsit, ce bărbat sînt eu ? Și totuși, m-a ciupit de obraz și mi-a zis „puișorul meu“ !

Marmeladov se opri, voi să zîmbească, dar bărbia începu deodată să-i tremure. Se stăpîni. Cîrciuma, aspectul lui de om decăzut, cele cinci nopți petrecute pe șlepurile cu fîn, litra de votcă și, totodată, dragostea lui bolnăvicioasă pentru nevastă, pentru familie, îl năuceau pe Raskolnikov. Îl asculta cu încordare, dar și cu durere. Îi era ciudă că se rătăcise în localul acela.

— Stimate domn, stimată domn !... exclamă Marmeladov, după ce își mai stăpîni tulburarea. Toate acestea poate că au să vă pară vrednice de rîs, așa cum le par și altora ; poate că vă plictisesc numai, povestindu-vă amănuntele stupide și nenorocite ale vieții mele de familie, dar pentru mine n-au nimic de rîs ! Căci eu le simt pe toate... Toată ziua aceea ruptă din rai, toată seara aceea am visat lucruri minunate : cum am să le orînduiesc toate, cum am să-i îmbrac pe copilași și am să asigur liniștea nevesti-mi, cum am să-mi smulg copila din brațele desfrîului și am s-o readuc în sînul familiei... Și multe, multe altele... Visurile astea nu pot fi condamnate, domnule ! Ei, și după toate astea (Marmeladov tresări deodată, ridică fruntea și se uită țintă la Raskolnikov), exact a doua zi după ce am făurit aceste visuri (adică acum cinci zile și cinci nopți), pe înserate, am șterpelit prin viclesug și înșelăciune, ca un tîlhar de drumul mare, cheia de la lădița Katerinei Ivanovna, am luat de acolo tot ce a mai rămas din leafă (cît anume nu-mi amintesc), și acum, priviți-mă : asta-i tot ! Sînt cinci zile și cinci nopți de cînd am fugit de acasă și sînt căutat ; s-a isprăvit cu slujba, uniforma a rămas la cîrciuma de la Podul egiptean, în locul ei am căpătat zdrențele astea... și totul s-a sfîrșit !

Marmeladov se izbi cu pumnul în frunte, scrișni din dinți și se sprijini greu cu cotul de masă. Dar, peste o clipă, chipul i se schimbă pe neașteptate, el se uită la

Raskolnikov cu un fel de șiretenie și neobrăzare forțată, rîse și adăugă :

— Azi am fost la Sonia, m-am dus să-i cer bani de votcă, să-mi treacă marmureala ! He-he-he !

— Și ți-a dat ? strigă unul din noii-veniți, de la masa vecină, izbucnind într-un ris zgomotos.

— Litra asta am cumpărat-o pe banii ei, zise Marmeladov, adresîndu-se numai lui Raskolnikov. Mi-a dat cu mîna ei treizeci de copeici, tot ce mai avea în casă, am văzut-o cu ochii mei... Nu mi-a spus nimic, m-a privit în tăcere, nimic mai mult... Nu pe pămînt, colo sus... sînt asemenea ochi care plîng și jelesc pe oamenii păcătoși, îi plîng fără să-i dojenească, fără să-i dojenească ! Și cînd nu ești dojenit te doare, te doare mai rău... Treizeci ! Da. Și doar avea nevoie de ele, nu-i așa ? Ce crezi dumneata dragă domnule ? Acum ea trebuie să fie curățică. Și curățenia asta deosebită costă bani, pricepi dumneata ? Pricepi ? Trebuie să-și cumpere alifii, dresuri, altfel nu se poate ; are nevoie de fuste scrobite, de pantofiori mai acătării, să-și poată arăta piciorușul cînd trece peste o băltoacă. Pricepi, pricepi oare dumneata, domnule, ce înseamnă această curățenie ? Ei, și eu, tatăl ei, i-am stors treizeci de copeici ca să-mi treacă marmureala ! Și îi beau ! Ba i-am și băut !... Spune acum, spune, cui să-i fie milă de unul ca mine ? Hai ? Dumitale ți-e milă de mine ? Da, sau ba ? Spune, îți este milă ? He-he-he !

Făcu o mișcare să-și mai umple paharul, dar nu mai avea cu ce. Sticla era goală.

— De ce i-ar fi milă de tine ? strigă cîrciumarul, răsărind alături.

Răsunară risete și chiar înjurături. Rîdeau și înjurau și cei care ascultaseră și cei care nu ascultaseră, văzînd numai cum arată fostul funcționar.

— Să-i fie milă ! Pentru ce să-i fie milă ? strigă deodată Marmeladov, sculîndu-se în picioare, cu brațul întins înainte, cuprins de exaltare, ca și cum abia ar fi așteptat

aceste cuvinte. De ce să-i fie milă de mine, zici tu ? Ai dreptate, nu merit milă ! Ar trebui să fiu răstignit, răstignit pe cruce și nu dăruit cu milă ! Dară tu, judecătorule, răstignește-l pe păcătos, dar răstignindu-l, dă-i mila ta ! Atunci eu singur am să vin la tine ca să fiu răstignit, căci mie nu mi-e sete de veselie, ci de lacrimi și durere mi-e sete ! Tu, negustorule, crezi poate că m-am veselit cu litra ta de votcă ? Durere, durere am căutat în fundul căinii, durere și lacrimi, și le-am găsit și le-am sorbit cu nesaț ! Iar milă are să aibă de noi acela carele pre toți îi dăruiește cu mila lui și carele pre toți și pre toate le înțelege, el, singurul judecător. Va veni ziua de apoi și el mă va întreba : „Unde este copila care s-a jertfit pentru mama ei vitregă, ofticoasă și rea, și pentru niște copilași străini ? Unde este copila care nu s-a îngrozit de netrebnicia tatălui ei pămîntesc, un bețiv fără căpătii, și a fost milostivă cu el ? !” Și va mai spune : „Vino în împărăția mea. Te-am iertat o dată... Te-am iertat o dată... Și-ți iert și acum păcatele tale multe, pentru că mult ai iubit...” Și o va ierta pe Sonia mea, o va ierta, știu bine... Am simțit-o în inima mea cînd am fost deunăzi la ea !... Și are să-i judece pre toți și are să-i ierte și pre cei buni și pre cei răi, și pre cei înțelepți, și pre cei smeriți... Iar cînd va fi isprăvit cu toți ceilalți, va grăi către noi : „Veniți și voi, va spune, veniți voi bețivilor, veniți voi cei slabi de înger, veniți voi păcătoșilor !” Și noi vom ieși și ne vom opri în fața lui fără frică. Și va spune el : „Sinteți niște porci ! Purtați semnul fiarei, dar veniți și voi în împărăția mea !” Atunci vor grăi cei prea înțelepți, vor grăi cei deștepți : „Doamne, pentru ce-i primești și pe aceștia ?” Și va răspunde el : „Îi primesc, v-o spun vouă, prea înțelepților, îi primesc, v-o spun vouă celor cu minte multă, fiindcă nici unul din ei nu s-a crezut vrednic să fie primit...” Și va întinde către noi brațele, și ne vom arunca în brațele lui și vom plînge... și vom înțelege totul ! Atunci abia vom înțelege totul !... Și toți vor înțelege... și

Katerina Ivanovna... va înțelege și dînsa... Doamne, vie împărăția ta !

Marmeladov se lăsă pe bancă istovit, frînt, fără să se uite la nimeni ; uitase și unde se află și rămase cufundat în gînduri. Vorbele lui făcură oarecare impresie ; o clipă domni tăcerea, apoi răsunară aceleași rîsete și sudălmii de mai înainte :

— Ce mai deștept !

— Bate cîmpii !

— Zi-i funcționar și pace !

Ș.a.m.d., ș.a.m.d.

— Să mergem, domnule, îi zise deodată Marmeladov lui Raskolnikov, ridicînd capul. Du-mă acasă... Casa lui Kosel, în curte. Trebuie să mă duc... la Katerina Ivanovna.

Raskolnikov ar fi vrut să plece mai demult și se gîndise și el să-l însoțească pe Marmeladov. Picioarele acestuia se împleticeau mai rău decît limba și el se sprijini greu de brațul tînărului. Nu aveau de făcut mai mult de două-trei sute de pași. Dar, pe măsură ce se apropia de casă, zăpăceala și teama puneau tot mai mult stăpînire pe sufletul bețivului.

— Eu nu mă tem de Katerina Ivanovna... îngîna el neliniștit. Nu mă tem că are să mă tragă de păr. Ce e trasul de păr ? Un fleac ! Ți-o spun eu !... Ar fi chiar mai bine să mă înhațe de păr ; nu de asta mi-e frică... mă sperie... mi-e frică de... ochii ei... da... și de petele roșii care îi ies în obraji mă tem... și de respirația ei... Ai auzit vreodată cum respiră un bolnav de boala ei... cînd e tulburat ? Și mă mai tem de plînsul copiilor... Dacă Sonia nu le-a dus de mîncare, atunci... nu știu ! Nu știu !... Dar de bătaie nu mă tem. Să știi, domnule, că pe mine nu mă doare cînd mă bate, nu, nu... mă bucură... Nici nu m-aș putea lipsi de bătaie... E mai bine. Să mă bată, să-și aline durerea... e mai bine așa... Iată casa. Casa lui Kosel, un lăcătuș, un neamț bogat... Du-mă acolo !

Pătrunseră în curte și urcară la catul al patrulea. Era aproape unsprezece seara și cu toate că, în acel anotimp, la Petersburg nopțile sînt albe, cu cît urcau, cu atît scara era mai întunecoasă, iar sus de tot domnea bezna.

Ușa mică și afumată din capătul scării era deschisă. Un muc de luminare lumina o cămăruță sărăcăcioasă, lungă de zece pași ; o vedeai toată de pe palier. Înăuntru era dezordine ; zdrențe de ale copiilor trîntite peste tot, un cearșaf rupt atîrnat în ungherul din fund, unde, pe-semne, se afla patul. În odaie erau două scaune și un divan jerpelit, îmbrăcat în mușama, iar în fața divanului o masă veche de bucătărie, din lemn de brad, nevopsită și neacoperită. Pe marginea mesei — un sfeșnic de metal cu un muc de luminare de seu, gata să se stingă. Așadar, familia Marmeladov nu avea un ungher, ci o odaie, însă această odaie era de trecere. Ușa spre celelalte încăperi, sau cuști, în care era împărțit apartamentul Amaliei Lipevehsel era întredeschisă. De acolo se auzea gălăgie și strigăte. Cîneva rîdea cu hohote. Se vede că jucau cărți și beau ceai. Uneori răzbăteau expresii tari.

Raskolnikov o recunoscuse numaidecît pe Katerina Ivanovna. Era o femeie firavă, destul de înaltă și mlădioasă, dar grozav de slăbită ; avea părul blond închis, încă foarte frumos, și obrații învăpăiați de două pete roșii. Umbla de colo pînă colo prin odaia aceea strîmtă, cu brațele strînse la piept, cu buzele arse și răsufierea scurtă și grea. Ochii îi străluceau ca de frîguri, dar privirea era aspră și fixă ; la lumina ultimelor pîlpîiri ale muclei de luminare, chipul acesta fizic și frămîntat făcea o impresie urîtă. Raskolnikov socoti că ea nu are mai mult de treizeci de ani și că nu se potrivește de loc cu Marmeladov... Femeia nu auzi, nu băgă în seamă sosirea lor ; părea că umblă în neștire, fără să vadă și fără să audă. Aerul din odaie era înnăbușitor, dar ea nu deschidea fereastra ; de pe scară venea un miros nesuferit, dar ușa dinspre scară

rămînea deschisă ; din încăperile din fund, prin ușa crăpată, pătrundeau valuri de fum ; femeia tușea, dar nu închidea ușa. Cea mai mică dintre fete, de vreo șase ani, adormise chircită pe jos, cu capul înfundat în divan. Un băiețel, cu un an mai mare, tremura și plîngea într-un colț ; pesemne abia fusese bătut. O fetiță mai mărișoară, de vreo nouă ani, năltuță și subțire ca un chibrit, într-o cămășuță zdrențăroasă, iar pe umerii goi cu un paltonaș vechi de postav, făcut cu vreo doi ani în urmă, probabil, căci nu-i mai acoperea genunchii, se afla în același colț, lîngă frățiorul ei și-l ținea de după gît cu brațu-i lung, uscat ca un băț. Se vede că încerca să-l potolească, îi șoptea ceva, îl alinta să nu mai plîngă și, în același timp, cu ochii ei mari și negri, care păreau enormi pe obrăjorul slab și speriat, o urmărea cu teamă pe maică-sa. Fără să intre, Marmeladov îngenunche în prag și-l împinse înainte pe Raskolnikov. Femeia, văzînd un om necunoscut, se opri distrată în fața lui, cercînd să înțeleagă parcă : ce caută el acolo ? Apoi își închipui, pesemne, că se ducea la locatarii din fund, odaia lor fiind una de trecere, și, fără să-i mai pese de prezența lui, se îndreptă spre ușa de la scară ca s-o închidă și, deodată, zărînd în prag pe bărbatul ei îngenuncheat, scoase un țipăt.

— A ! strigă ea ca scoasă din minți. Te-ai întors ! Ocnașule ! Călăule !... Unde sînt banii ? Arată, ce ai în buzunare ? ! Și hainele sînt schimbate ! Unde-ți sînt hainele ? Unde sînt banii ? spune !...

Se repezi să-l caute prin buzunare. Marmeladov, supus și ascultător își desfăcu brațele ca să ușureze percheziția. Nu mai avea nici o lețcaie.

— Unde sînt banii ? răzni femeia. O, Doamne, i-ai bătut pe toți ! Mai erau douăsprezecă ruble !...

Și, deodată, cuprinsă de furie, îl apucă de păr și-l trase în odaie. Ca să-i cruțe efortul, Marmeladov se tîra smerit în genunchi după ea.

— Asta îmi face plăcere ! Nu mă doare, mă bucură, stimată domn ! striga el, în timp ce ea îl trăgea de păr și-l izbea cu capul de podea.

Copilul care dormea pe jos se trezi și începu să plîngă. Băiețelul nu se mai putu stăpîni în colțul lui, tresări, țipă și se repezi îngrozit la soră-sa, aproape zvîrcolindu-se de spaimă. Fetița mai mare, trezită din somn, tremura ca varga.

— A băut ! A băut tot, tot ! țipa biata femeie deznădăduită. Și hainele-s schimbate. Sînt flămînzii, lihniți ! (Și frîngîndu-și miinile arată spre copii.) O, viață blestemată ! Și dumitale, nu ți-e rușine obrazului, se năpusti ea deodată asupra lui Raskolnikov. Vii de la cîrciumă ! Ai băut cu el, nu-i așa ? Ai băut cu el ! Afară !

Tinărul se grăbi să plece, fără să scoată o vorbă. De altfel ușa din fund se dădu de perete și în prag se iviră cîteva mutre curioase, batjocoritoare și rînjite, cu țigări și lulele în gură, și tichii pe cap. Unii erau în halate deschiate, alții atît de sumar îmbrăcați, că aproape sfidau buna-cuviință, cîteva țineau în mîna cărțile de joc. Ce-i distra și-i făcea să rîdă pe toți era că Marmeladov, în timp ce-l trăgea nevastă-sa de păr, zbiera că asta îi face plăcere. Cîteva intrară chiar în odaie ; în sfîrșit, răsună o voce ascutită și amenințătoare : însăși Amalia Lipevehsel încerca să răzbească prin mulțime, ca să restabilească ordinea, așa cum știa dînsa ! Adică pentru a suta oară s-o sperie pe biata femeie, poruncindu-i, printre înjurături, să părăsească chiar a doua zi casa. Înainte de a pleca, Raskolnikov virî mîna în buzunar, scoase cîteva monede de aramă, care-i rămăseseră din rubla schimbată la cîrciumă, și le puse, fără să fie văzut, pe prichiciul feres-trei. Ceva mai tîrziu, pe scară, îi păru rău și voi să se întoarcă.

„Ce prostie, gîndi el, ei o au pe Sonia, iar eu trebuie să mînînc“. Dar după o clipă de gîndire înțelese că nu era

cu putință să ia banii înapoi și că în nici un caz n-ar face-o : dădu din mină a lehamite și porni spre casă. „Sonia are nevoie de dresuri, se gîndea el mergînd pe stradă și zîmbind cu amărăciune, curățenia asta costă bani... Hm ! Și cînd te gîndești că Sonicika ar putea să rămînă și ea cu mîna goală azi, fiindcă e vorba de noroc, ca la vinătoare... ca la minele de aur... și atunci, fără banii mei, ar bate cu toții din buze mîine... Bravo, Sonia ! Ce fîntînă nesecată au descoperit totuși. Și se folosesc de ea ! Se folosesc ! S-au obișnuit. Au plîns la început, și apoi s-au obișnuit. Ticălosul de om se obișnuiește cu toate ! Căzu pe gînduri. Dar dacă greșesc ? ! exclamă el deodată, aproape fără să vrea. Dacă, în realitate, omul nu este ticălos — omul în genere, seminția umană — atunci toate celelalte nu sînt decît prejudecăți, temeri scornite de mîntea noastră, și atunci nu mai este nici o stavilă, totul va fi așa cum trebuie să fie !...”

III

A doua zi se trezi tîrziu, neodihnit după un somn agitat. Se simțea rău dispus, nervos, înăcrit și-și privi cu ură odăița. Era un fel de colivie minusculă, lungă de vreo șase pași, căreia tapetul galben, scorjit și plin de praf, îi dădea un aspect mizer ; și apoi era atît de scundă, încît un om ceva mai înalt nu s-ar fi simțit la îndemînă, s-ar fi temut mereu că se lovește cu capul de tavan. Mobila se potrivea cu încăperea : trei scaune vechi și stricate, în colț, o masă vopsită, pe care zăceau cîteva cărți și caiete acoperite de un strat gros de praf, ceea ce vădea limpede că nu se mai atinsese de ele de multă vreme nici o mîină. În sfîrșit, mai era și o sofa mare, diformă, care ocupa aproape un perete întreg și jumătate din lățimea camerei ;

pe vremuri, sofaua fusese îmbrăcată în stambă, acum, însă, era numai zdrențe și servea drept pat. Raskolnikov dormea, adeseori îmbrăcat așa cum era, și fără cearșaf, învelit cu paltonul lui vechi și jerpelit de student, iar la cap cu o pernuță mică, sub care punea ce-i mai rămăsese din rufe, curate sau murdare, numai să ridice un pic căpățiul. În fața sofalei se afla o măsuță.

Ar fi fost greu să decadă și să ajungă mai lăsător decît era, dar în stărea lui sufletească, Raskolnikov se complăcea în această incurie. Se retrăsese ca o broască țestoasă în carapacea ei și pînă și mutra slujnicei, care trebuia să-l servească și intra uneori în odaie, îl făcea să se crispeze dureros. Așa se întîmplă cu unii monomani ¹, obsedați de ideea lor fixă. De două săptămîni gazda încetase de a-i mai trimite prînzul și el tot nu se învrednicise să se ducă la dînsa să-i ceară socoteală, deși rămînea zile întregi nemîncat. Nastasia, bucătăreasa și unica slujnică din casă, era încîntată de această stare de spirit a chiriașului : nu mai grijea și nu mai deretica în odaie decît o dată pe săptămîină, cînd, din întîmplare, punea mîna pe mătură. Tot ea îl trezi în dimineața aceea.

— Hei, scoală, ce tot dormi ! îi strigă la ureche, e nouă trecute. Ți-am adus ceai, vrei ? Trebuie să fii lihnit de foame !

Chiriașul deschise ochii, tresări și o recunoscu.

— Ceaiul e de la gazdă ? întrebă el ridicîndu-se încet, cu mișcări de om bolnav.

— De la gazdă ? ! Nici pomeneală !

Femeia așeză în fața lui ceainicul ei personal, puțin crăpat, cu un rest spălăcit de ceai și două bucățele gălbui de zahăr.

— Nastasia, te rog, ia asta... zise el căutîndu-se prin buzunare (dormise îmbrăcat). Și, scoțînd un pumn de

¹ *Monomanie* — stare mintală patologică în care bolnavul este obsedat de un singur gînd.

monede de aramă : Du-te de-mi cumpără o franzelă și ia de la mezelărie niște cîrnați mai ieftini.

— Acușica îți aduc franzela ; dar, ia zi, în loc de cîrnați, n-ai mânca mai bine oleacă de ciorbă ? Ciorbă bună, rămasă de ieri. Ți-am păstrat de la prînz, dar te-ai întors tîrziu. E foarte bună ciorba.

După ce-i aduse ciorba și Raskolnikov se așeză să mănînce, Nastasia își făcu loc lîngă el pe sofa și începu să-i turuie gura. Era de la țară și foarte vorbăreată.

— Praskovia Pavlovna vrea să facă jalbă la poliție împotrivă-ți, zise femeia.

Raskolnikov se strîmbă.

— La poliție ? De ce ?

— Că nu-i plătești chiria și nici nu te muți. De asta.

— La naiba, asta mai lipsea, bombăni el, scrișnind din dinți. Nu... nu mă încîntă de fel... acum... E o proastă... adăugă el tare. Am să trec chiar azi pe la dînsa să stăm de vorbă.

— Nu-i mai proastă ca mine ; da tu, dacă ești așa deștept de ce zaci colea ca un sac cu tărițe, de nu iese nici o scofală din ce faci ? Altădată ziceai că te duci să dai lecții la copii, da acu de ce nu mai faci nimic ?

— Fac eu... răspunse Raskolnikov cu asprime și fără nici un chef de vorbă.

— Ce faci ?

— Muncesc.

— Ce muncești ?

— Gîndesc, rosti el serios după o scurtă tăcere.

Nastasia se porni pe rîs. Era dintre acele femei care rid ușor și, cînd se pornea, rîdea încet, legănîndu-se și săltîndu-și trupul pînă i se făcea rău.

— Și cîștigi mult cu gînditul ? izbuti ea în sfîrșit să întrebe.

— Nu pot da lecții la copii dacă nu am cizme. Și apoi, puțin îmi pasă !

— Ba să-ți pese, că din asta trăiești !

— Lectiile nu sînt plătite. Ce să fac cu cîteva copeici ? urmă el fără chef, vorbind mai mult cu el însuși.

— Și tu ai vrea să faci avere, așa, dintr-o dată ?

Raskolnikov îi aruncă o privire stranie, rămase o clipă tăcut, apoi spuse hotărît :

— Da, vreau să fac avere dintr-o dată.

— Ia-o mai domol, că mă sperii, prea ești fioros. Să mă duc după franzelă, sau nu ?

— Cum vrei.

— Na, că uitasem ! Aseară, cînd nu erai acasă, ți-a venit o scrisoare.

— O scrisoare ! Mie ! De la cine ?

— Nu știu de la cine o fi. I-am dat poștaşului trei copeici. Mi le dai înapoi ?

— Păi dă-mi scrisoarea, dă-mi-o, pentru numele lui Dumnezeu ! strigă Raskolnikov tulburat. O, Doamne !

Scrisoarea îi fu adusă pe dată. Firește, era de la mama lui, din gubernia R. Cînd o luă în mînă, tînărul păli. Trecuse atîta amar de vreme de cînd nu mai primise nici o scrisoare ; dar acum mai era ceva care făcu deodată să i se strîngă inima.

— Nastasia, pentru Dumnezeu, pleacă ; ține trei copeici și du-te, du-te mai degrabă, pentru Dumnezeu !

Plicul îi tremura în mînă ; nu-i venea să-l rupă în fața femeii, voia să rămînă *singur* cu scrisoarea lui. După plecarea Nastasiei, duse plicul la buze și-l sărută ; apoi cercetă lung scrisul de pe adresă, scrisul acela cunoscut și drag, mărunț și nițel oblic, al mamei lui, care, cîndva, îl învățase să citească și să scrie. Întîrzia să rupă plicul ; parcă se temea de ceva. În sfîrșit, desfăcu scrisoarea : era mare, grăasă, grea ; două coli mari fuseseră acoperite cu un scris mărunț-mărunț.

„Dragul meu Rodea, scria mama, au trecut mai bine de două luni de cînd n-am mai stat de vorbă prin scris, ceea ce m-a făcut să sufăr și chiar să nu dorm în unele

nopti, tot gîndindu-mă la tine. Dar sînt sigură că n-ai să-mi iei în nume de rău această tăcere nedorită. Tu știi cît te iubesc ; noi, eu și cu *Dunia*, nu te avem decît pe tine, tu ești totul pentru noi, speranța și credința noastră în viitor. Ce a fost pe mine cînd am aflat că de cîteva luni ai fost nevoit să părăsești facultatea fiindcă n-ai mai avut din ce să te întreții, că n-ai mai avut nici meditații, nici alte mijloace de cîștig. Cu ce te puteam ajuta din cele o sută douăzeci de ruble pensie pe un an care le am ? Cele cincisprezece ruble, pe care ți le-am trimis acum patru luni, le-am împrumutat, după cum știi și tu, de la un negustor din orașul nostru, *Vasili Ivanovici Vahrușin*, garantînd tot cu pensia mea. *Vahrușin* este un om tare bun și a fost prieten cu tatăl tău. Dar de vreme ce i-am dat o cesiune asupra pensiei mele trebuia să aștept pînă la achitarea datoriei, ceea ce s-a întîmplat abia acum, așa încît, în răstimpul acesta, nu ți-am putut trimite nimic. Astăzi, însă, slavă Domnului, cred că voi putea să-ți mai trimit ceva, de altminteri cred că acum ne putem lăuda că ne-a suris și nouă norocul, fapt despre care mă grăbesc să-ți scriu. Mai întîi de toate, dragul meu *Rodea*, află că sora ta este de șase săptămîni cu mine și că de acum înainte nu ne vom mai despărți niciodată. Slavă Domnului, suferințele ei au luat sfîrșit ! Dar să ți le spun pe toate pe rînd, ca să știi și tu cum s-au petrecut lucrurile și tot ce-am căutat să-ți ascundem pînă astăzi. Acum două luni, cînd mi-ai scris că auziseși nu știu de la cine cum că *Dunia* are de îndurat multe grosolănii în familia *Svidrigailov* și mi-ai cerut lămuriri — ce răspuns aș fi putut să-ți dau ? Dacă ți-aș fi scris atunci adevărul, tu erai în stare să lași totul baltă și să vii acasă, chiar de ar fi fost să vii pe jos, fiindcă eu îți cunosc firea și inima, și știu că tu n-ai fi putut răbda ca sora ta să fie jignită. Eram disperată, dar ce puteam să fac ? Nici eu n-am știut tot adevărul. Iar greutatea cea mai mare era faptul că *Dunia*, cînd a intrat anul trecut la copii în casa aceea,

a luat un avans de o sută de ruble, cu condiția să i se scadă treptat din leafă în fiecare lună și, prin urmare, nu-și putea părăsi serviciul pînă la stingerea întregii datorii. Banii aceștia (acum îți pot spune tot, scumpul meu Rodea), Dunicika îi luase în primul rînd ca să-ți poată expedia cele șazeci de ruble de care aveai atîta nevoie pe vremea aceea și pe care i-ai primit de la noi anul trecut. Atunci te-am mințit scriindu-ți că banii aceștia Dunicika i-ar fi economisit mai înainte, dar asta nu era adevărat, pe cînd acum îți spun cum a fost, fiindcă acum, din mila Domnului, toate s-au schimbat pe neașteptate în bine, și eu vreau să știi cît de mult te iubește Dunia și ce suflet de neprețuit are. Fapt este că, la început, domnul Svidrigailov se purta cu dînsa foarte grosolan, iar la masă era ironic și chiar necuviincios... Dar nu vreau să-ți mai dau toate aceste amănunte chinuitoare, ca să nu te mai necăjesc de pomană, acum, cînd totul a luat sfîrșit. Pe scurt, cu toată atitudinea binevoitoare și plină de noblețe a Marfei Petrovna, soția domnului Svidrigailov, și a tuturor celor din casă, Dunicika se simțea cît se poate de prost, mai ales atunci cînd domnul Svidrigailov, care luase la regiment obiceiul de a bea, era sub influența lui Bachus. Și ce crezi că s-a aflat mai tîrziu? Închipuiește-ți că acest smintit s-a îndrăgostit de Dunia de la prima vedere și a căutat să-și ascundă pasiunea purtîndu-se cu dînsa grosolan și cu dispreț. Poate că i-a fost și lui rușine, poate s-a îngrozit singur cînd s-a văzut, om în etate și cap de familie, nutrind astfel de sentimente ușuratece, și tocmai de aceea să fi fost, fără voia lui, furios pe Dunia. Se poate, pe de altă parte, ca prin comportarea-i grosolană și batjocoritoare, să fi vrut să ascundă adevărul de ceilalți. Pînă la urmă, nu s-a mai putut stăpîni și a îndrăznit să-i facă Duniei pe față propuneri mîrșave; îi promitea marea cu sarea și chiar spunea că are să-și părăsească familia ca să se ducă să trăiască cu dînsa într-alt sat, sau, poate, în strchinătate.

Îți dai seama cât a suferit dînsa ! Nu putea să-și părăsească slujba, asta nu numai din pricina datoriei, ci și din milă pentru Marfa Petrovna, care ar fi putut intra la bănuială și astfel să se fi iscat discordie în familie. De altfel și pentru Dunicika ar fi fost o mare rușine ; poți fi sigur că lucrurile nu s-ar fi petrecut fără scandal. Au mai fost și alte multe cauze, așa încît Dunia nu spera să scape din acea casă îngrozitoare decît peste șase săptămîni. Tu o cunoști bine pe Dunia, știi cît de deșteaptă este și ce caracter dirz are. Dunicika poate să îndure multe și să găsească în inima ei — pînă și în cazurile cele mai critice — destulă mărinimie ca să nu-și piardă tăria sufletească. Mie nici nu mi-a scris totul, nevoină să mă necăjească, deși ne scriam mereu una alteia. Dezlegarea a venit pe neașteptate. Din întîmplare, Marfa Petrovna l-a surprins pe bărbatul ei implorînd-o pe Dunia în grădină și, înțelegînd toate de-a-ndoaselea, a aruncat vina numai asupra sorei tale, crezînd-o singura vinovată. Acolo, în grădină, a avut loc o scenă groaznică : Marfa Petrovna a palmuit-o pe Dunia, n-a vrut să asculte nimic din ce spunea, a urlat o oră întreagă și, pînă la urmă, a poruncit ca Dunia să plece de îndată la mine, la oraș, cu o căruță țărănească, în care au fost aruncate claie peste grămadă toate lucrurile ei, rufăria, rochițele, tot, așa cum se găseau neîmpachetate și nelegate. Se pornise o ploaie cu găleata și Dunia, înjosită și ocărită, a trebuit să meargă cu un mușic, cale de șaptesprezece verste, într-o căruță fără coviltir. Gîndește-te acum ce ți-aș fi putut scrie ca răspuns la scrisoarea pe care am primit-o de la tine acum două luni și despre ce era să-ți scriu ? Eram la capătul puterilor ; nu îndrăzneam să-ți spun adevărul, fiindcă te-ai fi simțit prea nenorocit, te-ai fi necăjit, te-ai fi revoltat și, apoi, ce puteai să faci ? Poate doar să te nenorocești și tu, prin cine știe ce faptă necugetată... Pe deasupra, Dunicika mi-a interzis să-ți scriu ceva. Nu puteam să-mi umplu scrisoarea cu tot felul de nimicuri,

la întâmplare, cînd aveam atîta durere în suflet. O lună încheiată tot oraşul a bîrfit pe seama noastră şi lumea a ajuns atît de departe, încît, din pricina privirilor dispreţuitoare şi a şuşotelilor (unii şi-au permis chiar să vorbească cu glas tare în prezenţa noastră), nu ne mai puteam arăta cu Dunia nici măcar la biserică. Toată lumea ne-a întors spatele, nimeni nu ne mai dădea bună ziua, şi am aflat chiar, din sursă sigură, că nişte vînzători şi nişte funcţionari se pregăteau să ne aducă o insultă josnică, ungînd cu dohot poarta casei, aşa că şi proprietarul a cerut să ne mutăm. Vina era a Marfei Petrovna, care a ponegrit-o şi a învinuit-o pe Dunia în toate casele. Dînsa cunoaşte pe toată lumea de aici din oraş şi, în luna aceea, venea aproape în fiecare zi de la ţară ; de felul ei e cam limbută şi-i place să vorbească despre viaţa ei de familie şi, mai ales, să se plîngă de bărbatul ei faţă de toţi acei care vor s-o asculte, ceea ce este foarte urît din partea ei ; astfel, vestea s-a răspîndit în scurt timp nu numai în tot oraşul dar şi în tot judeţul. Eu am căzut la pat, şi Dunia, mititica, s-a dovedit mai tare ca mine ! Trebuia s-o vezi cum a îndurat toate, cum mă mîngîia şi mă încuraja... Este un înger ! Dar, din mila Celui-de-sus, suferinţele noastre au luat sfîrşit repede : domnul Svidrigailov s-a dezmeticit, s-a căit şi, probabil, făcîndu-i-se milă de Dunia, i-a dat Marfei Petrovna dovezi de netăgăduit asupra nevinovăţiei Dunicikăi, precum : scrisoarea pe care Dunia a fost silită să i-o scrie şi să i-o trimită, încă înainte de a-i fi surprins Marfa Petrovna în grădină, şi în care ea refuza orice explicaţie directă şi înlînire într-ascuns, pe care i le cerea dînsul. La plecarea Dunicikăi, această scrisoare a rămas în mîinile lui. În ea, Dunia îl dojenea cu asprime şi profundă indignare tocmai pentru lipsa de nobleţe a atitudinii sale faţă de Marfa Petrovna, îi pune în vedere că era tată de familie şi om însurat, în sfîrşit, îi arăta cît de mîrşav era din partea lui să chinuiscă şi să nenorocească o fată şi aşa destul

de necăjită și lipsită de apărare. Într-un cuvânt, dragul meu Rodea, scrisoarea aceasta vădește atîta frumusețe sufletească și este atît de înduioșătoare, încît am plîns ca un copil, citind-o, și nici acum nu o pot reciti fără lacrimi. Apoi, în apărarea Duniei au venit și mărturiile slugilor, care, așa cum se întîmplă de obicei, văzuseră și știuseră mult mai mult decît crezuse însuși domnul Svidrigailov. Marfa Petrovna a rămas cu desăvîrșire înmărmurită și, după cum a mărturisit mai tîrziu, a fost „din nou distrusă“, în schimb s-a convins pe deplin de nevinovăția Dunicikăi. A doua zi, fiind duminică, ea a venit de-a dreptul la catedrală și, în genunchi, plîngînd amarnic, a rugat-o pe sfînta născătoare să-i dea putere să îndure această nouă încercare și să-și facă datoria pînă la capăt. Apoi, de la catedrală, fără să mai dea ochi cu cineva, a venit întins la noi, ne-a povestit totul și, plină de căință, a îmbrățișat-o pe Dunia și a implorat-o s-o ierte. În aceeași dimineață, fără să zăbovească, a pornit prin oraș și, plîngînd, a restabilit pretutindeni, cu cele mai măgulitoare expresii, nevinovăția Dunicikăi, noblețea sentimentelor și a comportării sale. Mai mult decît atît, a arătat tuturor și a citit ea însăși, cu glas tare, scrisoarea Dunicikăi către domnul Svidrigailov, ba chiar a lăsat pe unii să copieze această scrisoare (ceea ce mi se pare de prisos). Astfel, dînsa s-a văzut silită să circule cîteva zile prin oraș, fiindcă unii, văzînd că alții au avut precădere, s-au supărat. A trebuit să-și facă un program și se știa dinainte ziua și casa unde Marfa Petrovna avea să citească scrisoarea, iar la citire se adunau acolo și cei care o mai auziseră de cîteva ori la ei acasă și într-alte părți, după cum urmase rîndul. După părerea mea, multe, multe s-au exagerat, dar așa e Marfa Petrovna din firea ei. Cel puțin a izbutit să restabilească pe deplin onoarea Dunicikăi și întreaga mîrșăvie a acestei întîmplări a căzut ca o pată de neșters pe bărbatul ei, singurul vinovat,

asa încît pînă la urmă mi-a fost și milă de acest smintit, atît de aspru pîdepsit. Dunia a fost numaidecît poftită să dea lecții în unele case, dar ea a refuzat. În general, toată lumea a început deodată să-i arate o stimă deosebită. Și toate acestea au contribuit în chip hotărîtor la acea întîmplare neașteptată care, pot să spun, schimbă acum întreaga noastră soartă. Află deci, dragă Rodea, că Dunia a fost cerută în căsătorie și că ea a și acceptat această cerere, lucru pe care țin să ți-l aduc la cunoștință cît mai repede. A făcut aceasta fără a-ți cere sfatul, dar tu, desigur, n-ai să te superi pe sora ta și nici pe mine, deoarece îți vei da seama că ne-a fost cu neputință să amînăm și să așteptăm pînă ce vom primi răspunsul tău. De altfel, tu nu ai fi putut cumpăni situația, nefiind aici. Iată cum s-au petrecut lucrurile. Piotr Petrovici Lujin este de pe acum consilier de curte și se înrudește de departe cu Marfa Petrovna, care a contribuit mult la această logodnă. La început, el și-a exprimat, printr-însa, dorința de a ne cunoaște, a fost primit cum se cuvine, a luat o cafea, iar a doua zi a trimis o scrisoare prin care își expunea foarte cuviincios cererea în căsătorie și ne ruga să-i dăm răspunsul categoric și prompt. Este un om de afaceri, foarte ocupat, și se grăbește să plece la Petersburg, așa încît fiecare clipă i se pare prețioasă. Bineînțeles, la început am rămas uimite, pentru că toate acestea s-au petrecut prea repede și ne-au luat prin surprindere. Toată ziua am stat și am chibzuit împreună. Domnul Lujin este un om serios, cu situație asigurată, ocupă două posturi și are de pe acum ceva avere. Ce-i drept, e de patruzeci și cinci de ani, dar e destul de bine ca înfățișare și poate încă să placă femeilor. În general, e foarte serios și cumpătat... numai puțin cam posac și parcă un pic îngîmfat. Dar s-ar putea să pară astfel doar la prima vedere. Și te previn, dragă Rodea, cînd ai să-l vezi la Petersburg, fapt care se va petrece foarte curînd,

să nu judeci pripit și cu patimă, după cum ți-i obiceiul, dacă la prima vedere n-o să-ți placă ceva la el. Ți-o spun pentru orice întâmplare, deși sînt încredințată că are să-ți facă impresie bună. În afară de aceasta, ca să cunoști un om trebuie să te apropii de el treptat și cu băgare de seamă, ca să nu cazi în greșală și să-ți formezi o idee preconcepțată, care numai cu greu poate fi ștearsă și reparată ulterior. Cît despre Piotr Petrovici, el, după toate aparențele, este un om cît se poate de onorabil. De la prima lui vizită ne-a declarat că e un om serios; dar că împărtășește în multe privințe ideile „generației noastre noi”, după cum s-a exprimat dînsul, și este dușmanul tuturor prejudecăților. A mai spus multe, fiind un pic vanitos, pare-mi-se, plăcîndu-i să fie ascultat, ceea ce nu este un mare cusur. Eu, ce-i drept, nu prea am înțeles multe, dar Dunia m-a lămurit că, deși nu este un om prea instruit, este deștept și pare bun. Tu cunoști firea surorii tale, Rodea. Este o fată curajoasă, deșteaptă, răbdătoare și mărinimoasă, deși are o inimă arzătoare, ceea ce știu de mult. Firește, nici din partea ei, nici din partea lui, nu poate fi vorba de dragoste, dar, în afară de aceasta, Dunia este o fată deșteaptă și, în același timp, o ființă de-o noblețe îngerească, și va socoti de datoria sa să facă fericirea bărbatului ei, care, la rîndul lui, se va îngriji de fericirea soției, fapt de care, deocamdată, nu avem nici un motiv să ne îndoim, deși recunosc că lucrurile s-au tîcluit cam prea repede. Și apoi, domnul Lujin este un om practic și, desigur, va înțelege că fericirea căsniciei lui va fi cu atît mai trainică, cu cît Dunicika va fi mai fericită alături de el. Cît despre o oarecare instabilitate a caracterului, vechi deprinderi, sau chiar unele nepotriviri în păreri (lucru de care nu poți scăpa nici în cele mai fericite căsnicii), Dunicika mi-a spus singură că ea se încrede în forțele ei, că nu e nici un motiv de îngrijorare și că poate să îndure multe, cu con-

diția, firește, ca raporturile care se vor stabili între ei să fie cinstite și drepte. De pildă, mie, la început, mi-a părut cam aspru ; dar asta s-ar putea să fie din pricină că e un om sincer și, desigur, așa și este. Astfel, la cea de a doua vizită, după ce a primit răspunsul afirmativ la cererea lui în căsătorie, s-a exprimat că și înainte de a o cunoaște pe Dunia își propusese să ia o fată cinstită, fără zestre, și neapărat una care a simțit pe pielea ei ce înseamnă greutatea materiale ; fiindcă, a spus el, bărbatul nu trebuie să-i datoreze nimic soției, dar e foarte bine ca soția să vadă în bărbatul ei un binefăcător. Adaug că nu a folosit chiar aceste cuvinte, ci a vorbit mai drăguț, dar eu am uitat cum a spus și am reținut numai ideea ; de altfel, n-a spus-o cu premeditare ci, probabil, l-a luat gura pe dinainte în toiul discuției, așa încît, mai pe urmă, a încercat chiar să-și îndrepte greșeala și să șteargă impresia. Mie însă mi s-a părut cam tăios și i-am spus mai tirziu Duniei. Dar ea mi-a răspuns chiar cu ciudă că „vorbele nu-s totuna cu faptele“, și desigur, are dreptate. Înainte de a lua hotărîrea, Dunicika n-a închis ochii de loc și, socotind că eu dorm, s-a sculat din pat și toată noaptea a umblat prin odaie ; apoi a căzut în genunchi în fața icoanei și s-a rugat mult, cu înflăcărare, iar a doua zi, dimineata, mi-a spus că s-a hotărît.

Am mai pomenit că Piotr Petrovici pleacă la Petersburg. Are treburi importante și vrea să deschidă un birou public de avocatură. El se ocupă de multă vreme de diverse reclamații și chestiuni de judecată și acum cîteva zile a cîștigat un proces important. Acum trebuie să plece la Petersburg fiindcă are un proces mare la senat. Așadar, dragă Rodea, el ar putea să-ți fie de mare folos, în toate privințele, și am stabilit cu Dunia că tu chiar de pe acum ai putea să-ți începi cariera și să-ți consideri soarta asigurată. O, dacă acest lucru s-ar realiza ! Ar fi o fericire în care nu putem vedea altceva decît bunătatea Celui-

de-sus ce se revarsă asupra noastră. Dunia numai asta visează. Noi am și îndrăznit să-i facem o aluzie lui Piotr Petrovici. El a răspuns cu prudență și a spus că, firește, cum el nu se poate lipsi de un secretar, este fără doar și poate preferabil să plătească leafă unei rude și nu unui străin, dacă această rudă se va dovedi capabilă să-și îndeplinească serviciul (tu, și să nu fii capabil!). Dar pe loc și-a exprimat îndoiala, zicînd că studiile de facultate nu-ți vor da răgaz să-ți vezi de serviciu la biroul lui. N-am insistat mai mult, dar Dunia nu se gîndește decît la asta. De cîteva zile e parcă într-un fel de febră și a și făcut un plan după care ai putea mai tîrziu să devii tovarășul și chiar asociatul lui Piotr Petrovici în treburile lui avocatului, cu atît mai mult, cu cît urmezi facultatea de drept. Eu, Rodea, sînt cu totul de aceeași părere, și-i împărtășesc toate planurile și speranțele, pentru că îmi dau seama că sînt cît se poate de realizabile. Și cu toate că Piotr Petrovici s-a cam ferit să dea un răspuns hotărît (e și explicabil fiindcă nu te cunoaște), Dunia e convinsă că va obține toate acestea, folosindu-se de influența binefăcătoare pe care este sigură că o va avea asupra viitorului ei soț. Firește, lui Piotr Petrovici nu i-am pomenit nici un cuvînt despre aceste speranțe de viitor și, mai ales, despre faptul că poate vei ajunge cîndva asociatul lui. Este un om serios și s-ar fi putut să primească cu răceală toate acestea, socotindu-le doar ca pe niște visuri. Tot așa nici eu, nici Dunia nu i-am suflat o vorbă cu privire la marea noastră speranță, că ne va ajuta să te sprijinim cu bani, pînă cînd îți vei isprăvi studiile; și nu i-am vorbit, în primul rînd, pentru că asta se va face de la sine mai tîrziu, și el, desigur, o va propune fără vorbe de prisos (parcă i-ar putea refuza Dunicikăi atîta lucru!), cu atît mai mult, cu cît ai putea ajunge mîna lui dreaptă la birou și să primești acest ajutor nu ca o

binefacere, ci ca un salariu binemeritat. Aşa vrea să să aranjeze lucrurile Dunicika şi eu sint în totul de aceeaşi părere. În al doilea rînd, nu i-am spus, fiindcă doream ca la viitoarea voastră întîlnire să vă pun pe picior de egalitate. Cînd Dunia i-a vorbit cu admiraţie despre tine, el i-a răspuns că înainte de a judeca un om trebuie să-l cunoşti cît mai de aproape şi că-şi rezervă dreptul de a-şi forma o părere proprie, după ce te va cunoaşte. Ştii, nepreţuitul meu Rodea, mi se pare că sint unele motive (care de altfel nu se referă la Piotr Petrovici, ci mai curînd la unele capricii de ale mele, de femeie bătrînă), care mă fac să cred că poate aş face mai bine ca după căsătoria lor să nu stau cu dînşii. Sint convinsă că el este destul de nobil şi de delicat ca să-mi propună să nu mă despart de fiică-mea, şi dacă nu mi-a spus-o pînă acum, este, desigur, fiindcă asta se înţelege de la sine ; dar eu am să refuz. Am văzut de multe ori în viaţă că soacrele nu prea sint pe placul ginerilor, iar eu nu numai că nu vreau să fiu o povară pentru cineva, dar vreau să fiu absolut liberă, cît timp mai am o bucătică de pîine ce-mi aparţine şi copii ca tine şi ca Dunicika. Dacă se va putea, mă voi instala în apropierea voastră, a ta şi a ei, fiindcă, Rodea, ce a fost mai plăcut, am păstrat la sfîrşit : află deci, dragul meu, că s-ar putea ca foarte curînd să fim iarăşi împreună şi să ne îmbrăţişăm tustrei după o despărţire de aproape trei ani ! S-a stabilit categoric că Dunia şi cu mine plecăm la Petersburg. Cînd anume — nu ştiu, dar, în orice caz, foarte cîrînd ; s-ar putea chiar peste o săptămînă. Totul depinde de dispoziţiile pe care le va da Piotr Petrovici, care, de îndată ce se va descurca la Petersburg, ne va da de ştire. După unele socoteli ar vrea să grăbească, pe cît posibil, căsătoria şi chiar, dacă va fi cu putinţă, să facă nunta înainte de postul care vine, iar dacă nu va fi cu putinţă, fiindcă a rămas prea puţin timp, atunci îndată după sfînta Maria... O, ce fericită voi

fi să te strâng la pieptul meu ! Pe Dunia bucuria rever-
derii o emoționează nespus, și într-o zi a zis în glumă, că
dacă n-ar fi decît pentru atîta lucru și încă face să se
mărite cu Piotr Petrovici. Este un inger ! Ea nu adaugă
nimic la scrisoarea mea și m-a rugat să-ți scriu că are
atît de multe să-ți spună, încît n-ar izbuti să le facă să
încapă în cîteva rînduri și n-ar face altceva decît să se
necăjească ; mi-a spus să te îmbrățișez tare, tare și să-ți
transmit nenumărate sărutări din partea ei. Dar cu toate
că s-ar putea ca noi să ne vedem curînd personal, zilele
acestea am să-ți trimit ceva bani, cît am să pot mai mult.
Acum, cînd lumea a aflat că Dunicika se mărită cu Piotr
Petrovici, creditul meu a crescut pe neașteptate și știu
sigur că Afanasi Ivanovici are să-mi dea, în contul pen-
siei, chiar și șaptezeci și cinci de ruble, așa încît poate
că am să-ți trimit vreo douăzeci și cinci sau chiar trei-
zeci de ruble. Ți-aș trimite mai mult, dar mi-e frică
de cheltuielile noastre de călătorie ; și cu toate că Piotr
Petrovici a fost atît de drăguț, încît a luat asupra lui o
parte din cheltuielile de călătorie în capitală, și anume, a
propus chiar el să trimită pe socoteala lui bagajele noas-
tre și lada cea mare (nu știu cum, prin niște oameni cu-
noscuți), totuși trebuie să ținem seama că la sosirea în
Petersburg nu putem rămîne fără un ban, măcar în pri-
mele zile. De altfel Dunicika și cu mine am făcut soco-
teala exactă și a ieșit că drumul n-are să ne coste prea
mult ; de la noi pînă la calea ferată nu sînt decît nouă-
zeci de verste și noi, pentru orice împlînire, ne-am și
învoit cu un surugiu pe care-l cunoaștem ; iar de acolo
o să călătorim destul de bine cu clasa a treia. Astfel,
poate că n-am să-ți trimit douăzeci și cinci de ruble, ci,
sigur, am să reușesc să-ți pun deoparte treizeci. Dar
ajunge, am umplut două coli mari și late cu întreaga
noastră poveste și nu mai am loc. Dar și cite întîmplări
s-au strîns ! Acum, neprețuitul meu Rodea, te îmbrăți-

șez pînă la revederea apropiată și te binecuvîntez cu binecuvîntarea mea de mamă. S-o iubești pe Dunia, pe sora ta, Rodea, s-o iubești cum te iubește și dînsa, și să știi că te iubește nespus, chiar mai mult decît pe ea însăși. Este un înger, Rodea, iar tu, tu ești totul pentru noi, toată nădejdea noastră, toată credința noastră în viitor. Numai să fii fericit și o să fim și noi fericite. Oare te mai închini lui Dumnezeu, Rodea, așa cum făceai altădată, și crezi în bunătatea fără de margini a creatorului și mîntuitorului nostru? Tare mă tem, în sufletul meu, să nu fi căzut și tu în mrejele necredinței, atît de răspîndită astăzi! Dacă este așa, eu mă rog pentru tine. Adă-ți aminte, dragul meu, cum, pe vremea cînd erai copil, cînd trăia tatăl tău, gîngureai rugile pe genunchii mei, și cît de fericiți eram cu toții pe vremea aceea! Rămîi cu bine, sau mai bine: la revedere! Te îmbrățișez și te sărut tare, tare, de nenumărate ori.

A ta pînă la mormînt,
Pulheria Raskolnikova.“

Aproape tot timpul cît a citit scrisoarea, de la primele rînduri, ochii lui Raskolnikov fură scâlțați în lacrimi; dar cînd o sfîrși, un zîmbet amar și răutăcios îi schimonosi fața palidă și crispată. Își puse capul pe perna turtită și murdară și rămase mult timp pe gînduri. Inima îi bătea cu putere și gîndurile i se învălmășeau. În cele din urmă simți că se innăbușă în odăița lui strîmtă, galbenă, care semăna mai curînd cu un dulap, sau cu o ladă. Și trupul și sufletul aveau nevoie de spațiu. Își luă pălăria și ieși în stradă, de data asta fără teama întîlnirilor de pe scară: uitase de ele. Se îndreptă spre Vasilevski Ostrov, trecînd pe bulevardul V.; umbla repede, ca mînat de o treabă urgentă, dar înainta, după obiceiul lui, fără să vadă nimic, mormăind sau chiar vorbind singur, cu glas tare, ceea ce îi mira pe trecători. Mulți îl crezură beat.

Scrisoarea mamei lui îl istovise. Dar cu privire la punctul principal, capital cum s-ar spune, nu şovăise nici o clipă. Chiar în timpul cît citise scrisoarea, luase hotărîrea şi hotărîrea era decisivă : „Cit voi fi eu în viaţă; căsătoria asta nu va avea loc. La dracu cu domnul Lujin !“

„Situaţia e clară, mormăi el rînjind răutăcios şi sărbătorind dinainte izbînda hotărîrii lui. Nu, măicuţo, nu, Dunia, nu mă puteţi înşela !... Se mai şi scuză că nu mi-au cerut sfatul, că au luat hotărîrea fără mine ! Fireşte ! Credeţi că acum nu se mai poate desface ? O să vedem noi dacă se poate sau nu ! Auzi dumneata, ce argument invocă — Piotr Petrovici este atît de ocupat, atît de ocupat, că nu se poate însura altfel decît din goana cailor, ca să nu zic din goana trenului. Nu, Dunicika, ştiu şi-mi dau seama ce sînt acele *multe lucruri* pe care ai să mi le spui ; ştiu şi la ce te-ai gîndit o noapte întreagă, umblînd prin odaie, şi pentru ce te-ai rugat în faţa icoanei Maicii Domnului din Kazan, care se află în ietacul măicuţei. E greu să urci Golgota. Hm... Şi aşa, te-ai hotărît, Avdotia Romanovna, să te măriţi cu un om de afaceri, practic, un om cu ceva avere («de pe acum are ceva avere», de... nu sună rău !), care ocupă două posturi şi împărtăşeşte «ideile generaţiei noastre noi» (după cum scrie măicuţa), un om care «pare bun», după cum spune chiar Dunicika. Acest *pare* e un poem ! Şi Dunicika se mărită pe temeiul acestui : *pare* !... Minunat ! Minunat !

...Aş dori să ştiu pentru ce mi-a scris măicuţa despre «noua noastră generaţie» ? Ca să caracterizez pe acest domn, sau cu scopul de a mă îmbuna, de a pune o vorbă bună în favoarea domnului Lujin ? O, viclenelor ! Ar fi interesant, de asemenea, de lămurit încă ceva : cît au fost de sincere una faţă de cealaltă în ziua şi în noaptea

care a precedat hotărîrea și în zilele care au urmat ? Oare și-au spus ele în *cuvinte* tot ce aveau pe suflet, ori, avînd amîndouă aceleași gînduri, s-au înțeles atît de bine tacit, că orice vorbă ar fi fost de prisos ? Probabil că, într-o măsură, așa a fost ; se vede din scri-soarea măicuței : el i-a părut cam tăios, *un pic*, și naiva mea măicuță s-a apucat să-și dezvăluie observațiile Duniei. Iar dinsa, cum era de așteptat, s-a supărat și i-a «răs-puns chiar cu ciudă». Firește ! Cine nu s-ar infuria (cînd totul este hotărît și de la sine înțeles) să trebuiască să mai răspundă și la asemenea întrebări naive. Și apoi, ce-mi tot scrie : «S-o iubești pe Dunia, Rodea, și să știi că ea te iubește nespus, chiar mai mult decît pe ea însăși»... Nu cumva o mustră în taină conștiința fiindcă s-a învoit să-și jertfească fiica în folosul băiatului ? «Tu ești credința noastră în viitor, tu ești totul pentru noi !» O, măicuțo !..“

Furia din sufletul lui sporea din clipă în clipă, și dacă ar fi dat ochi cu domnul Lujin, ar fi fost în stare chiar să-l ucidă !

„Hm, este adevărat, urmă el salturile gîndurilor ce-i roiau în minte, este foarte adevărat că pentru a cunoaște un om trebuie să te apropii de el treptat și cu băgare de seamă ; dar caracterul domnului Lujin nu-i greu de descifrat. Mai întîi de toate el este «un om serios» și «pare bun» ; auzi dumneata, a luat asupra lui transportul lăzii celei mari și a bagajelor ! Se mai poate cineva îndoi de bunătatea lui ? Iar ele amîndouă, *logodnica* și cu mama, vor tocmi un surugiu și vor călători cu căruța cu coviltir de rogojină (doar așa am călătorit și eu !). Ce are a face ? ! Nu sînt decît nouăzeci de verste, «iar de acolo o să călătorim destul de bine cu clasa a treia», cam vreo mie de verste. Au dreptate : se întind atît cît le este plapuma ; dar dumneata, domnule Lujin, n-ai nimic de zis ? E doar *logodnica* dumitale... Și apoi, nu se putea să nu știi că mama ia cu împrumut, în contul

pensiei sale, ca să aibă bani de drum, nu-i așa ? Firește, dumneata și Dunicika veți alcătui o întreprindere comercială, întemeiată pe avantaje reciproce și contribuție egală, deci cheltuielile se împart pe din două : frate-frate, dar brînza-i pe bani, după cum spune proverbul. Dar pînă și aici omul de afaceri a izbutit să le tragă pe sfoară : transportul bagajelor costă mai puțin decît călătoria, s-ar putea chiar să fie gratuit. Dar atunci, nu văd ele ce se petrece sau se prefac că nu văd ? Căci sînt mulțumite, încîntate ! Dacă acestea sînt numai florile, la ce roade se pot aștepta în viitor ! Ce-i mai revoltător în toată povestea asta nu este nici zgîrcenia, nici meschinăria, ci *tonul*, care prevestește ce fel de raporturi se vor stabili între ei după căsătorie... Și măicuța care risipește banii în stînga și în dreapta ! Cu ce are să vină la Petersburg ? Cu trei carboave în buzunar sau cu două «bumăști», cum spune cealaltă... bătrîna... hm ! Din ce speră să trăiască mai tîrziu la Petersburg ? Doar își dă seama de pe acum că, din unele motive, *nu va putea sta cu Dunia după căsătoria ei*, nici măcar la început. O fi scăpat vreo vorbă, pesemne, drăguțul de logodnic, din care s-a luminat măicuța, deși cu nici un preț n-ar mărturisi acest lucru și zice : «Am să refuz». Și atunci, ce face, din ce speră să trăiască ? Din cele o sută douăzeci de ruble pensie, din care se va scădea încă datoria către Afanasi Ivanovici ? Acasă împletea băsmăluțe de iarnă, cosea manșetute, stricîndu-și ochii bătrîni. Dar acest lucru nu adaugă mai mult de douăzeci de ruble pe an la cele o sută douăzeci, asta o știu bine. Prin urmare, se biziue totuși pe noblețea sentimentelor domnului Lujin : «Are să-mi propună singur, are să mă roage». Așteaptă ! Așa se întîmplă totdeauna la aceste suflete admirabile, schilleriene : pînă în ultima clipă îl împăunează pe om, pînă la ultima clipă nădăjduiesc că totul se va soluționa cum e mai bine, și chiar dacă presimt contrariul, pentru nimic în lume nu și-o mărturisesc ;

se cutremură numai la simpla idee ; se apără cu mâinile și cu picioarele de adevăr, pînă cînd omul, inzorzonat de ele, le dă personal cu tifla. Ar fi interesant de știut dacă domnul Lujin are decorații ? Sînt gata să pariez că are «Ordinul Anna» la butonieră și că și-l pune cînd ia masa la diverși antreprenori și negustori. Poate că și-l va pune și la propria dumnealui nuntă ! Dar, lua-l-ar naiba !...

...Ce să-i faci ? Așa e măicuța — Dumnezeu s-o ție... Dar Dunia ? Dunicika, scumpa mea, eu te cunosc prea bine ! Doar aveai nouăsprezece ani cînd ne-am văzut ultima oară și ți-am înțeles firea. Măicuța scrie că «Dunicika poate să îndure multe». Asta o știam. Asta am știut-o încă acum doi ani și jumătate și în acești doi ani și jumătate mereu m-am gîndit la asta, tocmai la faptul că «Dunicika poate să îndure multe». Dacă l-a putut suporta pe domnul Svidrigailov cu tot ce a urmat, înseamnă că, într-adevăr, poate îndura multe, și acum, dumneai și măicuța și-au închipuit că și domnul Lujin poate fi suportat, domnul Lujin care-și expune teoria cu privire la avantajul ce-l oferă soțiile luate din mizerie, pentru care bărbatul este un binefăcător, și și-o expune aproape la prima întîlnire. Să zicem că «l-a luat gura pe dinainte», deși e om practic (așa că s-ar putea prea bine să nu-l fi «luat gura pe dinainte», ci să se fi grăbit să-și afirme punctul de vedere), dar Dunia, Dunia ? Ea doar vede limpede ce fel de om este Lujin și știe că va trebui să trăiască cu acest om. Dar și eu știu că ea s-ar învoi mai curînd să se hrănească numai cu piine neagră și apă, decît să-și vîndă sufletul, că nu și-ar da libertatea cugetului în schimbul unui pic de confort. N-ar face-o pentru o împărăție, dar mite pentru domnul Lujin ! Nu, Dunia era altfel cînd am cunoscut-o eu, și... și cred că nu s-a schimbat nici acum !... Ce să vorbim ! E greu să înduri pe-alde Svidrigailovi ! E greu să colinzi guberniile și să muncești o viață întreagă pentru două sute

de ruble pe an, și totuși, știu că sora mea ar prefera să ducă viața unui negru din colonii¹, sau a unui lituanian în slujba unui neamț din Ostsee², decât să-și pingărească sufletul și să-și încarce conștiința, legîndu-și viața de un om pe care nu-l respectă și cu care nu are nimic comun. Să-și lege viața pentru totdeauna, numai din interes ! De-ar fi domnul Lujin de aur curat, sau o nestemată de neprețuit și tot n-ar primi să-i fie ibovnică cu cununie ! De ce primește totuși ? Unde-i hiba ! Care-i dezlegarea enigmei ? E limpede : pentru ea, pentru confortul ei, nici chiar ca să scape de moarte, nu s-ar vinde, dar pentru altul s-ar vinde ! Pentru o ființă dragă, adorată, s-ar vinde ! Iată unde-i hiba : pentru fratele ei, pentru mama ei e gata să se vîndă. Pentru ei ar vinde orișice ! O, dacă-i vorba de asta, ar fi în stare să-și calce și pe conștiință ! Libertate, liniște, conștiință, tot, tot ar pune la bătaie ! Calce-se în picioare viața mea, numai ființele dragi să fie fericite ! Mai mult decât atît, își va născoci o cazuistică proprie, luînd pildă de la iezuiți, și pentru cîtva timp va izbuti poate chiar să se liniștească, să se convingă că așa trebuie să facă pentru realizarea acestui scop măreț. Asta ești tu, Dunia, și totul e limpede ca lumina zilei. Rodion Romanovici Raskolnikov e pe primul plan, asta este ! Doamne, ar putea să-l ferească, să-l țină la universitate, să-l facă asociat la biroul de avocatură, să-i asigure întreaga existență ! Și poate că, odată și odată, va ajunge un om bogat, cu vază, res-

¹ Ziarele timpului se opreau frecvent asupra problemei negrilor din America, în perioada luptelor dintre statele americane din Nord cu statele americane din Sud (1861—1865). Acest război, reprezentînd ciocnirea a două sisteme sociale — sistemul muncii salariale și sistemul sclavagist — nu a dus la adevărata libertate a negrilor, ci doar la înlocuirea exploatarei sclavagiste cu exploatarea capitalistă.

² În jurul anului 1865, populația lituaniană era oprimată de dublul jug al autocrației țariste și al exploatarei baronilor germani, mari latifundiari și capitaliști.

pectat, și poate chiar un om cu renume ! Dar mama ? Păi e vorba de Rodea, de neprețuitul ei Rodea, de primul ei născut ! Cum să nu-i jertfească acestui prim născut pe fata ei, fie ea chiar Dunia ! O, suflete duioase și nedrepte ! Ce mai : dacă-i vorba de Rodea, ați fi în stare să acceptați pină și soarta Sonicikăi ! Sonicika, Sonicika Marmeladova, eterna Sonicika, a cărei soartă va dăinui cât lumea și pământul ! Dar voi, ați cîntărit voi oare jertfa, ați cîntărit-o bine ? Sigur ? Nu vă întrece puterile ? Și merită oare ? Are rost ? Știi tu, Dunicika mea, că traiul tău alături de domnul Lujin te pune pe aceeași treaptă cu Sonicika ? De dragoste nu poate fi vorba, din ce scrie măicuța. Dar dacă în afară de dragoste nu poate fi vorba nici măcar de stimă, ci dimpotrivă, există de pe acum un sentiment de silă, de dispreț, de dezgust, unde ajungem ? Ajungem la acea «*curățenie deosebită*». Nu-i așa ? Vă dați voi seama, pricepeți, înțelegeți voi ce înseamnă această «*curățenie*» ? V-ați gândit că «*curățenia*» cerută de Lujin nu se deosebește cu nimic de «*curățenia*» ce se cere Sonicikăi, că poate este chiar mai groaznică, mai hidoasă, mai mîrșavă, căci tu, Dunicika, totuși, îți faci socoteala că vei avea un pic de confort în plus, pe cînd dincolo nu e vorba decît de viață și de moarte. Scump, scump se plătește această «*curățenie*», Dunicika ! Dar dacă te vor trăda puterile, dacă vei ajunge să te căiești ? Cîtă durere, cîtă suferință, cîte lacrimi vărsate în taină, căci tu, tu nu ești Marfa Petrovna ! Și mama ? Ce va fi cu mama ? Și acum e neliniștită, se frămîntă, dar atunci cînd va vedea limpede cum stau lucrurile ? Și eu ?... Cum de-ați putut gîndi așa ceva despre mine ? Nu vreau jertfa ta, Dunicika, nu o vreau, măicuțo ! Și cît trăiesc eu, căsătoria asta nu se va face, nu se va face ! Mă opun !

Raskolnikov se trezi din gîndurile lui și se opri.

„Nu se va face ? Dar ce ai să faci tu ca să împiedici acest lucru ? Ai să-l interzici ? Cu ce drept ? Ce le poți promite, la rîndul tău, ca să ai acest drept ? Să le în-

chini toată viața, tot viitorul «după ce vei isprăvi facultatea și-ți vei găsi un loc»? Foarte frumos, asta-i viitorul, dar astăzi? E vorba că trebuie să faci ceva chiar acum, pricepi tu? Iar tu, ce faci? Le storci de parale. Ele îți procură bani, punându-și la poprire pensia de o sută de ruble pe an și leafa domnilor Svidrigailov! De Svidrigailovi, de Afanasi Ivanovici Vahrușini cu ce le vei apăra, viitor milionar, Zeus care dispui de soarta lor? Peste zece ani? În zece ani mama va orbi tot împletind basmele și poate și din pricina lacrimilor; va cădea zdrobită de lipsurile ei fără de sfârșit; și sora? Gîndește-te, ce se poate întîmpla cu sora ta peste zece ani, sau în cursul acestor zece ani? Ai ghicit?”

Își sfîșia cu un fel de amară voluptate sufletul cu aceste întrebări, care, dealtminteri, nu erau noi pentru el, ci vechi și dureroase, căci și le pusese de multe ori. De multă vreme îl frămîntau și îi rupeau inima. Cîndva, cine știe cînd, în sufletul lui se născuse durerea ce-l măcina azi, și durerea crescuse, se adunase, iar în ultima vreme se copsese și se concentrase, luînd forma unei probleme îngrozitoare, absurde, fantastice, care îi zdrobea inima și mintea, cerînd neîncetat dezlegare. Scrisoarea mamei fusese ca o lovitură de trăsnet. Era limpede că nu mai putea să se frămînte, să sufere pasiv, cugetînd la insolubilitatea întrebărilor, ci trebuia să facă ceva, și asta chiar îndată, pe loc. Trebuia să ia o hotărîre, orice s-ar întîmpla, oricum ar fi, sau...

„Sau să renunț la viață! strigă el deodată, cuprins de disperare. Să-mi primesc soarta așa cum este; să înnăbuș odată pentru totdeauna orice năzuință; să renunț cu desăvîrșire la orice drept de a înfăptui, de a trăi și de a iubi!”

„Înțelegeți, stimată domn, ce înseamnă să nu ai unde te duce? Își aminti el deodată întrebarea pe care i-o pusese cu o zi înainte Marmeladov. Căci orice om trebuie să aibă măcar un locșor unde să se poată duce...”

Deodată tresări : același gînd ca și în ajun îi trecu ca un fulger prin minte. Dar nu tresări fiindcă îi revenise acest gînd. Știuse mai dinainte, *presimțise* că se va întoarce negreșit în mintea lui, și-l aștepta. Căci gîndul acesta nu era de ieri. Cu o singură diferență : acum o lună, ba poate chiar ieri, fusese doar un vis, pe cînd acum... acum apăruse nu ca un vis, ci sub un aspect nou, înspăimîntător și cu totul necunoscut... și el era conștient de acest lucru... Simți ca o izbitură de ciocan în creier și i se întunecă în fața ochilor.

Își roti grăbit privirile, căutînd ceva. Ar fi vrut să se așeze ; traversa parcul K. În fața lui, la vreo sută de pași, se zărea o bancă. Porni cît mai iute spre ea, dar în drum avu loc o întîmplare mărunță, care îi atrase cîteva clipe întreaga atenție.

Uitîndu-se spre bancă, văzu în fața sa, cam la douăzeci de pași, o femeie care mergea ; la început, n-o luă în seamă, cum nu lua în seamă nici unul din lucrurile întîlnite în cale. I se întîmpla, de pildă, de nenumărate ori, să ajungă acasă fără să-și poată aminti drumul pe care a mers, căci, de obicei, umbla fără să vadă nimic. Dar femeia din fața lui avea ceva atît de ciudat, că sărea în ochi de la prima vedere și, puțin cîte puțin, atenția lui se opri asupra ei, mai întii oarecum contrariat, apoi tot mai stăruitor. Ar fi vrut să înțeleagă ce anume era ciudat în femeia aceea ? În primul rînd, părea să fie foarte tinărară, și mergea pe arșița aceea cu capul gol, fără umbreluță și fără mănuși, bălăbănindu-și comic brațele. Purta o rochiță de mătase, ușoară („mătăsică“), pusă de asemenea foarte ciudat, abia încheiată, iar la spate, în dreptul taliei, acolo de unde începea fusta, ruptă de-a binelea ; o fișie întreagă se desprinsese și atîrna fluturînd. Avea în jurul gîtului gol o băsmăluță, legată strîmb. Și pe deasupra, fata înainta cu pas nesigur, se potîcnea, ba chiar se clătina. Această întîlnire trezi pînă la urmă întreaga lui atenție. O ajunsese în dreptul băncii, unde ea se prăbuși

cu capul pe spetează și închise ochii, părînd sfîrșită de oboseală. Cercetînd-o, Raskolnikov își dădu seama că era beată. Părea un lucru atît de monstruos, încît se întrebă chiar dacă nu-l înșela vederea. Avea în fața lui aproape un copil, o fetișcană de cel mult șaisprezece ani, poate chiar numai de cincisprezece, micuță, bălaie, drăgălașă, dar aprinsă la față și chiar un pic buhăită. Părea că fata nu-și mai dădea seama ce-i cu dînsa : sta picior peste picior, într-o atitudine nu tocmai cuviincioasă, și se vedea că aproape nu știa unde se află.

Raskolnikov nu se așeză, dar nici nu-i venea să plece ; rămase nedumerit în fața fetei. Parcul K. de obicei nu este prea frecventat, iar în ziua aceea, pe la orele două după amiază, pe arșiță, era aproape pustiu. Totuși, la vreo cincisprezece pași, un domn se opri la marginea trotuarului, vădit dornic de a se apropia de tinăra fată într-un anumit scop. O văzuse pesemne și dînsul, de departe, și o urmărise, dar prezența lui Raskolnikov îl stingherea. Arunca pe ascuns priviri furioase tinărului nostru și aștepta nerăbdător plecarea acestui coate-goale nepoftit. Asta se vedea limpede. Domnul, foarte elegant îmbrăcat, era un om de vreo treizeci de ani, îndesat și rotofei, cu obrații roșii, buze rumene și mustăcioară subțire. Pe Raskolnikov îl apucă furia ; simți o dorință nestăvilită de a-l jigni pe acest filfizon gras. O părăsi pe tinăra fată și se apropie de el.

— Hei, Svidrigailov ! Ce cauți aici ? strigă el, strîngînd pumnii, cu gura strîmbată de rînjete și spumegînd de furie.

— Ce înseamnă asta ? întrebă răstit domnul, încruntat și mirat în îngîmfarea lui.

— Cară-te, asta e !

— Cum îndrăznești, canalie ? !...

Și domnul ridică bastonul. Raskolnikov se năpusti cu pumnii asupra lui, fără să se gîndească că domnul acesta gras putea să doboare doi ca el. Dar, în aceeași clipă,

cineva îl apucă cu putere de brațe, pe la spate, și între ei se așează un sergent de stradă.

— Sfirșiți, domnilor, nu vă luați la bătaie în grădina publică. Ce vrei dumneata ? Cine ești ? întrebă el cu asprime pe Raskolnikov, văzându-l zdrențaros îmbrăcat.

Raskolnikov îl cercetă cu luare-aminte. Sergentul cu mustăți și favorite cărunte avea o mutră cumsecade de soldat și o privire inteligentă.

— Tocmai de dumneata aveam nevoie, strigă el, apucându-l de braț. Sint Raskolnikov, fost student... Asta nu strică s-o știi și dumneata... îi aruncă el filfizonului, iar dumneata vino aici să-ți arăt ceva... Și îl trase de mină pînă în dreptul băncii. Privește, e beată moartă, adineauri mergea pe alee ; cine știe cine este, dar nu pare să fie de meserie. Mai curînd o fi îmbătat-o cineva și și-o fi bătut joc de ea... pentru prima oară... pricepi ? Apoi a azvirlit-o în stradă. Privește la rochia ei ruptă, privește cum e îmbrăcată : nu s-a îmbrăcat singură, ci a fost îmbrăcată și încă de niște mîini nepricepute, de bărbat. E limpede. Și acum, uită-te aici : la filfizonul, pe care era adineauri să-l iau la bătaie, nu-l cunosc, îl văd acum înțîia oară. Dar și el a văzut fata în drum, a văzut-o beată, în neștire, și acum are poftă să se apropie și să pună mîna pe ea, profitînd de starea ei, ca s-o ducă cine știe unde... Asta e sigur ; crede-mă, nu mă înșel. L-am văzut cum se uita la ea și cum a urmărit-o, dar l-am împiedicat, și acum abia așteaptă să plece. Ia te uită la el, s-a depărtat, s-a oprit și se face că-și răsucește o țigară... Cum am face să-l împiedicăm ? Cum am face s-o ducem acasă, gîndește-te !

Sergentul pricepu situația numaidecit. Domnul cel gras, firește, nu era greu de înțeles, dar rămînea fata. Sergentul se aplecă s-o vadă mai bine și o compătimire sinceră i se citi pe față.

— Ce păcat ! zise el dînd din cap. E un copil... Și-au bătut joc de ea, așa e. Ascultă, domnișoară, încercă s-o trezească pe fată, unde stai ?

Fata deschise ochii obosiți, cu privirea împăienjenită, se uită la ei fără să înțeleagă ce o întrebau și le făcu semn cu mîna s-o lase în pace.

— Ascultă, zise Raskolnikov, căutîndu-se prin buzunare și scoțînd douăzeci de copeici pe care le găsi acolo, ia banii, cheamă un birjar și spune-i s-o ducă acasă. Numai de-am putea afla unde stă !

— Domnișoară, ascultă domnișoară ! încercă iar sergentul, după ce luă banii, am să strig un birjar și am să te duc acasă chiar eu. Unde să te duc ? Unde stai ?

— Lasă-mă !... Ce vă legați de mine... îngăimă copila, cu același gest de nerăbdare.

— Vai, vai, ce urît ! Vai, ce rușine ! Ce rușine, domnișoară ! Sergentul da din cap cu dojană, cu milă și cu revoltă. Ce bucluc, domnule ! se întoarse el spre Raskolnikov, cercetîndu-l din nou, în treacăt, din cap pînă în picioare. Pesemne că-i păru ciudat : un zdrențaros care aruncă banii !

— Unde ați găsit-o, departe ? întrebă el.

— Nu ți-am spus : mergea în fața mea clătîndu-se, aici, prin parc. Cum a ajuns în dreptul băncii, a căzut.

— Vai ce rușine, ce urîte lucruri se petrec pe lume acum, Doamne ! Atît de tinerică și beată ! Și-au bătut joc de ea, asta așa e ! Uite și rochița e ruptă... Ce desfriue astăzi peste tot !... O fi de familie bună, dar scăpătată... Sînt multe în ziua de azi. Pare gingașă, ca o domnișoară de neam bun... și bătrînul se aplecă din nou deasupra fetei.

Poate că și el avea fete „gingașe“, care păreau bine crescute și puteau fi luate drept niște „domnișoare de neam bun“.

— Totul este, se frămînta Raskolnikov, să n-o lăsăm să cadă în mîna ticălosului acela ! Altfel are să-și bată

joc și el de dînsa ! Se vede cale de trei poște ce vrea ;
ia te ultă, ticălosul, nu mai pleacă !

Raskolnikov vorbea tare și-l arăta cu mîna. Filfizonul
îl auzi, fu cît pe-aci să se înfurie iarăși, dar se răzgîndi
și se mărgini să-i arunce o privire disprețuitoare. Apoi
mai făcu zece pași și se opri.

— Nu-l lăsăm noi să pună mîna pe ea, răspunse ser-
gentul gînditor. Numai de-ar vrea ea să ne spună unde
s-o ducem, altfel... Domnișoară, ascultă domnișoară !

Și omul se aplecă din nou spre ea.

Fata deschise deodată ochii, se uită cu luare-aminte,
păru că înțelege situația, se sculă de pe bancă și porni
înapoi, în direcția din care venise.

— Uf, nerușinaților, ce vă tot legați de mine ! mor-
măi dînsa, făcînd din nou același gest ca să fie
lăsată în pace.

Porni repede, clătînîndu-se tot atît de tare. Filfizo-
nul o urmărea fără s-o piardă din ochi, dar de pe o
altă alee.

— Fiți liniștit, n-am să-l las, zise hotărît mustăciosul
și plecă după ce doi. Ce desfriu e acum pe lume ! repetă
el oftînd.

În clipa aceea Raskolnikov, ca înțepat de o viespe,
își schimbă gîndul.

— Ascultă ! strigă el în urma mustăciosului.

Sergentul se întoarse.

— Lasă ! Ce-ți pasă ? Lasă ! Să-și facă de cap ! și-l
arătă pe filfizon. Ce-ți pasă dumitale ?

Fără să înțeleagă, sergentul îl privea cu gura căscată.
Raskolnikov se porni pe rîs.

— O-oh ! oftă sergentul și întorcîndu-i spatele se luă
după filfizon și fată, socotînd pîsemne că Raskolnikov
era un nebun, sau poate și mai rău.

„Mi-a luat douăzeci de copeici, îmi zise Raskolnikov
furios, după ce rămase singur. Are să-i ia și celuilalt

și are s-o lase pe față să se ducă cu dînsul, și cu asta basta... Ce zor am avut să mă amestec, să vreau să ajut ! Eu să ajut pe cineva ! Am eu dreptul să ajut ? N-au decît să se mănince de vii, ce-mi pasă mie ? Și apoi, cum am îndrăznit să-i dau aceste douăzeci de copeici ? Erau oare ale mele ?“

Dar, cu toate aceste ciudate cuvinte, își simțea inima grea. Se așeză pe banca părăsită. I se destrămau gîndurile... În clipa aceea îi venca greu să se gîndească. Ar fi vrut să adoarmă, să uite tot, apoi să se trezească și să înceapă o viață nouă...

„Biata copilă ! zise el uitîndu-se la colțul băncii unde șezuse fata cu o clipă înainte. Are să se dezmeticească și are să plîngă, apoi are să afle maică-sa... Are s-o ia la palme, are s-o bată rău, are s-o facă de rușine, poate chiar are s-o alunge din casă... Și chiar dacă n-are s-o alunge, o Daria Franțevna oarecare are să adulmece prada numaidecît și fetița mea are să înceapă să treacă din mînă în mînă... Apoi va veni spitalul (asta li se întîmplă mai ales celor care trebuie să se ascundă de mamele lor foarte cinstite, și-și fac de cap în ascuns), mai tirziu — iarăși spitalul... vinul... cîrciumile... și iarăși spitalul... iar peste doi-trei ani va ajunge o epavă, așa încît toată viața ei nu va număra mai mult de nouăsprezece, poate chiar numai optsprezece ani... Parcă n-am mai văzut fete ca dînsa ? Și ele cum au ajuns ce au ajuns ? Tot așa... Ptiu ! Ei, și ? ! Fie ! Se zice că așa trebuie, că un anumit procent pe an trebuie dat... diavolului, pesemne, ca să asigure sănătatea și liniștea celorlalți. Atît la sută ! Ce cuvinte curățele, n-am ce zice, au născocit dumnea-lor ! Vocabular științific, foarte liniștitor. Au zis : atît la sută, și gata, nu mai au de ce să se alarmeze. Să fi fost alt cuvînt, da, firește, atunci... atunci poate că ar fi mai neliniștitor... Poate Dunicika va fi cuprinsă și ea în acest atît la sută !... Dacă nu al anului acestuia, atunci al celui viitor ?

Dar eu încotro am pornit ? se întrebă el deodată. Ciudat. Doar mă duceam undeva. Am citit scrisoarea și am plecat... Aha, stai, mă duceam spre Vasilievski Ostrov, la Razumihin mă duceam... acum îmi amintesc. Dar pentru ce ? Și cum de mi-a venit în cap să mă duc la Razumihin tocmai acum ? Ciudat lucru !"

Era în culmea mirării. Razumihin era unul din foștii lui colegi de facultate. De notat era că Raskolnikov, cît urmasse la universitate, nu-și făcuse prieteni printre colegi, îi ocolea pe toți, nu se ducea nicăieri și numai cu greu primea pe vreunul la el. De altfel, în scurt timp, toată lumea îi întorsese spatele. Nu lua niciodată parte la adunările studențești, nici la discuții, nici la petrecerile lor. Învăța sirguincios, fără să-și precupețească forțele, de aceea era stimat, dar nu-l iubea nimeni. Era foarte sărac, mîndru aproape pînă la trufie și puțin comunicativ ; parcă ar fi ascuns o taină în sufletul lui. Unora din colegi li se părea că-i privește de sus, ca pe niște copilandri, și că-i socotește inferiori ca dezvoltare intelectuală, cultură, interese și idei.

De Razumihin se apropiase totuși, fără să știe de ce, adică nu că ar fi legat prietenie, ci era cu el ceva mai comunicativ, mai deschis. Cu Razumihin nici nu puteai fi altfel. Era un băiat extraordinar de vesel, de expansiv și bun pînă la naivitate. De altminteri, sub această naivitate se ascundea profunzimea și demnitatea. Cei mai buni dintre colegii lui își dădeau seama de acest lucru și toți îl iubeau. Nu era prost de fel, deși uneori părea, într-adevăr, cam naiv. Înfățișarea lui nu trecea neobservată : era lung, deșirat, cu părul negru și mai totdeauna prost bărbierit. Uneori făcea pe nebunul și avea renume de om foarte puternic. Într-o noapte, fiind într-un grup de cheflii, dintr-o singură lovitură doborîse pe un păzitor al ordinii publice, înalt de aproape doi metri. Putea să bea fără sfîrșit, dar putea să nu pună picătură în gură ; uneori își făcea de cap în chipul cel mai nepermis.

dar putea să trăiască și într-o sobrietate desăvârșită. Ce mai era deosebit la el, e că nici un fel de insuccese nu-l descurajau, și condițiile cele mai mizerabile ale vieții nu izbuteau să-l deprime. Putea să locuiască chiar și pe casă, să rabde foamea și gerurile cele mai cumplite. Era foarte sărac și se întreținea absolut singur, prin munca lui. Cunoștea o mulțime de mijloace prin care putea totdeauna să-și procure bani, bineînțeles, muncind. Într-o iarnă nu făcuse de fel foc în casă, susținând că era chiar foarte plăcut, fiindcă omul doarme mai bine când e frig. În ultima vreme trebuise și el să părăsească facultatea, dar se grăbea din răspuțeri să-și îndrepte situația financiară ca, în scurt timp, să poată urma mai departe. Raskolnikov nu mai fusese pe la el de vreo patru luni, iar Razumihin nu-i cunoștea adresa. Cu vreo două luni în urmă, se întâlniseră pe stradă, dar Raskolnikov, întorsese capul și trecuse repede pe celălalt trotuar, ca să nu fie văzut. Iar Razumihin, deși îl văzuse, trecuse înainte, nevoind să-și stingherească prietenul.

V.

„Într-adevăr, acum cîtva timp am vrut să-i cer lui Razumihin ceva de lucru, să-mi găsească niște meditații sau altceva... își aminti Raskolnikov, dar cu ce m-ar putea ajuta acum? Să zicem că mi-ar face rost de meditații, să zicem că ar împărți cu mine ultima copeică, presupunînd că el are această copeică, așa încît să-mi iau cizme și să-mi repar hainele, ca să mă pot duce la meditații... hm... Și mai departe? Ce să fac cu pitacii? De asta am eu nevoie acum? E chiar stupid că mă duc la Razumihin...”

Întrebarea — pentru ce o pornise la Razumihin, îl neliniştea mai mult decît şi-o mărturisise ; alarmat, căuta să descopere un sens fatal acestui fapt în aparenţă atît de normal.

„Oare să fi sperat eu să mă salveze Razumihin din situaţia în care sint ? Să-mi fi pus toată nădejdea în el ?” se întreba nedumerit.

Se gîndea, îşi freca fruntea, şi (ciudat), pe neaşteptate, după îndelungată cugetare, îi veni în minte o idee cît se poate de stranie.

„Hm... la Razumihin, rosti el deodată liniştit, ca şi cum ar fi luat o hotărîre nestrămutată, am să mă duc la Razumihin, asta fără doar şi poate... dar nu acum... Am să mă duc la el... a doua zi după *aceea*, cînd se va fi sfîrşit cu *aceea* şi cînd totul are să pornească pe un făgaş nou...”

Se dezmetici brusc.

„După *aceea* ! exclamă el, sărind de pe bancă. Dar oare *asta* se va întîmpla ? Se va întîmpla într-adevăr ?”

Părăsi banca şi porni înainte, mai mult alergînd ; ar fi vrut să se întoarcă înapoi, acasă, dar simţi deodată că-i este silă să se ducă acolo ; în ungherul acela, în dulapul acela îngrozitor, unde de mai bine de o lună clocise *asta* ; aşa încît porni încotro văzu cu ochii.

Treptat, tremurul nervos se preschimbă în fiori puternici, de parcă l-ar fi scuturat frigurile ; cu toată arşiţa, lui Raskolnikov îi era frig. Aproape fără să-şi dea seama, îmboldit de o nevoie lăuntrică, se străduia să cerceteze obiectele pe care le întilnea în cale, ca şi cum ar fi căutat cu tot dinadinsul să-şi abată atenţia de la gîndurile ce-l chinuiau, dar nu prea izbutea şi cădea mereu în prada lor. Iar atunci cînd, tresărind, îşi ridica fruntea şi se uita împrejur, uita imediat la ce se gîndise cu o clipă mai înainte şi chiar pe unde trecuse. Astfel străbătu Vasilievski Ostrov, ajunse la Malaia Neva, trecu podul şi coti spre Ostroave. Mai întîi verdeaţa şi aerul

proaspăt îi mîngîiară privirea ostenită, obișnuită numai cu praful orașului, cu varul și casele uriașe care te apasă și te înăbușă. Aici nu era nici arșiță, nici duhoare, nici cîrciumi. Dar nu trecu mult și aceste senzații noi, plăcute, lăsară locul altora, bolnăvicioase și enervante. Uneori se oprea în fața cîte unei vile îmbrăcate în verdeață, privea în ogradă, vedea de departe, pe balcoane și terase, femei gătite și copii zbuguindu-se prin grădini. Îl atrăgeau mai ales florile ; le privea lung. Întilnea călești luxoase, călăreți și amazoane ; îi petrecea cu priviri curioase și-i uita înaintea să-i piardă din vîz. La un moment dat se opri să-și numere banii ; mai avea aproape treizeci de copeici. „Douăzeci i-am dat sergentului, trei Nastasiei pentru scrisoare... prin urmare, lui Marmeladov i-am lăsat ieri patruzeci și șapte sau chiar cincizeci de copeici, se gîndi el ; făcuse socoteala cu un scop anumit, dar uită numaidecît pentru ce scosese banii din buzunar. Își reaminti numai cînd ajunsese în fața unui local, un fel de birt, și simți că îi era foame. Intră în birt, bău un păhărel de votcă și înghiți cîteva îmbucături de plăcintă umplută nici el nu știa cu ce. Isprăvi de mîncat pe drum. Nu mai băuse votcă de multă vreme și, deși nu luase decît un păhărel, acesta își făcu numaidecît efectul asupra lui. Picioarele i se îngreuiară și simți că-l trage la somn. Porni spre casă, dar, ajungînd la Petrovski Ostrov se opri frînt de oboseală, părăsi drumul, se strecură în tufișuri, căzu pe iarbă și adormi pe loc.

Creierul bolnav făurește adesea visuri extraordinar de precise și de vii, care par grozav de reale. Uneori scenele ce iau naștere sînt monstruoase, dar atmosfera din vis, împrejurările și întregul proces al reprezentării sînt atît de veridice, pline de amănunte atît de subtile și de neașteptate, care corespund și întregesc într-o îmbinare atît de artistică întreaga plăsmuire, încît, treaz fiind, același om nu le-ar putea închipui nici dacă ar fi un maestru de talia lui Pușkin sau Turgheniev. Aceste vise,

vise bolnăvicioase, trăiesc de obicei multă vreme în conștiință și impresionează puternic organismul șubrezit și surescitat.

Raskolnikov avu un coșmar înfiorător. Se făcea că era copil și se afla în orașelul natal. Avea șapte ani, era zi de sărbătoare, în amurg, și se plimba cu tatăl său afară din oraș. Ziua era cenușie, aerul greu, innăbușitor; locurile erau întocmai ca acelea pe care le păstra în amintire; dar în mintea lui amănuntele erau mai șterse decît în vis. Orașelul, deschis din toate părțile, se vedea ca în palmă, nicăieri nu era nici măcar o răchită; numai departe, la capătul pămîntului, orizontul părea tivit de dunga neagră a pădurii. La cîțiva pași de ultima grădină se afla o cîrciumă mare, care îl impresiona totdeauna neplăcut, ba îi inspira chiar teamă cînd trecea prin fața ei în plimbările lui cu tata. Acolo se înghesuia întotdeauna atîta lume care urla, ridea tare, injura, ori cînta atît de urît și de răgușit; se iscau și bătai; prin împrejurimi mișunau mutre fioroase, bete... Cînd le vedea, băiatul se lipea de tatăl lui și tremura ca varga. De la cîrciumă se deschidea un drum de țară, totdeauna plin de colb, un colb nemaipomenit de negru. Drumul șerpuia mai departe și la vreo trei sute de pași cotea la dreapta, de-a lungul cimitirului orașului. În mijlocul cimitirului era o biserică de zid cu o turlă verde, unde se ducea de două ori pe an cu tatăl și mama lui la liturghie, cînd se făcea parastasul pentru bunica moartă de multă vreme și pe care el nu o văzuse niciodată. Cu acest prilej, aduceau de acasă un blid alb cu colivă, acoperit cu un șervet; coliva era dulce, cu orez și stafide înfipite în formă de cruce. Îi era dragă biserica și icoanele ei vechi, cele mai multe fără rame, și bătrînul preot cărunț, căruia îi tremura capul. Alături de lespedea care acoperea mormîntul bunicii se afla un mormînt mai mic, al frățiorului său mort la șase luni, pe care, de asemenea, nu-l cunoscuse și n-avea cum să-l țină minte, dar i se spusese că

a avut un frățior și de fiecare dată cînd venea la cîmîtir își făcea cruce cu evlavie și respect, se închina și săruta crucea de pe mormînt. Acum se făcea că merge cu tatăl său pe drumul cîmîtirului și trece prin fața cîrciumii ; el se agață de tata și se uită speriat la cîrciumă. O scenă ciudată îi atrage atenția : pare să fie o petrecere, fiindcă în fața cîrciumii se înghesuie tirgovețe gătite, tot soiul de muieri, de bărbați și haimanale. Toți sînt beți, toți cîntă tare, iar în fața porții stă o căruță enormă, mai bine zis un fel de camion, la care se înhamă cai mari de tras și se transportă mărfuri sau butoaie cu vin. De obicei îi plăcea grozav să privească acești cai uriași de tracțiune, cu coame lungi și cu picioare groase, care păseau măsurat și liniștit și cărau adevărați munți de marfă, fără nici o sfortare, ca și cum le-ar fi fost mai ușor să tragă carul în urma lor, decît să meargă fără el. De data aceasta, însă, ciudat lucru, la căruța aceea mare era înhamată o mîrtoagă țărăneasă, roșcată, mică și prăpădită, dintre acelea care își dau sufletul pînă urnesc din loc un car cu lemne de foc sau cu fin, mai ales dacă se împotmolesc în noroi sau în făgașuri, și sînt crunt, crunt bătute cu biciul de mușici, uneori chiar peste bot și peste ochi ; de cîte ori n-a văzut el acest lucru și i se făcea milă, atît de milă, că era gata să izbuenească în lacrimi și atunci măicuța îl lua de la fereastră. Deodată se iscă zarvă mare : din cîrciumă ies chiuind și cîntînd, cu balalaicile în mînă, niște mușici zdraveni, beți morți, cu cămăși roșii și albastre și sumane aruncate pe umeri.

— Urcă, urcați cu toții ! strigă unul încă tînăr, cu grumazul gros și fața cîrnoasă, roșie ca sfecla. Urcăți cu toții, pe toți vă iau !

Din toate părțile se pornesc de îndată risete și strigăte.

— O mîrtoagă ca asta să ne ducă !

— Ai căpiat, Mikolka, de ai înhamat iepușoara asta la așa namilă de car ?

— Roaiba are pe puțin douăzeci de ani, fraților !

— Urcăți, vă duc pe toți ! strigă din nou Mikolka, sare în căruță, apucă hăturile și rămîne în picioare, în partea din față a carului. Matvei a plecat deunăzi cu murgul, strigă el din căruță, iar iapa asta, fraților, mi-a scos sufletul ; imi vine s-o omor, stric mîncarea de pomană pe ea ! N-auziți : urcați-vă ! O pornesc la galop ! Are să meargă la galop !

Și mujicul ia biciul în mînă, fericit să plesnească iapa :

— Urcăți-vă, ce mai stați ! ride mulțimea. N-auziți : are să meargă la galop !

— N-o mai fi mers la galop de vreo zece ani !

— Are să meargă !

— Nu vă fie milă, fraților ! Luați bice, pregătiți-vă !

— Așa e ! Dați în ea !

Rizînd și glumind, lumea se suie în căruța lui Mikolka. S-au suit vreo șase, dar ar putea să mai încapă și alții. Chefliii urcă alături de ei o muiere zdravănă și rumenă. E îmbrăcată în stambă roșie ca focul, are o kicika¹ pe cap, cusută cu mărgеле, și pîslari în picioare ; ronțăie alune și chicotește ; mulțimea rîde și ea, că are și de ce : cum să ducă mîrtoaga aceea prăpădită atîta greutate, și încă la galop ? Doi flăcăi din căruță apucă numaidecît cîte un bici ca să-l ajute pe Mikolka. Răsună un „hi, hi !“, mîrtoaga se opinteste, trage din răsputeri, dar nu numai la galop, nici la pas nu poate urni atîta greutate ; se opinteste în loc, icnește, apleacă spinarea sub ploaia de lovituri a celor trei bice care cad peste ea ca grindina. Rîsul celor din căruță și al celor de pe de lături se întetește ; Mikolka e furios ; plin de mînie, el lovește în neștire în iepușoară, ca și cum ar fi crezut cu adevărat că ea poate să meargă la galop.

— Luați-mă și pe mine, fraților ! strigă un flăcău din mulțime, doritor să ia parte și el la petrecere.

— Urcă ! Urcăți cu toții ! zbiară Mikolka. Are să ne ducă pe toți ! O omor în bătaie !

¹ Podoabă de cap purtată pe vremuri de femeile măritate.

Și lovește, și lovește și, în furia lui, nu mai știe cu ce să dea în cal.

— Tăticule, tăticule, ți-pă Raskolnikov, tăticule, uită-te ce fac ! Tăticule, uite cum bat bietul căluț !

— Haide, haide, să mergem ! spune tatăl. Ia, niște bețivi, își fac de cap, proștii ! Hai să mergem, nu te mai uita !

El vrea să-l ia de acolo, dar copilul se smulge din mîinile lui și, ieșindu-și din fire, se repede la cal. Bietului căluț i-a venit ceasul din urmă. Răsufală greu, se oprește, se opintește iar, e gata să cadă.

— Omorîți-l ! zbiară Mikolka. Dacă-i vorba de așa, îl bat pînă îl omor !

— Da f_u nu ești creștin, vîrcolacule ? ! strigă un bătrîn din mulțime.

— Un' s-a mai văzut ca o mîrțoagă ca asta să ducă atîta greutate ? adaugă altul.

— Ai s-o dai gata ! strigă al treilea.

— Nu te băga ! E al meu ! Fac ce vreau. Urcați în căruță ! Urcați cu toții ! Vreau să meargă la galop !...

Deodată izbucnește o explozie de rîsete care acoperă totul : iepușoara n-a mai putut răbda atîtea lovituri și, cu toată neputința ei, s-a apucat să azvîrle din picioare. Pînă și bătrînul nu-și mai poate stăpîni zîmbetul : auzi dumneata, o mîrțoagă prăpădită și zvîrle din picioare !

Doi flăcăi din mulțime înhață cite un bici și se apropie în fugă să lovească calul din părți, fiecare de partea lui.

— Plesnește-l peste bot, peste ochi, peste ochi ! strigă Mikolka.

— Cîntați, fraților ! urlă cineva în căruță, și toată lumea i se alătură.

Răsună un cîntec de chef, o dairea și fluierăturile acompaniară refrenul. Muierușca din căruță sparge alune și rîde.

...El aleargă pe lingă căluț, vede cum este lovit peste ochi, chiar peste ochi ! Plinge. Inima i se rupe de durere, lacrimile îi curg șiroaie. Unul din bătauși îl atinge din greșeală peste față ; dar el nu simte nimic, își frînge mîinile, țipă, se repede la bătrînul cel cărunt, cu barba albă, care dă din cap și condamnă cele ce se petrec. O femeie îl ia de mînă și încearcă să-l ducă de acolo ; dar el se smulge și se repede din nou la căluț. Mîrtoaga e gata să cadă, dar mai încearcă o dată cu disperare să zvîrle din picioare.

— Lua-te-ar naiba ! urlă furios Mikolka.

Aruncă biciul, se apleacă și scoate din fundul căruței o oiște lungă și groasă, o apucă de un capăt cu amîndouă mîinile și o ridică cu greu deasupra iepei.

— O dă gata ! strigă lumea.

— O omoară !

— E calul meu ! zbiară Mikolka și lasă cu toată greutatea oiștea pe spinarea calului.

— Răsună o lovitură grea.

— Dă-i, dă-i ! De ce te-ai oprit ! strigă cîteva glasuri din mulțime.

Mikolka își face vînt pentru a doua oară și o nouă lovitură cade cu putere pe spinarea bieteii mîrtoage. Crupa i se lasă în jos, dar iapa se saltă din nou, se opintește și se opintește, trage din răspuțeri, se smucește cînd într-o parte cînd într-alta, numai să scape ; dar șase bice o lovesc năprasnic din toate părțile, oiștea se ridică și se lasă din nou, încă o dată, și încă o dată, cadentat, greu. Mikolka e în culmea furiei că nu poate să doboare iapa dintr-o lovitură.

— Are viață în ea ! strigă lumea.

— Acușica are să cadă, fraților, acușica se isprăvește ! răcnește un privitor din mulțime.

— Dă-i una cu toporul, ce mai stai ! Doboar-o ! strigă altul.

— He-ei, mînca-te-ar puricii să te mănînce ! Feriți ! răcnește Mikolka. Azvîrle oiștea, se apleacă din nou spre căruță și scoate de acolo o rangă de fier. Feriți ! urlă el și cu toată puterea izbește în sărmanul căluț.

Lovitura spintecă aerul ; căluțul se clatină, crupa i se lasă în jos ; calul mai încearcă să se smucească o dată, dar ranga îi cade din nou, greu, pe spate, și el se prăbușește, ca și cînd i s-ar fi retezat toate cele patru picioare deodată.

— Doboară-l ! strigă Mikolka și sare în neștire din căruță.

Cîțiva flăcăi, roșii și beți ca și el, apucă ce se nimește — bice, bețe, oiștea — și se reped la căluțul ce-și dă sufletul. Mikolka se oprește alături și lovește în neștire cu ranga în spinarea bietului animal. Căluțul întinde botul, suflă greu și moare.

— L-a doborît ! strigă mulțimea.

— Da de ce n-a vrut să meargă la galop !

— E al meu ! răcnește Mikolka cu ranga în mînă, și ochii îi sînt injectați de ură.

S-a oprit parcă cu părere de rău că nu mai are în cine da.

— Omule, n-ai suflet de creștin ! strigară mai multe glasuri.

Bietul copil nu mai știe ce face. Țîpînd, își croiește drum prin mulțime, se repede la căluț, îmbrățișează botul mort însîngerat, și-l sărută, sărută ochii, buzele... Apoi sare și, nebun de minie, se năpustește să-l lovească cu pumniișorii pe Mikolka. În clipa aceea, tatăl, care a tot încercat să-l prindă, pune în sfîrșit mîna pe el și-l scoate din mulțime.

— Hai, hai să plecăm ! îi spune tatăl, să mergem acasă !

— Tăticule ! Pentru ce... pentru ce au... omorît... bietul căluț ! plînge el, dar răsufierea i se taie și cuvintele izbucnesc din piept în frînturi de țîpăt.

— Bețivii își fac de cap, nu e treaba noastră, să mergem ! spune tatăl.

El îl prinde cu brațele de gît, dar simte o povară grea care îi apasă pieptul. Ar vrea să răsufle, să strige și... se trezește.

Raskolnikov se trezi lac de sudoare, cu părul ud, gi-fiind, și se ridică îngrozit.

„Slavă Domnului, n-a fost decît un vis ! zise el așezîndu-se în capul oaselor sub copac și răsufîind din adîncul pieptului. Dar ce-i asta ? Nu cumva am febră ? Ce vis oribil !“

Își simțea trupul zdrobit, iar sufletul întunecat și neliniștit. Își sprijini coatele pe genunchi și-și lăsă capul în palme.

„Doamne ! exclamă el. Se poate oare, se poate să iau toporul, să lovesc, să sparg țeasta... să alunec, călcînd în sîngele cald, lipicios, să rup lacătul, să fur, să mă ascund tremurînd, plin de sînge... cu toporul... Doamne, se poate oare ? Tremura ca varga. Dar ce-i cu mine ? ! urmă el tresărînd, cuprins iarăși de nespusă uimire. Știu doar că n-am să fiu în stare, atunci de ce mă canonesc atît ? Ieri încă, aseară, cînd m-am dus să fac... *repetiția* aceea, am înțeles clar că este peste puterile mele... De ce atunci mă chinui din nou acum ? De ce m-am îndoit pînă acum ? Doar încă aseară, în timp ce coboram scara, mi-am spus că este o ticăloșie, o mîrșăvie, că este josnic, josnic... Numai închipuindu-mi cum avea să fie în realitate, m-a cuprins scîrba și groaza...

Nu, n-am să pot, n-am să fiu în stare, e peste puterile mele ! Chiar dacă toate argumentele mele ar înlătura orice îndoială, chiar dacă toate concluziile la care am ajuns în timpul acestei luni ar fi limpezi ca ziua, matematic exacte ! Doamne, chiar așa fiind, tot n-am să mă pot hotări ! Nu pot s-o fac, este peste puterile mele !... Atunci de ce, de ce și acum încă ?...“

Se sculă în picioare, privi mirat în juru-i, ca și cum ar fi fost surprins că se găsește acolo, și porni spre podul T. Era palid, ochii îi ardeau ca în friguri, își simțea trupul frînt, și totuși parcă răsufila mai ușor. Își dădea seama că azvîrlise de pe umeri povara înfiorătoare care-l apăsase atîta amar de vreme și-și simțea inima ușurată și împăcată. „Doamne ! se ruga el... Arată-mi calea și am să renunț la... visul acesta blestemat !”

În timp ce trecea podul, privi tăcut și liniștit Neva și asfințitul soarelui învăpăiat și strălucitor. Cu toată slăbiciunea, nu se simțea obosit, ca și cum buba care copsesse în tot cursul lunii, în inima lui, s-ar fi spart. Era din nou liber, liber ! Se smulsese din vraja aceea rea, din farmecele acelea, scăpase de ideea halucinantă !

Mai tirziu, cînd își aducea aminte de seara aceasta și de tot ce i se întîmplase în zilele acelea, clipă cu clipă, punct cu punct, trăsătură cu trăsătură, îl uimea pînă la superstiție o împrejurare care n-avea nimic prea deosebit în sine, dar la care se gîndise adesea mai tirziu, și îi părea că avusese o înriurare hotărîtoare asupra soartei lui. Și anume : nu izbutea să înțeleagă și să-și explice de ce, obosit și frînt cum era, în loc să se întoarcă de-a dreptul acasă, pe drumul cel mai scurt, cum ar fi fost logic să facă, o luase prin piața Sennaia, unde nu avea nici o treabă și nu-l atrăgea nimic. Nu era un ocol mare, dar era un ocol, și absolut inutil. Firește, de zeci de ori se înapoiase acasă fără să-și amintească străzile pe care mersese. Dar de ce, se întreba el într-una, de ce întîlnirea aceea atît de importantă, hotărîtoare pentru soarta lui și în același timp cu totul întîmplătoare, pe care a avut-o în piața Sennaia (unde nu avusese nici un motiv să meargă), se nimerise să fie tocmai atunci, în acel ceas, în acea clipă a vieții, cînd — dat fiind starea de spirit și împrejurările în care se găsea — avea să înriurească atît

de holărilor și fără leac întreaga lui soartă ? Ca și cum ar fi fost un lucru predestinat !

Era aproape ora nouă seara cînd trecu prin Sennaia. Negustorii din dughene, tarabe, băcănii și băcănioare trăgeau obloanele, cei cu tejghele sub cerul liber strîngeau marfa de pe mese și laolaltă cu cumpărătorii, se împărsiau pe la casele lor. În jurul birturilor de la rîndul de jos al caselor, precum și în curțile murdare și rău mirositoare, care dădeau în piață, și mai cu seamă prin fața cîrciumilor mișunau tot soiul de meseriași și de telali¹. Lui Raskolnikov, cînd ieșea în stradă fără un țel anume, îi plăcea să treacă prin aceste locuri și prin ulicioarele învecinate. Acolo nimeni nu se uita cu dispreț la zdrențele lui ; puteai fi îmbrăcat oricum, nimeni nu se scandaliza. În apropiere de ulicioara K., în colț, un tîrgoveț și nevastă-sa vindeau, pe două mese, diverse mărunțișuri : ață, șireturi, basmale de stambă etc. Se pregăteau și ei să plece acasă, dar mai întîrziaseră stînd de vorbă cu o cunoștință de-a lor, o femeie. Aceasta era Lizaveta Ivanovna, sau — așa cum îi zicea toată lumea — Lizaveta, sora acelei bătrîne Aliona Ivanovna, văduvă de arhivar și cămătăreasă, la care Raskolnikov fusese cu o zi mai înainte ca să-și amaneze ceasul și să facă *repetiția*... De multă vreme aflate despre Lizaveta tot ce era de aflat, și dînsa, de asemenea, îl cunoștea într-o oarecare măsură. Era o femeie înaltă, stîngace, sfioasă și supusă, de vreo treizeci și cinci de ani, aproape tîmpită, robită cu desăvîrșire de soră-sa, și care muncea zi și noapte pentru dînsa, tremura de frica ei și se lăsa chiar bătută de ea. Lizaveta sta gînditoare în fața tîrgovețului și a nevestei lui, ținînd în mînă o legătură mare de boarfe, și asculta cu atenție. Aceștia îi vorbeau cu însuflețire. Cînd Raskolnikov o zări pe Lizaveta, o senzație ciudată, asemănătoare cu o pro-

¹ *Telal* — negustor ambulant (de haine vechi).

fundă mirare, puse stăpînire pe el, deşi această întîlnire nu avea în sine nimic neobişnuit.

— Dumneata, Lizaveta Ivanovna, ai putea să hotărăşti după cum ţi-i voia, spunea cu tărie tîrgoveţul. Vino mîine, pe la ceasurile şapte. Au să vină şi dumnealor.

— Mîine ? repetă Lizaveta tărăgănat şi visător, ca şi cum tot ar mai fi şovăit.

— Ia te uită cum te-a băgat în sperieţi Aliona Ivanovna ! îi tot da înainte nevasta tîrgoveţului, o muieruşcă iute foc. Mă uit la 'mneata : parcă ai fi o copiliţă. Ian te uită cum a pus stăpînire pe 'mneata, şi nici măcar nu-ţi este soră bună, ci numai vitregă !

— Să nu-i spui nimic Alionei Ivanovna, o întrerupse bărbatul. Eu aşa te sfătuiesc ! Să vii la noi fără să-i spui. E o afacere foarte bună asta. Mai tîrziu are să-şi dea seama şi surioara.

— Să viu ?

— Vino pe la şapte seara ; are să vină şi din partea dumnealor şi o să vă învoiţi cum îi mai bine.

— O să punem şi samovarul, adăugă nevastă-sa.

— Bine, am să viu, spuse Lizaveta încă şovăind, şi se depărtă încet.

Raskolnikov trecuse înainte şi nu auzise mai mult. Trecuse încet, neobservat, căutînd să nu-i scape o vorbă. Uimirea, care-l cuprinsese la început, cedase locul groazei, un fior îi trecu prin spate şi-l cutremură. Aflase, aflase pe neaşteptate, pe negîndite, că a doua zi, la ora şapte seara, Lizaveta, sora bătrinei şi unica ei tovarăşă de locuinţă, va lipsi de acasă şi că, deci, bătrîna, exact la ora şapte, va rămîne singură în casă.

Pînă la locuinţa lui nu mai erau decît cîţiva paşi. Intră în casă ca un condamnat la moarte. Nu se gîndea la nimic şi nici nu era în stare să gîndească ; dar simţi deodată, cu întreaga-i fiinţă, că nu mai avea voinţă, nici liber arbitru, că totul era definitiv hotărît.

Firește, chiar dacă ar fi așteptat ani de zile, cu planul gata făcut, o ocazie prielnică, tot n-ar fi putut, desigur, să dea peste o împrejurare mai favorabilă reușitei acestui plan, decât aceea ce i se prezenta acum. În orice caz, ar fi fost foarte greu să afle din ajun, atât de sigur și fără de risc, fără să pună întrebări primejdioase, fără să facă cercetări că, a doua zi, la cutare oră, bătrîna cutare, împotriva căreia plănuia atentatul, va rămîne acasă singură de tot.

VI

Mai tirziu, Raskolnikov află, din întîmplare, pentru ce anume tîrgovețul și nevastă-sa o invitaseră pe Lizaveta în ziua aceea. Nu era nimic neobișnuit, afacerea fiind dintre cele mai simple. O familie venită din provincie scăpătase și-si vindea unele lucruri, haine etc., aproape numai îmbrăcăminte de femeie. Și fiindcă nu era avantajos să le vîndă în piață, familia respectivă căuta o pre-cupeață, iar Lizaveta se ocupa cu afaceri de acest fel : luă comisioane, ducea tratative și avea clientelă mare, fiindcă era foarte cinstită și spunea ultimul preț, nu se tocmea. Vorbea puțin, după cum am mai spus, și era o femeie supusă și speriată...

În ultima vreme, însă, Raskolnikov devenise superstițios, și această tendință stăruia în el multă vreme. Iar mai apoi, cînd se gîndea la toată chestiunea aceasta, era totdeauna înclinat să creadă că se întîmplase datorită unor influențe și coincidențe ciudate și misterioase. Încă în iarnă, Pokorev, un student pe care-l cunoștea, plecînd la Harkov îi dăduse adresa bătrînei Aliona Ivanovna, în cazul că ar vrea să amaneteze ceva. Multă vreme

Raskolnikov nu se dusesese la adresa indicată fiindcă mai avea meditații și izbutea încă să facă față cheltuielilor. Numai cu o lună și jumătate în urmă își adusesese aminte de bătrână; avea două obiecte de amanetat; un ceas vechi, de argint, al tatălui său și un ineluș de aur, cu trei pietricele roșii, pe care i-l dăduse ca amintire sora lui. Se gândi să ducă inelușul; găsi bătrîna și, de la prima vedere, fără să știe încă nimic despre ea, simți că se naște în el o puternică aversiune; luă de la dînsa două „bumăști” și, la înapoiere, intră într-un local de mîna a treia. Ceru un ceai, se așeză la masă și căzu pe gânduri. O idee ciudată, nebuloasă încă, își făcea loc în mintea lui și-l frămînta în întregime.

Alături de el, la o măsuță vecină, ședea un student, pe care nu-și amintea să-l fi cunoscut, și un tinăr ofițer. Cei doi făcuseră o partidă de biliard și acum se așezaseră să bea ceai. Deodată, Raskolnikov îl auzi pe student vorbind ofițerului despre o cămătăreasă, Aliona Ivanovna, văduvă de arhivar, și îi dădu adresa ei. Pînă și acest fapt îi păru destul de ciudat: tocmai venea de la femeia aceea și deodată auzea vorbindu-se despre dînsa. O simplă coincidență, firește, totuși, se întîmplă că el este obsedat de o impresie foarte stranie și iată că cineva, parcă anume, ar vrea să-i bată în strună: studentul începe să vorbească despre această Aliona Ivanovna și să dea prietenului său fel de fel de amănunte asupra ei.

— E mare lucru femeia asta! spunea studentul. Poți oricînd să-ți faci rost de bani de la ea; e putred de bogată, ar putea să dea și cinci mii dintr-o dată, cu toate astea primește și amanete de o rublă. Mulți studenți se duc la dînsa. Dar e și scorpie...

Începu să povestească cît e de rea și cu toane, că e de ajuns să întîrzii o zi și obiectul amanetat e pierdut. Dă numai un sfert din prețul obiectului și ia cinci, sau chiar șapte la sută pe lună... etc... Studentului nu-i mai tăcea gura: povesti, între altele, că bătrîna are o soră, Liza-

veta, pe care ea, așa mică și pricăjită cum este, o ține ca pe o sclavă, o bate din te miri ce, ca pe un copil mic, iar Lizaveta e înaltă de un stîngen.

— Și Lizaveta așa este un tip ! spuse studentul, rîzînd tare.

Și convorbirea urmă numai despre Lizaveta. Studentul vorbea cu vădită plăcere și rîdea într-una, iar ofițerul îl asculta cu mult interes și-l rugă s-o trimită la el să-i cîrpească rufăria. Raskolnikov nu scăpă nici un cuvînt din ce vorbeau cei doi tineri și află multe lucruri : Lizaveta era sora mai mică, vitregă (de la altă mamă) a bătrînei ; trecuse de treizeci și cinci de ani. Muncea zi și noapte pentru sora ei, îi ținea loc și de bucătăreasă și de spălătoreasă și, în afară de aceasta, cosea pentru negustorii de haine gata, ba chiar se ducea să spele pe jos, și tot ce cîștiga îi dădea soră-si. Nu îndrăznea să ia o comandă sau să primească ceva de lucru fără învoirea bătrînei. Iar bătrîna își făcuse testamentul, fapt pe care Lizaveta îl știa, și prin acest testament nu-i lăsa nici o para chioară, ci numai mobila, scaune etc. ; toți banii îi lăsa unei mînăstiri din gubernia N., pentru veșnica ei pomenire. Lizaveta n-avea cinul de nevastă de arhivar, ca soră-sa. Înaltă ca o prăjină, cu picioare enorme, răsucite, purta niște ghețe scîlciate, de piele de capră — nu se găsisese nimeni s-o ia de nevastă și rămăsese o simplă tîrgoveață, dar întotdeauna foarte curățică. Ceea ce îl mira și stîrnea mai ales ilaritatea studentului era că Lizaveta rămînea mereu însărcinată...

— Păi zici că e urîtă ! spuse ofițerul.

— E negricioasă, ca un soldat costumat în femeie, dar știi, nu-i de fel urîtă. Are o față și niște ochi plini de bunătate, și o privire blindă. Dovață — place multora. E liniștită, blindă, sfioasă, supusă, poți să faci cu ea tot ce vrei. Și are un zîmbet blajin.

— Mi se pare că-ți place și ție ? zise ofițerul.

— Da, de ciudată ce e. Cît despre blestemata aceea de bătrînă, aş ucide-o şi aş jefui-o, şi te încredinţez că nu m-ar mustra conştiinţa nici atîtica, adăugă studentul cu înflăcărare.

Ofiţerul se porni pe ris, iar Raskolnikov tresări. Cît de ciudat se împleteau aceste vorbe cu gîndurile lui !

— Stai, dă-mi voie să-ţi pun o întrebare serioasă, spuse studentul, tot mai întăritat. Fireşte, am glumit adineauri, dar gîndeşte-te : pe de o parte avem o babă tîmpită, inutilă, o fiinţă de nimic, răutăcioasă şi bolnavă, de care nimeni nu are nevoie şi care, dimpotrivă, mai face şi rău tuturor, care nu ştie nici ea pentru ce trăieşte şi care azi, mîine are să moară de moarte naturală. Înţelegi... Ai înţeles ?

— Înţeleg, răspunse ofiţerul, privindu-şi ţintă tovarăşul tot mai înflăcărat.

— Ascultă acum : pe de altă parte, avem forţe tinere, pline de vlagă, care se prăpădesc de pomană, fără sprijin, şi asta cu miile, peste tot locul ! Cîte fapte bune nu s-ar putea face, cîte lucruri nu s-ar putea înfăptui cu banii pe care bătrîna i-a hărăzit minăstirii ! Sute, poate chiar mii de existenţe îndreptate pe calea cea bună ; zeci de familii salvate din ghearele mizeriei, din desfriu, de la pieire, de la viciu, de la spitalele de boli venerice — şi toate acestea cu banii bătrînei. S-o omori, să-i iei banii, ca mai tîrziu averea ei să slujească binelui omenirii şi cauzei comune ; nu crezi tu că mii de binefaceri ar justifica o crimă, o singură crimă neînsemnată ? Mii de vieţi salvate de mizerie şi descompunere cu preţul unei singure vieţi. O singură moarte şi, în schimb, sute de vieţi salvate — nu vezi, e aproape o chestiune de aritmetică ! Şi, la urma urmelor, cît trage pe cîntarul vieţii existenţa acestei babe ofticoase, proaste şi răutăcioase ? Nici cît viaţa unui păduche, a unui gîndac, nici atît măcar, căci bătrîna asta este dăunătoare pentru semenii ei. Strică

viața altora : deunăzi, de pildă, de ciudă a mușcat-o de deget pe Lizaveta, cit pe aci s-o lase fără el.

— Firește, ea nu merită să trăiască, răspunse ofițerul, dar ce vrei, natura...

— Eh, frate, natura o poți corecta și îndrepta, astfel ne-am îneca în prejudecăți. Altfel n-ar fi existat nici un om mare. Zicem : „datorie, conștiință“ — n-am nimic împotriva ! Dar ce înțeles le dăm ? Stai, să-ți mai pun o întrebare. Ascultă !

— Nu, acum ascultă tu, vreau și eu să-ți pun o întrebare. Ascultă !

— Ei ?

— Tu vorbești, faci pe oratorul, dar ia spune : *tu însuși* ai putea s-o ucizi pe bătrână sau nu ?

— Bineînțeles că nu ! Am vorbit din punctul de vedere al dreptății... Nu despre mine este vorba...

— După părerea mea, dacă tu însuși nu te poți hotărî la una ca asta, atunci toată vorbăria e de prisos ! Hai să mai facem o partidă.

Raskolnikov era grozav de tulburat. Firește, nu erau decît aceleași discuții și idei tinerești pe care le auzise adesea, sub altă formă și pe altă temă. Dar de ce, de ce tocmai acum se întîmpla să audă exprimate aceste idei, tocmai în clipa cînd și în mintea lui se nășteau... *exact aceleași gânduri* ? De ce tocmai acum, cînd abia ieșise din odaia bătrînei cu germenul acestui gînd se nimerise să audă vorbindu-se despre ea ? Întotdeauna i-a părut stranie această coincidență ! Și, într-adevăr, parcă era scris ca discuția aceasta banală, auzită în local, să aibă o înrîurire covârșitoare asupra desfășurării ulterioare a lucrurilor și a întregii lui soarte...

.

Întorcîndu-se acasă din piața Sennaia, Raskolnikov se trînti pe divan și rămase nemișcat o oră întreagă. Între timp, afară se întunecase ; nu avea luminare și chiar de-ar

fi avut nu i-ar fi trecut prin minte s-o aprindă. Mai târziu îi fu cu neputință să-și reamintească dacă în timpul acesta se gândise la ceva sau nu. În sfârșit, simțind din nou că-l apucă frisoanele, își dădu seama cu mulțumire că putea să se întindă pe divan. Peste puțin îl copleși un somn greu, apăsător, ca de plumb.

Dormi neobișnuit de mult și nu visă nimic. Nastasia, care intrase a doua zi pe la zece dimineața în odaia lui, abia îl trezi. Îi aduse ceai și piine. Un ceai spălăcit, ce mai rămăsese în ceainicul ei.

— Ian te uită la el cum mai doarme ! strigă dinsa revoltată. Doarme și iar doarme !

Raskolnikov se ridică cu greu. Îl durea capul ; se sculă în picioare, încercă să se miște prin odaie, dar căzu din nou pe divan.

— Iar te culci ? strigă Nastasia. Nu cumva ești bolnav ? Raskolnikov nu-i răspunse.

— Vrei ceai ?

— Mai târziu, șopti el cu greu, închizînd ochii și răsucindu-se cu fața la perete. Nastasia rămase în picioare alături.

— Te pomenești că-i bolnav, zise femeia, dar îl lăasă și plecă.

Peste vreo două ceasuri se întoarse în odaie și îi aduse supă. Raskolnikov zăcea pe divan în aceeași poziție. Nu se atinsese de ceai. Nastasia se înfurie și începu să-l scuture cu răutate.

— Ce tot dormi ! strigă dinsa privindu-l cu silă.

Raskolnikov se ridică, se așeză în capul oaselor, dar nu-i răspunse nimic și rămase cu ochii pironiți în podea.

— Ești bolnav ? întrebă Nastasia, dar nici de data aceasta nu primi nici un răspuns.

— Barem mai du-te oleacă și te plimbă, zise ea după o scurtă tăcere, să mai iei aer. Ai să măninci, au ba ?

— Mai târziu... rosti el abia auzit. Du-te și-i făcu un semn să plece.

Femeia mai stătu cîteva clipe privindu-l cu milă, apoi ieși din odaie.

Peste cîteva minute Raskolnikov ridică ochii și privi lung ceaiul și supa. Apoi luă pîinea, o lingură și începu să mănînce.

Mîncă puțin, abia două-trei linguri, înghițite fără poftă, aproape mecanic. Capul nu-l mai durea atît de rău. După ce mîncă, se culcă din nou pe divan, dar nu mai putu să adoarmă, ci zăcu nemișcat, cu capul infundat în pernă. Visă într-una, și niște vise foarte stranii : se făcea că e în Africa, în Egipt, într-o oază. Caravana se odihnește. cămilele stau culcate, liniștite ; de jur împrejur se înalță palmierii roată, toată lumea prinzește. Iar el bea apă de-a dreptul din izvorul care curge și șopotește alături. Ce apă rece, minunată, albastră, proaspătă și răcoritoare curge pe pietricelele multicolore și pe nisipul curat, cu scintieri de aur !... Deodată auzi limpede bătaia unui ceas. Tresări, se dezmetici, ridică capul, se uită pe fereastră, căutînd să-și dea seama cît e ceasul și, trezit de-a binelea, sări în sus, ca și cînd cineva i-ar fi dat brînci. Se apropie în vîrfurile picioarelor de ușă, o întredeschise ușurel și trase cu urechea. Inima îi bătea cu putere. Pe scară era liniște ca și cum toată casa ar fi dormit... Îi păru ciudat, absurd, cum de putuse să doarmă, cufundat într-un fel de amorțeală, din ajun și pînă în clipa aceea, cînd mai erau atîtea de făcut și nimic nu fusese pregătit... Poate că bătuse ora șase ?... O agitație extraordinară, febrilă puse stăpînire pe el, luînd locul amorțirii și toropelii somnului. De altfel nu avea prea multe pregătiri de făcut. Căută din răspuțeri să-și adune gîndurile, să nu uite nimic ; dar inima îi zvîcnea, îi zvîcnea atît de tare, încît răsuflea cu greu. În primul rînd, trebuia să facă un laț și să-l coasă de pardesiu : asta n-avea să-i ia decît un minut. Virî mîna sub pernă, căută prin rufăria îndesată acolo și găsi o cămașă veche, ruptă, nespălată. Rupse din ea o fișie lată de vreo cinci centimetri și lungă de vreo

treizeci. O îndoi, luă pardesiul lui larg, bun încă, făcut dintr-un material tare, de bumbac (singura lui îmbrăcăminte de acest fel) și începu să coasă cele două capete ale fișiei sub brațul stîng. Mîinile îi tremurau, dar se stăpîni și-și duse treaba la bun sfîrșit, așa încît atunci cînd își puse pardesiul nu se vedea de loc cusătura. Acul și ața fuseseră pregătite mai de mult și se aflau în sertarul mesei, într-o hîrtiuță. Cît despre laț, era o idee a lui, foarte iscusită : lațul acesta era făcut pentru topor. Doar nu putea să meargă pe stradă cu toporul în mînă, iar dacă l-ar fi ascuns sub pardesiu, ar fi trebuit să-l țină cu mîna și asta ar fi bătut la ochi. Cu ajutorul lațului însă, era de ajuns să introducă înăuntru tăișul și toporul va atîrna liniștit sub braț, tot drumul. Dacă bagă mîna în buzunar poate să țină toporișca să nu se clatine ; și cum pardesiul era foarte larg, un adevărat sac, nu s-ar observa că ține ceva prin buzunar. Acest laț îl născocise cu două săptămîni înainte.

După ce isprăvi pregătirile, viri degetele în crăpătura îngustă dintre divanul lui „turcesc“ și podea, bijbii în colțul stîng și scoase *amanetul* de mult pregătit și ascuns acolo. De altfel nu era vorba de un amanet adevărat ci de o bucățică de lemn, bine geluită, de mărimea și grosimea unei tabachere de argint. O găsisese întîmplător într-una din plimbările lui, într-o curte unde, probabil, se afla un atelier de tîmplărie. Mai tîrziu îi adăugase o bucățică subțire și netedă de tablă — o bucățică ruptă de la cine știe ce, și pe care o găsisese în aceeași zi pe stradă. Prinsese cele două plăcuțe una peste cealaltă, cruciș, cu un fir de ață ; apoi le învelise elegant într-o bucată albă de hîrtie și legase pachetul cu un nod complicat. Asta ca să ocupe cîteva momente atenția bătrînei și să poată prinde clipa prielnică, în timp ce ea va încerca să dezlege pachetul. Adăugase plăcuța de metal pentru ca pachetul să cîntărească mai greu și bătrîna să nu-și dea seama de la început că „obiectul“ era de lemn. Toate

acestea le păstrase sub divan. În clipa în care scoase
amanetul, cineva strigă în curte :

— Ehe, a trecut de mult de șase !

— De mult ! Doamne !

Raskolnikov se repezi la ușă, trase cu urechea, își luă pălăria și începu să coboare, atent și ușor ca o pisică, cele treisprezece trepte ce-l despărteau de gazda lui. Avea de făcut lucrul cel mai important : să fure toporul din bucătărie. Că trebuia s-o facă cu toporul, hotărâse de mult. Mai avea și un cuțit de grădinărie ; dar nu se putea bizui pe cuțit și mai ales pe puterile lui ; tocmai de aceea își fixase definitiv alegerea asupra toporului. Trebuie să vorbim în treacăt despre o particularitate ciudată pe care o aveau toate hotărârile definitive pe care le lua : cu cât erau mai definitive, cu atât îi păreau mai absurde și mai monstruoase. Cu toată lupta lăuntrică, chinuitoare, în tot răstimpul acesta n-a putut niciodată, nici o clipă, să creadă că proiectele lui ar putea fi aduse la îndeplinire cu adevărat.

Și chiar dacă s-ar fi întâmplat ca totul să fie ticluit și hotărât pînă la ultimul punct, și n-ar mai fi existat nici un dubiu, probabil că și atunci ar fi renunțat, fiindcă era ceva absurd, monstruos și imposibil. Dar mai rămăseseră o sumedenie de puncte nerezolvate, iar îndoielile persistau. În ceea ce privește însă toporul și procurarea lui, nu se neliniștea cîtuși de puțin, fiindcă era din cale afară de ușor de rezolvat. Nastasia lipsea într-ună de acasă, mai ales seara ; dădea fuga ba la o vecină, ba la băcănie, iar ușa o lăsa deschisă. Gazda o certa mereu pentru asta. Așadar, atunci cînd va sosi clipa hotărîtoare, nu avea decît să intre pe furiș în bucătărie și să ia toporul, iar mai tîrziu, peste un ceas (cînd totul va fi sfîrșit), să intre din nou și să-l pună la loc. Firește, se poate ca totul să nu meargă pe roate : de pildă, s-ar putea ca, venind peste o oră să pună toporul la locul lui, să dea peste Nastasia care putea să se întoarcă între timp. Atunci

trebuia să urce în odaia lui și să aștepte pînă va pleca din nou. Dar dacă între timp ea are nevoie de topor, observă că lipsește și începe să țipe ? Ar putea să-l bănuiască sau, cel puțin, ar avea motive să-l bănuiască.

Dar toate acestea erau amănunte la care nu voia încă și nici nu avea timp să se gîndească. Se gîndea la ceea ce era mai important, lăsînd amănuntele pentru clipa cînd *se va hotărî definitiv*. Dar asta părea absolut irealizabil. Cel puțin așa credea. De pildă, nu-și putea închipui că într-o bună zi va înceta de a gîndi, se va scula și se va duce acolo... Pînă și *repetiția* din zilele trecute (adică vizita pe care o făcuse cu gîndul de a repera definitiv locul acțiunii) nu fusese o *repetiție* serioasă, ci doar așa : „hai să mă duc, să văd, ce tot visez !”, și nici nu avusese puterea s-o ducă la capăt ; sequipase și fugise indignat de el însuși. Cu toate acestea, din punct, de vedere etic, socotea problema soluționată : cazuistica lui se ascuțise ca o limbă de brici și nu mai găsea în mintea lui obiecțiuni raționale ; dar n-avea încredere nici în forțele proprii și căuta cu încăpăținare, ca un rob, obiecții din afară, ca și cum cineva l-ar fi obligat și împins s-o facă. Întîlnirea neașteptată din ajun rezolvase dintr-o dată toată problema și lucra asupra lui absolut mecanic : parcă l-ar fi împins de la spate o putere oarbă și neînduplecată, de neînvins. Ca și cum din nebăgare de seamă i s-ar fi prins poalele hainei într-o curea de transmisie și acum îl trăgea și pe el sub roata mașinii.

La început — de altfel era mult de atunci — îl preocupase o întrebare : de ce aproape toate crimele ies la iveală și se descoperă atît de ușor, de ce urmele lăsate de mai toți criminalii sînt atît de evidente ? Treptat, ajunsese la diverse concluzii interesante și — după părerea lui — cauza principală nu consta atît în imposibilitatea de a tăinuî crima, cît în însăși persoana criminalului ; acesta, adică mai toți criminalii, în momentul crimei suferă de un fel de paralizie a voinței și a rațiu-

nii, și de aceea se poartă cu o neglijență și ușurință fenomenală, copilărească, și asta tocmai în clipele cînd agerimea minții și prudența sînt indispensabile. După părerea lui, această eclipsă a rațiunii și paralizie parțială a voinței se datorau unei stări bolnăvicioase, morbide, care se dezvoltă treptat și ajunge la paroxism cu puțin înainte de săvîrșirea crimei, persistă cu aceeași intensitate în momentul crimei și citva timp încă, mai lung sau mai scurt, depinde — de la individ la individ — după crimă; mai tîrziu, această stare morbidă trece ca orice boală. În ceea ce privește întrebarea dacă boala este aceea care generează crima, sau crima în sine, natura ei specială, este întotdeauna însoțită de fenomene morbide — nu se simțea în stare s-o rezolve.

Ajuns la aceste concluzii hotărîse că el personal, în această privință, nu se va lăsa pradă acestor fenomene bolnăvicioase, că va rămîne stăpîn pe rațiunea și pe voința lui în tot timpul acțiunii, și asta pentru simplul motiv că acțiunea lui „nu era o crimă“... Vom lăsa deoparte procesul datorită căruia ajunsese la această concluzie; și așa am făcut destule digresiuni... Să adăugăm numai că greutățile efective, pur materiale, în genere, jucau în mintea lui un rol secundar. „Este de ajuns să-ți păstrezi prezența de spirit și întreaga putere de voință, și obstacolele vor fi învinse la timpul lor, pe măsură ce le voi studia mai în amănunt...“ Dar acțiunea nu începea. El nu înceta de a se îndoi de hotărîrile lui definitive, și cînd a bătut ceasul, totul s-a petrecut altfel decît a crezut, întîmplător, aproape pe neașteptate.

Un fapt mărunț, cu totul neînsemnat, îl încurcă grozav încă înainte de a fi coborît scara. Ajuns în dreptul bucătăriei, a cărei ușă era ca de obicei dată de perete, trase cu ochiul cu grijă, ca să studieze în prealabil situația: în primul rînd, să se convingă că, în lipsa Nastasiei, gazda nu intrase în bucătărie, iar dacă nu intrase, atunci să vadă dacă ușa ce da în odaia ei era bine închisă și dînsă

nu putea să-l vadă cînd va intra să ia toporul. Cît de mare îi fu însă mirarea cînd constată că de data aceasta Nastasia nu numai că era acasă, în bucătărie, dar făcea și treabă : scotea rufele dintr-un coș și le întindea pe frînghie ! Zărindu-l, femeia își întrerupse munca, se întoarse spre el și-l urmări cu privirea cînd trecu prin fața ușii. Raskolnikov se făcu că nu o vede și trecu ca și cum n-ar fi observat nimic. Dar se isprăvisse : nu avea topor ! Și acest fapt îl ului.

„De ce-oi fi crezut eu, se gîndea el ajungînd în gang, că tocmai în clipa necesară ea va lipsi de acasă ? De ce, de unde mi-a intrat ideea asta în cap ?“... Era profund contrariat, distrus. De ciudă, îi venea să se batjocorească singur. O minie sălbatică se aprinse în sufletul lui.

În gang se opri îngîndurat. Îi era silă să iasă în stradă numai de ochii lumii, să se plimbe ; și-i era și mai silă să se înapoieze în odaia lui. „Ce ocazie unică am pierdut !“ mormăi el, stînd fără nici un rost în gang în fața cămăruței întunecate a portarului, a cărei ușă era larg deschisă. Deodată tresări. Sub lavița din dreapta din odăița portarului, la doi pași de el, strălucea ceva... Se uită de jur împrejur — nu se zărea nimeni. Pe vîrfuri, se apropie de odaie, coborî două trepte și-l strigă încețîșor pe portar. „Așa și este — nu-i acasă. De altfel, trebuie să fie undeva pe aproape, prin curte, pentru că a lăsat ușa deschisă.“ Se repezi la topor (ceea ce strălucise era într-adevăr un topor), îl trase de sub lavița unde zăcea între două bucăți de lemne, îl prinse în laț, vîri amîndouă mîinile în buzunare și ieși din odaie ; nimeni nu-l văzuse ! „Aici nu rațiunea, ci dracul a fost la mijloc !“ se gîndi el zîmbind ciudat. Întîmplarea îi dădu un curaj nemăsurat.

Porni la drum, mergînd încet, stăpînit, fără nici o grabă, ca să nu trezească vreo bănuială. Nu se prea uita la trecători, căuta chiar să nu-și oprească ochii pe nici o față și să treacă neobservat. Deodată, își aduse aminte

de pălăria lui. „Doamne-Dumnezeule ! Acum două zile am avut bani și nu mi-am luat o șapcă !” Un blestem îi scăpă printre dinți.

Se uită întâmplător, cu coada ochiului, într-o prăvăliară și văzu că pendula arăta șapte și zece minute. Trebuia să se grăbească și, cu toate astea, trebuia să facă un ocol : să se apropie de casă din partea cealaltă...

Altă dată, cînd i se întîmpla să-și închipuie cum aveau să fie toate acestea, se gîdea uneori că-i va fi grozav de frică. Acum însă nu se prea temea, ba chiar nu se temea de fel. În clipa aceasta îi veneau gînduri ciudate, care nu aveau nici o legătură cu ceea ce făcea ; gînduri care nu stăruiau multă vreme. Astfel, trecînd prin fața grădinii Iusupov îi veni ideea construirii unor fîntini arteziene și-și închipui cît de bine ar răcori ele aerul din toate piețile. Treptat, ajunsese la convingerea că Grădina de Vară ar trebui extinsă peste Cîmpul lui Marte și chiar unită cu grădina Mihailovskaia, a palatului ; ar fi frumos și extraordinar de folositor orașului. Apoi îl preocupă deodată întrebarea de ce tocmai în orașele mari, omul, nu din simplă necesitate, ci parcă anume, se așeza în acele cartiere unde nu sînt nici grădini, nici fîntini arteziene, și unde domnește murdăria, putoarea și toate porcăriile din lume. Apoi își aminti deodată de plimbările pe care el însuși avea obiceiul să le facă prin piața Sennaia și se dezmetici pentru o clipă. „Ce aiureală ! se gîndi el. Nu, e mai bine să nu mă mai gîndesc la nimic.”

„Și condamnații la moarte, cînd sînt duși la locul de osîndă, poate că-și opresc astfel privirile pe toate obiectele pe care le întîlnesc în cale”, îi trecu deodată prin minte, ca un fulger : alungă numaidecît acest gînd... Acum se apropia : iată casa, iată poarta. Undeva, cine știe unde, ceasul bătu o singură dată. „Ce-i asta ? Să fie șapte și jumătate ? Nu se poate, a luat-o înainte ceasul.

Spre norocul lui, în gang totul merse de minune. Mai mult încă, parcă anume, cu o clipă înainte, un car uriaș

cu`fîn intrase pe poartă, ascunzîndu-l pe Raskolnikov în timp ce străbătea gangul, și, de îndată ce carul intră în curte, el se strecură pe scara din dreapta. De partea cealaltă a carului cîteva glasuri țipau și se ciorovăiau, dar nu-l observă nimeni și nu întîlni pe nimeni în calea lui. Multe ferestre care dădeau în curtea aceea uriașă, pătrată, erau deschise, dar el nu-și ridică ochii spre ele ; nu se simțea în stare s-o facă. Scara care ducea spre apartamentul bătrînei era aproape, în dreapta gangului. Apucă pe scară...

Răsufală ușurat, își apăsă cu mina inima care zvîcnea cu putere, pipăi toporul, îl îndreptă și începu să urce încet, trăgînd cu urechea la toate zgomotele. Dar și scara era absolut pustie ; toate ușile erau încuiate ; nu întîlni pe nimeni. La al doilea etaj, ce-i drept. ușa unui apartament gol era dată de perete ; acolo lucrau niște zugravi, dar aceștia nu-i dădură nici o atenție. Raskolnikov stătu locului, se gîndi și sui mai departe. „Firește, ar fi fost mai bine dacă nu erau aici, dar... mai sînt două etaje.“

Iată și etajul patru, iată ușa, iată apartamentul de vizavi, cel neocupat. La etajul trei, locuința de sub apartamentul bătrînei părea de asemenea neocupată ; cartea de vizită bătută în cuișoare era scoasă, locatarul se mutase !... o idee : „N-ar fi mai bine să plec ?“ Dar nu-i dădu importanță și începu să asculte ce se petrecea în apartamentul bătrînei : acolo domnea o tăcere mormîntală. Trase cu urechea spre scară, ascultă mult, atent... Se mai uită o dată de jur împrejur, își luă inima în dinți, se îndreptă de spate, controlă dacă toporul se ținea bine în laț. „N-oi fi prea... palid ? se întrebă el. N-oi fi prea emoționat ? E bănuitoare... Să mai aștept... să se astîmpere inima !“

Dar inima nu se astîmpăra, dimpotrivă, parcă dinadins bătea tot mai tare, tot mai tare... Nu se mai putu stăpîni, întinse încet brațul spre clopoțel și sună. Peste cîteva clipe mai sună o dată, ceva mai tare.

Nici un răspuns. N-avea rost să mai sune, de altfel ar fi fost nepotrivit. Bătrîna, desigur, era acasă, dar era bănuitoare și era singură. Îi cunoștea întrucîtva obiceiul... și-și lipi din nou urechea de ușă. Oare simțurile să i se fi ascuțit într-atît (cea ce era greu de admis) sau se auzea în adevăr... dar desluși deodată, de partea cealaltă a ușii, un foșnet ușor, ca și cum cineva ar fi pus cu precauție mîna pe clanță și o rochie s-ar fi atins de ușă. Cineva stătea cu mîna pe zăvor, căutînd să rămînă neobservat și asculta, pîndindu-l dinăuntru, ca și dînsul de afară, și poate cu urechea lipită de ușă.

Dinadins, făcu o mișcare mai zgomotoasă, mormăi ceva ca să nu dea impresia că se ascunde; apoi mai sună o dată, fără grabă, fără nerăbdare, ca un om așezat. Mai tîrziu, cînd își aducea aminte de toate, această clipă îi rămăsese deosebit de limpede și viu întipărită în minte; niciodată nu și-a putut explica mai tîrziu de unde luase atîta violenție, cu atît mai mult cu cît, din pricina emoției, mintea i se întuneca din cînd în cînd și aproape nu-și mai simțea trupul... O clipă mai tîrziu auzi trăgîndu-se zăvorul.

VII

Ca și rîndul trecut, ușa se întredeschise puțin de tot și doi ochișori ageri și bănuitori îl fixară din întuneric. Atunci Raskolnikov făcu o greșală mare.

De teamă să nu se sperie bătrîna, văzînd că sînt singuri, și gîndind că aspectul lui n-are să-i inspire încredere, puse mîna pe clanță și trase ușa spre el, ca nu cumva baba să i-o închidă în nas. Văzînd aceasta, bătrîna nu smuci ușa spre ea, dar nici nu luă mîna de pe clanță, așa încît Raskolnikov fu cît pe aci s-o tragă afară pe

scară cu uşă cu tot. Iar cînd văzu că ea rămîne în prag, închizîndu-i trecerea, şi nu-l lasă să intre, porni înainte fără să ţină seamă de ea. Femeia speriată sări într-o parte, voi să spună ceva, dar nu izbuti şi doar îl privea cu ochii mari.

— Bună ziua, Aliona Ivanovna (începu el cu tonul cel mai firesc cu putinţă, dar glasul nu i se supunea, se frînse şi începu să-i tremure), v-am adus... un obiect... dar haideţi mai bine... la lumină...

Şi, lăsînd-o pe bătrînă acolo unde se afla, intră în odaie, fără să mai aştepte să-l poftască. Bătrîna se repezi pe urmele lui ; limba i se dezlegă.

— Doamne ! Ce vrei ?... Cine eşti ? Ce doreşti ?

— Vai de mine, Aliona Ivanovna... doar mă cunoaşteţi... sînt Raskolnikov... uitaţi-vă, v-am adus amanetul despre care v-am vorbit acum cîteva zile.

Şi îi întinse amanetul.

Bătrîna se uită la pachet, dar numaidecît ridică iar ochii şi-i pironi asupra musafirului nepoftit, cu o privire pătrunzătoare, ciudoadă şi bănuitoare. Un minut se scurse ; lui Raskolnikov i se păru chiar că citeşte în ochii ei un fel de ironie, ca şi cum femeia i-ar fi ghicit intenţiile. Simţi că-şi pierde cumpătul, că aproape se teme, şi chiar atît de tare, încît ar fi în stare — dacă-l mai priveşte aşa, fără să sufle o vorbă, încă vreo cîteva secunde — s-o ia la goană.

— Ce vă uitaţi la mine de parcă nu m-aţi cunoaşte ? ! se răsti el furios. Dacă vreţi — luaţi amanetul, dacă nu — mă duc la altcineva, n-am vreme de pierdut !

Nici nu se gîndise să spună aceste vorbe, izbucniseră din gură de la sine, pe neaşteptate.

Bătrîna se dezmetici, iar tonul hotărît al musafirului pesemne îi dădu curaj.

— Păi şi dumneata, domnişorule, ce te... ce-i asta ? întrebă ea privind amanetul.

— O tabacheră de argint ; doar v-am spus rîndul trecut.

Femeia întinse mîna.

— De ce ești așa alb la față ? Și-ți tremură mîinile ! Ai fost la baie, domnișorule ?

— Friguri, răspunse Raskolnikov tăios. Pălești, vrei — nu vrei... dacă nu ai ce mînca, adăugă el, abia rostind cuvintele.

Puterile îl părăseau iarăși. Dar răspunsul părea verosimil, bătrîna luă amanetul.

— Ce-i asta ? repetă dînsa cercetîndu-l din nou cu atenție și cîntărind pachetul în mînă.

— Un obiect... O tabacheră... de argint... uitați-vă la ea.

— Nu prea pare să fie de argint... Ian te uită ce-a mai înfășurat-o !

Tot trudindu-se să dezlege sforicica, se îndreptă spre fereastră, la lumină (toate ferestrele erau închise, deși era zăpușeală) și, întorcîndu-i spatele, citeva clipe nu se mai ocupă de loc de el. Raskolnikov descheie pardesiul, desfăcu toporul din laț, dar nu-l scoase de tot, îl ținea cu mîna dreaptă sub haină. Mîinile îi erau grozav de slabe ; simțea cu fiecare clipă cum se înțepenesc și se răcesc mai mult. Se temea că va scăpa toporul... deodată capul începu să i se învîrtească.

— Ce-ai înfășurat aici ? exclamă inciudată bătrîna, făcînd o mișcare înspre el.

Nu mai era nici o clipă de pierdut. Scoase toporul, îl ridică cu amîndouă mîinile, abia dîndu-și seama ce face și, fără nici o sforțare, aproape mecanic, îl lasă să cadă pe creștetul bătrînei. Mișcarea nu-i ceruse nici un efort. Dar de îndată ce lovi cu toporul, îi reveni și puterea.

Bătrîna, după obiceiul ei, era cu capul gol. Părul bălan, ușor încărunțit și rar, uns din belșug cu ulei, era strîns împletit într-o codiță subțire, ca o coadă de șoricel, și prinsă la ceafă cu o bucățică de pieptene de бага. Lovi-

tura nimerise drept în moalele capului, ceea ce se datora staturii sale mici. Femeia scoase un țipăt slab, foarte slab, și deodată se lăsă jos ; totuși, mai avu timp să ducă mâinile la cap. Într-una din ele mai ținea încă „amanetul“. Atunci Raskolnikov o lovi cu toată puterea, o dată, de două ori, cu muchia toporului, tot în creștetul capului. Singele țîșni ca dintr-un pahar răsturnat și trupul se prăbuși pe spate. Raskolnikov făcu un pas înapoi, o-lăsă să cadă și se aplecă numaidecît asupra ei ; femeia murise. Ochii ei erau bulbucați, ca și cum ar fi vrut să-i sară din cap, obrazul și fruntea — încrețite și schimonosite spasmodic.

Raskolnikov puse toporul jos, alături de moartă, și vîri numaidecît mîna în buzunarul ei, căutînd să nu se murdărească de singele care curgea înză : scotocea în buzunarul drept, cel din care femeia scosese cheile rîndul trecut. Era perfect lucid, nu mai simțea nici o amețelă, capul nu i se mai învîrtea, numai mîinile îi mai tremurau încă. Mai tîrziu, își amintea că fusese cit se poate de atent și de prudent, dîndu-și osteneala să nu se murdărească de sînge... Scoase cheile numaidecît ; ca și data cealaltă erau prinse toate la un loc pe un ineluș de oțel. Alergă în dormitor. Era o odaie mică, cu un inconstas mare, cu icoane multe. Lîngă peretele opus se afla un pat, foarte curat, cu plapuma vătuită, din peticele de mătase. În fața celuiilalt perete se afla scrinul. Ciudat : de îndată ce încercă să potrivească cheile la scrin, de îndată ce le auzi clinchetul, simți un fior-în spate. Fu din nou cuprins de dorința de a lăsa totul baltă și de a pleca. Dar asta nu ținu decît o clipă ; era prea tîrziu ca să mai dea înapoi. Zimbi chiar, fiindcă-i trecuse așa ceva prin cap, apoi îl fulgeră un gînd neliniștitor. I se năzări deodată că bătrîna poate tot mai trăia încă și putea să-și vină în fire. Lăsă cheile și scrinul și alergă înapoi, acolo unde zăcea cadavrul, apucă toporul, îl ridică, dar nu-l lăsă să cadă. Nu era nici o îndoială că bătrîna murise. Se aplecă și, cerce-

tind-o de aproape, văzu limpede că craniul fusese sfărâmat iar gîtul sucit nefiresc într-o parte. Voi să-l pipăie cu degetul, dar își trase mîna înapoi ; și așa se vedea clar. Între timp, în jurul capului se făcuse o băltoacă de sînge. Raskolnikov observă deodată un șnuruleț care atîrna de gîtul bătrînei ; trase de el, dar șnurulețul era tare și nu voia să se rupă ; era ud de sînge. Raskolnikov încercă să scoată din sîn obiectul prins de șnur, fără să-l mai rupă, dar ceva îl împiedică. Nerăbdător, ridică din nou toporul gata să taie șnurul pe loc, pe trup, dar nu îndrăzni și cu greu, după două minute, murdărindu-și mîinile și toporul, izbuti să taie șnurul fără să se atingă de trupul neînsuflețit ; nu greșise — era o pungă. De șnur erau prinse două cruciulițe. una de chiparos și una de aramă, și o iconiță smălțuită : alături se afla o pungă mică și soioasă de antilopă, cu chenar și inel de oțel. Punga era umflată ; Raskolnikov o vîri în buzunar fără s-o cerceteze, zvîrli cruciulițele pe pieptul bătrînei și, luînd de data aceasta toporul cu el, se repezi din nou în ietac.

Era grozav de grăbit, apucă cheile și încercă din nou să deschidă scrinul. Dar nu izbutea ; cheile nu intrau în broască. Nu că i-ar fi tremurat mîinile, dar greșea într-una : de pildă vedea bine că cheia nu se potrivește și totuși o băga în broască. Deodată își aduse amînte și înțelese că cheia cea mare, cu limba zimțată, care se tot legăna printre cele mici, nici nu era de la scrin (așa se gîndise și rîndul trecut, ci negreșit de la vreo lădiță și că tocmai în lădița aceea poate că erau ascunse lucrurile de preț. Lăsă scrinul și se vîri sub pat, știind că bătrînele au obiceiul să țină astfel de lădițe sub pat. În adevăr, găsi acolo o lădiță destul de mare, ceva mai lungă de șaptezeci de centimetri, cu capacul bombat, îmbrăcat în safian roșu și împodobit cu țintîșoare de oțel. Cheia zimțată se potrivea la broască și o deschise numaidecît. Deasupra, învelită într-un cearșaf alb, se afla o haină de postav roșu îmblănită cu iepure ; dedesubt — o rochie

de mătase, apoi un șal, iar mai jos, pină la fund, nu părea să fie decît tot soiul de boarfe. Mai întîi, Raskolnikov încearcă să-și șteargă mîinile minjite de sînge pe postavul roșu al hainei. „Tot e roșu, și pe roșu singele nu se cunoaște, se gîndi el, apoi își veni în fire. Doamne, nu cumva îmi pierd mințile ?” își zise îngrozit.

Răscoli un pic boarfele din ladă, de sub haina îmblănită alunecă un ceas de aur. Atunci se repezi să scotocească lucrurile. Într-adevăr, printre ele erau amestecate obiecte de aur — probabil amanetele, lucrurile nerăscumpărate — brățări, lăntișoare, cercei, ace de cravată etc. Unele erau în cutioarele lor, altele numai învelite în ziar, dar înfășurate cu grijă, în foi puse în două, și legate cu sforicele. Fără să întîrzie, își umplu buzunarele pantalonilor și ale pardesiului, fără să mai aleagă, fără să desfacă pachetelele și cutioarele ; dar nu avu timp să adune multe...

Niște pași ușori răsunară în odaia în care zăcea bătrîna. Se opri și rămase împietrit ca un mort. Dar pesemne i se năzărise numai că aude pași, căci liniștea era perfectă. Apoi, foarte distinct, se auzi un țipăt ușor, ca și cînd cineva ar fi gemut încet, întretăiat, și ar fi amuțit. Din nou se așternu o tăcere de mormînt ; se scurse un minut, poate două. Raskolnikov ședea pe vine lîngă lădița deschisă și aștepta cu răsufllarea oprită ; deodată sări în sus, apucă toporul și dădu buzna afară din ietac.

În mijlocul odăii se afla Lizaveta, cu o legătură mare în brațe — era albă ca varul ; n-avea putere nici să strige, și privea încremenită pe sora ei ucisă. Cînd îl văzu năvălind în odaie se înfioră, o cuprinse tremurul și fața i se schimonosi de groază ; ridică încet brațul în sus, deschise gura fără să scoată un sunet și, încet de tot, se retrase de-a-ndăratelea într-un colț al odăii, unde se ghemui fără să-și ia ochii de la el, fără să poată striga, ca și cum n-ar mai fi avut suflare. Raskolnikov se repezi asupra ei cu toporul ; buzele Lizavetei se strîmbară jal-

nic, ca ale unui copil mic cînd se sperie, privește țintă obiectul care-l îngrozește și se pregătește să strige. Nenoroita de Lizaveta era atît de terorizată, fusese întotdeauna atît de maltratată de sora ei, că nici brațele nu și le ridicase să-și apere fața, cum ar fi fost natural, căci tîmporul era ridicat chiar în dreptul obrazului ei. Își ridicase numai ușor mîna stîngă, dar nu pînă în dreptul feței, și o întinse încet înainte, ca și cum ar fi vrut să-l depărteze. Lovitura o nimeri drept în țeastă și tăișul despică fruntea aproape pînă în creștet. Femeia se prăbuși. Raskolnikov, pierzîndu-și capul, apucă legătura pe care o ținuse ea în mînă, apoi o azvîrli cît colo și fugi în antreu.

Groaza îl cuprindea din ce în ce mai mult, mai ales după auzul al doilea omor, cu totul neprevăzut. Ar fi vrut să fugă cît mai repede. Și dacă în clipa aceea ar fi fost în stare să-și dea seama, să judece limpede și să cumpănească toată greutatea situației în care se afla, să vadă cît era de disperată, hidoasă și absurdă, să înțeleagă totodată prin cîte greutăți mai avea de trecut și cîte fără-delegi va trebui poate să mai comită ca să scape de acolo și să ajungă acasă, se prea poate că ar fi lăsat totul baltă și s-ar fi dus imediat să se denunțe singur. Și aceasta, nu din teamă pentru el însuși, ci de groază și dezgust față de ceea ce făptuise. Mai ales senzația aceasta de dezgust se ridica și creștea în sufletul lui cu fiecare clipă ce trecea. Pentru nimic în lume nu s-ar fi apropiat de lădiță și nici nu ar fi intrat în odaie.

Treptat însă îl cuprinse un fel de toropeală, o stare de visare puse stăpînire pe sufletul lui ; avea clipe de amnezie, sau, mai bine zis, uita ce era mai important și se gîdea la fleacuri. De altfel, cînd își virî capul în bucătărie și văzu pe bancă o găleată pe jumătate plină cu apă, înțelese că trebuia să se spele pe mîini și să spele toporul. Mîinile îi erau lipicioase și pline de sînge. Virî tăișul în apă, apucă o bucățică de săpun, care se afla pe prichiciul ferestrei, într-un ciob de farfurioară, și începu

să se spele chiar în găleată. După ce se curăță bine, trase afară toporul, spălă fierul și frecă îndelung — timp de vreo trei minute — coada toporului, pe care se înche-gase sîngele ; încercă chiar să-l curețe cu săpun. Apoi șterse totul cu rufele, care se uscau pe frînghia întinsă de-a curmezișul bucătăriei, și cercetă atent toporul la fereastră. Nu rămăsese nici o urmă, doar lemnul era încă ud. Prinse cu grijă toporul la locul lui, în lațul de sub braț. Apoi, pe cît se putea vedea la lumina slabă din bucătărie, își cercetă pardesiul, pantalonii și cizmele. La prima vedere nu descoperi nimic suspect : numai cîteva pete pe cizme. Muie o cîrpă în găleată și-și șterse cizmele. Își dădea seama că nu se vedea bine și că s-ar putea să mai fi rămas pete care să bătă la ochi și pe care să nu le fi observat el. Rămase nehotărît în mijlocul încăperii. O idee chinuitoare, întunecată, ideea că poate înnebunește și că în clipa aceasta nu mai este în stare să ia o hotărîre, să se apere, că poate trebuia să facă cu totul altceva decît ceea ce făcea acum, se ridică încet din străfundul sufletului său... „Doamne ! Trebuie să fug, să fug !” șopti el și se repezi în antreu. Dar aici îl pîndea ceva atît de înfiorător, o groază atît de cumplită, cum nu simțise niciodată în viață.

Rămase stană de piatră fără să-și creadă ochilor : ușa, ușa de la intrare, ușa care dădea din antreu pe scară, acea ușa la care sunase cu puțin mai înainte și prin care pătrunsese în locuință, era acum descuiată, ba chiar crăpată de-o palmă. Nici lacăt, nici zăvor tot timpul, în tot acest răstimp ! Bătrîna poate nu încuiase din prudență. Dar, Doamne-Dumnezeule ! O văzuse doar ceva mai tîrziu pe Lizaveta ! Și cum de a putut, cum de a putut să nu-și dea seama că intrase pe ușa ! Că doar nu trecuse prin zid !

Se repezi la ușa și puse zăvorul.

— Da nu, iar nu fac ceea ce trebuie ! Trebuie să plec, să plec...

Ridică zăvorul, deschise ușa, și trase cu urechea la cele ce se petreceau pe scară.

Ascultă mult timp. Undeva departe, jos, în gang probabil, două glasuri răcneau, certându-se și înjurându-se între ele... „Ce vor?“... Așteptă cu răbdare. Apoi larma se potoli, ca și cum cineva ar fi înăbușit-o dintr-o dată; oamenii se depărtaseră. Voi să iasă, în aceeași clipă, ușa care da spre scară la etajul trei se dădu de perete cu zgomot și cineva începu să coboare fredonînd un cîntec. „Cîtă gălăgie fac cu toții!“ se gîndi el. Închise ușa și mai așteptă puțin. În sfîrșit, totul se potoli, nici o mișcare, nu mai era nimeni. Puse piciorul pe scară, dar din nou auzi pași.

Zgomotul venea de departe, de la capătul de jos al scării. Mai tîrziu își aducea aminte cum bănuise, dintru început, fără să știe de ce, că acești pași se îndreptau neapărat *acolo*, spre etajul patru, la bătrînă. De unde îi venise această presimțire? Să fi fost atît de deosebit și de semnificativ sunetul acestor pași? Erau pași grei, egali, omul nu se grăbea de fel. Iată-l că a trecut de etajul întîi, iată-l mai sus, pașii răsună tot mai tare și mai tare! Se aude și respirația grea a celui care urcă. Iată-l la etajul trei... Vine aici! Raskolnikov simți că înlemnește, ca în unele coșmaruri, cînd ai impresia că ești urmărit de aproape de cineva care vrea să te omoare că acuși te ajunge, și totuși rămii țintuit locului și nu-ți poți mișca nici măcar un deget.

În sfîrșit, cînd omul începu să urce la etajul patru, Raskolnikov tresări și izbuti să se strecoare la iuțea înapoi în locuință și să tragă ușa. Puse mîna pe zăvor și-l împinse binișor, fără zgomot. Îl ajuta instinctul. Apoi se pitulă lingă ușa, abia ținîndu-și răsufierea. Musafirul nepoftit ajunsese la ușa. Amîndoi stăteau acum față în față, așa cum stătuse el adineauri cu bătrîna, cînd îi despărțea numai ușa și el trăgea cu urechea.

Musafirul răsuflă greu de câteva ori. „Trebuie să fie gras și mare“, se gândi Raskolnikov, strângînd toporul în mînă. Avea impresia că doarme și visează. Musafirul puse mîna pe sonerie și sună tare.

De îndată ce clopoțelul de tinichea țirii răgușit, i se păru că mișcă cineva în odaie. Cîteva clipe ascultă foarte încordat. Necunoscutul trase din nou de clopoțel, așteptă puțin și, nerăbdător, începu să zgîlție din răsputeri clanța. Raskolnikov privea îngrozit cum saltă zăvorul și, înfricoșat, aștepta să-l vadă sărînd. Și, într-adevăr, asta s-ar fi putut întîmpla, atît de tare se zgîlția ușa. Se gândi să țină zăvorul cu mîna, dar *celălalt* ar fi putut să-și dea seama. Capul parcă începuse din nou să i se învîrtească. „Am să cad !“ îi fulgeră prin minte, dar necunoscutul începu să vorbească și Raskolnikov se dezmetici.

— Ce faceți acolo, dormiți ori v-a sugrumat cineva ? Afurisitelor ! răcni el înfundat, ca din butoi. Hei, Aliona Ivanovna, vrăjitoare bătrînă ! Lizaveta Ivanovna, frumoasa mea zînă ! Deschideți ! Uf, afurisitelor, ce dracu, ați adormit ?

Furios, omul trase de vreo zece ori la rînd de clopoțel cu toată puterea. Pesemne că era un om autoritar, care se simțea acolo ca la el acasă.

În aceeași clipă, alți pași, mărunți și grăbiți, răsunară pe scară. Mai venea cineva. Raskolnikov nici nu-i auzi la început.

— Să nu fie nimeni acasă ? strigă noul-sosit cu un glas sonor și vesel, intrînd în vorbă cu primul vizitator care tot mai trăgea de clopoțel. Bună-ziuă. Koh !

„Judecînd după glas, trebuie să fie un om foarte tînăr“, se gândi deodată Raskolnikov.

— Dracu să știe ce-i cu ele, cit pe aci să sparg ușa, răspunse Koh. Dar dumneata de unde mă cunoști ?

— Asta-i bună ! Acum două zile la „Gambrinus“ ți-am cîștigat la rînd trei partide de biliard.

— Aaa !...

— Va să zică ele nu sînt acasă ? Ciudat. Ei, comedie !
Unde s-a putut duce babornița ? Am treabă cu ea.

— Păi și eu am treabă cu ea, frățioare !

— Ce-i de făcut atunci ? Să plecăm. Păcat ! Am cre-
zut că o să fac rost de ceva bani ! exclamă tinărul.

— Firește că trebuie să plecăm, dar atunci de ce
mi-a spus să vin ? Chiar ea, vrăjitoarea, mi-a fixat ora.
Am făcut un ocol. Și apoi, nu înțeleg, pe unde dracu
hoinărește ! Tot anul șade acasă vrăjitoarea, clocește,
zice că o dor picioarele, și acu — poftim ! A apucat-o dorul
de ducă !

— Să întrebăm la portar ?

— Ce să întrebăm ?

— Unde s-a dus și cînd se întoarce.

— Hm... drace... să întrebăm... Da ea nu se duce nici-
odată nicăieri... Omul mai trase o dată de clanță. Drace,
nimic de făcut, să mergem !

— Stai ! strigă deodată tinărul. Ia te uită : vezi cum
se crapă ușa dacă tragi de clanță ?

— Ei, și ?

— Prin urmare ușa nu este încuiată. Este închisă cu
zăvorul sau e pus cîrligul ! N-auzi cum sună zăvorul ?

— Ei, și ?

— Păi cum de nu pricepi ? Asta înseamnă că una din
ele este acasă. Dacă ar fi plecat amîndouă, ar fi încuiat
ușa pe dinafară cu cheia și n-ar fi putut pune zăvorul pe
dinăuntru. Pe cînd acum, n-auzi cum sună ? Ca să pui
zăvorul pe dinăuntru trebuie să fii acasă, pricepi dum-
neata ? Prin urmare, ele stau acasă și nu vor să deschidă !

— Bre omule, să știi că ai dreptate, strigă Koh plin
de uimire. Păi atunci ce tot fac ele acolo ? !

Și începu să zgîlție furios ușa.

— Stai ! strigă din nou tinărul. Nu mai trage ! Aici
e ceva... Doar ai sunat, ai tras de ușă și ele n-au deschis ;
prin urmare — ori au leșinat, ori...

— Ce ?

— Uite ce : hai să-l chemăm pe portar ; să le trezească el.

— Bun !

Și amîndoi o luară din loc.

— Stai ! Rămii aici, iar eu am să dau fuga jos după portar.

— De ce să rămîn ?

— Cine știe.

— M-da... poate...

— Eu mă pregătesc să fiu judecător de instrucție ! Este clar, absolut clar, că aici s-a întîmplat ceva ! strigă cu înflăcărare tinărul și porni în fugă jos pe scară.

Koh rămase locului, mai atinse iar, încetișor, clopoțelul, care sună o singură dată ; apoi, liniștit, ca și cum ar fi cîntărit ceva și ar fi încercat să cerceteze nu știu ce, mișcă clanța ba trăgînd-o spre el, ba dîndu-i drumul ca să se încredințeze că ușa nu era închisă decît cu zăvorul. Gîfîind, se apîle și încercă să se uite pe gaura cheii ; dar cheia era în broască, pe dinăuntru, și prin urmare nu se vedea nimic.

Raskolnikov sta țintuit și strîngea toporul în mină. I se părea că delirează. Ar fi fost gata chiar să se ia la bătaie cu cei care vor intra. În timpul cît cei doi băteau la ușă și se înțelegeau între ei, îi venise de cîteva ori ideea să isprăvească totul dintr-o dată și să le strige de după ușă. Uneori îi venea să-i înjure și să-și bată joc de ei pînă vor deschide ușa. „Numai de ar veni mai repede“, îi fulgeră prin minte.

— Ei, drăcie ! Asta... începu Koh și se întrerupse.

Timpul trecea, se scurse un minut, încă unul și nu venea nimeni. Koh făcu o mișcare.

— Ei, drăcia dracului ! urlă el deodată plin de nerăbdare și, părăsindu-și postul de pază, porni în jos grăbit, bocănînd cu cizmele pe scară. Zgomotul pașilor se stinse. „Doamne, ce-i de făcut ? !“

Raskolnikov trase zăvorul, deschise ușa ; nu se auzea nimic ; apoi, fără să mai stea pe gânduri, ieși, închise ușa cît mai bine și porni în jos.

Cobori trei trepte cînd, cu un etaj mai jos, se auzi un zgomot asurzitor : unde să se mai ascundă ?... Nu avea unde. Se întoarse în goana mare și dădu din nou buzna în locuința bătrînei.

— Hei, diavole, drace ! Pune mîna pe el !

Jos cineva țîșni dintr-un apartament și nu alergă, ci parcă se dădu de-a dura pe scară, urlînd cît îl ținea gura :

— Mitka ! Mitka ! Mitka ! Mitka ! Mitka ! Arză-te-~~ar~~ focul !

Strigătul se sfîrși într-o notă pițigăiată ; ultimele sunete se auziră din curte ; apoi se făcu liniște. Dar în aceași clipă cîțiva oameni, care vorbeau tare și repede, începură să urce cu zgomot scara. Erau trei sau patru. Raskolnikov auzea deslușit glasul sonor al tînărului. „Ei sînt.“

Disperat, văzînd că nu mai e scăpare, porni în întîmpinarea lor : fie ce o fi ! Dacă-l vor opri, s-a dus pe copcă, dacă-l vor lăsa să treacă, tot e pierdut ; își vor aduce aminte că l-au întîlnit pe scară. Erau aproape ; îi mai despărțea numai un etaj și deodată — se văzu salvat ! Cîteva trepte mai jos, la dreapta, se afla un apartament gol, deschis, acel apartament de la etajul doi unde lucrau niște zugravi, care tocmai atunci plecaseră, parcă anume. Probabil că ei fugiseră adineauri făcînd atîta gălăgie. Podelele fuseseră abia vopsite. În mijlocul camerei se afla un butoiăș, un ciob cu vopsea și pensule. Cît ai clipi, Raskolnikov se strecură prin ușa deschisă și se lipi de perete. Era și timpul : ceilalți se aflau pe palier. Apoi cotiră în sus, trecură prin fața lui, urcînd la etajul patru, tot discutînd cu glas tare. Raskolnikov așteptă puțin, ieși pe vîrfuri și alergă jos.

Nici un om pe scară ! Nici un om în gang. Trecu gangul și coti la stînga, pe stradă.

Știa, știa perfect de bine că, în clipa aceea, ceilalți se aflau în locuință și se mirau că au găsit ușa deschisă, deși numai cu puțin înainte fusese încuiată : că se uitau la cele două cadavre și că nu va trece mai mult de un minut și-și vor da seama și vor înțelege perfect că numai cu cîteva clipe în urmă fusese acolo un ucigaș, care izbutise să se ascundă, să se strecoare pe lîngă ei, să fugă, vor înțelege poate că ucigașul se pitise în apartamentul acela gol, în vreme ce ei urcau scara. Și cu toate acestea, cu nici un preț nu trebuia să grăbească pasul, deși pînă la prima cotitură mai rămîneau o sută de pași. „Poate că ar fi mai bine să mă furișez în vreun gang, să aștept pe scara vreunei case necunoscute ? Nu, e bucluc ! Să arunc toporul ? Să iau un birjar ? Bucluc, bucluc !“

Iată, în sfîrșit, și ulicioara ; intră în ea mai mult mort decît viu : era pe jumătate salvat și înțelegea acest lucru : acolo mișuna lume multă, el se pierdea în mulțime ca un fir de nisip și deci era greu să fie bănuیت. Dar emoțiile îl istoviseră, abia de se mai ținea pe picioare. Era numai broboane de sudoare, gîtul îi era ud leoarcă.

— E beat turtă ! strigă cineva cînd ajunsese în dreptul canalului.

Acum nu-și mai dădea seama ce se petrece cu el ; și, cu cît trecea timpul, cu atît se simțea mai prost. Știa numai că atunci cînd ajunsese la canal se speriască că acolo era lume mai puțină și că putea fi observat mai ușor, că fusese gata să se înapoieze în ulicioară. Cu toate că abia îl mai țineau picioarele, făcu un ocol și ajunsese acasă, venind cu totul din altă direcție.

Nici cînd pătrunse în gangul casei lui nu-și revenise ; cel puțin, abia după ce ajunsese pe scară își aduse aminte de topor. Era o problemă importantă de rezolvat : trebuia să-l pună la loc și astă fără să-l vadă nimeni. Firește, el nu mai era în stare să judece că poate ar fi fost mult

mai bine să nu pună toporul la locul lui, ci să-l arunce, fie chiar mai tirziu, în vreo curte străină.

Dar avu noroc. Ușa de la odăița portarului era închisă, dar nu încuiată, deci era probabil că portarul se întorsese acasă. Raskolnikov își pierduse însă pînă într-atîta capacitatea de a raționa că se duse de-a dreptul la ușă și o deschise larg. Dacă portarul l-ar fi întrebat : „Ce dorești ?“, poate că i-ar fi întins pur și simplu toporul. Dar portarul lipsea și de data aceasta și Raskolnikov avu timp să pună toporul la locul lui sub bancă ; ba chiar așeză o bucată de lemn deasupra, așa cum fusese cînd l-a luat. În drum spre odaia lui nu întîlni pe nimeni ; ușa gazdei era încuiată. Ajuns sus în odaia lui, se aruncă pe divan îmbrăcat cum era. Nu adormi, dar căzu aproape în nesimțire. Dacă cineva ar fi intrat atunci ar fi sărit în picioare și ar fi țipat. Frînturi de gînduri i se îmbulzeau în minte, dar nu putea să prindă, nu putea urmări nici unul, oricît se străduia...

PARTEA A DOUA

I

Aşa zăcu multă vreme. Uneori se trezea şi atunci îşi dădea seama că noaptea se lăsase de mult, dar nu-i trecea prin minte să se scoale. La un moment dat, observă că se luminase de ziuă. Zăcea pe divan, culcat pe spate, năuc, fără să se poată descleşa din toropeala ce-l copleşise. Nişte urlete înfiorătoare, deznădăjduite, venite din stradă, îi ajunseră la ureche ; de altfel, le auzea în fiecare noapte, pe la ceasurile trei. Ele îl treziră şi de data aceasta, „Aha ! beţivii ies de prin cârciumi, se gândi el, e aproape trei... Şi sări în sus, ca şi cum cineva l-ar fi smuls de pe divan. Cum ! E aproape trei ?“ Se așază în capul oaselor şi, deodată, îşi aduse aminte de toate !

Mai întâi crezu că înnebuneşte. Simţi că îngheaţă ; dar nu era numai frisonul accesului de friguri care-l apucase încă din somn, de data aceasta îl scuturau nişte fiori de-i clănţăneau dinţii, gata să-i iasă din gură. Deschise uşa şi ascultă : toată casa dormea. Se uită uimit la el însuşi, cercetă odaia fără să înţeleagă : cum de a putut așeară să lase uşa descuiată fără măcar să pună cârligul, cum de a putut să se arunce pe divan nu numai îmbrăcat, dar chiar cu pălăria în cap ; pălăria căzuse alături de pernă. „Dacă intra cineva, ce-ar fi crezut ? Că sînt beat, dar...“ Se repezi la fereastră. Era destulă lumină şi el începu în grabă să-şi inspecteze, din cap pînă în picioare,

îmbrăcămintea, ca să vadă dacă nu cumva rămăsese vreo urmă. Dar nu, așa nu era bine : clănțănind din dinți se dezbracă și cercetă totul. Întoarse tot, pînă la ultimul fir de ață, pînă la ultima zdreanță și, neîncrezător, repetă inspecția de trei ori. Nu era nimic, părea să nu fi rămas nici o urmă ; numai jos, acolo unde manșeta pantalonului se rosesese și se destrămase, firele care atîrnau purtau urme groase de sînge închegat. Raskolnikov apucă un briceag mare și retează franjurile. Asta părea să fie tot. Deodată își aminti că punga și obiectele pe care le scosese din lada bătrînei se mai aflau încă în buzunarele lui ! Nici măcar nu se gîndise să le scoată și să le ascundă ! Nu-și adusese aminte de ele nici în timpul cînd își cercetase hainele ! Cum era cu putință ? Se grăbi numaidecît să le scoată și le aruncă pe masă. După ce-și goli buzunarele, le întoarse pe dos, ca să se încredințeze că nu mai rămăsese nimic ; apoi cără toată grămada într-un ungher. Acolo, jos, în colț, tapetul era rupt și desprins de perete ; el înghesui toate obiectele, cu pungă cu tot, în gaura de sub hîrtie. „Au intrat ! Aici nu mai dă nimeni de ele !“ se gîndi el fericit, ridicîndu-se și privind prosteste colțul cu gaura care se căscase și mai mult. Deodată însă tresări îngrozit. „Doamne ! șopti el deznădăduit. Ce fac eu ? Asta înseamnă să ascunzi ? Așa se ascunde un lucru ?“

Ce-i drept, nu se gîndise la obiecte ; crezuse că nu va găsi decît bani și de aceea nu pregătise dinainte o ascunzătoare. „Dar acum, de ce mă bucur acum ? se gîndea el. Așa se ascund lucrurile ? Se vede că-mi pierd mințile !“ Istovit, se așează pe divan și îndată îl zgîlții același frison. Automat, trase paltonul lui de student, călduros, dar aproape numai zdrențe, care se găsea alături, pe un scaun, și se acoperi. Apoi, pierzîndu-și cu desăvîrșire cunoștința, se cufundă într-un somn cu delir.

Dar nu trecură nici cinci minute și se trezi iar, disperat, și apucă din nou hainele. „Cum de am putut să adorm cînd nimic nu-i făcut ! Firește, poftim : pînă acum nici

n-am scos lațul de sub braț ! Am uitat, am uitat un lucru atît de important ! O dovadă atît de serioasă.“ Smulse lațul și începu să sfîșie pînza în fișii mici, pe care le vîra sub pernă, printre rufe. „Fișii de pînză ruptă în nici un caz nu pot trezi vreo bănuială ; așa cred, da, așa cred !“ repeta el stînd în mijlocul camerei și cercetînd din nou, cu o dureroasă sfortare de atenție, totul în jurul lui, pe podea, pretutindeni, ca să vadă dacă n-a mai uitat ceva. Convingerea că toate simțurile, pînă și memoria, pînă și simpla putință de a judeca îl trădează, îl chinuia neșpus. „Oare pedeapsa începe de pe acum ? Firește, așa e !“ Într-adevăr, firele destrămate, pe care le tăiasă de la pantaloni, zăceau pe podea în mijlocul odăii și putea să le vadă primul venit ! „Unde mi-e capul ? Ce se petrece cu mine ?“ exclamă el din nou, pierdut.

Apoi îi veni în minte ideea ciudată că s-ar putea ca și hainele lui să fie pătate de sînge și el să nu vadă petele, fiindcă facultățile lui mintale sînt slăbite, fărîmîțate... fiindcă i se întunecă mintea... și deodată își aminti că văzuse sînge pe pungă. „Vai de mine ! Asta înseamnă că și buzunarul trebuie să fie murdar de sînge pentru că am vîrît înăuntru punga încă udă !“ Întoarse pe dos buzunarul : așa și era ! Căptușeala era pătată de sînge ! „Așadar, mintea nu m-a părăsit cu totul, așadar mai funcționează și rațiunea și memoria, dacă eu singur mi-am dat seama de toate astea !“ se gîndi el victorios, fericit, răsuflînd adînc, din fundul plămînilor. „Nu-i decît o slăbiciune de-o clipă, pricinuită de friguri, de delir“, își zise el și smulse toată căptușeala buzunarului stîng... În aceeași clipă o rază de soare îi luminează cizma stîngă : ciorapul care ieșea din căputa găurită părea pătat. Se descălță : „Așa și este, urme de sînge ! Tot vîrfurile ciorapului e năclăit de sînge ; oi fi călcat din greșeală în băltoacă... Dar acum ce să fac cu ciorapul ? Unde să pun acest ciorap, franjurile tăiate de la pantaloni, buzunarul ?“

Le strînse în pumn și rămase în mijlocul camerei. „În sobă ? Dar ei în primul rînd acolo vor căuta. Să le ard ? Dar cum ? Nici n-am chibrituri ! Nu, mai bine să mă duc să le arunc undeva. Da ! Mai bine să le arunc ! repetă el așezîndu-se pe divan. Să le arunc imediat, chiar în clipa asta, fără zăbavă !...” Dar în loc să facă așa, capul îi căzu pe pernă ; frisonul chinuitor îi îngheță din nou trupul ; trase iarăși mantaua și se înveli. Mult timp, cîteva ore în șir îl chinui același gînd : „Acum, chiar acum, fără zăbavă, trebuie să mă duc și să le arunc undeva pe toate, să nu le mai văd în fața ochilor, cît mai repede, cît mai repede !” Încerca să se ridice de pe divan, să se scoale în picioare, dar nu avea putere. O bătaie puternică în ușa îl trezi de-a binelea.

— Deschide odată, ce, ai murit ? Doarme și doarme ! țipa Nastasia, bătînd cu pumnul în ușa. Zile întregi doarme ca un cîine ! Adevărat cîine ! Deschide odată. E trecut de zece.

— Poate că nici nu este acasă ! rosti un glas de bărbat.

„Vai de mine ! E vocea portarului... Ce-o fi vrînd ?”

Raskolnikov sări în sus și se așeză în capul oaselor. Inima bătea să-i sară din piept.

— Atunci cine a pus cîrligul ? răspunse Nastasia. Ia te uită la el, se încuie ! S-o fi temînd să nu-l fure cineva ? Deschide, omule, trezește-te !

„Ce-or fi vrînd ? Pentru ce a venit portarul ? Au aflat tot ! Să opun rezistență sau să deschid ? Ei, fie ce o fi...”

Se ridică, se aplecă înainte și scoase cîrligul.

Odaia era atît de mică, încît putea să scoată cîrligul fără să se miște din pat.

Nu greșise : în prag era portarul cu Nastasia.

Aceasta îi aruncă o privire ciudată. Iar el se uită sfidător și deznădăjduit la portarul care îi întindea în tăcere o foaie de hîrtie cenușie, îndoită și sigilată cu ceară.

— O citație de la secție, spuse el, dîndu-i hîrtia.

— Care secție ?

— Ești chemat la poliție, la secție cum s-ar zice. Știe ce fel de secție.

— La poliție ?... Pentru ce ?...

— De un'să știi ? Ești chemat — du-te.

Și portarul îl privi cercetător, apoi își roti privirile prin odaie și dădu să plece.

— Nu cumva te-ai îmbolnăvit de-a binelea ? întrebă Nastasia, care nu-și mai lua ochii de la el. Portarul întoarse și el capul o clipă. De ieri are fierbințeală, adăugă dînsa.

Raskolnikov nu răspunse ; ținea hîrtia în mînă fără s-o deschidă.

— Nu te mai scula din pat, urmă Nastasia, înduioșată, văzînd că-și lasă picioarele jos din pat. Dacă ești bolnav, poți să nu te duci, că n-o fi foc. Ce tot ții acolo în mînă ?

Raskolnikov se uită și el : în mîna dreaptă ținea franjurile tăiate de la pantalon, ciorapul și căptușeala ruptă a buzunarului. Dormise cu ele. Mai tîrziu, gîndindu-se la toate acestea, își aduse aminte că, în cursul accesului de friguri, cînd se trezea din delir, le strîngea tare în mînă și adormea din nou.

— Ian te uită la el : a strîns niște zdrențe și doarme cu ele, de parcă ar fi cine știe ce comoară...

Și Nastasia rîse așa cum îi era obiceiul, isteric, bolnăvicios. Raskolnikov vîrî zdrențele sub manta și-și aținti privirile iscoditoare asupra ei. Deși în clipa aceea nu-i era mintea limpede, simțea că nu așa se poartă lumea cu unul care trebuie să fie arestat. „Totuși... po-liția ?“

— Ar trebui să bei un ceai. Vrei ? Îți aduc, că mi-a rămas...

— Nu... mă duc, mă duc chiar acum, mormăi el sculîndu-se în picioare.

— Dar poți să cobori scara ?

— Mă duc..

— Cum vrei.

Femeia ieși după portar. Raskolnikov se repezi numai-decît la lumină să cerceteze ciorapul și firele tăiate de la pantalon. „Pete există, dar nu se observă ; totul e murdar, șters, decolorat. Cine nu știe dinainte, nu poate să vadă mare lucru. Prin urmare, nici Nastasia n-a putut să observe de la distanță, slavă Domnului !“ Apoi, cu miini tremurînde, desfăcu citația și începu să citească : o citi de cîteva ori și, în sfîrșit pricepu. Era o citație obișnuită, emisă de circumscripția de poliție, prin care era invitat să se prezinte în ziua aceea, la orele nouă și jumătate.

„Cînd s-a mai întîmplat una ca asta ? N-am nici un fel de treburi cu poliția ! Și de ce tocmai azi ? se gîndea el chinuit de nedumerire. Doamne, de s-ar isprăvi mai repede ! Căzu în genunchi ca să se roage, și-i veni să rîdă — nu de rugăciune, ci de el însuși. Dacă-mi este scris să merg la pierzare, fie, îmi e totuna ! Să-mi pun ciorapul ! se gîndi el deodată. Are să se murdărească de praf și au să dispară urmele. Își puse ciorapul, dar pe loc îl smulse din picior dezgustat și îngrozit. Apoi își zise că tot nu are altul, îl puse din nou și rise. Toate astea sînt relative, neconcludente, n-ar fi decît simple vorbe goale, nimic mai mult, își spuse el cercînd să se agațe de un gînd, dar tremurînd din tot trupul. Uite că l-am încălțat ! Am sfîrșit prin a mă încălța cu el ! De altfel deznădejdea îi curmă risul numaidecît. Nu, nu mă simt în stare... se gîndi el. Picioarele îi tremurau. De frică, șopti el. Capul i se învîrtea și-l durea din pricina febrei. Asta este un vicleșug ! Vor să mă atragă printr-un vicleșug și apoi să mă doboare cu o lovitură, urmă el ieșind pe scară. Cel mai rău este că aproape aiurez... sînt în stare să îndrug acolo cine știe ce prostii...”

Pe scară își aminti că lăsase obiectele în gaura tapetului. „Și tocmai acum, în lipsa mea, ar putea să facă o

percheziție“, își zise, și se opri. Dar atât de mare îi era deznădejdea, atât de cinic, dacă se poate spune astfel, ajunsese să admită că se duce la prăbușire sigură, încît renunță să se mai gîndească și porni la drum.

„De s-ar isprăvi mai repede !...“

Afară domnea o arșiță de nesuferit ; nici un strop de ploaie nu căzuse în ultimele zile. Iarăși praf, cărămizi, și var, din nou putoarea cîrciumilor și a băcăniilor, aceiași zarzavagii ambulanți și birjari beți, moțîind în birjele lor. Lumina soarelui îl izbi dureros în ochi, capul începu să i se învîrtească, așa cum se întîmplă bolnavilor de friguri cînd ies în stradă pe o zi însorită.

Ajuns la colțul străzii *din ajun*, se uită cu o neliniște chinuitoare spre casa *aceea*... și pe loc întoarse ochii.

„Dacă mă întrebă, poate că am să mărturisesc“, se gîndi el, apropiindu-se de poliție.

Secția era la mai puțin de un sfert de verstă. Abia se mutase acolo, într-o casă nouă, la etajul patru. În localul vechi fusese o singură dată, mai demult. Intrînd în gang văzu în dreapta o scară pe care cobora un mujic cu un registru în mînă. „Un portar ; așadar, secția e aici...“ Și începu să urce la întîmplare. N-avea chef să întrebe de drum.

„Am să intru, am să cad în genunchi și am să spun tot...“ se gîndi ajungînd la etajul patru.

Scara era îngustă, aproape verticală și murdară. Bucătăriile celor patru etaje dădeau pe această scară și stăteau cu ușile deschise aproape toată ziua. De aceea pe scară domnea o căldură înăbușitoare. Urcau și coborau portarii cu registrele sub braț, curieri și diverși indivizi de ambele sexe, pe care-i aducea nevoia. Ușa secției era de asemenea larg deschisă. Raskolnikov pătrunse în sală, unde așteptau în picioare cîțiva mujici. Și aici era o căldură înăbușitoare, la care se adăuga mirosul greșos de vopsea proaspătă, încă neuscată, fiartă în ulei rînced,

pe care-l au odăile abia zugrăvite. Raskolnikov aşteptă puţin, apoi se hotăreşte să înainteze şi trecu în odaia vecină. Erau un şir de odăiţe mici, cu tavanul jos. O nerăbdare febrilă îl împingea înainte. Nimeni nu-l băga în seamă. În cea de a doua odăiţă şedeau coţopişti care scriau ceva ; nu erau îmbrăcaţi nici ei mult mai bine decât el şi aveau mutre destul de ciudate. Raskolnikov se apropie de unul.

— Ce vrei ?

Arată citaţia trimisă de poliţie.

— Sînteţi student ? întrebă coţopistul uitîndu-se la citaţie.

— Da, fost student.

Coţopistul îl cercetă din ochi, de altfel, fără pic de curiozitate. Era un omuleţ cu părul ciufulit, care părea preocupat numai de-ale lui.

„De la asta nu poţi afla mare lucru, fiindcă lui totul îi este indiferent“, se gîndi Raskolnikov.

— Duceţi-vă dincolo, la secretar, zise coţopistul arătînd cu degetul spre cea din urmă odaie.

Raskolnikov intră în această cameră (a patra la rînd) strîmtă şi plină de lume, o lume ceva mai bine îmbrăcată decât în celelalte odăi. Printre solicitori se aflau două femei. Una, în doliu, îmbrăcată sărăcăcios, şedea la masă în faţa secretarului şi scria ceea ce îi dicta acesta. Cealaltă, foarte grasă, cu pete stacojii pe obraz, arătoasă şi cam prea luxos îmbrăcată, cu o broşă cit o farfurioară de ceai prinsă în piept sta deoparte, în aşteptare. Raskolnikov întinse secretarului citaţia. Acesta îl privi în treacăt şi zise : „Aşteptaţi“. Apoi se ocupă mai departe de femeia în doliu.

Raskolnikov răsuflă uşurat. „Trebuie să fie altceva la mijloc !“ Puţin cite puţin, începu să prindă curaj : încerca pe cît cu putinţă să se îmbărbăteze şi să se dezmeticească.

„Orice prostie, o imprudență cît de mică și pot să mă dau de gol ! Hm... păcat că aici n-îi aer, adăugă el în gînd. Ce zăpușeală !... Mi se învîrtește și mai rău capul... și mintea de asemenea.“

Își simțea întreaga ființă răscolită și se temea să nu-și piardă stăpînirea de sine. Căuta să-și fixeze gîndurile asupra unui obiect oarecare, să se gîndească la ceva cu totul străin de el, dar nu izbutea. De altfel, îl interesa nespus de mult secretarul : ar fi vrut să ghicească, după fizionomia lui, ce gînduri ascunde. Era un om foarte tînăr, de vreo douăzeci și doi de ani, cu o față simeadă și mobilă, cam trecută pentru vîrsta lui. Îmbrăcat după ultima modă, ferechezuit și pomădat, părul pieptănăt cu o cărare dusă pînă la ceafă, purta o mulțime de inele pe degetele albe, foarte îngrijite, și lăncișoare de aur la jiletcă. Schimbase chiar vreo două vorbe în franțuzește cu un străin ce se afla în odaie și le pronunțase destul de corect.

— Dumneata de ce nu iei loc, Luiza Ivanovna, zise el în treacăt cucoanei stacojii, gătită foc, care tot mai stătea în picioare, ca și cum n-ar fi îndrăznit să se așeze fără să fie poftită, deși scaunul era alături.

— *Ich danke*¹, răspunse dînsa și, în foșnet de mătă-suri, se lăsă încet pe scaun.

Rochia ei azurie, garnisită cu dantelă albă, învălui scaunul ca un val de spume, ocupînd mai bine de jumătate din cameră. În aer se răspîndi un miros puternic de parfum. Dar cucoana zîmbea cu teamă și îndrăzneală totodată, și era vădit îngrijorată, părea că se sfiește de faptul că ocupă atîta loc și că miroase atît de tare a parfum.

Doamna în doliu isprăvi de scris și se ridică. Deodată, intră cu zgomot în odaie un ofițer ; părea că sfidează pe toată lumea cu mersul și felul lui de a-și

¹ Mulțumesc (germ.).

răsuci umerii la fiecare pas ; el își aruncă pe masă chi-piul cu cocardă și se așează în fotoliu. Văzîndu-l, doamna gătită sări în sus și îi făcu o reverență cu un deosebit respect ; ofițerul însă nu-i dădu nici o atenție, iar dînsa nu mai îndrăzni să se așeze în prezența lui. Era ajutorul comisarului ; avea mustați lungi, roșcate, care stăteau țepene, orizontal, sub nas, și niște trăsături foarte mărunte, banale, care nu exprimau nimic, decît poate o oarecare impertinență. El îi aruncă lui Raskolnikov, în treacăt, o privire cam indignată, fiindcă, cu toată modestia atitudinii, expresia feței nu cadra cu îmbrăcămintea lui ponosită ; fără să-și dea seama, Raskolnikov îl privise prea lung și prea fix, așa încît ofițerul se simți jignit.

— Ce vrei ? strigă el, pesemne mirat că un coategoale ca Raskolnikov îndrăznește să nu intre în pămînt în fața privirii sale fulgerătoare.

— Am fost chemat... cu citație... îngînă Raskolnikov.

— Este în legătură cu reclamația pentru neplata banilor de către domnul *student*, se grăbi să spună secretarul, smulgîndu-se dintre hîrțiile sale. Poftim (și-i aruncă un caiet, arătîndu-i un anumit pasaj), citește !

„Banii ? Ce fel de bani ? se gîdea Raskolnikov. Dar... atunci nu este vorba de... nu, cu siguranță !” Tre-sări de bucurie. Își simți inima ușoară, nespus de ușoară. Parcă i se luase toată greutatea de pe piept.

— La ce oră erai citat să te prezinți, stimat domn ? strigă ofițerul, simțindu-se, fără nici un motiv, din ce în ce mai jignit. Ai fost citat pentru ora nouă și jumătate și acum a trecut de unsprezece !

— Citația mi-a fost predată abia acum un sfert de oră, răspunse Raskolnikov cu glas tare, peste umăr, înfuriîndu-se și el deodată, spre mirarea lui, și chiar lăsîndu-se cu plăcere în voia acestei furii. Nu-i destul că am venit bolnav, în toiul unui acces de friguri !

— Te rog să nu țipi !

— Nici nu mă gîndesc să țin, vorbesc foarte liniștit, dumneata ești acela care-ți permiți să ții la mine ; sînt student și nu permit nimănui să se răstească la mine.

Auzind aceasta, ajutorul de comisar se aprinse atît de tare, că în prima clipă nu putu scoate un cuvînt, doar stropi de salivă îi țîșneau din gură. Sări ca ars.

— Te poftesc să taci ! Te afli într-o instituție publică. Să nu te obrăznicești, domnule !

— Și dumneata te afli într-o instituție publică ! exclamă Raskolnikov. Și în afară de faptul că ții, mai și fumezi și prin urmare arăți că ne desconsideri pe toți.

Spunînd acestea Raskolnikov simți o nespusă satisfacție.

Secretarul îi privea zîmbind. Ofițerul cel iute din fire rămase cu gura căscată.

— Asta nu te privește pe dumneata ! răspunse el în sfîrșit, nefiresc de tare. Poftim de răspunde la întrebarea ce ți se pune. Arată-i despre ce este vorba, Alexandr Grigorievici. Se plînge lumea de dumneata ! Nu vrei să plătești ! Priviți ce pasăre rară este !

Dar Raskolnikov nici nu-l mai asculta și, apucînd iute hîrtia, căuta să afle cît mai repede despre ce este vorba. Citi o dată, de două ori, și nu înțelese nimic.

— Ce-i asta ? întrebă el pe secretar.

— Sînteți pus sub urmărire pentru neplata unei datorii pentru care ați dat o poliță. Trebuie ori să achitați datoria, toate cheltuielile, penalitățile etc., ori să răspundeți în scris, specificînd cînd veți putea achita datoria și totodată să vă luați obligația de a nu părăsi capitala pînă la achitarea ei, de a nu înstrăina și de a nu tăinui averea ce o posedați. Creditorul este liber să vă scoată averea la mezat și să procedeze conform legilor în vigoare.

— Dar eu... eu nu sînt dator nimănui !

— Asta nu ne privește. Noi am primit pentru urmărire o poliță a cărei scadență a trecut de mult și care a fost

protestată conform legilor ; polița este în valoare de o sută cincisprezece ruble și a fost dată văduvei asesorului de colegiu Zarnițin acum nouă luni ; de la văduva Zarnițina acest înscris a trecut spre încasare la consilierul de curte Cebarov și noi vă invităm să răspundeți la această cerere.

— Dar Zarnițina este gazda mea.

— Și ce-i dacă vă este gazdă ?

Secretarul privea de sus, cu un zîmbet în de compătimire și, totodată, oarecum victorios, pe acest novice prins pentru prima oară în cleștele procedurii juridice. Părea că zice : „Ei, cum te simți ?” Dar ce-i păsa, ce-i păsa acum lui Raskolnikóv de poliță și de urmărire pentru neplată ! Făcea oare să te neliniștești pentru atîta lucru, făcea oare să-i dai cea mai mică atenție ? ! Sta, citea, asculta, răspundea, întreba chiar, dar toate acestea le făcea în chip mecanic. Triumful instinctului de conservare, senzația de a fi scăpat de un pericol iminent — iată ce-i umplea în clipa de față întreaga ființă ; și aceasta, fără presimțiri, fără analiză, fără încercări de a ghici ce se va întîmpla mai departe, fără îndoieli și fără întrebări. Era clipa unei fericiri absolute, spontane, pur animalice. Dar tocmai atunci se petrecu în odaie ceva asemănător cu o furtună cu fulgere și tunete. Ofițerul, încă zguduit de lipsa de respect ce i se arătase, fierbînd probabil de indignare și voind pesemne să-și satisfacă amorul propriu atîns, se năpusti cu injurii la nefericita „doamnă îmbrăcată luxos“, care-l privea din clipa intrării cu zîmbetul cel mai nătîng pe buze.

— Ia ascultă, dezmațato ! zbieră el deodată cît îl ținea gura (doamna îndoliată părăsise biroul). Ce s-a întîmplat la tine noaptea trecută ? Hai ? Rușine, scandal, de a răsuna toată strada. Iar bătaie și beție ! Vrei să ajungi la răcoare ? Ți-am spus, te-am prevenit de zeci

de ori că dacă se mai întâmplă o dată, nu te mai iert ! Și tu tot nu te astimperi, destrăbălato !

Hirtia scăpă din mîinile lui Raskolnikov ; privea cu ochii căscați pe doamna cea luxoasă, luată în primire atît de puțin politicoasă ; curînd însă se dumiri despre ce era vorba și această istorie începu chiar să-l distreze. Asculta cu plăcere, ba chiar îi venea să ridă, să ridă cu hohote... Toți nervii îi jucau.

— Ilia Petrovici ! începu grijuliu secretarul, dar se opri să aștepte clipa prielnică, fiindcă ofițerul înfuriat nu mai putea fi oprit altfel decît dacă îl apucați de mîini, fapt pe care-l știa dintr-o veche experiență.

Cît privește pe doamna cea luxoasă, la început aceste fulgere și trăsnete o făcură să tremure ; dar ciudat : cu cît injuriile se înteteau, cu atît ea se făcea mai ademenitoare și zîmbetul, cu care îi zîmbea neîncetat fiorosului ofițer, era mai fermecător. Sălta pe loc, făcea nesfîrșite reverențe, așteptînd cu nerăbdare să i se îngăduie, în sfîrșit, să spună și ea un cuvînt ; pînă la urmă prinse momentul.

— La mine n-a fost nici un fel de gălăgie și bătăi, domnule capiten, își dădu ea drumul, deodată, cu iuțeala boabelor de mazăre ce se răstoarnă din sac ; vorbind rusește, avea un puternic accent german. Nici un scandal, nici unul, dumnealui venit beat și eu spus tot, domnule capiten, eu nu sînt vinovată... eu am casă onorabilă, domnule capiten, eu nu vrut niciodată, niciodată să fi fost scandal. Dumnealui venit beat de tot și cerut trei butilca, apoi ridicat picior și început cînta pian cu picior și asta nu-i frumos într-o casă onorabilă și el spart *ganz Piano-forte*¹ și asta înseamnă lipsă de *Manieren*² și eu zis la el acest lucru. Iar dumnealui luat butilca și bătut pe toți la spate cu butilca. Atunci eu chemat repede portar și

¹ În înțelesul de : tot pianul (germ.).

² Maniere (germ.).

cînd Karl venit, dumnealui învinețit ochi la Karl, și la Henriet învinețit un ochi, și dat de cinci ori la mine peste obraz. Asta e nedelicat într-o casă onorabilă, domnule capiten și eu țipat : ajutor ! Dumnealui atunci deschis fereastra la canal și început guițat ca un mic purcel ; rușine. Cum se poate guițat la fereastră în stradă ca un purcel mic ? Pfui, pfui, pfui ! Karl luat la el de la spate de frac și tras la el, asta adevărat, domnule capiten, Karl rupt la dînsul *seinen Rock*¹ Atunci dumnealui țipat că *man muss ihm*² cincisprezece carboave amendă plătit. Eu, domnule capiten, singur dat la el cinci carboave pentru *seiner Rock*. A fost un mușteriu neonorabil, domnule capiten, și dumnealui tot felul de scandal făcut ! Dumnealui zis că are să *drucker eine grosse Satire*³ despre mine pentru că dumnealui putut scrie în toate gazetele.

— Un scriitor prin urmare ?

— Da, domnule capiten, și ce mușteriu neonorabil, domnule capiten, dacă într-o casă onorabilă...

— Haide, haide ! Ajunge ! Ți-am spus, ți-am spus...

— Ilia Petrovici ! rosti din nou semnificativ secretarul.

Ofițerul îi aruncă o privire iute ; secretarul își înclină ușor capul.

— ...Ascultă stimată *Laviz Ivanovna*, ți-o spun pentru cea din urmă oară, auzi dumneata ? urmă ofițerul. Dacă în casa ta onorabilă va mai avea loc un singur scandal, am să te bag la *țuhaus*, cum se spune în limbaj nobil. Ai auzit ? Auzi dumneata : un literat, un scriitor ia cinci ruble pentru pulpana ruptă într-o... „casă onorabilă“ ! Auzi ce sînt în stare acești scriitori ? și ofițerul îi aruncă lui Raskolnikov o privire disprețuitoare. Acum două zile la tractir s-a întîmplat aceeași poveste : un individ a mîncat, a băut și n-a vrut să plătească. Cică „am să vă fac o satiră“. Săptămîna trecută un altul pe vapor a insultat

¹ Haina lui (germ.).

² În înțelesul de : trebuie (germ.).

³ Să publice o mare satiră (germ.).

cu vorbe murdare familia unui onorabil consilier de stat, pe soția și pe fiica lui. Deunăzi unul a fost dat afară pe brînci dintr-o cofetărie. Iată ce fel de oameni sînt, acești literați, studenți, scriitori, propovăduitori de tot soiul... ptiu ! Hai, cară-te ! Am să trec pe la tine... bagă de seamă ! Auzi ?

Amabilă și grăbită Luiza Ivanovna, făcînd reverențe în toate părțile, se retrase de-a-ndăratelea spre ușă ; dar în prag dădu cu spatele peste un ofițer voinic cu fața rumenă, deschisă, sănătoasă, și cu niște favorite groase, blonde. Era Nikodim Fomici, comisarul de circumscripție în persoană. Luiza Ivanovna se grăbi să facă o reverență pînă la pămînt și, cu pași mărunți și săltăreți o zbughi afară.

— Iar gălăgie, iar tunete și trăsnete, vijelie, uragan ! vorbi amabil și prietenos Nikodim Fomici către Ilia Petrovici. Iar te-ai enervat, iar te-ai aprins ! Am auzit încă de pe scară.

— Ce să mai vorbim ! răspunse Ilia Petrovici cu un aer de superioară plictiseală (nici măcar nu rosti „Ce să mai vorbim“ ci parcă un fel de „E să ai orbim“) și se mută cu hîrțiile în mîină la o altă masă. Străbătînd odaia își tot mișca teatral umerii : un pas, o mișcare, încă un pas, încă o mișcare. Iată acest domn literat, pardon, student, adică fost student, nu-și plătește chiria, dă polițe peste polițe, nu vrea să se mute, primim într-una plîngerii împotriva dumnealui și acest domn se scandalizează fiindcă mi-am aprins țigara în prezența dumnealui ! Cînd pretinzi să fii respectat nu faci incorectitudini și ia priviți-l, vă rog, cum arată, cit este de vrednic de respect !

— Sărăcia nu-i un viciu, prietene, dar ce să mai vorbim ! Ne cunoaștem, ești ca dinamita, te aprinzi dintr-o nimica. Iar dumneata, pesemne, cine știe de ce te-ai simțit jignit și nu te-ai mai putut stăpîni, urmă Nikodim Fomici vorbind cu blîndețe lui Raskolnikov. Să știi însă că n-ai avut dreptate : e un om cum rar se găsesc, dar dinamită,

curată dinamită ! Se aprinde, sare în sus, arde — și gata ! A trecut. Rămîne o inimă de aur și atîta tot ! La regiment l-au poreclit : „Dinamită“...

— Și ce regiment, ce regiment ! exclamă Ilia Petrovici, foarte mulțumit că fusese atît de plăcut măgulit dar tot mai făcînd pe supăratul.

Raskolnikov simți deodată dorința de a le spune tuturor ceva cît se poate de plăcut.

— Vai de mine, domnule căpitan, începu el deodată să-i spună cu vioiciune lui Nikodim Fomici, gîndiți-vă puțin la situația mea... Sînt gata să-i cer scuze domnului locotenent dacă cumva nu i-am arătat destul respect... Sînt un biet student, sărman și bolnav, deprimat (chiar așa a spus „deprimat“) de sărăcie. Fost student, fiindcă nu mă mai pot întreține, dar am să primesc bani... Am mamă și soră în gubernia X... Au să-mi trimită și... am să achit tot. Gazda mea este o femeie cumsecade, dar fiindcă mi-am pierdut meditațiile și de trei luni nu-i plătesc, s-a supărat pe mine, așa că nici prînzul nu mi-l mai trimite... Nu înțeleg ce-i cu polița asta ! Mi se cere să achit această poliță ? Pot eu să plătesc ? Judecați și dumneavoastră !...

— Asta nu ne privește... încercă din nou să intervină secretarul.

— Dați-mi voie, dați-mi voie, sînt absolut de acord cu dumneavoastră, dar permiteți-mi să vă explic (reîncepu Raskolnikov nu către secretar, ci tot către Nikodim Fomici, străduindu-se din răspuțeri să intre în vorbă și cu Ilia Petrovici, cu toate că acesta scotocea cu încăpăținare printre hîrtii și, disprețuitor, nu-i dădea nici o atenție), permiteți-mi la rîndul meu să vă explic că locuiesc la dînsa de aproape trei ani, de la venirea mea din provincie și că altă dată... altă dată... dar, în sfîrșit, de ce n-aș recunoaște deschis la rîndul meu că, la început, îi promisesem să mă însor cu fiica dumneaei ; o promisiune verbală, absolut liberă... Era o fată... de altfel, îmi

plăcea chiar... deși nu eram îndrăgostit de dînsa... într-un cuvînt : tinerețe, adică vreau să spun că gazda mea, pe vremea aceea, îmi acorda un credit nelimitat și că, într-o oarecare măsură, am dus o viață... am fost cam ușuratic...

— Nimeni nu vă cere astfel de intimități, stimate domn, și nici nu avem vreme de pierdut, îl întrerupse grosolan și triumfător Ilia Petrovici, dar Raskolnikov îl opri înflăcărat, cu toate că simți deodată că-i vine foarte greu să mai vorbească.

— Dați-mi voie, dați-mi voie să vă explic la rîndul meu cît de cit... cum s-au petrecut lucrurile... cu toate că sînt de acord cu dumneavoastră că este de prisos să spun toate acestea ; dar, acum un an, această domnișoară a murit de tifos exantematic, iar eu am rămas chiriaș, așa cum am fost. Și cînd gazda mea s-a mutat în apartamentul pe care-l ocupă acum, dînsa mi-a spus... și mi-a spus prietenește... că are încredere absolută în mine și toate celelalte... dar că dacă n-am nimic împotrivă să-i dau această poliță, în valoare de o sută cincisprezece ruble, cît aprecia dînsa datoria mea. Permiteți : dînsa mi-a spus tocmai că dacă îi dau această hîrtie, are să mă crediteze din nou cît poftesc și niciodată, niciodată — sînt propriile ei cuvinte — nu se va folosi de acest act pînă ce nu voi plăti de bună voie... Și acum, cînd mi-am pierdut meditațiile și nu mai am ce minca, cere să fiu pus sub urmărire pentru neplată ?... Ce pot spune ?

— Toate aceste amănunte sentimentale, domnule, nu ne privesc, i-o retează obraznic Ilia Petrovici. Dumneata trebuie să ne dai o declarație și să semnezi obligația, cît despre faptul că ai fost îndrăgostit și toate celelalte peripecii tragice, ele nu ne interesează cituși de puțin.

— Haide, haide, ești prea... crud, murmură Nikodim Fomici, luînd loc la masă și începînd și el să semneze hîrtii.

Părea rușinat.

— Scrieți, spuse secretarul, lui Raskolnikov.

— Ce să scriu ? întrebă acesta tăios.

— Am să vă dictez.

Raskolnikov avu impresia că, după spovedania lui, secretarul parcă începuse să-i vorbească mai de sus și mai disprețuitor, dar, ciudat, simți deodată că nu-i mai pasă de părerea nimănui și că această schimbare se petrecuse într-o clipă. Dacă ar fi vrut să se gîndească cituși de puțin, atunci, firește, s-ar fi mirat singur de faptul că putuse, cu o clipă înainte, să vorbească astfel unor străini, încercînd chiar să le impună sentimentele sale. De unde se iviseră aceste sentimente ? Acum, chiar dacă odaia ar fi fost plină nu de ofițeri de poliție, ci de cei mai intimi prieteni ai lui, nu ar fi putut rosti un singur cuvînt omenos, atît de secată îi era inima. Senzația apăsătoare a unei izolări și a unei înstrăinări chinuitoare, nesfîrșite, pusese stăpînire pe sufletul lui și era pe deplin conștient de această stare. Nu josnicia confidențelor lui sentimentale în fața lui Ilia Petrovici, nici josnicia triumfului locotenentului nu stîrniseră în el această schimbare. O, ce-i păsa de propria lui ticăloșie, de toate aceste ambiții, de toți acești locotenenți, nemțoaice, urmăriri pentru neplată, poliție etc. etc. În acea clipă, dacă l-ar fi condamnat să fie ars de viu, nici atunci nu ar fi crîcnit măcar, ba chiar poate că nici nu ar fi ascultat cu atenție sentința pînă la capăt. Se petrecea în el ceva cu totul nou, straniu, neașteptat, ceva ce nu mai cunoscuse pînă atunci. Înțelegea, sau mai bine zis, avea senzația limpede, simțea cu toată ființa lui că, de acum înainte, era scos din rîndul oamenilor și că orice mărturisire sentimentală ca cea de adineauri, ba chiar orice convorbire de la om la om nu-i mai erau îngăduite, și nu numai cu acești funcționari de poliție, dar nici chiar cu cei apropiați lui, soră și mamă, nu va mai putea vorbi deschis. Niciodată pînă atunci nu încercase o senzație atît de stranie și de cumplită. Și ceea ce era și mai chinuitor, e că era mai curînd o senzație decît un gînd conștient,

deslușit ; o senzație vie, cea mai chinuitoare din cîte avu-
sese pînă atunci.

Secretarul îi dictă o declarație obișnuită în astfel de
cazuri : „nu pot achita, promit să achit pe data de... (cîndva),
nu voi părăsi orașul, nu voi vinde și nu voi înstrăina ave-
rea mea“ ș.a.m.d.

— Dar dumneata nu poți să scrii, îți cade tocul din
mîna, spuse secretarul, cercetîndu-l cu atenție. Ești bolnav ?

— Da... mi se învîrtește capul... spune mai departe !

— Asta-i tot ; semnează.

Secretarul îi luă hîrtia și trecu la alți solicitori.

Raskolnikov îi dădu tocul, dar în loc să se scoale să
plece, își puse coatele pe masă și-și strînsese capul în mîini.
Parcă îi sfredelea cineva creierul cu burghiul. Deodată
îi veni o idee ciudată ; să se scoale, să se apropie de Niko-
dim Fomici și să-i spună tot ce s-a petrecut ieri, să-i
spună tot, tot, cu toate amănuntele, și apoi să meargă
împreună la locuința lui și să-i arate obiectele ascunse
în colț, în gaura de sub tapet. Îmboldul era atît de pu-
ternic, încît se ridică să-și împlinească gîndul. „N-ar fi
mai bine să mă mai socotesc o clipă ? îi trecu prin minte.
Nu, mai bine să nu mă gîndesc, să isprăvesc o dată pen-
tru totdeauna.“ Deodată însă se opri înmărmurit : Nikodim
Fomici vorbea cu însuflețire cu Ilia Petrovici, și urmă-
toarele cuvinte ajunseră la urechile lui :

— Nu se poate, au să-i elibereze pe amîndoi. În primul
rînd, totul e neverosimil ; judecă și dumneata : dacă ei ar
fi făcut treaba asta, de ce au chemat portarul ? Să se de-
nunțe singuri ? Din viclenie ? Nu, prea ar fi viclean ! Și
apoi, studentul Pestreakov a fost văzut în clipa cînd intra
în gang de doi portari și o tîrgoveață : era însoțit de trei
prieteni, s-a despărțit de ei la intrare și, de față cu prie-
tenii lui, l-a întrebat pe portar unde locuiește bătrîna.
Ar fi întrebat el unde locuiește bătrîna dacă ar fi venit
cu intenția de a o ucide ? Cît despre Koh, el, înainte de

a se duce la bătrîna, a stat o jumătate de oră la argintar și a plecat de la el exact la ora opt fără un sfert. Acum judecă și dumneata...

— Dar, dați-mi voie, cum explicați atunci contradicția : ei spun că atunci cînd au bătut la ușă, ea fusese încuiată, iar peste trei minute, cînd au venit cu portarul, ușa era deschisă ?

— Aici e aici ; ucigașul era înăuntru și pusese zăvorul ; și ei ar fi pus mîna pe el dacă Koh n-ar fi făcut prostia să se ducă și el după portar. În vremea asta ucigașul a izbutit să coboare și să se furișeze pe lingă ei. Koh își face cruce cu amîndouă mîinile : „Dacă aș fi rămas acolo, zice, ar fi sărit la mine și m-ar fi ucis cu toporul“. Vrea să dea un acatist, după obiceiul rusesc, he-he !

— Și ucigașul n-a fost văzut de nimeni ?

— Cum să-l vadă ? Casa este o adevărată arcă a lui Noe, se amestecă în vorbă secretarul, care asculta discuția de la locul lui.

— Ți-e clar, este absolut clar ! repetă aprins Nikodim Fomici.

— Nu, nu este de loc clar, obiectă Ilia Petrovici. Raskolnikov își luă pălăria și porni spre ușă, dar nu ajunse pînă la ea...

Cînd își reveni, văzu că șade pe un scaun, că este susținut la dreapta de un om, că în stînga lui se află altul, cu un pahar galben plin de apă gălbuie, și că Nikodim Fomici stă în fața lui și-l privește țintă : Raskolnikov se sculă.

— Ce ai, ești bolnav ? întrebă destul de tăios Nikodim Fomici.

— Pe cînd semna declarația, abia ținea tocul în mînă, observă secretarul, așezîndu-se la locul lui și reluîndu-și hîrțiile.

— De mult ești bolnav ? îi strigă Ilia Petrovici de la masa lui, răsfoind de asemenea niște acte.

Se apropiase și el, bineînțeles, de bolnav, în timpul leșinului, dar se depărtase de îndată ce acesta își revenise.

— De aseară... biigui Raskolnikov drept răspuns.

— Ieri ai ieșit din casă ?

— Am ieșit.

— Bolnav ?

— Da.

— Pe la ce oră ?

— Pe la opt seara.

— Și unde v-ați dus, dacă îmi dați voie să vă întreb ?

— M-am plimbat.

— Scurt și cuprinzător !

Raskolnikov răspundea răspicat, scurt, alb ca varul, și nu-și cobora ochii negri, aprinși de febră, sub privirea lui Ilia Petrovici.

— Omul abia se ține pe picioare, și tu... începu Nikodim Fomici.

— Nu-i nimic ! făcu Ilia Petrovici cu o intonație deosebită.

Nikodim Fomici voi să mai adauge ceva, dar se uită la secretar, care de asemenea îl fixa atent, și tăcu. Toți tăcură deodată în odaie, ceea ce era destul de ciudat.

— Bine, încheie Ilia Petrovici, nu vă reținem.

Raskolnikov ieși. Auzi în urma lui discuția însuflețită ce se încinse între ei ; cel mai clar răsună glasul întrebător al lui Nikodim Fomici... Abia în stradă se dezmetici de-a binelea.

„Percheziție, percheziție, au să facă percheziție chiar acum ! repeta el grăbind spre casă. Tilharii ! Mă bănuiesc.“ Groaza de adineauri îl cuprinse din nou, zguduindu-l din cap pînă în picioare.

„Dar dacă au și făcut percheziția ? Dacă dau peste ei acasă ?“

Iată și odaia. Nimic și nimeni ; nimeni nu intrase în odaie în lipsa lui, nici măcar Nastasia nu se atinsese de nimic. Dar, Doamne-Dumnezeule, cum de a putut adineauri să lase toate lucrurile în gaura aceea ?

Se repezi în colțul odăii, viri mîna sub tapet, scoase lucrurile și începu să-și încarce cu ele buzunarele. Erau opt bucăți : două cutiuțe mici cu cercei, sau altceva de felul ăsta, nu prea văzu bine ; apoi patru cutiuțe de marochin, ceva mai mari, un lanț înfășurat numai într-un ziar. Încă ceva, tot învelit în ziar, o decorație parcă...

Își umplu buzunarele pardesiului și buzunarul drept al pantalonului, rămas întreg, căutînd să le așeze așa ca să se observe cît mai puțin. Luă și punga. Apoi ieși din odaie, de data asta lăsînd ușa deschisă de-a binelea.

Porni repede, cu pas hotărît și, deși se simțea frînt, era perfect lucid. Se temea că va fi pus sub observație, se temea că pînă într-o jumătate de oră, pînă într-un sfert de oră chiar, nu va mai putea ieși din casă, că s-ar putea chiar ca anchetatorii să-l urmărească și deci trebuia neapărat — cît mai era timp — să șteargă urmele. Trebuia să facă tot ce avea de făcut, atît timp cît mai avea putere și era în stare, cît de cît, să judece... Dar unde să meargă ?

Hotărîse dinainte : „Am să arunc totul în canal și așa am să șterg orice urmă, gata !“. Hotărîse acest lucru noaptea trecută, în delir, în clipele cînd, amintindu-și cele petrecute, încercase mereu să se scoale și să plece. „Mai repede, mai repede să arunc totul“. Dar nu era așa de ușor să arunci totul.

Rătăcea pe cheiul canalului Ekaterina de mai bine de o jumătate de ceas și se tot uita la treptele care duceau jos, la apă, peste tot unde dădea de ele. Dar nici gând să-și poată duce intenția la bun sfârșit : la capătul scărilor erau sau plute, sau spălătorese care spălau rufe, sau bărci ; pretutindeni foiau oamenii, și apoi, de pretutindeni, din toate părțile cheiului, putea fi văzut, observat. Oare nu ar fi părut suspect omul care ar fi coborât treptele anume ca să se oprească să arunce ceva în apă ? Și dacă cutiile, în loc să cadă la fund, vor pluti pe apă ? Ceea ce se va întâmpla fără îndoială. Astfel, oricine ar putea să le vadă ! Și fără de asta toată lumea se uită la el, îl cercetează, de parcă n-ar avea altă treabă de făcut. „De ce oare ? Sau poate mi se pare mie ?“ se întreba el.

În sfârșit, se gândi că poate e mai bine să se ducă la Neva. Acolo e lume puțină, va trece mai neobservat, în orice caz, e mai ușor pentru el și — ceea ce-i important — e mai departe de cartierul lui. Deodată, se întrebă mirat cum de a putut să rătăcească o jumătate de ceas covârșit de durere și neliniște prin locurile acestea primejdioase, și nu s-a gândit mai înainte să se ducă la Neva ! Pierduse în chip absurd mai bine de jumătate de ceas numai pentru că așa i se năzărise în somn, în delir. Era din ce în ce mai distrat și mai uituc, și-și dădea seama de acest lucru. Hotărît, trebuie să se grăbească !

Porni spre Neva, pe bulevardul V. ; pe drum, însă, îi veni altă idee : „De ce să mă duc la Neva ? Pentru ce să arunc lucrurile în apă ? N-ar fi mai bine să mă duc undeva, foarte departe, fie și la Ostroave, și acolo, într-un loc pustiu, în pădure, sub vreun tufiș, să le îngrop pe toate și să însemn copacul ?“ Și cu toate că simțea că nu este în stare să judece limpede în clipa aceea, ideea îi păru foarte bună.

Dar era sortit să nu ajungă nici la Ostroave, căci ceva îi schimbă planul. Părăsind bulevardul, ca să ajungă în

pieță, zări deodată, pe dreapta, intrarea unei curți înconjurată de ziduri înalte, oarbe. La dreapta intrării în curte și pînă în fundul ei, se întindea calcanul casei vecine, cu trei etaje. La stînga, paralel cu acest perete, și începînd de asemenea de la intrare, se înălța un gard de uluci, care după douăzeci de pași cotea brusc la stînga. Era un loc părăsit, îngrădit din toate părțile, unde zăceau grămadă fel de fel de materiale. În fundul curții, de după gardul de uluci, se zărea un colț de șură afumată și scundă, pesemne un atelier oarecare, unul de trăsuri sau de lăcătușărie, sau altceva de felul ăsta ; pretutindeni, începînd de la intrare, pămîntul era înnegrit de praful de cărbune. „Aici ar fi bine să arunc lucrurile și să plec !” se gîndi el deodată. Nevăzînd pe nimeni în curte, străbătu gangul și zări chiar la intrare, lingă gard, un jgheab (așa cum se face adesea în casele unde stau mulți muncitori din fabrici, meseriași, birjari etc.) ; deasupra jgheabului, pe același gard de uluci, se putea citi obișnuita comică frază, scrisă cu cretă : *Murdăria oprită ! Se pedepsește cu bătaia*. Așadar, faptul că intrase în curte și se oprise nu putea trezi nici o bănuială. „Să arunc aici totul grămadă și să plec !”

Mai cercetă o dată locul, virî mîna în buzunar, cînd, deodată, lingă peretele exterior, între poartă și jgheab, unde distanța nu trecea de un arșin, observă o piatră mare, necioplită, cam de un pud și jumătate, lipită de perețele de afară. Dincolo era strada, trotuarul, se auzeau pașii trecătorilor care mișunau totdeauna pe acolo în număr mare ; ascuns de poartă, nimeni nu l-ar fi putut vedea, decît dacă ar fi intrat în curte din stradă, ceea ce se putea întîmpla ușor și deci trebuia să se grăbească.

Se aplecă peste piatră, o apucă de vîrf cu amîndouă mîinile, își adună toate puterile și o răsturnă. Dedesubt se vedea o adîncitură mică, în care aruncă pe dată tot ce avea prin buzunare. Puse și punga deasupra și totuși

adincitura nu se umplu. Apoi apucă din nou piatra și dintr-o smucitură o așază la loc ; piatra reveni exact la locul ei, doar că, poate, părea ceva mai înaltă. Ras-kolnikov adună pământ în jurul ei și-l bătători cu piciorul. Nu se mai vedea nimic.

Ieși, se îndreptă spre piață și, ca și adineauri, la poliție, aceeași bucurie puternică, nestăvilită, puse stăpînire pe sufletul lui. „Am șters toate urmele ! Cui, cui să-i treacă prin minte să vină aici să caute sub acest pietroi ? Poate că zace acolo de cînd s-a ridicat casa și are să mai zacă încă pe atîta. Și chiar dacă ar găsi : cine să mă bănuiască pe mine ? S-a isprăvit ! Nici o urmă !” Se porni pe rîs. Da, mai tîrziu își aminti să rîsesse nervos, chicotînd lung, aproape neauzit, tot timpul cît străbătuse piața. Dar ajuns în bulevardul X, unde acum două zile o întîlnise pe fata aceea, rîsul i se curmă deodată. Alte gînduri i se îmbulzeau în minte. Îi era nesuferită ideea că trebuie să treacă prin fața acelei bănci pe care șezuse și se gîndise atunci, după plecarea fetei, și îl înfiora gîndul că ar putea să dea ochii cu mustăciosul căruia îi dăduse atunci douăzeci de copeici. „Lua-l-ar naiba !”

Mergea aruncînd priviri furioase și distrase. Toate gîndurile i se învîrteau în jurul unui punct principal, a cărui importanță și-o mărturisea el însuși : simțea că abia acum, pentru prima oară, în astea două luni din urmă, rămînea față în față cu această chestiune.

„La dracu cu toate ! gîndi el cuprins deodată de un acces de minie oarbă. Începutul e făcut. N-am încotro ! La dracu și cu viața asta nouă ! Cît de absurde sînt toate, Doamne !... Cît am mințit, cît de ticălos m-am purtat astăzi ! Cît de dezgustător, cît de slugarnic i-am vorbit adineauri scîrbosului acela de Ilia Petrovici, ce ochi dulci i-am făcut ! De altfel, toate acestea sînt fleacuri ! Nu-mi pasă de nimeni, nu-mi pasă că i-am făcut ochi dulci, că i-am vorbit slugarnic ! Nu despre asta este vorba ! Nu despre asta este vorba...”

Se opri deodată ; o întrebare nouă, cu totul neașteptată și extraordinar de simplă, îl zăpăci, îl uimi, îl amări :

„Dacă într-adevăr am făcut totul conștient și nu prosteste, dacă am avut într-adevăr un țel determinat, precis, cum se face că pînă în clipa asta nici nu m-am uitat măcar în pungă, ca să știu ce am dobîndit, pentru ce m-am chinuit, pentru ce am făcut o treabă atît de ticăloasă, atît de mirșavă, atît de josnică ? Adineauri am vrut să arunc în apă punga cu toate celelalte obiecte, pe care nici nu le-am văzut măcar... Cum vine asta ?“

Da, așa era. De altfel, știuse toate acestea de mai înainte și întrebarea nu era nicidecum nouă ; chiar în noaptea trecută hotărîse să arunce totul în apă, hotărîrea fusesse luată fără șovăire și fără obiecții, ca și cum așa trebuia să fie, ca și cum altfel nici nu se putea... Da, știa și-și amintea de toate acestea ; aproape că luase această hotărîre încă de ieri, pe cînd sta aplecat deasupra lăzii și scotea afară cutiuțele... Și totuși, așa era !...

„Asta e pentru că sînt foarte bolnav, se gîndi el, în sfîrșit, ursuz, m-am chinuit și m-am frămîntat fără răgaz și acum nu știu nici eu ce fac... Și aseară, și acum două zile, și în tot răstimpul acesta din urmă m-am chinuit... Am să mă fac bine și... n-am să mă mai chinuiesc... Dar dacă n-am să mă fac bine ? Doamne, ce plictiseală !...“ Mergea înainte fără să se oprească Ar fi vrut să găsească o distracție, dar nu știa ce să facă, încotro s-o caute. O senzație nouă, de neînvins, îl stăpînea tot mai tare : era un fel de dezgust fără margini, aproape fizic, față de tot ce vedea, față de tot ce-l înconjura, o senzație stăruitoare, violentă, plină de ură. Îl dezgustau toți acei pe care îi întilnea în cale, îl dezgustau chipurile lor, mersul lor. Dacă cineva ar fi încercat să-i spună o vorbă, l-ar fi scuipat, sau poate chiar l-ar fi mușcat...

Ajuns pe cheiul Malaia Neva, din Vasilievski Ostrov, se opri în apropiere de pod. „Stă aici, în casa asta, se gîndi el. Dar ce înseamnă asta, nu cumva am ajuns la

Razumihin ? Aceeași poveste ca și data trecută... Și totuși, e curios : am venit pentru că am vrut să vin, sau am mers și am tot mers și am ajuns aici din întâmplare ? Ce-mi pasă ? Doar am spus... acum două zile... că după aceea, a doua zi, am să mă duc la el, să mă duc deci ! Ce, n-am voie să mă duc la el ?...“

Urcă la etajul patru, unde locuia Razumihin.

Razumihin era acasă, în cămăruța lui, și în clipa aceea învăța sau scria ceva ; îi deschise chiar el. Nu se văzuseră de vreo patru luni. Razumihin, într-un halat pognosit, aproape numai zdrențe, cu picioarele goale în papuci, era ciufulit, nebărbierit și nespălat. Pe chipul lui se citea mirarea.

— Ce-i cu tine ? strigă el, cercetîndu-și prietenul din cap pînă în picioare ; apoi tăcu și fluieră ușor. Așa de rău îți merge ? Măi frățioare, m-ai întrecut chiar și pe mine, adăugă el privindu-i zdrențele. Șezi, îi fi obosit ! și cînd Raskolnikov se lăsă pe divanul turcesc, îmbrăcat cu mușama, care era și mai prost decît cel pe care dormea el, Razumihin își dădu deodată seama că musafirul lui era bolnav. Ești grav bolnav, știi asta ?

Îi pipăi pulsul ; Raskolnikov își smulse mîna.

— Nu-i nevoie... zise el. Am venit... uite despre ce e vorba : n-am nici o meditație... am vrut... dar nu... n-am nevoie de meditații...

— Ascultă, măi, tu aiurezi ! absoervă Razumihin, care-l cerceta atent.

— Nu, nu aiurez... Raskolnikov se ridică de pe divan. Urcînd la Razumihin nu se gîndise că va trebui să se întilnească cu el față în față. Acum însă, într-o singură clipă, ghici din experiență că nu era cituși de puțin dispus să se întilnească față în față cu nimeni, în toată lumea asta. Toată fierea i se revărsă. De îndată ce trecuse pragul, furia împotriva lui însuși aproape că îl sufocă...

— Rămii cu bine ! zise el pe neașteptate, și porni spre ușă.

— Stai, stai, om ciudat ce ești !

— Nu-i nevoie ! repetă Raskolnikov, smulgându-și din nou mîna.

— Dar atunci la ce dracu ai mai venit aici ? Ai căpiat ? E... e aproape jignitor pentru mine. N-am să te las să pleci.

— Ascultă atunci : am venit la tine pentru că în afară de tine nu cunosc pe nimeni care m-ar putea ajuta... să încep... pentru că tu ești mai bun decît toți, adică mai deștept și poți să judeci... Acum însă văd că n-am nevoie de nimic, auzi, n-am nevoie de nimic, de nimic... de nici un fel de servicii și ajutorări... Eu... singur pot... Hai, ajunge ! Lăsați-mă în pace !

— Stai o clipă, omule, ce tot îndrugi ? Curat nebun ! După mine — fă cum știi. Vezi tu : nici eu n-am meditații, dar nici nu-mi pasă ! Și apoi, la Tolkucii este un librar, unul Heruvimov, care îmi ține loc de orice lecție particulară. Nu l-aș da nici pe cinci meditații în casele negustorilor. Heruvimov scoate niște ediții, niște broșurele științifice ieftine, care se vînd ca pîinea caldă ! Și ce titluri le mai găsește ! Tu spuneai întotdeauna că eu sînt un prost, dar zău că pe lume sînt și oameni mai proști decît mine ! Acum s-a virit în probleme de filozofie ; nu pricepe o iotă, ei, și eu, bineînțeles, îl încurajez. Uite aici : două coli și mai bine de text german — după părerea mea este cel mai grosolan șarlatanism : într-un cuvînt, autorul analizează întrebarea dacă femeia este sau nu o ființă omenească... Și, bineînțeles, dovedește solemn că femeia este o ființă omenească. Heruvimov pregătește această broșură în vederea dezbaterei problemei feminine ; eu o traduc ; el are să lungească aceste două coli și jumătate în șase coli, o să născocim

un titlu pompos, care să ocupe mai bine de jumătate de pagină, și-i dăm drumul cu cincizeci de copeici bucata ; are să se vîndă pînă la una, te asigur. Pentru traducere sînt plătit șase carboave de coală, prin urmare, pentru întreaga lucrare am să iau vreo cincisprezece ruble ; am și luat șase ruble avans. După ce isprăvim cu asta, o să traducem ceva despre balene apoi din partea a doua din *Confessions*¹ unde am notat niște intrigi plicticoase ; o să le traducem și pe ele ; nu știu cine i-a spus lui Heruvinov că Rousseau este un fel de Radișcev². Eu, bineînțeles, nu-l contrazic, lua-l-ar dracu să-l ia ! Vrei să traduci a doua coală din *Femeia este o ființă omenească, sau nu ?* Dacă vrei, ia textul, penițe, hîrtie — astea-s de la stăpînire — ia trei ruble, de vreme ce eu pentru toată traducerea am luat șase ruble avans, adică pentru coala întâia și a doua. deci partea ta revine exact trei ruble. Cînd isprăvești traducerea mai capeți trei ruble. Și, încă ceva, să nu-ți închipui cumva că-ți fac un serviciu. Dimpotrivă, cum ai intrat, mi-am și făcut socoteala că ai să-mi fii de folos. În primul rînd, stau prost cu ortografia și, în al doilea rînd, la germană sînt cam chinez, așa încît uneori mai mult născocesc decît traduc și mă mîngîi și eu cu gîndul că mai proastă decît este nu poate fi, și că poate chiar astfel înfrumusețez lucrarea. Deși, cine știe, poate că mă înșel și iese mai prost... Ei, zi, primești ?

Raskolnikov luă în tăcere articolul german, luă cele trei ruble și ieși fără să spună un cuvînt. Razumihin se uită mirat în urma lui. Dar ajuns în strada întîia din Vasilievski Ostrov, Raskolnikov se întoarse brusc, urcă din nou la Razumihin și, după ce puse colile germane și cele trei ruble pe masă, ieși iarăși fără să spună o vorbă.

¹ Operă cu caracter autobiografic, a scriitorului și filozofului iluminist francez Jean-Jacques Rousseau (1712—1778).

² A. N. Radișcev (1749—1802) — întemeietorul gîndirii revoluționare din Rusia, scriitor și filozof materialist rus.

— Ce dracu, ai înnebunit ? ! urlă Razumihin scos din fire. Ce-mi faci figuri de astea ? Mă scoți din fire ! Pentru ce dracu ai mai venit atunci ?

— N-am nevoie... de traduceri... mormăi Raskolnikov coborînd scara.

— Atunci ce naiba îți trebuie ? strigă de sus Razumihin.

Raskolnikov cobora înainte în tăcere.

— Hei, tu ? Spune cel puțin unde stai ?

Nu primi nici un răspuns.

— Ei, du-te la dracu !

Raskolnikov ajunsese în stradă. Pe podul Nicolae se dezmetici deodată brusc din pricina unei întîmplări cît se poate de neplăcute pentru dînsul. Vizitiul unei calești îl plesni tare cu biciul peste spate, pentru că era cît pe ce să-l calce caii, cu toate că vizitiul îi strigase de trei sau patru ori să se ferească. Lovitura îl înfurie atît de rău, că sări înspre parapet (cine știe de ce mergea pe mijlocul podului, unde trec trăsurile și nu oamenii) și scrișni mînios de-i clănțăniră dinții din gură. Bineînțeles, în jurul lui răsunară rîsete.

— Așa-î trebuie !

— Vreun neisprăvit.

— Așa e : se prefac că-s beți și se vîră dinadins sub roți, iar omul trebuie să răspundă pentru ei.

— Din asta trăiesc, stimabile, din asta ¹...

Dar pe cînd sta rezemat de parapet, uitîndu-se furios și pierdut pe urmele caleștii care se depărta și frecîndu-și spinarea, simți deodată că cineva îi vîră bani în mînă. Se uită : era o negustoreasă, o femeie în vîrstă, cu căciulița tradițională și cizmulițe de piele de capră, iar alături de ea o fată cu pălărioară în cap și umbreluță verde, pro-

¹ Ziarele timpului semnalau, nu rare ori, cazul vreunui om în mizerie, care se mutila de bunăvoie cu speranța că va primi despăgubiri.

tabil fie-sa. „Ia maică, în numele lui Christos.“ Raskolnikov luă, și femeile trecură mai departe. Erau douăzeci de copeici. După aspect și după haine îl putuse foarte bine lua drept un cerșetor, drept un adevărat cerșetor de stradă, iar faptul că i se dăduseră douăzeci de copeici se datora pesemne loviturii de bici, care înduioșase pe cele două femei.

Raskolnikov strînse moneda în pumn, făcu vreo zece pași și se întoarse cu fața spre Neva, în direcția palatului. Cerul era senin, nu se zărea nici urmă de nor, iar apa părea albastră, lucru care se întâmplă atît de rar Nevei. Turlele catedralei, care de nicăieri nu se văd mai bine decît din locul acela, de pe pod, la douăzeci de pași de paraclis, străluceau puternic și prin văzduhul străveziu puteai să deslușești limpede fiecare ornament. Durerea pricinuită de bici trecuse, și Raskolnikov o uitase de mult ; un singur gînd nelămurit și neliniștitor îl preocupa acum. Se opri și multă vreme privi cu luare-aminte în depărtare. Locul îi era deosebit de cunoscut. Pe vremea cînd mergea la facultate — mai ales la înapoierea acasă — i se întâmplase adesea, poate de o sută de ori, să se oprească la această oră, tocmai în acest punct, și să privească imensa panoramă cu adevărat superbă ; aproape de fiecare dată îl mirase aceeași impresie nelămurită, căreia nu-i găsea explicație. I se părea că din priveliștea aceasta se răsfrînge totdeauna un fel de frig inexplicabil ; că somptuosul tablou este mut și pustiu... Această impresie sumbră și enigmatică îl mirase de fiecare dată, dar aminase dezlegarea pe viitor, neavînd încredere în puterea lui de judecată. Acum își aminti deodată de problemele și de nedumeririle lui de altădată și i se păru că nu întîmplător își adusese aminte de ele. Pînă și faptul că se oprise exact în același loc, ca și altădată, îi părea ciudat și absurd, ca și cum și-ar fi putut închipui că ar fi capabil să gîndească și să judece ca pe

vremuri, să se intereseze de aceleași teme și tablouri care îl interesaseră... nu demult. Aproape că-i venea să ridă și, în același timp, simțea că inima i se strânge dureros. I se părea că vede acest trecut, gândurile și problemele, temele și impresiile de altădată, întreaga panoramă ce se desfășura în fața ochilor lui, pe el însuși și tot, tot... undeva departe, la picioarele lui, într-un abis fără fund. Ai fi zis că-și luase zborul în țării și că toate se ștergeau din văzul lui... Făcu o mișcare, involuntară, cu mina și simți deodată moneda pe care o strângea în pumn. Desfăcu pumnul, privi atent bănuțul, ridică brațul și-l azvîrli în apă ; apoi se întoarse și porni spre casă. I se păru că în clipa aceea tăiase trecutul cu foarfeca, despărțind propria lui existență de toți și de toate.

Ajunse acasă pe înserate ; umblase vreo șase ceasuri, dar pe unde fusese și pe ce drum se înapoiase — nu știa. Se dezbracă și, tremurînd ca un cal istovit de fugă, se culcă pe divan, trase mantaua și adormi pe loc...

Se întunecase de-a binelea cînd îl treziră niște țipete înfiorătoare. Doamne, ce țipete ! Strigăte atît de grozave, asemenea urlete, răcnete, scrișniri, plîsete, lovituri și înjurături nu auzise și nu văzuse încă niciodată în viața lui. Nici nu și-ar fi putut închipui atîta brutalitate și sălbăcie. Îngrozit, se ridică în capul oaselor, cu răsufierea tăiată. Loviturile, strigătele și înjurăturile se 'întețeau' mereu. Apoi, spre nespusa lui mirare, recunoscu glasul gazdei. Femeia urla, plîngea, se tînguia, vorbea foarte iute, cuvînte învălmășite îi țîșneau din gură, așa încît nu le puteai desluși, implora — pesemne să nu mai fie bătută, căci tocmai dînsa era crunt bătută de cineva pe scară. Cel ce o bătea răcnea și el fioros, cu atîta minie și răutate, că nu se înțelegea ce spunea astfel, gîtit de furie. Deodată Raskolnikov începu să tremure ca varga ; recunoscuse glasul : era al lui Ilia Petrovici. Ilia Petrovici venise acolo și o bătea pe gazda lui ! O izbea cu picioarele, o pocnea

cu capul de trepte : auzea clar, își dădea seama după lovituri, după țipetele femeii ! Dar ce-i asta, nu cumva s-a întors lumea pe dos ? La toate etajele, pe întreaga scară se strînsese lume multă, se auzeau glasuri, exclamații, unii urcau, alții coborau, alergau, ușile se trînteau. „Dar pentru ce, pentru ce, și cum se poate ? ! repeta el, temîndu-se serios că-și pierde mințile. Dar nu, prea se aude deslușit !... Și dacă-i așa, atunci vor ajunge îndată și la el, vor ajunge pentru că... e pentru aceeași pricină... pentru cele ce s-au întîmplat ieri... Doamne !“ Ar fi vrut să pună cîrligul la ușă, dar n-avea putere să miște brațul... și apoi, era inutil ! Groaza îi strîngea inima într-o încheștare de gheață, îl înțepenea, îl chinuia... Dar iată că gălăgia, care ținușe cel puțin zece minute, începu să se potolească. Gazda gemea și suspina. Ilia Petrovici tot mai amenința și înjura... În sfîrșit, iată că s-a potolit și el ; nu i se mai aude glasul. „Să fi plecat ? O, Doamne !“ Iată că se duce și gazda, pleacă suspinînd și plîngînd... ușa de la apartamentul ei se trîntește cu zgomot... Lumea de pe scară se împrăstie, oamenii discută, oftează, se strigă ; glasurile lor cînd se ridică pînă la țipăt, cînd coboară pînă la șoaptă. Trebuie să fi fost mulți ; se adunaseră aproape toți chiriașii. „Dar, Doamne, să fie cu putință ? Și apoi, pentru ce, pentru ce a venit aici ?“

Istovit, Raskolnikov căzu pe divan, dar nu mai putu închide ochii ; zăcu, astfel, ca o jumătate de ceas, pradă unei suferințe și a unei groaze fără margini și atît de cumplite cum nu simțise încă niciodată. Deodată, o lumină puternică îi umplu odaia : Nastasia intră aducînd o luminare aprinsă și o farfurie cu supă. Îl privi cu atenție și, văzînd că nu doarme, puse sfeșnicul pe masă și începu să așeze alături cele aduse : pîine, sare, o farfurie, o lingură.

-- N-ai fi mîncat de ieri. Ai hoinărit toată ziua și doar te scutură frigurile.

— Nastasia... pentru ce au bătut-o pe gazdă ?

Femeia îl privi lung.

— Cine a bătut-o ?

— Adineauri... acum o jumătate de oră. Ilia Petrovici, ajutorul de comisar, pe scară... Pentru ce a bătut-o atât de rău ! Și... pentru ce a venit aici ?

Nastasia îl privi tăcută și încrunțată multă vreme. Privirea ei îl tulbură, ba chiar îl sperie.

— De ce taci, Nastasia ? întrebă el, în sfârșit, cu glas stins.

— Asta-i din pricina singelui, rosti încet femeia, ca și cum și-ar fi vorbit sieși.

— Singele ?... Ce singe ?... mormăi el, pălind și lipindu-se de perete.

Nastasia îl privea mai departe în tăcere.

— Nimeni n-a bătut-o pe stăpîna, spuse ea în cele din urmă, cu glas sever și hotărît.

El o privea abia răsufliînd.

— Dar am auzit eu... nu dormeam... eram așezat pe pat, zise el cu și mai multă sfială. Am ascultat mult timp... A fost aici ajutorul de comisar... Toată lumea s-a adunat pe scară, toți chiriașii, din toate apartamentele...

— Nimeni n-a fost pe aici. Asta-i singele care strigă în tine. Singele cînd nu-și găsește ieșire și începe să se închege, atunci ți se năzare fel de fel... Vrei să mănînci, sau ba ?

Raskolnikov nu răspunse. Nastasia stătea, uitîndu-se fix la el și nu pleca.

— Dă-mi să beau... Nastasiușka.

Femeia coborî în bucătărie și peste vreo două minute se înapoie, aducînd apă într-o cană albă de faianță ; de aici încolo el nu mai știu nimic... Își amintea numai că sorbise o singură înghițitură de apă rece și că restul i se vărsase pe piept, apoi își pierduse cunoștința.

Cu toate acestea, nu se poate spune că a fost inconștient tot timpul cît a ținut boala : erau un fel de friguri cu stări de delir și stări de semiconștiență. De multe lucruri își aminti mai târziu. Ba i se părea că în jurul lui se adună lume multă, că vor să-l scoată din odaie și să-l ducă nu știu unde, că se ceartă și se ocărăsc în privința lui. Apoi i se năzărea că e singur în odaie, că toată lumea a plecat, că oamenii se tem de el și numai din cînd în cînd crapă ușa să-l privească de departe, că-l amenință, se sfătuiesc între ei, rid și-l întărită. Își aducea aminte că o văzuse de multe ori pe Nastasia stînd la căpătiul lui ; și încă pe un om, care îi părea foarte cunoscut, dar nu-și putea da seama cu nici un preț cine era, și acest lucru îl chinuia pînă la lacrimi. Uneori i se părea că zace de o lună încheiată ; alteori, că nu trecuse nici măcar o zi. Dar despre *aceea* uitase cu desăvîrșire ; e drept că își amintea mereu că uitase ceva ce n-ar fi trebuit să uite, și se chinuia, se frămînta, se căznea să-și amintească, gema, îl apuca furia sau era covîrșit de o groază cumplită, de neîndurat. Atunci se ridica brusc în pat și voia să fugă, dar era totdeauna cineva care-l oprea cu forța, și atunci îl cuprindea o slăbiciune și își pierdea iarăși cunoștința. În sfîrșit, își veni în fire.

Asta s-a întîmplat dimineata, pe la orele zece. La această oră, în zilele senine, soarele arunca un mănunchi de raze pe peretele din dreapta și lumina colțul de lîngă ușă. La patul lui se afla Nastasia și încă cineva, un om care-l cerceta cu curiozitate și pe care el nu-l cunoștea. Era un flăcău cu caftan și bărbuță, care aducea cu un muncitor de artel. Gazda își vîrșise capul prin ușa întredeschisă. Raskolnikov se ridică într-un cot.

— Cine e, Nastasia ? întrebă el, arătînd spre flăcău.

— Ian te uite, s-a trezit ! zise dînsa.

— S-a trezit, spuse și flăcăul.

Înțelegînd prin aceasta că și-a venit în fire, gazda închise ușa și dispăru. Fusesse întotdeauna sfioasă și nu-i plăceau discuțiile și explicațiile ; avea patruzeci de ani, era grasă, aproape obeză, cu sprincenele și ochii negri, destul de plăcută la înfățișare și foarte blajină, așa cum sînt de obicei oamenii grași și leneși ; și pe deasupra era rușinoasă din cale-afară.

— Cine ești... dumneata ? întrebă Raskolnikov, de astă dată de-a dreptul pe flăcău.

Dar în aceeași clipă ușa se dădu de perete și, aplecîndu-se puțin din pricina înălțimii, intră Razumihin.

— Ce cabină de vapor ! strigă el intrînd. Mă lovesc întotdeauna cu capul de ușcior ; și asta se cheamă locuință ! Te-ai trezit, frățioare ! Chiar acum mi-a spus Pașenka.

— S-a trezit, zise Nastasia.

— Chiar acum, întări flăcăul, zîmbind dulceag.

— Dar dumneata cine ești ? întrebă deodată Razumihin. Eu, cu voia matală, sînt Vrazumihin : nu Razumihin, cum mi se spune, ci Vrazumihin¹ : student nobil, iar dumnealui, prietenul meu. Acum spune, cine ești dumneata ?

— Eu sînt de la cancelaria negustorului Șelopaev, și am fost trimis anume aici.

— Poftim de ia loc pe scaun. Razumihin se așează pe alt scaun, de partea cealaltă a masei. Bine ai făcut, frățioare, că te-ai trezit, urmă el către Raskolnikov. De trei zile n-ai pus nimic în gură. Numai nițel ceai, pe care ți l-am dat cu lingurița. De două ori l-am adus pe Zosimov. Îți mai amintești de Zosimov ? Te-a consultat cu atenție și a spus că nu-i nimic grav. O febră nervoasă, un fleac, zice, alimentația a fost proastă, ți s-a dat prea puțină bere și hrean, de aceea te-ai îmbolnăvit, dar că nu-i nimic, are

¹ Joc de cuvinte : Razumihin vine de la verbul *razumeli* — a înțelege. Vrazumihin — de la verbul *vrazumleati* — a povățui.

să-ți treacă. Halal băiat Zosimov ! Se pricepe la meserie. Și așa, ca să nu-ți pierzi timpul, spuse el, întorcându-se către flăcău, binevoiește de spune ce treabă ai ? Să știi, Rodea, că e al doilea trimis care vine din cancelaria lor ; numai că rîndul trecut a venit altul ; cu acela ne-am lămurit. Cine a fost cel care a venit înaintea dumitale ?

— Trebuie să fi fost acum două zile, așa e. Alexei Semionovici o fi fost, tot de la noi, de la cancelarie.

— Dumnealui părea un om mai cu scaun la cap decît dumneata, ce zici ?

— Așa e, dumnealui e mai serios.

— Lăudabil ; hai, dă-i drumul. Ce treabă ai ?

— Iată : Afanasi Ivanovici Vahrușin, despre care cred că ați auzit vorbindu-se de multe ori, în urma rugămintii măicuței dumneavoastră, a trimis la cancelaria noastră niște bani pe care trebuie să vi-i înmîm, începî flăcăul, vorbind de-a dreptul lui Raskolnikov. Dacă v-ați revenit în fire, trebuie să vă înmîm treizeci și cinci de ruble, deoarece Semion Semionovici a fost înștiințat despre aceasta de Afanasi Ivanovici, la rugămintea măicuței dumneavoastră, după cum s-a mai făcut și altă dată. Știați ?...

— Da... îmi amintesc... Vahrușin... zise Raskolnikov visător.

— Ai auzit ? ! Îl cunoaște pe Vahrușin ! strigă Razumișin. Cum să nu-și fi venit în fire ? De altfel, acum bag de seamă că și dumneata ești un om cu scaun la cap. Da. E plăcut să auzi vorbe înțelepte.

— Chiar despre dumnealui e vorba, despre Vahrușin, Afanasi Ivanovici, care, la rugămintea măicuței dumneavoastră, v-a trimis și altă dată, în același fel, banii, așa că dumnealui n-a refuzat-o nici de data aceasta și l-a încunoștințat zilele trecute pe Semion Semionovici cum că să vă dea treizeci de ruble, în așteptarea vremurilor mai bune.

— Așa, „în așteptarea vremurilor mai bune“ ți-a reușit foarte bine ; n-a fost rău nici ceea ce ai spus despre

„măicuța dumneavoastră“. Și acum, ce zici : și-a revenit sau nu ?

— După mine așa o fi. Numai chitanță să-mi dea.

— Are să-ți dea. Ce ai colo, registrul ?

— Da.

— Adă-l încoace. Haide, Rodea, scoală ! Am să te ajut ; ia tocul și iscălește, căci banii, frățieare, ne sînt acum mai dulci ca mierea.

— Nu trebuie, zise Raskolnikov dînd deoparte tocul.

— Ce nu trebuie ?

— N-am să semnez.

— Ptiu, drace ! Dar cum vrei să iei banii ? Fără chitanță ?

— N-am nevoie... de bani...

— N-ai nevoie de bani ! Ba să avem iertare, frățieare, eu sînt martor ! Nu te neliniști, e numai așa, iar aiurează. De altfel, așa ceva i se întîmplă și cînd nu este bolnav... Ești om cu judecată, o să-l ajutăm, adică, mai bine zis, o să-i ducem mîna și are să semneze. Hai, ia tocul...

— Aș putea să vin altă dată...

— Nu, nu ; ce să te mai obosești ! Doar ești om cu judecată... Haide, Rodea, de ce-l ții pe musafirul nostru ?... Nu vezi, te așteaptă !

Și Razumihin voi cu dinadinsul să ducă mîna lui Raskolnikov, silindu-l să semneze.

— Lasă... am să semnez singur, roști acesta, luînd tocul și semnînd în registru.

Flăcăul puse banii pe masă și plecă.

— Bravo ! Și acum, frățieare, ți-e foame ?

— Da, răspunse Raskolnikov.

— Nastasia, ai supă ?

— A rămas de ieri, zise Nastasia, care stătuse tot timpul alături.

— Cu cartofi și cu orez ?

— Cu cartofi și cu orez.

— Eram sigur de asta ! Hai, adu supă și adu și un ceai.

— Bine, acușica.

Raskolnikov privea toate acestea cu nespusă mirare, înfricoșat și năucit. Hotărîse să tacă și să aștepte, să vadă ce are să se mai întîmple. „Mi se pare că nu aiurez, se gîdea el, totul pare să fie real...”

Nastasia se înapoie peste două minute cu supa și anunță că acuși sosește și ceaiul. La supă aduse două linguri, două farfurii și tot tacîmul: solniță, piper, muștar pentru carne etc. Atîta ordine nu mai văzuse de multă vreme. Fața de masă era curată.

— Nastasiușka, n-ar fi rău ca Praskovia Pavlovna să ne trimită vreo două sticlute de bere. Le-am dovedi noi.

— Ian te uită la el, ce-i trebuie! bodogăni Nastasia și ieși să-i îplinească porunca.

Încordat și neliniștit, Raskolnikov se uita la tot ce se petrecea în jurul lui. În timpul ăsta, Razumihin se mută pe divan și, cuprinzîndu-l stîngaci, ca un urs, cu mîna stîngă pe după gît, deși Raskolnikov ar fi putut să se ridice și singur, apropie cu dreapta o lingură de supă de gura lui, după ce suflă de vreo două ori în ea ca să nu frigă. Dar supa era abia călduță. Raskolnikov înghiți lacom o lingură, apoi încă una și încă una. Dar după ce-i dădu cîteva linguri, Razumihin se opri deodată și declară că mai mult nu-i poate da pînă nu-l întrebă pe doctor.

Tocmai atunci sosi Nastasia, aducînd două sticle de bere.

— Vrei ceai ?

— Vreau.

— Adă ceai, Nastasia, repede, fiindcă, în ce privește ceaiul, cred că nu-i nevoie de aprobarea facultății. Iată și berea !

Razumihin se mută pe scaun, trase supa în fața lui, carnea și începu să înfulece cu o poftă de parcă n-ar fi mîncat de trei zile.

— Eu, frate Rodea, mănînc la voi în fiecare zi, bolborosi cît îi îngăduia gura plină de carne, și toate acestea datorită Pașenkăi, gazdei tale, dînsa trebăluiește și mă cinstește

din toată inima. Eu, firește, nu zic nimic, dar nici nu protestez. Iată și Nastasia cu ceaiul. Ia te uită ce femeie vrednică ! Nastenka, vrei bere ?

— Du-te încolo !

— Dar ceai ?

— Fie.

— Toarnă. Stai să-ți torn eu ; șezi la masă.

Și, făcînd pe gazda, umplu o ceașcă cu ceai, apoi încă una ; își lăsă prînzul și se mută din nou pe divan. Ca și mai înainte, îl cuprinsese cu brațul pe după gît, îl săltă pe perne și începu să-i dea ceai cu lingurița, suflînd de zor în el, ca și cum ar fi fost lucrul cel mai important, salvator chiar pentru întremarea bolnavului. Raskolnikov se lăsă dădăcit fără să scoată o vorbă, cu toate că se simțea în stare să se ridice și să rămînă așezat în pat, fără ajutor străin, și destul de stăpîn pe mîinile lui ca să țină lingurița sau ceașca, și poate chiar în stare să meargă. Dar un instinct ciudat, viclean, aproape animalic, îl sfătuiă să-și tăinuiască deocamdată puterile, să rămînă la pîndă, să se prefacă chiar, la nevoie, că n-are capul încă limpede și, între timp, să tragă cu urechea și să afle ce se petrece. De altfel, nu-și putu stăpîni multă vreme dezgustul ; după ce înghiți vreo zece lingurițe de ceai, întoarse capul, respinse capricios lingurița și recăzu pe pernă. Sub capul lui erau perne adevărate, de puf, cu fețe de pernă curate ; băgase de seamă cu mirare acest lucru.

— Pașenka trebuie să ne trimită chiar astăzi dulceață de zmeură, să-i putem pregăti o băutură bolnavului, zise Razumihin, așezîndu-se la locul lui și începînd iar să mănînce supa.

— De unde să ia zmeură ? întrebă Nastasia, ținînd în cele cinci degete rășchirate farfurioara cu ceai și sorbindu-l „prin zahăr“.

— Zmeura, draga mea, o va lua de la băcănie. Vezi tu, Rodea, cît timp ai fost bolnav, aici s-au întîmplat multe.

După ce ai șters-o de la mine ca un hoț, fără să-mi spui unde stai, m-am infuriat atît de rău, încît m-am hotărît să te gădesc și să te pîdepsesc cum se cuvine. M-am pus să te caut chiar în aceeași zi. Am umblat, am umblat și am tot întrebat. Uitasem unde stai acum ; de altfel, nici n-am știut vreodată, dar mi-am adus aminte de locuința ta de altădată, știam că e lîngă Cinci Colțuri, în casa lui Harlamov. Ce-am mai căutat casa aceea a lui Harlamov ! Pînă la urmă, am aflat că nici nu este a lui Harlamov, ci a lui Buh, auzi dumneata ce încurcătură în mintea mea ! Eram furios. Așa de furios, că a doua zi m-am dus — fie ce-o fi — la biroul de adrese și închipuiește-ți : în mai puțin de două minute mi te-au găsit acolo. Ești înscris în registru.

— Înscris în registru ?

— Firește ; pe generalul Kobelev, însă, nu l-au putut găsi cît am fost acolo. Ei, dar asta e o poveste lungă. Și așa, cum am dat buzna aici, ți-am aflat toate treburile ; știu tot, tot, frățioare ; să-ți spună și dînsa : l-am cunoscut și pe Nikodim Fomici și pe Ilia Petrovici mi l-au arătat, l-am cunoscut și pe portar și pe domnul Zametov, Alexandr Grigorievici, secretar la circumscripție și, în sfîrșit, ce-i mai strașnic... am cunoscut-o pe Pașenka însăși ; întreab-o pe Nastasia...

— Ai îmblînzit-o, spuse Nastasia, zîmbind cu subînțeles.

— De ce nu-ți pui zahăr în ceai, Nastasia Nikiforovna ?

— Tii, drace ! strigă Nastasia pufnind în rîs. Și nici măcar nu-s Nikiforovna, ci Petrovna, adăugă dînsa după ce-și curmă risul.

— O să ținem minte data viitoare. Și așa, frățioare, ca să nu lungim vorba, am vrut mai întîi să-i scutur nițel ca să distrug toate prejudecățile din partea locului ; dar Pașenka a învins. Eu, frățioare, nici nu mă așteptam să fie atît de... avenantă ¹, ce zici ? Ce crezi ?

¹ De la cuvîntul francez *avenante* — plăcută, atrăgătoare.

Raskolnikov tăcuse și nu-și luase nici o clipă privirea neliniștită de la el, tăcea și acum, și-l privea mai departe ținând.

— Chiar foarte drăguță, urmă Razumihin ; tăcerea lui Raskolnikov părea că nu-l tulbură de fel, dimpotrivă, ai fi zis că întărea spusele lui, că e foarte bine în toate privințele.

— Ce lighioană ! exclamă din nou Nastasia, căreia, pesemne, îi făcea o neasemuită plăcere să-l asculte.

— Ce e prost, frate, e că n-ai știut de la început cum s-o iei. Cu dînsa trebuie să procedezi altfel. Se poate spune că are un caracter ciudat ! Dar despre caracter o să vorbim altădată... Însă cum ai izbutit, de pildă, s-o aduci în asemenea stare, încît să ajungă să nu-ți mai trimită de mîncare ? Sau, cum a fost cu polița aceea ? Ai înnebunit de te-ai apucat să dai polițe ? Sau, acel plan de căsătorie de pe vremea cînd trăia fie-sa, Natalia Egorovna... Știu tot ! De altfel, acesta este un punct delicat și eu sînt un măgar că m-ating de el ; iartă-mă, te rog. Dar, *à propos* de prostie, nu găsești, frățioare, că Praskovia Pavlovna e mai puțin proastă decît s-ar putea crede la prima vedere ? Ce zici ?

— M-da, strecură printre dinți Raskolnikov privind într-o parte, înțelegînd că era mai bine să întretină conversația.

— Nu-i așa ? strigă Razumihin fericit că i s-a răspuns. Dar nici prea deșteaptă nu este, hai ? Un caracter cu totul, cu totul neobișnuit ! Eu, să-ți spun drept, frate, nu înțeleg... zău așa... Are cel puțin patruzeci de ani. Susține însă că ar avea treizeci și șase și are tot dreptul s-o facă. De altfel, îți jur că o judec mai ales cerebral, metafizic, cum s-ar zice, trebuie să-ți spun că s-au legat aici între noi niște relații cu totul neobișnuite ! Nu pricep nimic ! Dar toate acestea sînt fleacuri, cit despre dînsa, văzînd că nu mai ești student, că ți-ai pierdut și hainele și meditațiile, și că o dată ce a murit fiica ei nu mai avea nici un rost să te mai țină ca pe o rudă, s-a speriat ; și cum tu, pe de

altă parte, trăiai în colțul tău, fără să cauți să păstrezi relațiile de mai înainte, i-a venit ideea să te dea afară din casă. Intenția o avusese de mult, dar nu voia să piardă polița aceea. Și apoi, chiar tu ai asigurat-o că are s-o achite maică-ta...

— Asta a fost o ticăloșie din partea mea... Mama numai că nu cerșește... am mințit numai pentru ca să mă țină în casă... și să-mi dea de mâncare, zise tare și răspicat Raskolnikov.

— Da, bine ai făcut. Dar vezi tu, tocmai atunci apare domnul Cebarov, consilier de curte și om de afaceri. Fără dînsul. Pașenka n-ar fi făcut nimic împotriva ta, prea-i sfioasă din fire ; iar omul de afaceri nu-i de fel sfios și în primul rînd, firește, a pus întrebarea : există vreo speranță ca polița să fie plătită ? Răspuns : există, fiindcă există o oarecare mămică, o mamă, care, din cele o sută douăzeci de ruble pensie, mai bine ar muri ea de foame decît să-l lase în încurcătură pe Rodenka al ei, și mai există și o surioară, care pentru frățiorul ei este gata să se vîndă ca roabă. Pe asta s-a bizuit omul nostru... Ce te frămîntă ? Eu, frățioare, am aflat acum tot adevărul despre tine, nu degeaba ți-ai deschis sufletul în fața Pașenkăi pe vremea cînd vă socoteați rude, și acum ți-o spun frățește... Așa-i viața : omul cîstit și cu sufletul sensibil vorbește deschis, iar omul de afaceri ascultă și, la timpul prielnic, se folosește de ce știe. Și dînsa i-a cedat polița aceea, chipurile, contra plată, iar Cebarov a cerut formal achitarea ei, fără să se sfiască de fel. Cînd am prins de veste, am vrut mai întîi, pentru liniștea sufletului meu, să-l scutur nițel și pe dînsul, dar tocmai atunci s-a stabilit armonia între mine și Pașenka, și am pus-o să înnăbușe acțiunea în fașă, garantîndu-i că ai să-i plătești tot. Am garantat pentru tine, auzi, frățioare ? L-am chemat pe Cebarov, i-am virît zece carboave sub nas, i-am luat hîrtia și acum am cîntea să ți-o prezint ; acum ești dator numai pe cuvînt ! Poftim, ia-o ; am și anulat-o, așa cum scrie la carte.

Razumihin puse pe masă polița ; Raskolnikov o privi și se întoarse la perete, fără a scoate un cuvînt. Razumihin rămase nedumerit.

— Văd, frate, zise el peste o clipă, că iar am nimerit prost. Am vrut să te distrez, să te înveselesc cu palavrele mele și mi se pare că n-am reușit decît să-ți tulbur firea.

— Tu erai cel pe care nu-l puteam recunoaște în timp ce deliram ? întrebă Raskolnikov, după un minut de tăcere, fără să întoarcă capul.

— Eu, ba chiar te-au apucat furiile din pricina asta, mai ales atunci cînd l-am adus pe Zametov.

— Pe Zametov ?... Pe secretar ?... Pentru ce ?

Raskolnikov se întoarse brusc și-și pironi ochii asupra lui Razumihin.

— Ce ai ? ... De ce te sperii ? Omul voia să te cunoască ; chiar el și-a exprimat dorința, pentru că i-am vorbit mult despre tine... Altfel de la cine aș fi aflat atîtea despre tine ? Bun băiat, măi frate, un om minunat... în felul lui, firește. Azi sintem prieteni, ne vedem mai în fiecare zi. Căci m-am mutat în cartierul ăsta. Nu ți-am spus ? M-am mutat de curînd. Am fost de două ori împreună cu el la Laviza. Îți mai aduci aminte de ea, la Laviza Ivanovna ?

— Am bătut cîmpii în timp ce deliram ?

— S-ar fi putut, altfel ? Nici nu mai știai pe ce lume ești !

— Și ce am spus ?

— Asta-i acum ! Ce-ai vorbit ? Se știe cîte bazaconii spun oamenii în delir... Și acum, frate, ce să ne pierdem vremea de pomană, hai să ne vedem de treabă.

Razumihin se sculă și puse mina pe șapcă.

— Hai, spune-mi. Ce-am vorbit cînd deliram ?

— Ia te uită, o ține una și bună : ce-am vorbit, ce-am vorbit. Nu cumva ți-e frică să nu fi trădat vreun secret ? Nu te teme, n-ai scăpat nici un cuvînt despre contesă. În schimb, ai tot vorbit despre un bulldog, despre niște cercei și lăntișoare, despre ostrovul Krestovski, despre

nu ştiu care portar, despre Nikodim Fomici, Ilia Petrovici, ajutorul de comisar. Apoi te-a preocupat grozav propriul tău ciorap, grozav te mai interesai de el ! Cereai întruna : daţi-mi ciorapul ! Zametov, el însuşi, a răscolit prin toate ungherele în căutarea ciorapului tău, ba chiar ţi-a dat porcăria aceea cu propriile lui mânuţe, împodobite cu inele şi spălate cu-parfum. Abia atunci te-ai potolit şi o zi şi o noapte ai ținut porcăria asta în mână : nu mai puteam să ţi-o smulgem. Şi acum cred că mai zace undeva pe sub plapumă. Apoi ai cerut să-ţi dăm franjurile tăiate de la pantaloni, şi ce te-ai mai rugat, cu lacrimi în ochi ! Am încercat să te descoasem : ce-i cu franjurile acelea ? Dar n-am putut pricepe nimic... Şi acum, la treabă. Uite aici treizeci şi cinci de ruble : iau din ei zece şi peste vreo două ore am să-ţi prezint socoteala. Între timp, am să-l înştiinţez pe Zosimov, cu toate că şi așa trebuie să vină, că-i trecut de unsprezece. Dumneata, Nastenka, în lipsa mea, să vii cât mai des să vezi ce face, dacă vrea să bea sau poate are nevoie de altceva... Paşenkăi am să-i spun chiar eu îndată tot ce e de trebuinţă. La revedere !

— Auzi dumneata : îi zice Paşenka ! Al naibii şten-gar ! mormăi Nastasia în urma lui ; apoi deschise uşa, trase cu urechea, dar nu se mai putu stăpîni şi fugi jos.

Era prea curioasă să afle ce-i spune stăpînă-si ; se vedea limpede că Razumihin o fermecase de-a binelea şi pe ea.

De îndată ce uşa se trînti după Nastasia, bolnavul aruncă plapuma şi sări ca un nebun din pat. Aşteptase cu o nerăbdare febrilă să-i vadă plecînd pentru ca, în lipsa lor, să se apuce de treabă. Dar ce treabă ? Točmai acum, ca un făcut, uitase despre ce era vorba. „Doamne, spune-mi un singur lucru : ei ştiu sau încă nu ştiu ? Dacă ştiu şi doar se prefac că nu ştiu, mă păsuiesc cît sînt în pat şi apoi cînd m-oi întrema vor intra la mine şi vor spune că ştiu de mult tot şi că doar s-au prefăcut că nu ştiu... Ce voriam să fac ?

Am uitat, am uitat, parcă e un făcut ; am uitat, cu toate că abia acum cîteva clipe ştiam ce trebuie să fac...”

Sta în mijlocul încăperii şi, cuprins de o chinuitoare nedumerire, îşi rotea privirile în jur ; se apropie de uşă, o deschise, trase cu urechea ; nu, altceva trebuia să facă. Apoi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte, se repezi în colţul unde tapetul era rupt, îl cercetă, virî mîna înăuntru, bîjbîi, dar nu, nu era asta ! Se apropie de sobă, o deschise, răscoli cenuşa ; firele tăiate de la pantaloni şi zdrenţele buzunarului rupt zăceau înăuntru, aşa cum le azvîrlise în ziua aceea, prin urmare nu le văzuse nimeni. Apoi îşi aminti de ciorapul despre care tocmai îi vorbise Razumihin. Iată-l pe divan, sub plapumă, dar îl frecase şi-l murdărise într-atîta, încît, fireşte, Zametov nu putuse să observe nimic.

„Zametov ?... secţia !... Pentru ce mă cheamă la secţie ? Unde este citaţia ? Stai... am încurcat : nu mă cheamă acum, m-au chemat atunci ! Şi atunci mi-am cercetat ciorapul, iar acum... acum am fost bolnav. Dar pentru ce a venit Zametov ? Pentru ce l-a adus aici Razumihin ? mormăi el neputincios, aşezîndu-se pe divan. Ce-i asta ? Tot mai stăruie delirul sau totul e aieva ? Pare să fie aieva... Stai, mi-am adus aminte : trebuie să fug ! Să fug cît mai repede, să fug neapărat ! Da... dar încotro ? Unde-mi sînt hainele ? N-am cizme ! Le-au luat ! Le-au ascuns ! Înţeleg ! Paltonul însă l-au uitat aici ! Iată şi banii pe masă, slavă Domnului ! Iată şi poliţa... Am să iau banii şi am să plec, am să închiriez o altă cameră şi aşa au să-mi piardă urma !... Dar biroul de adrese ? Au să mă descopere. Razumihin are să mă găsească. Mai bine să fug de tot... departe... în America, şi să nu-mi mai pese de ei ! Să iau poliţa... are să-mi prindă bine acolo. Ce să mai iau ? Ei mă cred bolnav ! Ei nu ştiu că pot să merg, he-he-he !... Am ghicit după ochii lor că ştiu tot ! Numai să cobor scara ! Dar dacă acolo au pus poliţişti de pază ? Ce-i asta, ceai ? Uite că a mai rămas şi bere, aproape o jumătate de sticlă, şi e rece !“

Apucă sticla în care mai rămăsese un pahar de bere și o bău cu nesaț, dintr-o singură sorbitură, ca și cum ar fi vrut să-și stingă jarul din piept. Dar nu trecu nici un minut și berea i se urcă la cap, apoi un fior rece și plăcut îi străbătu spatele. Se culcă și trase plapuma. Gîndurile bolnave și dezlinate i se învălmășiră și mai tare, apoi îl cuprinse o toropeală ușoară, plăcută. Fericit că găsise un loc mai bun pe pernă, se înveli strîns cu plapuma moale de vată, care luase locul mantalei studentești, rupte, de altădată, oftă și căzu într-un somn adînc, greu, binefăcător.

Se trezi auzind că cineva intrase în odaie. Deschise ochii și-l văzu pe Razumihin, care dăduse ușa de perete și rămăsese nedumerit în prag, neștiind dacă să intre sau să plece ? Raskolnikov se ridică repede pe divan și-l privi fix, ca și cum ar fi încercat să-și aducă aminte ceva.

— A, nu dormi, uite că am sosit și eu ! Nastasia, adu legătura ! strigă Razumihin în jos, pe scară. Acuși am să-ți dau socoteala...

— Cit e ceasul ? întrebă Raskolnikov, uitîndu-se neliniștit în jurul său.

— Ai dormit pe cînte, frate ; s-a înserat, o fi șase. Ai dormit vreo șase ceasuri...

— Doamne ! Ce-i cu mine ? !...

— Și ce-i dacă ai dormit ? Să-ți fie de bine ! Unde te grăbești ? Să nu întirzii la întîlnire ! Timpul e al nostru. Te aștept de trei ore, de două ori am urcat pînă aici, dar tu dormeai. Am fost de două ori la Zosimov : nu-i acasă și pace. Nu-i nimic, are să vină ! Apoi mi-am văzut puțin de trebușoarele mele. Eu m-am mutat azi, m-am mutat cu totul, împreună cu unchiu-meu. Acum am și eu un unchi... Dar să lăsăm astea, la treabă !... Nastenka, adu legătura. Acuși o să vedem noi... Cum te simți, frate ?

— Sînt sănătos tun, nu mai sînt bolnav... Razumihin, ești de mult aici ?

— Nu ți-am spus ? Te aștept de trei ceasuri.

— Nu despre asta e vorba, cînd ai ajuns aici ?

- Când am ajuns aici ?
- De când tot vii pe aici ?
- Păi ți-am spus adineauri, sau nu-ți mai amintești ?

Raskolnikov căzu pe gânduri. Ca prin vis își amintea discuția de mai înainte. Singur nu-și putea aduce aminte și-l privi întrebător pe Razumihin.

— Hm, ai uitat ! zise acesta. Mi s-a părut mie că încă nu ești în apele tale... Acu, după somn, te-ai mai refăcut... Zău, arăți mult mai bine. Bravo ! Hai la treabă ! Acuși ai să-ți aduci aminte de toate. Privește mai bine aici, omule !

Razumihin desfăcu legătura, care deocamdată îl interesa cel mai mult.

— Vezi tu, frățioare, tocmai asta mă frământa mai tare. Pentru că trebuie să facem om din tine. Să o luăm dară de la început : de sus. Vezi șapca asta ? începu el, scoțind din legătură o șapcă destul de drăguță, dar în același timp foarte obișnuită și ieftină. Hai s-o încercăm.

— Mai târziu, altă dată, zise Raskolnikov, dându-i energizat mîna deoparte.

— Ba, frate Rodea, tu să nu mi te opui, mai târziu are să fie prea târziu ; și apoi n-am să închid ochii toată noaptea, fiindcă am cumpărat-o fără să-ți iau măsura, pe ghicite. Perfect ! exclamă el triumfător, încercîndu-i-o, ca de comandă ! Pălăria, dragul meu, este lucrul cel mai important în îmbrăcămîntea noastră, un fel de scrisoare de recomandatie. Tolstiakov, un prieten de al meu, de fiecare dată cînd intră într-un local public, este nevoit să-și scoată capacul din cap, cu toate că ceilalți poartă pălării și șepci. Toată lumea crede că o face din slugărnicie, adevărul este însă că se rușinează de cuibul de pasăre ce-l poartă pe cap ; e foarte rușinos din fire ! Pof-tim, Nastenka, cele două pălării ; acest *palmerston* (Razumihin scoase dintr-un ungher țilindrul diform al lui Raskolnikov, căruia cine știe de ce îi spunea *palmerston*) și acest giuvaer ! Prețuiește-o, Rodea, cam cît crezi că am

dat pe ea ? Nastusiuşka, dumneata ce spui ? se întoarse el spre femeie, văzînd că Raskolnikov nu-i răspunde.

— Îi fi dat şi tu vreo douăzeci de copeici, răspunse Nastasia.

— Proasto, douăzeci de copeici ! strigă Razumihin jig-nit, azi cu douăzeci de copeici nu te-aş putea cumpăra nici măcar pe tine ! Optzeci de copeici. Şi numai pentru că a fost purtată. Ce-i drept, m-am înţeles cu vînzătorul : dacă se rupe, la anu, îţi dă alta gratis, zău ! Şi acum, să trecem la Statele Unite ale Americii, cum le spuneam noi cînd eram în liceu. Te previn, mă mîndresc cu pantalonii ! (şi el desfăcu în faţa lui Raskolnikov o pereche de pantaloni gri de stofă subţire de vară) nici o pată, nici o rosătură şi cit se poate de buni, deşi cam uzaţi, la fel jiletca : la culoare, după cum cere moda. E chiar mai bine că au mai fost purtate : sînt mai moi, mai fine... Vezi tu, Rodea, ca să faci carieră în lume, este suficient, după părerea mea, să te ţii în pas cu sezonul ; dacă n-ai să ceri în ianuarie sparanghel, îţi păstrezi cîteva ruble în buzunar, acelaşi lucru şi în privinţa cumpărăturilor mele. Acum e sezonul de vară şi am făcut cumpărături de vară, fiindcă la toamnă şi așa sezonul va cere un material mai călduros şi va trebui să-ţi arunci hainele... cu atît mai mult, cu cît, pînă atunci, se vor rupe de la sine. Hai, preţaluieste ! Cit fac după părerea ta ? Două ruble şi douăzeci şi cinci de copeici ! Şi ţine minte, le-am luat cu aceeaşi condiţie : îi uzezi pe ăştia, la anul primeşti altă pereche pe dai-boj ! La prăvălia lui Fedeaev nici nu se mai vinde altfel : plăteşti o dată şi-ţi ajunge pentru toată viaţa, pentru că a doua oară nu mai calci pe acolo. Hai acum să trecem la cizme — ce spui, cum sînt ? Se vede să-s purtate, dar două luni tot mai ţin, pentru că sînt lucrate în străinătate şi materialul este de asemenea străin : le-a vîndut săptămîna trecută, la hala de vechituri, secretarul legaţiei engleze ; nu le-a purtat decît şase zile,

dar avea omul mare nevoie de bani. Prețul : o rublă și cincizeci de copeici. E bine ?

— Poate că nu-s pe măsura lui ! se amestecă Nastasia.

— Nu sînt pe măsură ! Dar asta ce-i ? și Razumihin scoase din buzunar cizma lui Raskolnikov, veche, găurită, scorojită, plină de noroi uscat. M-am dus pregătit. După hizenia asta, vînzătorii au dedus adevărata măsură. Toată treaba s-a făcut cu inimă bună. Cît despre rufărie, ne-am înțeles cu gazda. În primul rînd, trei cămăși de pînză, dar cu partea de sus la modă... Și așa : optzeci de copeici șapca, două ruble douăzeci și cinci restul hainelor, asta face trei ruble și cinci copeici ; o rublă și jumătate cizmele, că-s tare bune, face patru ruble cincizeci și cinci de copeici și cinci ruble rufăria, ne-am înțeles *en-gros* așadar : exact nouă ruble cincizeci și cinci de copeici. Poftim patruzeci și cinci de copeici, rest în pitaci de aramă, și așa, dragul meu Rodea, îmbrăcămintea a fost reconstituită pentru că, după părerea mea, paltonul nu numai că mai poate să te servească, dar are chiar un aspect deosebit de distins ; așa e cînd îți comanzi hainele la *Charmeur* ! Cît despre ciorapi și toate celelalte, le las în seama ta ; mai avem douăzeci și cinci de ruble ; în privința Pașenkăi și a chiriei, să nu te neliniștești ; ți-am spus doar că ne bucurăm de un credit nelimitat. Și acum, frățioare, dă-mi voie să te primenesc, că s-ar putea ca boala să zacă acum tocmai în cămașă...

— Lasă ! Nu vreau ! îl respinse Raskolnikov, care ascultase în silă relatarea forțat glumeață cu privire la cumpărarea hainelor...

— Nu se poate, frățioare ! Pentru ce atunci mi-am rupt eu pîngelele ? stăruie Razumihin. Nastasiuška, nu te rușina, dă-mi o mîină de ajutor, uite așa !

Și, cu toată împotrivirea lui Raskolnikov, Razumihin îl primeni. Bolnavul căzu pe pernă și vreo două minute nu scoase o vorbă.

„Cînd au să mă lase în pace ?“ se gîndi el.

— Cu ce bani ai cumpărat toate acestea ? întrebă el în sfârșit, privind peretele.

— Bani ? Asta-i bună ! Păi cu banii tăi. De dimineată a fost pe aici omul lui Vahrușin, ți-a trimis mama banii, ori ai uitat ?

— Acum îmi amintesc... rosti Raskolnikov, după o lungă și ursuză tăcere.

Razumihin se încruntă și-l privi îngrijorat.

Ușa se deschise și intră în odaie un bărbat înalt și trupeș, care îi păru cunoscut lui Raskolnikov.

— Zosimov ! În sfârșit ! strigă Razumihin fericit.

IV

Zosimov era un bărbat de douăzeci și șapte de ani, înalt și gras, cu obrazul buged și palid, bine ras, cu părul blond spălăcit, lins, cu ochelari și un inel mare de aur pe degetul butucănos. Purta un pardesiu larg, bine croit, pantaloni de vară de culoare deschisă ; în general, toate hainele lui erau largi, comode și elegante ; rufăria — ireproșabilă. Lanțul de la ceas — masiv. Vorbea încet, moale și, în același timp, cu un ton sigur, bine studiat ; afectarea, de altfel, tănuțită cu grijă, se făcea simțită la fiecare pas. Toți cei care-l cunoșteau găseau că era un om greu de mistuit, dar că-și cunoștea meseria.

— Am fost de două ori la tine, frate... S-a trezit, vezi ! strigă Razumihin.

— Văd, văd ; și cum ne simțim acum ? întrebă Zosimov pe Raskolnikov, privindu-l țință și așezându-se pe divan la picioarele lui, unde se instală îndată cât se poate de comod.

— Se vaită, urmă Razumihin, l-am primenit adineauri și era cât pe-aci să plîngă.

— Nu-i de mirare ; puteați să mai așteptați cu rufăria, dacă nu avea poftă să se schimbe... Pulsul e bun. Capul tot mai doare încă, hai ?

— Sînt sănătos, sînt sănătos tun ! stăruie cu încăpăținare și enervare Raskolnikov și, zicînd aceste vorbe, se ridică în capul oaselor, fulgerîndu-l cu privirea, dar pe loc recăzu pe pernă și se întoarce cu fața la perete.

Zosimov îl observa atent.

— Foarte bine... merge strună, rosti el moale. A mîncat ceva ?

Razumihin îi spuse ce și cum, și-l întrebă ce putea să-i mai dea de mîncare.

— Poți să-i dai tot ce vrei... supă, ceai... În afară de ciuperci și castraveți, bineînțeles... și nici carne să nu-i dai, și nici... dar e de prisos să mai vorbim... și-l privi cu înțeles pe Razumihin. Anulăm doctoria, anulăm toate celelalte ; am să văd mîine ce mai e de făcut... N-ar fi rău nici azi... ei, da...

— Mîine seară am să-l scot la plimbare în parcul Iusupov ! hotărî Razumihin. Apoi o să intrăm la „Palais de Cristal“.

— Eu nu l-aș zgîlții de loc mîine, sau... poate, puțin... ei, dar asta o să vedem.

— Ce rău îmi pare. Tocmai astăzi îmi sărbătoresc mutarea și stau la doi pași de aici ; m-ar bucura să vină și el. Măcar să stea culcat pe divan în mijlocul nostru ! Tu vii ? îl întrebă Razumihin. Să nu uiți, mi-ai promis.

— Poate ceva mai tirziu. Ce ai organizat acolo ?

— Mai nimic : ceai, votcă, scrumbie. O să fie și plăcintă ; ne adunăm mai mulți prieteni.

— Cine anume ?

— Sînt mai toți de prin partea locului și aproape toți cunoștințe noi, în afară de bătrînul meu unchi, dar și el e nou printre noi, fiindcă a sosit abia ieri la Petersburg cu nu știu ce trebușoare de-ale lui ; ne vedem o dată la cinci ani.

— Cine e ?

— Eh, el și-a făcut veacul prin provincie, ca diriginte de poștă... Acum are o pensioară, șaizeci și cinci de ani, ce să mai vorbim... De altfel, mi-e tare drag. Are să vină Porfiri Petrovici, comisarul, un bun cunosător al legilor. De altfel, tu-l cunoști...

— Mi se pare că și el îți este rudă ?

— De departe ; ce te încrunți ? Știu, v-ați certat într-o zi. Ești în stare să nu vii din pricina lui ?

— Nici nu-mi pasă de el...

— Cu atît mai bine. Au să mai fie niște studenți, un profesor, un funcționar, un muzicant, un ofițer, Zametov...

— Spune-mi, te rog, ce legătură poate fi între tine sau dînsul, Zosimov arată cu capul spre Raskolnikov, și un Zametov oarecare ?

— Of, ce ți-e cu oamenii aceștia superiori ! Principii... auzi dumneata, șezi pe principii ca pe arcuiri ; nici nu îndrăznești să te sucești după cum ți-i voia ; iar eu spun : omul să fie bun, cît despre principii, nici nu vreau să știu de ele. Zametov este un om minunat.

— Da, ia mită.

— Și dacă ia ? nu mă interesează ! Ce-i dacă ia ? strigă deodată Razumihin, enervîndu-se din cale-afară. Parcă eu ți l-am lăudat fiindcă ia mită ? Am spus numai că e bun în felul lui ! Iar dacă ar fi să judecăm lumea sub toate aspectele, cîți oameni cumsecade ar mai rămîne în picioare ? Sînt convins că în acest caz lumea n-ar da pe mine mai mult de o ceapă degerată și încă asta numai în cazul cînd i s-ar oferi și persoana ta pe deasupra !...

— Prea puțin ; eu aș da pentru tine două cepe...

— Iar eu pentru tine n-aș da decît una ! Să mai faci spirite și altă dată ! Zametov e un puști, mai trebuie tras de urechi, și tocmai de aceea e bine să-l atragem și nu să-l respingem. Nu îndrepti niciodată omul respingîndu-l, mai ales cînd e vorba de un băiețandru. Cu un puștan trebuie să te porți de două ori mai cu băgare de seamă.

Eh, voi, încuiaților cu idei progresiste, nu pricepeți nimic ! Nu respectați omul și vă desconsiderați pe voi înșivă... Dacă vrei să știi, apoi noi doi avem și o preocupare comună.

— Aș fi curios să aflu care anume ?

— Tot în legătură cu zugravul, adică cu vopsitorul acela... Îl scoatem noi din bucluc. De altfel, nici n-are să fie greu. Cazul lui este clar, clar de tot ! Noi doar o să-i grăbim eliberarea.

— Care vopsitor ?

— Cum, nu ți-am spus nimic ? Nu ? Ba mi se pare să începusem să-ți povestesc... e în legătură cu asasinarea bătrinei cămătărese, a văduvei arhivarului acela... și a fost arestat un vopsitor...

— Despre acel asasinat am auzit înainte să-mi vorbești tu, și cazul mă interesează... într-o anumită măsură... fiindcă... în sfârșit, am citit în ziare ! Dar despre...

— Au ucis-o și pe Lizaveta ! se amestecă deodată Nastasia, vorbind lui Raskolnikov.

Rămăsese toată vremea în odaie, rezemată de ușă, și ascultase ce se vorbea.

— Pe Lizaveta ? repetă Raskolnikov, abia auzit.

— Pe Lizaveta, precupeața, n-o cunoști ? Venea aici, jos. Ți-a dres o cămașă.

Raskolnikov se întoarse spre perete, alese pe tapetul galben cu florițele albe una mai stingace, cu liniuțe cafenii și începu s-o studieze atent : cite petale are, cum sînt crestate, cite liniuțe sînt ? Simțea că-i amorțesc mîinile și picioarele, parcă nici nu mai erau ale lui, dar nu încerca să facă vreo mișcare, tot privind cu încăpăținare florica.

— Ce-i cu vopsitorul ? întrerupse Zosimov, cu vădită enervare, vorbăria Nastasiei.

Femeia oftă și tăcu.

— Păi l-au înscris și pe el pe lista ucigașilor ! urmă cu însuflețire Razumihin.

— Sînt dovezi ?

— Dovezi ! Pe dracu ! De altfel, îl suspectează pe temeiul unui indiciu, dar acest indiciu nu este un indiciu, și asta trebuie dovedit ! Aceeași poveste ca atunci cînd i-au luat și i-au interogat pe cei doi, cum le zice... da, Koh și Pestreakov. Vai, ce anchetă stupidă ! Chiar dacă ești cu totul străin de chestia asta, dar tot te revoltă ! S-ar putea ca și Pestreakov să vină azi la mine... Dar, Rodea, cunoști și tu povestea, s-a întîmplat în ajunul zilei cînd ai leșinat la secție, tocmai se vorbea despre asta...

Zosimov privi atent la Raskolnikov : acesta nu făcu nici o mișcare.

— Știi ceva, Razumihin ? Mă uit la tine și mă gîndesc : prea te amesteci tu în treburile altora ! spuse Zosimov.

— Ei, și, o să-l scoatem totuși din bucluc strigă Razumihin, izbind cu pumnul în masă. Știi ce mă supără mai cu seamă ? Nu că se înșală, greșeală poate fi iertată ; greșeala poate duce la adevăr. Nu, mă revoltă faptul că oamenii aceștia se înșală și sînt atît de încrezuți încît nu vor să admită că pot greși. Am toată stima pentru Porfiri, dar... Știi ce i-a zăpăcit în primul rînd ? Ușa era închisă, iar atunci cînd au adus portarul — au găsit-o deschisă : prin urmare Koh și Pestreakov au ucis ! Auzi logică !

— Nu te aprinde ; au fost reținuți și atîta tot ; nu se putea altfel... Știi, l-am mai întîlnit pe acest Koh : cumpăra de la bătrînă amanetele nerăscumpărate, știi ?

— Un șnapan ! Cumpăra și polițe. Frumoasă meserie, lua-l-ar dracii, nu-mi pasă de el ! Știi de ce mă înfurii ? Mă revoltă rutina lor învechită, stupidă, anchilozată... și era momentul, în cazul acesta, s-o dea deoparte și să se deschidă un drum nou. Numai folosind datele psihologice se poate da de urma ucigașului. „Avem fapte !” spun ei. Dar faptele nu înseamnă totul ; felul de a le interpreta e cel puțin tot atît de important pentru a reuși să descoperi adevărul !

— Dar tu știi să le interpretezi ?
— Nu se poate să taci când simți, simți în adîncul tău, că ai putea să ajuți să se descopere... Ehe !... Cunoști toate amănuntele ?

— Aștept să aud ce e cu vopsitorul acela.

— Atunci ascultă : exact a treia zi după asasinat, dimineața, pe cînd ei tot îi interogau pe Koh și pe Pestreakov, cu toate că amîndoi au putut să dovedească pas cu pas tot ce au făcut (era limpede ca ziua), a ieșit la iveală un fapt cu totul neașteptat. Un oarecare țaran Dușkin, proprietarul cîrciumii din fața casei în care s-a petrecut crima, se prezintă la secție, aducînd o cutiuță cu niște cercei de aur, și spune o întreagă poveste : „Alaltă-seară, zice, pe înserat, să fi trecut puțin de ora opt (exact ziua și ora ! îți dai seama ?), muncitorul zugrav Mikolai, care a mai fost pe la mine ziua, a venit în fuga mare și mi-a adus cutiuța asta cu cercei de aur și pic-tricele, și mi-a cerut să-i dau două ruble și să i le primesc amanet, iar la întrebarea mea : de unde ai luat-o ? a răspuns că a găsit cutiuța pe trotuar. Eu nu l-am descusut (așa spuné Dușkin), i-am dat o bumașcă (o rublă adică), fiindcă m-am gîndit că dacă n-o amanează la mine, o să se ducă la altul și tot are să bea banii, așa că-i mai bine să fie în mîinile mele, că de : dacă pui bine, ai de unde lua mai tirziu, iar dacă se află ceva sau se zvonește cine știe ce, o înfățizez eu un' se cuvine.“ Firește, minciuni gogonate, fiindcă eu îl cunosc pe acest Dușkin : e cămătar, tînuitor de obiecte furate și, de bunăseamă, nu l-a jefuit pe Mikolai de un obiect de treizeci de ruble cu scopul de a-l „înfățîșa“. S-a speriat, asta e. Dar, la dracu, ascultă mai departe — iată ce-a mai spus acest Dușkin : „Pe mujicul ăsta, adicătelea pe Mikolai Dementiev, îl cunosc de cînd era copil, e de prin părțile noastre, din județul Zaraiski, că și noi tot din gubernia Reazan sîntem. Mikolai nu are darul beției, dar bea și el cînd are cu ce, și știu că a lucrat în casa aceea ca zugrav împreună

cu Mitri, că și Mitri îi tot dintr-un sat cu dînsul. Cum a căpătat bumașca, a schimbat-o pe loc, a băut două țoiuri unul după altul, a luat restul și dus a fost ; pe Mitri nu l-am văzut atuncea cu dînsul. A doua zi, aflai că Aliona Ivanovna și surioara dumneaiei au fost ucise cu toporul, și atunci am intrat la bănuială cu privire la cercei, fiindcă știam că răposata dădea bani pe amanet. M-am dus în casa aceea și i-am descusut pe ai casei, așa ca pentru mine, pe îndelete, iar cea dintîi întrebare mi-a fost dacă Mikolai mai era acolo ? Și mi-a zis Mitri că Mikolai s-a pus pe băutură, că a venit acasă în zori, beat turtă, a stat ca la vreo zece minute și a plecat iar ; de atunci Mitri nu l-a mai văzut și isprăvea lucrarea singur. Lucrau amîndoi pe aceeași scară cu femeile ucise, la etajul doi. Auzind astea toate, n-am spus nimănui nimic (așa zicea Dușkin), dar am căutat să aflu despre crima aceea tot ce am putut, și m-am înapoiat acasă bănuindu-l și mai tare. Azi dimineață pe la orele opt (a treia zi, pricepi tu ?), numai ce văd că vine la mine Mikolai, bine afumat, dar nu beat cît să nu priceapă ce-i spun. Se așeză pe laviță, stă și tace. Afară de el, în circiumă nu era decît un om străin și încă unul, pe care-l cunosc mai bine, și-l lăsasem să doarmă pe laviță. Mai erau și doi băieți de ai noștri. «L-ai văzut pe Mitri ?» zic. «Nu, zice, nu l-am văzut.» «Și nici nu ai fost pe aici ?» «Nu, zice, n-am mai fost de două zile.» «Și unde ai mas noaptea asta ?» «Apoi, zice, la Peski, la cei din Colomna.» «Da cerceii, zic, de unde i-ai luat ?» «I-am găsit pe trotuar.» Și a spus-o așa, nu știu cum, de nu puteai să-l crezi, și fără să mi se uite în față. «Da, zic, ai auzit ce s-a întîmplat în seara aceea și în ceasul acela pe aceeași scară ?» «Nu, zice, n-am auzit nimic.» Îi spun ce și cum, iar el mă asculta cu ochii holbați, și se făcuse alb ca varul la față, și numai ce-l văd că pune mîna pe șapcă și dă să plece. Am vrut să-l opresc pe loc : «Stai, Mikolai, zic, nu vrei să bei ceva ?» și i-am făcut semn cu ochiul, băiatului, să țină ușa, iar eu

am ieșit de după tejghea. Aș ! A țîșnit pe lingă mine, a zbughit-o în stradă și fuga în ulicioară : fugea de îi sfîrîiau călcîiele. De atunci nu m-am îndoit de fel că el e vinovatul, numai el...”

— Firește !... rosti Zosimov.

— Stai ! Ascultă pînă la sfîrșit. Bineînțeles, ai noștri au pornit în goană să-l caute pe Mikolai ; pe Dușkin l-au reținut, au făcut o percheziție, l-au reținut și pe Mitri ; i-au luat la trei păzește și pe cei dn Colomna și acum două zile iată că mi-l aduc și pe Mikolai : puseseză mîna pe el în apropiere de bariera X., la han. Venise acolo, își scosese crucea de argint de la gît și în schimbul ei ceruse un țoi. I-au dat. Ceva mai tîrziu, s-a dus baba să mulgă vaca și vede, prin crăpătură, că Mikolai al nostru a legat cureaua de grindă din șura de alături, s-a suit pe un lemn și dă să-și pună ștreangul de gît ; baba a început să urle ca o smintită și s-a adunat lumea : „Aha, de ăștia-mi ești !” „Duceți-mă, zice, la cutare secție de poliție, vreau să spun tot.” Și mi l-au înfățișat cu onorurile cuvenite la secția respectivă, adică aici, în cartierul nostru. Încep să-l întrebe : „Cine ești”, „ce ești”, „cîți ani ai”, „douăzeci și doi” etc. etc. I-au pus întrebarea : „Cînd ai lucrat cu Mitri, n-ai văzut cumva pe cineva pe scară în ziua de, la ora cutare ?” Și el a răspuns : „Poate să fi trecut careva, dar nu l-am băgat în seamă”. „Nu cumva ai auzit vreun zgomot sau altceva ?” „N-am auzit nimic deosebit”. „Dar tu, Mikolai, ai știut în ziua aceea că văduva cutare și sora ei au fost ucise și jefuite în ziua cutare la ora cutare ?” „Nici n-am știut, nici n-am auzit. Abia a treia zi am aflat de la Afanasi Ivanovici, la cîrciumă.” „Da cerceii de unde i-ai luat ?” „I-am găsit pe trotuar.” „Da a doua zi de ce n-ai venit la lucru cu Mitri ?” „Fiindcă m-am pus pe băutură.” „Unde ?” „Acolo și acolo.” „Da de la Dușkin de ce ai fugit ?” „M-am speriat.” „De ce te-ai speriat ?” „Că mă bagă la răcoare.” „Păi de ce te-ai speriat, dacă nu te simți vinovat cu nimic ?”... Mă crezi

sau nu mă crezi, Zosimov, dar întrebarea i-a fost pusă literalmente în acești termeni, știu precis, că mi-a fost redată exact ! Ce zici ? Ai ?

— Ce vrei, probele totuși există.

— Eu nu-ți vorbesc acum de probe, eu îți spun despre felul cum a fost pusă întrebarea, despre felul în care înțeleg ei firea omenească ! Ei, drace !... Și mi l-au strâns, și mi l-au strâns cu ușa pînă a recunoscut. „N-am găsit cerceii pe trotuar, i-am găsit în locuința pe care o vopseam împreună cu Mitri.“ „Cum i-ai găsit ?“ „Iac-așa. Am vopsit toată ziua aceea cu Mitri, pînă pe la opt, și ne pregăteam să plecăm acasă. Mitri a luat pensula și mi-a dat una peste bot cu vopsea, și pe urmă a luat-o la fugă, iară eu după el. Am fugit și am tot țipat ca un apucat, iar cînd am ajuns din scară în gang am dat, din fugă, peste un portar și niște domni. Ciți erau — nu știu. Portarul m-a suduit și un alt portar de asemenea, apoi a ieșit și muiera portarului și ne-a suduit și ea și ne-a mai ocărit și un domn cu o cucoană, care taman atunci intrau în gang, fiindcă m-am pus cu Mitka de-a curmezișul drumului : eu l-am apucat de păr și l-am trîntit pe jos și îi căram la pumni, iar Mitka, de sub mine, m-a apucat și el de păr și-mi căra la pumni, dar nu cu răutate, ci din joacă, ne hîrjoneam și noi așa. Apoi Mitka a scăpat de sub mine și a fugit în stradă. iar eu după el, dar nu l-am mai putut prinde, și m-am înapoiat în locuință singur, fiindcă trebuia să-mi strîng lucrurile de acolo. Strîngeam și tot așteptam pe Mitri, credeam că se întoarce. La ușa ce dă în săliță, în colț, lingă perete, calc peste o cutiuță. O ridic și văd că-i ceva înfășurat în hîrtie. Scot hîrtia și văd niște cîrligașe mititele, scot cîrligașele acelea și ce să vezi : în cutiuță erau niște cercei...”

— După ușa ? Erau în dosul ușii ? În dosul ușii ? strigă deodată Raskolnikov, privind cu ochi îngroziți și

tulburi la Razumihin și ridicându-se încet în coate, pe divan.

— Da... și ce-i ? Ce-i cu tine ? De ce ai sărit așa ?

Razumihin se ridică și el de la locul lui.

— Nimic ! răspunse cu glas stins Raskolnikov, lăsându-se pe pernă și întorcându-se qîn nou cu fața la perete. Toți trei tăcură un răstimp.

— A ațipit pesemne și o fi tresărit din somn, zise în sfârșit Razumihin, privindu-l întrebător pe Zosimov.

Acesta clătină ușor din cap, în semn că e de altă părere.

— Haide, zi, spuse el, și ce a fost mai departe ?

— Ce să fie ? Cum a văzut cerceii, a uitat și de locuință, și de Mitka, și-a luat șapca și a fugit la Dușkin și, după cum ți-am mai spus, a luat de la el o rublă, mințindu-l că-i găsisse pe trotuar. Cum a luat banii, s-a și pus pe băut. Cît despre asasinat, o ține una și bună : „Nici n-am știut, nici n-am auzit ; abia a treia zi mi s-a spus“. „Atunci de ce nu te-ai prezentat pînă astăzi ?“ „De frică !“ „Și de ce ai vrut să te spînzuri ?“ „De gînduri negre.“ „Ce fel de gînduri negre ?“ „Că au să mă bage la ocnă.“ Asta-i toată povestea. Acu, tu ce crezi, ce au dedus ei din toată istoria asta ?

— Ce să cred, e o prezumție, oricum ar fi ea. Asta-i faptul. Cum ar fi putut să-i dea drumul vopsitorului tău ?

— Păi ei l-au și înseris de-a dreptul în lista ucigașilor ! Ei nu mai au nici o îndoială...

— Stai, ce te aprinzi ? Și cerceii ? Trebuie să recunoști că dacă tocmai în aceeași zi, și cam la aceeași oră cu asasinatul, niște cercei nimeresc din lada bătrînei în miinile lui Mikolai, pesemne că, într-un fel oarecare, au ajuns la el, nu-i așa ? Asta nu-i puțin lucru și trebuie anchetat.

— Cum au nimerit ! Auzi întrebarea : cum au nimerit ! strigă Razumihin, și tu, medic, tu care în primul

rînd ești dator să studiezi omul și ai prilej mai bine ca oricare altul să cunoști firea omului, tocmai tu nu vezi din toate aceste date ce fel de fire are acest Mikolai ? Nu vezi tu dintru început că tot ce a mărturisit la interogatorii este adevărul curat ? I-au nimerit în mîini exact așa cum a spus. A călcat pe cutie și a ridicat-o !

— Adevărul curat ! Dar a recunoscut chiar el că a mințit întîiași dată !

— Ascultă-mă. Ascultă atent : și portarul, și Koh, și Pestreakov, și celălalt portar, și soția primului portar, și tîrgoveața, care tocmai atunci se afla în odăița portarului, și consilierul de curte Kriukov, care în clipa aceea coborîse din trăsură și străbătuse gangul la braț cu o doamnă — toți, adică opt sau zece martori au declarat în unanimitate că Mikolai îl trîntise jos pe Dmitri, și-i căra la pumni, iar celălalt îl trăgea de păr și îi căra și el la pumni. Se tăvăleau amîndoi de-a curmezișul drumului și închideau trecerea ; toată lumea îi înjură, iar ei „ca doi copii mici“ (expresia exactă a martorilor) tabără unul pe celălalt, se bat, țipă și rid, și rid care mai de care, se strîmbă caraghios unul la altul și apoi o iau la fugă pe stradă ca niște copii. Auzi ? Acum bagă de seamă : sus, cadavrele mai erau calde, auzi tu : calde, așa au fost găsite ! Dacă femeile au fost ucise de ei, sau numai de Mikolai, iar lăzile sparte și jefuite, sau dacă numai au fost complici la acest jaf, atunci dă-mi voie să-ți pun o întrebare : corespunde starea lor sufletească, adică țipetele, risetele, hîrjoana de copii din gang, cu topoare, sînge, viclenie criminală, prudentă, jaf ? Au ucis și nu trec nici cinci sau zece minute — așa reiese, fiindcă trupurile mai erau calde — părăsesc cadavrele și locuința larg deschisă și, știind că lumea s-a dus într-acolo, își lasă prada și se bat în drum ca niște copii, rid de se prăpădesc, atrag atenția tuturor, și toate acestea sînt confirmate în unanimitate de zece martori !

— Firește, e cam ciudat ! Pare ceva cu neputință, dar..

— Nu, frate, nu este nici un *dar*, iar dacă cerceii care au ajuns în minile lui Mikolai tocmai în aceeași zi, și la aceeași oră a crimei, reprezintă o importantă probă materială împotriva lui, fapt pe care el totuși îl explică în declarația lui, și prin urmare este o *prezumție discutabilă*, trebuie să luăm în considerație și faptele justificative, cu atât mai mult cu cât acestea sînt *incontestabile*. Dar, judecînd după spiritul dreptului nostru, vor accepta judecătorii noștri, sau vor fi ei în stare să accepte un fapt întemeiat numai pe *imposibilitate psihologică*, pe starea sufletească — ca un argument incontestabil care dă peste cap probele materiale ale acuzării ? Nu, nu vor accepta, nu vor accepta pentru nimic în lume, din pricină că Mikolai a găsit cutiuța și a vrut să se spînzure, fapt „care nu s-ar fi întîmplat dacă omul nu s-ar fi simțit vinovat !“ Iată problema capitală, iată pentru ce-mi ies din fire. Înțelege odată !

— Văd eu că te aprinzi și-ți ieși din fire. Stai, am uitat să te întreb : s-a dovedit că în adevăr cutiuța cu cerceii provenea din lada bătrînei ?

— S-a dovedit, răspunse Razumihin, încruntîndu-se și vorbind în silă parcă. Koh a recunoscut obiectul și a numit pe cel care l-a amanetat, iar individul a dovedit fără putință de tăgadă că obiectul îi aparține.

— Prost. Și acum spune-mi : nu cumva l-a văzut cineva pe Mikolai în timpul cînd Koh și Pestreakov urcau scara, și nu s-ar putea dovedi într-un fel unde se afla ?

— Aici e buba : nu l-a văzut nimeni, răspunse Razumihin cu ciudă, tocmai asta e prost ; nici măcar Koh și Pestreakov nu i-au observat pe cei doi zugravi, în vreme ce urcau sus, cu toate că mărturia lor nu ar avea mare greutate. „Am văzut, spun ei, o locuință deschisă, ne-am dat seama că acolo probabil lucrează cineva dar, trecînd

prin fața ei, n-am dat atenție și nu ne amintim exact dacă în momentul acela muncitorii erau înăuntru sau nu.“

— Hm ! Prin urmare, nu au altă justificare decât că se băteau și rîdeau în hohote. Într-adevăr, este o dovadă serioasă, dar... Dă-mi voie : tu cum îți explici întreaga întîmplare ? Cum îți explici găsirea cerceilor, dacă, într-adevăr, i-a găsit așa după cum spune ?

— Cum îmi explic ? Ce să-mi explic : e clar ! Cel puțin calea care trebuie urmată în anchetarea cazului este clară și dovedită, și tocmai cutiuța o confirmă. Adevărul ucigaș a pierdut acești cercei. În vreme ce Koh și Pestreakov băteau la ușă, ucigașul era sus, închis înăuntru. Koh făcuse prostia să se ducă jos ; atunci ucigașul a tulit-o din locuință și a alergat jos, fiindcă nu avea altă ieșire. Pe scară s-a ascuns de Koh, Pestreakov și portar în apartamentul gol, tocmai în clipa cînd Dmitri și Mikolai se fugăreau pe afară. A stat în dosul ușii în vreme ce portarul și ceilalți urcau sus, a așteptat să se stingă zgomo-tul pașilor și a coborît cît se poate de liniștit, tocmai cînd Dmitri și Mikolai fugiseră în stradă, lumea se împrăștiase și, în gang nu mai rămăsese nimeni. Chiar dacă l-a văzut cineva, nu i-a dat nici o atenție ; cîtă lume nu mișună pe acolo ? Cît despre cutiuță, a scăpat-o din buzunar în timp ce sta ascuns după ușă, și nu a băgat de seamă că a scăpat-o, pentru că atunci avea alte griji mai mari. Cutiuța însă dovedește clar că ucigașul s-a ascuns acolo. Și asta e tot.

— Ingenios ! Nu, frate, e prea ingenios. Asta-i mai ingenios ca toate.

— Dar de ce ? De ce ?

— Fiindcă prea se îmbină toate... se îmbină... se potrivesc ca la teatru.

— Eh ! exclamă Razumihin, dar în clipa aceea ușa se deschise și intră în odaie un nou musafir, pe care nici unul din cei de față nu-l cunoștea.

Era un domn între două vârste, prezentabil, pretențios, cu o fizionomie vicleană și disprețuitoare ; acesta mai întâi se opri în prag rotindu-și în jur privirile a căror expresie de mirare aproape jignitoare nici nu încerca s-o ascundă : „Unde am nimerit ?“ părea el să se întrebe. Cerceta cu neîncredere „cabina de vapor“ a lui Raskolnikov, scundă și strîmtă, afectînd o atitudine speriată, ba chiar de om oarecum ofensat. Cu aceeași mirare își opri privirea asupra lui Raskolnikov, care zăcea dezbrăcat, nespălat, cu părul vilvoi, pe divanul lui mizer și murdar. Raskolnikov, fără să se miște, îl privea și el țintă pe noul venit. Acesta, tot atît de nedumerit, își mută privirea cercetătoare asupra chipului posac, asupra obrazului neras al lui Razumihin, care la rîndul său îl măsura cu privirea obraznic și întrebător, fără a se clinti din loc. Tăcerea încordată stăruia un minut, apoi, după cum era de așteptat, se petrecu o mică schimbare de pantomimă. Dîndu-și seama după unele semne, de altfel destul de vădite, că în această „cabină de vapor“ ifosele lui nu impresionau pe nimeni, domnul se domoli deodată și întrebă politicos, deși tot cam de sus, pe Zosimov, rostind răspicat fiecare silabă :
 — Domnul Rodion Romanici Raskolnikov, student, sau fost student ?

Zosimov se foi pe divan și poate că i-ar fi răspuns, dacă Razumihin, căruia de fapt nu-i fusese pusă întrebarea, nu i-ar fi luat-o înainte :

— Uite-l coalea, pe divan ! Dar dumneata ce vrei ?

Acest familiar „ce vrei ?“ luă piuitul domnului afectat ; făcu chiar o mișcare către cel care vorbea, dar se stăpîni la timp și se întoarse cît mai repede spre Zosimov.

— Acesta-i Raskolnikov ! mormăi Zosimov, arătînd cu capul spre bolnav, apoi căscă de-și strîmbă falca și, ducînd mina alene la buzunarul jiletcii, scoase un ceas

urias de aur, cu capacul bombat, îl deschise, se uită, și tot atât de încet și leneș îl puse la loc în buzunar.

În timpul acesta, Raskolnikov zăcea, tăcut, pe spate și-l privea țintă, stăruitor, deși fără nici o expresie, pe noul venit. De când își luase privirea de la florica de pe tapet, chipul lui, extrem de palid, exprima o nespusă suferință, ca și cum abia ar fi trecut printr-o operație chinuitoare, sau ar fi fost slobozit din niște cazne grele. Dar, încetul cu încetul, domnul care intrase în odaie începu să-i trezească tot mai mult atenția, întâi nedumerire, apoi neîncredere și, în sfârșit, aproape teamă. Iar când Zosimov îl arătă spunînd : „Acesta-i Raskolnikov“, el se ridică deodată, săltîndu-se în coate, se așază în capul oaselor și rosti cu un ton aproape sfidător, deși cu glas slab, întretăiat :

— Da ! Eu sînt Raskolnikov ! Ce doriți ?

Musafirul îl privi cu luare-aminte și rosti cu demnitate :

— Piotr Petrovici Lujin. Sper că numele meu nu vă este cu totul necunoscut.

Dar Raskolnikov, care se așteptase cu totul la altceva, îl privi tăcut și năuc, ca și cum ar fi auzit pentru prima oară de acest nume.

— Cum, e posibil să nu fi primit încă nici o înștiințare ? întrebă Piotr Petrovici, oarecum jignit.

Drept răspuns, Raskolnikov se lăsă încet pe pernă, își puse minile sub cap și-și aținti ochii în tavan. Se vedea pe fața lui Lujin că era încurcat. Zosimov și Razumihin îl priveau cu și mai multă curiozitate, așa că pînă la urmă izbutiră să-l descumpănească cu totul.

— Socoteam, eram sigur... biîgui el, că scrisoarea expediată de mai bine de zece zile, aproape de două săptămîni...

— Ascultă, ce stai în prag ? îl întrerupse deodată Razumihin. Dacă ai ceva de spus, șezi colea ; că nu încăpeți amîndoi, dumneata și cu Nastasia, în ușă. Nastasiușka,

dă-te la o parte, fă-i loc să treacă ! Hai, intră înăuntru, poftim un scaun. Haide, strecoară-te odată !

Razumihin își trase îndărăt scaunul, făcînd puțin loc între masă și genunchi, și așteptă în această poziție incomodă ca musafirul să se „strecoare“ prin strîmtoarea aceea. Propunerea fusese astfel făcută, încît era greu să refuze, și musafirul, poticnindu-se, se grăbi să treacă pînă la scaun și, după ce se așeză, îl privi neliniștit pe Razumihin.

— Nu te sfii, spuse acesta cu glas puternic. Rodea e bolnav de cinci zile, trei zile a delirat, dar acum s-a trezit și chiar a mîncat cu poftă. Cel de colo e medicul lui, l-a examinat chiar acum, iar eu sînt colegul lui Rodka, fost student, și acum îl dădăcesc ; așa că nu trebuie să ții seama de noi și poți să spui ce ai de spus.

— Mulțumesc. Dar prezența mea și convorbirea n-au să-l obosească oare pe bolnav ? îl întreabă Piotr Petrovici pe Zosimov.

— Nu, nu, gingăvi Zosimov. Dimpotrivă, s-ar putea chiar să-l distreze, și căscă din nou.

— O, și-a revenit demult, încă de azi dimineață ! urmă Razumihin, a cărui familiaritate avea un aer de candoare atît de sinceră, încît Piotr Petrovici începu să se simtă nițel mai la îndemînă, poate pentru că acest coate-goale necuviincios apucase să se prezinte ca fost student.

— Măicuța dumneavoastră... începu Lujin.

— Hm ! făcu tare Razumihin și Lujin îl privi întrebător.

— Nu-i nimic, dă-i drumul... i

Lujin ridică din umeri.

— ...Măicuța dumneavoastră, încă pe vremea șederii mele în orașelul dumnealor, începuse să vă scrie o scrisoare. După sosirea mea aici, am lăsat anume să treacă cîteva zile fără să vin pe la dumneavoastră, ca să fiu

sigur că ați fost informat despre toate ; acum însă, spre mirarea mea, văd că...

— Știu, știu ! îl întrerupse Raskolnikov, vădit inciudat și nerăbdător. Dumneata ești ginerică ?... Știu... ajunge !...

Piotr Petrovici se simți profund jignit, dar tăcu. Căuta să priceapă ce însemnau toate acestea. O clipă se așternu tăcerea.

În vremea asta, Raskolnikov, care se întorsese pe jumătate spre dinsul ca să-i răspundă, reîncepu să-l examineze cu cea mai mare atenție, cu o deosebită curiozitate, ca și cum adineauri n-ar fi avut timpul să-l vadă bine, sau ar fi descoperit acum în el, pe neașteptate, ceva nou, care îl uimea ; în acest scop, se săltă chiar puțin pe pernă, sprijinindu-se ca să-l vadă mai bine. Înfățișarea lui Piotr Petrovici avea într-adevăr ceva deosebit, ceva care te izbea de la prima vedere și justifica pe deplin titlul de „ginerică“, ce-i fusese trântit în obraz, fără mânuși. În primul rînd, se vedea clar, prea clar poate, că Piotr Petrovici, în așteptarea logodnicei, se grăbise să folosească cele cîteva zile de ședere în capitală pentru a se ferchezui și a se face cît mai frumos, lucru de altfel destul de nevinovat și de înțeles. Pînă și faptul că-și arăta prea pe față, poate, mulțumirea și încrederea în sine, pricinuite de schimbarea în bine ce se petrecuse în înfățișarea lui, i se putea ierta, dat fiind că Piotr Petrovici se pregătea de însurătoare. Hainele lui, abia scoase de la croitor, erau frumoase și nu li se putea reproșa nimic, afară poate de faptul că erau prea noi și mărturiseau prea deschis un anumit scop. Și țilindrul elegant, nou-nouț, pe care îl mînuia cu atît respect și-l ținea cu o deosebită atenție, mărturisea același lucru ; și mănușile liliachii, veritabile *mănuși Jouvains*, pe care nu le purta, ci le ținea numai de formă în mînă, spuneau același lucru. În îmbrăcămintea lui Piotr Petrovici precumpăneau culorile deschise, tinerești. Avea un surtuc de vară foarte elegant, cafeniu deschis, pantaloni ușori, de culoare deschisă,

jiletcă asortată, rufărie fină, abia cumpărată, și o cravată subțire, de batist, cu dungi roz. Toate îi veneau perfect : chipul lui proaspăt, frumos chiar, nu arăta cei patruzeci și cinci de ani pe care îi avea. Favoriții, aproape negri, îi încadrau obrazul, făcând să reiasă albeața strălucitoare a bărbiei, îngrijit rasă. Iar părul, abia încărunțit, pieptănat și frizat la bărbier, nu-i dădea totuși acel aer caraghios și prostănac de mire neamț, pe care-l au îndeobște bărbații care-și dau capul pe mîna coaforului. Și dacă fizionomia lui, destul de frumoasă și impunătoare, avea într-adevăr ceva neplăcut și respingător, apoi acest lucru era din alte pricini. După ce-l studie în voie pe domnul Lujin, Raskolnikov zîmbi sarcastic, se lăsă pe pernă și-și aținti din nou privirile în bagdadie.

Dar domnul Lujin se stăpîni, părea hotărît să nu dea deocamdată nici o atenție acestor ciudățenii.

— Îmi pare foarte, foarte rău că vă găsesc în această stare, începu el, ca să curme tăcerea. Dacă aș fi știut că sînteți bolnav, aș fi venit mai curînd. Dar, știți, treburile... În legătură cu activitatea mea de avocat, am la senat un proces de mare importanță, fără să mai vorbesc despre acele griji pe care le bănuîți desigur și dumneavoastră. Aștept din clipă în clipă sosirea măicuței și a surioarei dumneavoastră...

Raskolnikov făcu o mișcare, de parcă ar fi vrut să spună ceva ; pe fața lui se citea o oarecare emoție. Piotr Petrovici se întrerupse, așteptă, dar văzînd că Raskolnikov tace, urmă :

— Mda... din clipă în clipă. Le-am găsit și o locuință unde să stea pînă una alta...

— Unde ? întrebă cu voce slabă Raskolnikov.

— Foarte aproape de aici, în casa lui Bakaleev...

— E pe Voznesenski, îl întrerupse Razumihin. Două etaje de camere mobilate ; le ține negustorul Iușin ; am fost pe acolo.

— Da, camere mobilate...

— O porcărie nemaipomenită ; murdărie, putoare, o casă rău famată ; s-au petrecut în ea diverse chestii urite ; dracu ştie cine locuieşte acolo !... Am fost în casa aceea cu ocazia unui scandal. De altfel, odăile sînt destul de ieftine.

— Fiind de puţină vreme în oraş, n-am putut, fireşte, avea atîtea informaţii, obiectă întepat Piotr Petrovici. Sînt două odăiţe cît se poate de curate şi pe urmă nu le-am închiriat decît pentru scurtă vreme... Am şi găsit o locuinţă adevărată, adică viitoarea noastră locuinţă, se întoarce el spre Raskolnikov. O punem la punct acum ; eu, deocamdată, stau tot într-o odăiţă mobilată, la doi paşi de aici, la doamna Lipevehsel, în apartamentul unui tînăr prieten. Andrei Semionici Lebeziatnikov ; chiar el mi-a indicat casa lui Bakaleev...

— Lebeziatnikov ? repetă încet Raskolnikov, încercînd să-şi amintească ceva.

— Da, Andrei Semionici Lebeziatnikov, funcţionar la minister. Îl cunoaşteţi cumva ?

— Da... adică nu. răspunse Raskolnikov.

— Iertaţi-mă, dar aşa am dedus după întrebarea dumneavoastră. I-am fost cîndva tutore... un tînăr foarte simpatic... un om cu idei înaintate... Mă bucur cînd am ocazia să întîlnesc tineret : după tineret poţi judeca ce mai e nou pe lume, şi Piotr Petrovici îşi roti privirile asupra celor de faţă, aşteptînd un semn de aprobare.

— În ce privinţă ? întrebă Razumihin.

— În tot ce este mai serios, cum s-ar zice, în privinţa esenţei tuturor lucrurilor, se grăbi să răspundă Piotr Petrovici aproape fericit. Vedeţi dumneavoastră, eu aproape de zece ani n-am mai fost la Petersburg. Toate aceste noutăţi, reforme, idei ale dumneavoastră au ajuns, fireşte, şi pînă la noi, în provincie ; dar ca să vezi clar şi să cuprinzi totul, trebuie să stai la Petersburg. Eu cred că cele mai multe lucruri noi le poţi afla observînd

tinăra noastră generație. Mărturisesc că mă bucură ne-
spus...

— Ce anume ?

— Întrebarea e vastă. Aș putea să greșesc, dar mi se
pare că tineretul nostru are păreri mai clare, cum s-ar
zice, un spirit mai critic ; și dă dovadă de mai multă
acțiune...

— Așa e, strecură printre dinți Zosimov.

— Te înșeli, nu dă dovadă de nici o acțiune, se legă
numaidecît de cele spuse Razumihin. Puterea de-a acționa
nu pică din cer. Iar noi, de mai bine de două sute de ani,
ne-am dezvățat să mai fim activi... Idei se mai întîlesc
pe ici, pe colo, se întoarse el către Piotr Petrovici. Există și
dorința de a face bine, deși e o dorință copilărească, uneori,
se găsește chiar și cînte, cu toate că ne-au năpădit
fel de fel de escroci, dar : acțiune — ioc ! Acțiunea poartă
cizme.

— Nu sînt de acord cu dumneavoastră, ripostă cu
vădită încîntare Piotr Petrovici. Firește, se pune prea
multă pasiune, se fac greșeli, dar trebuie să fim îngădui-
tori : pasiunea este mărturia entuziasmului pe care îl
trezește un anumit țel, precum și revolta împotriva îm-
prejurărilor vitrege exterioare care împresoară acest țel.
Iar dacă s-a făcut puțin, păi nici timp nu am prea avut.
Fără să mai vorbim de mijloace. Cît despre propria mea
părere, dacă doriți, aș putea să spun că totuși s-a făcut
ceva : idei noi, folositoare, au fost răsbindite de aseme-
nea unele lucrări noi, folositoare, în locul celor romantice
și visătoare de altădată ; literatura capătă o nuanță din
ce în ce mai matură ; multe prejudecăți dăunătoare au
fost luate în rîs și smulse din rădăcină... Într-un cuvînt,
ne-am rupt categoric de trecut și, după părerea mea, asta
înseamnă...

— A început să cînte ! Se recomandă... făcu deodată
Raskolnikov.

— Poftim ? întrebă Piotr Petrovici, care nu auzise bine, dar nu căpătă nici un răspuns.

— Toate acestea sînt adevărate, se grăbi să intervină Zosimov.

— Nu-i așa ? urmă Piotr Petrovici, aruncîndu-i o privire prietenoasă. Trebuie să recunoașteți, urmă el, întorcîndu-se către Razumihin cu o oarecare nuanță de triumf și superioritate în glas (era cît pe aci să adauge : „tinere“) trebuie să recunoașteți că s-a obținut, cum se spune astăzi, un anumit progres și în domeniul științific și în cel al realității economice...

— Banalități !

— Nu sînt banalități ! Dacă, de pildă, pînă mai ieri mi se spunea : „Iubește-ți aproapele“, și-l iubeam, ce ieșea din asta ? urmă Piotr Petrovici, pripindu-se cam prea vădit. Ieșea că-mi rupeam caftanul în două, îl împărțeam cu aproapele meu și amîndoi rămîneam pe jumătate goi, după cum spune proverbul : „Dacă fugi după doi iepuri, nu prinzi nici unul“. Iar știința spune : iubește-te în primul rînd pe tine însuși, căci totul pe lumea asta se bazează pe interesul personal¹. Dacă te iubești numai pe tine, ai să-ți vezi bine de treburile tale și caftanul are să-ți rămînă întreg. Iar realitățile economice adaugă : cu cît se ridică într-o societate mai mulți indivizi înstăriți — adică, cu cît există mai multe caftane întregi — cu atît societatea are temelii mai solide și realizează mai bine scopul comun. Așadar, muncind exclusiv pentru mine, eu tocmai prin aceasta muncesc oarecum pentru toți, și reușesc ca și aproapele meu să capete ceva mai mult decît un caftan rupt ; și asta nu din dărnicia mea personală, izolată, ci ca o consecință a bunăstării generale. Ideea asta este cît se poate de simplă dar, din nefericire, multă vreme i-a trebuit ca să-și

¹ Punînd această reflecție în gura afaceristului și hrăpărețului Lujin, și formulînd-o în spiritul economiştilor vulgari, Dostoievski caută să discrediteze teoria egoismului rațional a lui Cernişevski.

facă loc în mintea omului, să răzbească de sub exaltare și visătorie, deși s-ar părea că nu e nevoie să fii cine știe ce deștept ca să-ți dai seama...

— Iartă-mă, te rog, dar nici eu nu sînt cine știe ce deștept ! îl întrerupse tăios Razumihin. Așa că : hai să sfîrșim discuția. Am deschis-o cu un anumit scop, dar atîta pălăvrăgeală cu care încearcă să se amețească oamenii, toate aceste nesfîrșite banalități, mereu aceleași și aceleași, m-au dezgustat într-atît în ultimii trei ani, încît zău că roșesc nu numai cînd le spun eu, dar chiar atunci cînd le debitează altul în prezența mea. Dumneata, fi-rește, ai vrut să te recomanzi. Te-ai grăbit să arăți ce știi — e scuzabil și nu te condamn. Eu însă n-am vrut decît să aflu cine ești, pentru că, vezi dumneata, în ultima vreme, pe arena publică s-au pripășit atîția profitori de tot soiul, care nu caută decît interesul lor personal, încît mai mult denaturează și strică... Așa că, des-tul ! Și așa ajunge !

— Domnul meu, începui Lujin jignit, însă plin de dem-nitate, nu vreți cumva să spuneți fără înconjur 'cum că și eu...

— O, cum se poate !... S-ar putea să-mi permit ?... Haide, ajunge ! i-o reteză Razumihin și, întorcîndu-se pe loc spre Zosimov, reîncepu discuția de adineauri.

Piotr Petrovici fu destul de inteligent ca să primească această explicație. De altfel, hotărîse în gîndul lui să plece în două minute.

— Sper, că acum, după ce ne-am cunoscut, spuse el lui Raskolnikov, și după ce vă veți întrema, în virtutea împrejurărilor cunoscute de dumneavoastră, prietenia noastră se va întări... Vă doresc multă sănătate...

Raskolnikov nici măcar nu-și întoarse capul. Piotr Pe-trovici se ridică de pe scaun.

— Au fost ucise numai de unul care amanetase ceva ! spunea cu convingere Zosimov.

— Fără nici o discuție ! îi ținea isonul Razumihin. Porfiri nu-și trădează gândurile, dar îi cheamă pe toți la interogator...

— Îi interoghează pe cei care au amanetat ceva ? întrebă tare Raskolnikov.

— Da. Și ?

— Nimic.

— De unde îi ia ? întrebă Zosimov.

— Pe unii i-a numit Koh, numele altora era scris pe hirtia care învelea obiectele, alții au venit singuri când au aflat...

— Ce canalie îndemînatică, cu experiență, trebuie să fie ucigașul ! Ce îndrăzneală ! Cîtă hotărîre !

— Tocmai asta nu-i adevărat ! îl întrerupse Razumihin. Tocmai părerea asta vă încurcă pe toți. Iar eu vă spun că este un om neîndemînatic, fără nici o experiență și care, probabil, este la primul său pas. Dacă presupunem că avem de-a face cu o canalie dibace, calculată, toată povestea devine neverosimilă. Dacă presupunem însă că-i vorba de un ageamiu în materie, atunci vedem că numai întîmplarea l-a scos din bucluc. Și ce nu-i în stare să facă întîmplarea ? Cînd te gîndești că poate, imbecilul nici n-a prevăzut vreo piedică ! Și cum a condus întreaga afacere ? A luat obiecte în valoare de zece-douăzeci de ruble, și-a umplut buzunarele, a răscolit lădița babei, boarfele, iar în scrin, în sertarul de sus, într-o cutie s-au găsit mai bine de o mie cinci sute de ruble bani curați, în afară de obligații ! Nu s-a priceput nici măcar să je-fuiască, nu s-a priceput decît să ucidă ! A fost primul lui pas, și-o spun eu, primul lui pas ; s-a pierdut cu firea ! Și nu l-a salvat calculul, întîmplarea l-a salvat !

— Mi se pare că vorbiți despre asasinarea bătrînei văduve de arhivar, întîmplată acum cîteva zile, se amestecă Piotr Petrovici, vorbind către Zosimov ; se sculase în picioare ținînd în mînă pălăria și mănușile, dar, înainte

de plecare, voia să mai arunce câteva vorbe pline de inteligență.

Era vădit că ținea mult să producă o impresie cât mai bună — vanitatea învinsese prudența.

— Da. Ați auzit ?

— Firește, doar e în vecinătate...

— Cunoașteți amănuntele ?

— N-aș putea spune ; dar pe mine mă interesează mai ales din punct de vedere general, al problemei în sine. Fără să mai vorbesc de faptul că numărul crimelor în clasele inferioare s-a înmulțit considerabil în ultimii cinci ani ; fără să mai vorbesc despre furturile și incendiile care se întâmplă peste tot locul ; ceea ce îmi pare mai ciudat este că, în aceeași măsură, se înmulțesc și crimele săvârșite de elemente din clasele superioare, se înmulțesc, cum s-ar zice, paralel. Ba se aude că un fost student a jefuit poșta la drumul mare ; ba niște oameni, prin poziția lor socială purtători ai ideilor înaintate, falsifică bani ; la Moscova a fost prins un grup întreg de falsificatori ai ultimului împrumut cu ciștiguri, iar printre principalii complici este și un lector de istorie universală ; în altă parte, un secretar de ambasadă, de-al nostru, este ucis peste graniță pentru o chestiune misterioasă de bani... Și dacă acum și această bătrână cămătăreasă a fost ucisă de un om din societatea cultă, fiindcă mușicii nu amanează obiecte de aur... Cum se poate explica această decădere a păturii civilizate a societății noastre ?

— Multe schimbări economice... începutu Zosimov.

— Cum se explică ? se legă de el Razumihin. Tocmai prin cunoscuta noastră lipsă de spirit practic s-ar putea explica.

— Cum asta ?

— Ce a răspuns la Moscova lectorul dumitale la întrebarea : pentru ce a falsificat bancnotele ?... „Toată lumea se îmbogățește folosind diverse mijloace. Și eu am vrut să mă îmbogățesc cât mai repede.“ Nu-mi amintesc

exact cuvintele, dar sensul lor este clar : pe dai-boj, cît mai repede, fără prea multă bătaie de cap ! Ne-am obișnuit să luăm totul de-a gata, să fim duși de mînă, să mîncăm posmagi gata muiați. Iar cînd sună ceasul cel mare, fiecare arată ce poate...

— Bine, dar moralitatea ? Și, cum s-ar zice, legile...

— Ce te supără ? se amestecă pe neașteptate Raskolnikov. A ieșit exact după teoria dumitale !

— Cum după teoria mea ?

— Încearcă să duci pînă la capăt ceea ce ai susținut adineauri și vei ajunge la rezultatul că ai tot dreptul să ucizi...

— Vai de mine !... strigă Lujin.

— Nu, nu este așa ! spuse Zosimov.

Raskolnikov era palid, respira greu, buza de sus îi tresărea.

— Toate au o margine ! urmă cu trufie Lujin. O idee economică nu înseamnă o invitație la crimă, la asasinat, și dacă ar fi să presupunem numai că...

— Este sau nu adevărat că dumneata i-ai spus logodnicei dumitale... îl întrerupse din nou Raskolnikov, cu glasul tremurînd de furie și în care se deslușea dorința de a jigni, este adevărat că i-ai spus, chiar în clipa cînd ți-a primit propunerea, că te bucură mai ales faptul... că este săracă... fiindcă este mai avantajos să-ți iei soția dintr-o casă căzută în mizerie, ca după aceea să o poți domina... și ca binefăcător al ei să-i poți reproșa, cînd vrei, tot binele pe care i l-ai făcut ?...

— Domnul meu ! strigă Lujin enervat și furios, aprinzîndu-se și ieșindu-și din fire. Domnul meu... să denaturați în acest hal ideea ! Iertați-mă, dar trebuie să vă spun că zvonul care v-a ajuns la ureche, sau mai bine zis, care v-a fost adus la cunoștință, nu are nici o umbră de seriozitate și eu... bănuiesc cine a azvîrlit... Într-un cuvînt... această săgeată... într-un cuvînt, chiar mama dumneavoastră... Și fără asta mi-a făcut impresia că, în pofida tuturor

însușirilor sale minunate, ideile ei au o nuanță exaltată și romanțioasă... Și totuși, eram la o mie de verste departe de a presupune că ar putea să înțeleagă și să vă prezinte situația sub o formă atât de denaturată... Și, în sfârșit... în sfârșit...

— Știi ceva ? sări deodată Raskolnikov, ridicându-se într-un cot pe pernă și privindu-l țință, cu ochi scăpărațori. Știi ceva ?

— Ce anume ?

Lujin se opri și așteptă cu un aer jignit și sfidător. Tăcerea ținu câteva clipe.

— Uite ce este, dacă dumneata îți mai permiți vreodată... să spui măcar un cuvânt... despre mama mea... te arunc pe scară...

— Ce-i cu tine ? ! strigă Razumihin.

— Ah, așa stau lucrurile ! Lujin pâli și-și mușcă buza. Ascultați, domnul meu, ce am să vă spun, începu el rar, stăpînindu-se din răspuțeri și gîfîind. Chiar adineauri, de la primul pas pe care l-am făcut în odaia aceasta mi-am dat seama de ura dumneavoastră, dar am rămas anume ca să aflu mai mult. Aș fi putut ierta multe unui om bolnav, unui om care-mi este rudă, dar acum... nu... nu... n-am să pot niciodată să vă...

— Nu sînt bolnav ! strigă Raskolnikov.

— Cu atît mai mult...

— Du-te la dracu !

Dar Lujin părăsea acum încăperea, fără să isprăvească ce avea de spus, strecurîndu-se din nou între masă și scaun ; de data aceasta, Razumihin se sculă să-i facă loc. Fără să privească pe vreunul din ei, fără să-l salute măcar pe Zosimov, care îi tot făcea semne să-l lase pe bolnav în pace, Lujin ieși, ținîndu-și cu grijă pălăria la nivelul umărului în clipa cînd se aplecă să treacă pragul. Pînă și felul în care-și mlădie spinarea cu acest prilej vădea clar că fusese jignit de moarte.

— Dar cum se poate, cum se poate să te porți astfel ? !
întrebă Razumihin, dînd din cap nedumerit.

— Lăsați-mă, lăsați-mă cu toții ! strigă cuprins de mînie Raskolnikov. O să mă lăsați odată în pace, călăilor ? Nu mă tem de voi ! Acum nu mă mai tem de nimeni, de nimeni ! Cărați-vă de aici ! Vreau să rămîn singur, singur, singur !

— Hai să plecăm ! zise Zosimov, făcînd semn lui Razumihin.

— Se poate ? Dar cum să-l lăsăm singur în starea asta !

— Să mergem, insistă doctorul, ieșind din odaie.

Razumihin stătu puțin la gînduri, apoi se repezi pe urmele lui.

— Ar fi fost mai prost dacă nu l-am fi ascultat, zise Zosimov pe scară. Nu trebuie să-l irităm...

— Ce-i cu dînsul ?

— Ei, i-ar trebui un impuls binefăcător, ceva care să-l scoată din gîndurile lui ! Adineauri era în stare... Știi, am impresia că-l roade ceva. O idee fixă, care-l urmărește... De asta mi-e frică pentru el. Îl apasă ceva, negreșit.

— Păi, poate o fi ceva în legătură cu domnul acesta, cu Piotr Petrovici ! Din discuție am înțeles că el se însoară cu sora lui și că Rodea aflase despre aceasta cu puțin înainte de a se îmbolnăvi, dintr-o scrisoare...

— Da, dracu l-a adus tocmai acum ! S-ar putea să fi stricat tot. Dar tu ai observat că este indiferent la toate, tace orice i-ai spune, în afară de un singur lucru care îl scoate din sărite : asasinatul acela...

— Da, da ! îi ținu isonul Razumihin. Am observat cît se poate de bine ! Îl interesează, îl sperie ! L-au speriat în ziua cînd s-a îmbolnăvit, în biroul comisarului de poliție ; a leșinat acolo.

— Ai să-mi povestești amănunțit diseară cum s-au petrecut lucrurile și după aceea am să-ți spun și eu ce

cred. Mă interesează foarte mult ! Am să mai trec peste o jumătate de oră să-l văd... De altfel, n-o să facă congestie...

— Îți mulțumesc ! Eu în vremea asta am să stau la Pașenka și am să-l țin sub observație prin intermediul Nastasiei...

După plecarea lor, Raskolnikov se uită nerăbdător și supărat la Nastasia ; femeia nu se grăbea să plece.

— Vrei un ceai ? îl întreabă dînsa.

— Mai tîrziu ! Acum vreau să dorm ! Lasă-mă...

Cu o mișcare spasmodică se răsuci la perete ; Nastasia ieși din odaie.

VI

Dar de îndată ce rămase singur, Raskolnikov se sculă, închise ușa cu cîrligul, desfăcu legătura de haine adusă adineauri de Razumihin și începu să se îmbrace. Ciudat : o liniște desăvîrșită părea să fi înlocuit starea frenetică de adineauri și frica chinuitoare din ultima vreme. Era cea dintîi clipă de liniște, stranie și neașteptată. Mișcările precise și sigure vedeau o hotărîre puternică. „Astăzi, chiar astăzi !...” șoptea el. Își dădea seama că este foarte slab, dar nemaipomenita încordare sufletească ajunsese la un grad de intensitate care-i dădea acest calm perfect, această putere și încredere în sine ; spera, de altfel, că nu va cădea în stradă. După ce se îmbracă cu hainele noi, se uită la banii care erau pe masă, se gîndi puțin, și-i viri în buzunar. Erau cu totul douăzeci și cinci de ruble. Luă și pitacii de aramă, restul de la cele zece ruble cheltuite de Razumihin pentru haine. Apoi scoase încet cîrligul, ieși din odaie, coborî scara și aruncă o privire pe ușa larg deschisă a bucătăriei : Nastasia era acolo, dar

sta cu spatele la el și, aplecată, sufla în samovar. Nu auzi nimic. Și apoi, cine și-ar fi putut închipui că are să fugă ? Peste o clipă, Raskolnikov se și afla în stradă.

Era opt seara, soarele asfințea. Afară domnea aceeași zăpușeală ; dar el înghiți cu nesaț aerul îmbîcsit de praf, otrăvit de duhurile pestilențiale ale marelui oraș. Capul începu să i se învîrtească ușor ; un fel de energie sălbatică se citea în ochii înfrigurați și pe fața suptă și lividă. Nu știa și nici nu se gîndea unde avea să-și îndrepte pașii ; știa numai că „trebuie să isprăvească totul dintr-o dată, chiar azi, chiar acum ; că altfel nu se mai întoarce acasă fiindcă *nu vrea să trăiască în acest fel*“. Dar cum să isprăvească ? Cu ce să isprăvească ? Nu avea nici cea mai mică idee și nici nu voia să se gîndească. Alunga acest gînd care-l chinuia. Simțea și știa numai că trebuia neapărat ca totul să se schimbe într-un fel sau altul, „oricum“, repeta el, cu o îndîrjire deznădăjduită.

După vechiul lui obicei, se îndreptă spre Sennaia, locul plimbărilor sale de altădată. Dar înainte de a ajunge acolo, zări pe trotuar, în fața unei dughene cu mărunțișuri, un tinăr flașnetar cu părul negru, cîntînd o romanță sentimentală. Acompania cu flașneta pe o fată de vreo cincisprezece ani, care sta înaintea lui, îmbrăcată ca o domnișoară, cu crinolină și mântăluță, cu mănuși și pălărioară de pai împodobită cu o pană roșie ca para focului ; găteliile ei erau vechi și ponosite. Cu o voce dogită de cîntăreață de stradă, dar destul de plăcută și puternică, ea cînta romanța în așteptarea celor două copeici pe care aveau, poate, să i le arunce cei din dugheană. Raskolnikov se opri printre cei doi-trei auditori, ascultă, scoase un pitac și-l puse în mîna fetei. Ea își întrerupse brusc cîntecul la nota cea mai înaltă și mai sentimentală, de parcă l-ar fi tăiat cineva cu cuțitul, strigă scurt flașnetarului : „ajunge“ și amîndoi trecură mai departe, către dugheana următoare.

— Vă place muzica de stradă ? întrebă deodată Raskolnikov pe un cetățean între două vîrste, un trecător care se vîntura pe acolo și se oprise lingă el să asculte flaș-neta. Omul îl privi ursuz și mirat. Mie îmi place gro-zav, urmă Raskolnikov ca și cum ar fi vorbit despre altceva decît despre cîntecele de stradă. Îmi place să aud un glas cîntînd în sunetele flașnetei, pe o seară rece, întunecoasă și umedă de toamnă, neapărat umedă, cînd trecătorii au fețele supte și bolnăvicioase, palide-verzui ; sau — și mai bine — pe lapoviță, cînd ninge drept de tot și nu e vînt — știți ? — și vezi strălucind printre fulgi felinarele cu gaz...

— Nu știu... Mă iertați... bolborosi domnul speriat și de întrebarea și de aerul ciudat al lui Raskolnikov, și trecu pe partea cealaltă a străzii.

Raskolnikov porni drept înainte și ajunse la colțul din Sennaia, unde își avea taraba negustorul cu nevasta care vorbiseră în seara aceea cu Lizaveta ; dar ei lipseau. Recunoscînd locul, Raskolnikov se opri, se uită de jur împrejur și întrebă pe un tînăr cu cămașa roșie, care căsca la intrarea unei fainării :

— E aici un tirgoveț cu nevastă-sa care fac negustorie în colț, da ?

— Aici fac negoț fel de fel de oameni, răspunse flăcăul măsurîndu-l disprețuitor de sus pînă jos.

— Cum îl cheamă ?

— Cum l-au botezat.

— Nu cumva ești și tu din județul Zaraiski ? Din ce gubernie ?

Flăcăul îl privi din nou.

— Noi nu sîntem din gubernie, înălțimea voastră, ci din județ ; de plecat, a plecat frate-meu, eu am rămas acasă, așa că nu știu nimic... Să ne fie cu iertăciune, înălțimea voastră.

— Colo sus este vreun birt ?

— Un tractir, este și biliard, ba se găsesc și *contese*...
Și încă ce mai *contese* !

Raskolnikov străbătu piața. În colțul străzii se înghe-suiau o mulțime de oameni, numai mujici. Se vîrî unde era lume mai multă, uitindu-se la fiecare în față. Nu știa nici el de ce simțea nevoia să intre în vorbă cu toată lumea. Dar mujicii nu-l băgau în seamă și își vedeau de-ale lor, împărțiți în grupuri mici. Raskolnikov stătu, se gîndi puțin și porni la dreapta, pe trotuar, în direcția podului V. Străbătu piața și ajunsese în ulicioară...

I se întimplase de multe ori să treacă prin această ulicioară scurtă, care cotea brusc și care unea Sennaia cu Sadovaia. În ultima vreme se simțea chiar atras spre aceste locuri, mai ales cînd îl apuca uritul, „ca să simtă și mai puternic uritul“. Acum intrase în ulicioară fără vreun gînd anumit. Acolo se afla o casă mare, ocupată în întregime de cîrciumi și alte localuri, unde se putea bea și mînca ; prin ușile acestor stabilimente ieșeau într-una femei ușor îmbrăcate, așa cum fac cînd se duc „prin vecini“, cu capul gol și numai în rochii. Ici-colo, ele se îmbulzeau pe trotuar, mai ales în jurul scărilor care duceau la subsol, unde erau diverse localuri de petrecere. Într-unul din ele domnea o zarvă de răsuna întreaga stradă ; se auzea o chitară și cîntece de veselie. Un grup de femei se îngheșuia la intrare ; unele ședeau pe trepte, altele pe trotuar, altele stăteau de vorbă în picioare. Un soldat beat, cu țigara în gură, se învîrtea de colo-colo, înjurînd în gura mare. Părea că voia să intre undeva, dar uitase unde anume. Doi zdrențăroși se certau între ei ; un altul, beat mort, zăcea de-a curmezișul străzii. Raskolnikov se apropie de un grup mai mare de femei ; vorbeau cu glasuri răgușite și purtau toate rochii de stambă, ghetе din piele de capră, și erau cu capul gol. Unele trecuseră de patruzeci de ani, altele nu împliniseră nici șaptesprezece, aproape toate aveau ochii încercănați.

Cine știe de ce îl atrăgeau cîntecele și toată zarva și gălăgia care domnea acolo, jos... În mijlocul hohotelor de rîs, în zdrăngănit de chitară imbinat cu un glas ce urla în falset un cîntec dezmățat, cineva juca frenetic, bătînd tactul din călcîie. Raskolnikov ascultă atent, posomorît și visător, aplecat spre intrare, privind cu curiozitate de pe trotuar înăuntru.

*Măi vardist, drăguțul meu,
Geaba mă tot bați mereu !...*

Își spărgea pieptul, urlînd, cîntărețul cu vocea subțire. Raskolnikov simțea o mare dorință să audă fiecare cuvînt al cîntecului, ca și cum ar fi putut găsi în aceste cuvinte o dezlegare.

„Să intru ? se gîndi el. Cum rîd ! De beți ce sînt...? Dacă m-aș îmbăta și eu ?“

— Nu intrați, boierule ? îl întrebă una din femei, cu glasul destul de sonor, rămas încă proaspăt.

Era tînără și numai ea din tot grupul nu era respingătoare.

— Ia uite, ce fată drăguță ! răspunse el, îndreptîndu-se de spate și privind-o.

Femeia zîmbi ; complimentul îi făcuse plăcere.

— Și dumneavoastră sînteți foarte drăguț, zise ea.

— Ce jigărit e ! spuse alta cu o voce de bas. Ați ieșit acum din spital ?

— Ian priviți, toate-s fete de general și toate-s cîrne ! o întrerupse un mujic afumat, apropiindu-se cu sumanul descheiat și cu o mutră veselă și mucalită. De-o frumusețe !

— Intră dacă ai venit !

— Intru, frumoaso !

Și omul se năpusti pe scară.

Raskolnikov se depărtă încet.

— Ascultă, boierule ! îl strigă din urmă fata.

— Ce vrei ?

Ea se fistîci.

— Mie, boierule, mi-ar face plăcere oricînd să petrec un ceas cu dumneavoastră, dar acu, dacă sînteți aici, parcă mi-i rușine. Dați-mi șase copeici de băut, iubite cavaler.

Raskolnikov scoase la întîmplare din buzunar trei pitaci.

— Vai, ce boier bun !

— Cum te cheamă ?

— Să întrebați de Duklida.

— Frumos îi șade, zise deodată altă femeie din grup, dînd din cap spre Duklida. Nici nu știu cum se numește asta : să ceri așa, pe gratis. Eu una aș intra în pămînt de rușine...

Raskolnikov o cercetă atent pe cea care vorbea. Era o femeie de vreo treizeci de ani, ciupită de vărsat și plină de vînatăi, cu buza de sus umflată. Își exprimase părerea dojenitoare cu liniște și seriozitate.

„Unde am citit oare, se gîndea Raskolnikov, mergînd mai departe, că un condamnat la moarte, cu un ceas înainte de execuție, spunea, sau se gîndea, că dacă ar fi silit să trăiască undeva la o mare înălțime, pe piscul unei stînci oarecare, pierdută în ocean, pe un loc atît de îngust încît abia i-ar fi încăput picioarele, iar jur-împrejur ar fi numai prăpastii, valuri, întuneric etern, singurătate și furtună, și să rămînă pe spațiul acela de jumătate metru o viață întreagă, o mie de ani, o veșnicie, tot ar fi mai bine decît să moară ! Numai să trăiești, să trăiești, să trăiești ! Oricum ar fi viața — dar să trăiești !... Cît adevăr e în asta, Doamne, cît adevăr ! Cît de ticălos e omul ! Dar și mai ticălos este acela care pentru asta îl numește ticălos“, adăugă el după o clipă.

Ajunse într-o altă stradă. „Aha ! «Palatul de Cristal !» Adineauri Razumihin a pomenit despre «Palatul de Cristal»... Dar ce voiam să fac ? Ah, da, să citesc !... Zosimov spunea că citise în ziare...”

— Ai ziare ? întrebă el, intrînd într-o cîrciumă destul de mare și curată, alcătuită din cîteva săli mici, aproape goale. Doi-trei mușterii beau ceai, iar în odaia din fund, patru oameni beau împreună șampanie. Lui Raskolnikov i se păru că printre ei se află Zametov. Dar nu putu să-l vadă prea bine din pricina distanței.

„Ei, și ? !“ se gîndi el.

— Doriți votcă ? întrebă chelnerul.

— Adu ceai. Și ziare mai vechi, cele de vreo cinci zile încoace, capeti un bacșiș bun.

— Înțeles. Poftim ziarul de azi. Votcă nu doriți ?

Apoi au sosit ceaiul și ziarele vechi. Raskolnikov se așeză și începu să caute. „Izler... Izler... Aztecii... Izler... Bartola... Massimo... Aztecii... Izler¹... ptiu, drace ! A, iată fapte diverse : a căzut de pe scară un tîrgoveț ; s-a curățat din cauza băuturii ; un incendiu în Peski ; un incendiu în Petersburgskaia ; încă unul, tot în Petersburgskaia : încă unul, tot acolo ; Izler, Izler, Izler, Izler... Massimo... Iată...”

Găsi, în sfîrșit, ceea ce căuta și începu să citească ; rîndurile îi jucau în fața ochilor, totuși izbuti să descifreze întreaga „știre“, apoi căută înfrigurat continuarea. În timp ce răsfoia ziarele, miinile i se crispau spasmodic de nerăbdare. Deodată, cineva se așeză alături de el la masă. Ridică ochii și-l văzu pe Zametov, așa cum îl mai văzuse și deunăzi, cu aceleași haine, inele, lăntișoare, cu aceeași cărare în părul negru, cîrlionțat și pomădat, cu jiletca lui de filfizon, cu surtucul cam ponosit și rufăria mototolită. Era vesel, cel puțin zîmbea vesel și blajin. Șampania îi îmbujorase un pic obrazul oacheș.

— Cum ! Aici ? începu el mirat, cu tonul unuia care l-ar cunoaște de cînd lumea. Încă ieri Razumihin îmi

¹ Izler — proprietarul unei grădini de vară. Bartola și Massimo — pitici comedienți, cărora li se făcea reclamă că ar fi ultimii descendenți ai aztecilor.

spunea că tot nu ți-ai revenit. Ciudat ! Te-am vizitat de curînd...

Raskolnikov știuse că Zametov se va apropia de el. Puse ziarele deoparte și se întoarse. Un zîmbet îi juca pe buze și un fel de nerăbdare nervoasă străbătea prin acest zîmbet.

— Știu că ai fost la mine, răspunse el, am auzit. Mi-ai căutat ciorapul... Știi, Razumihin e nebun după dumneata, spune că ați fost împreună la *Laviza Ivanovna*, individă pentru care îi tot făceai semne cu ochiul locotenentului Dinamită și el tot nu pricepea ce vrei, îți amintești ? Cum să nu înțeleagă, doar era un lucru clar... nu-i așa ?

— Mare zurbagiu !

— Cine, Dinamită ?

— Nu, prietenul dumitale, Razumihin...

— Ce bine o duci dumneata, domnule Zametov ; poți să intri fără să plătești în localurile cele mai plăcute. Cine te-a cinstit acum cu șampanie ?

— Păi... am băut și eu... De unde ai scos dumneata că m-au cinstit ?

— Ca onorariu ! Dumneata tragi foloase din toate ! și Raskolnikov se porni pe ris. Nu-i nimic, ești băiat bun, nu-i nimic ! adăugă el, bătîndu-l pe Zametov pe umăr. Doar nu vorbesc din răutate, ci „cu toată dragostea, așa în glumă“ ; vorbesc și eu ca lucrătorul acela al dumitale, cînd îi căra la pumni lui Mitka ; zugarul acela anchetat în cazul bătrînei.

— De unde știi ?

— Ehe, eu poate știu mai multe decît dumneata.

— Ciudat mai ești... Trebuie să fii încă foarte bolnav. Rău ai făcut că ai ieșit din casă...

— Îți par ciudat ?

— Da. Citeai ziare ?

— Da.

— Scrie mult despre incendii.

— Nu, eu n-am citit despre incendii. Raskolnikov îl privi ciudat și același zîmbet ironic îi strîmbă buzele. Nu, n-am citit despre incendii, repetă el, făcîndu-i cu ochiul. Mărturisește, dragă tinere, că mori de curiozitate să afli ce anume citeam ?

— De fel : am întrebat și eu așa într-o doară. Nu e voie ? De ce o tot...

— Ascultă, dumneata ești un om cult, cunoști literatura nu-i așa ?

— Am cinci clase de liceu, răspunse Zametov cu demnitate.

— Cinci clase ? Auzi, ce boboc ! Cu cărare, cu inele, un om bogat. Vai, ce arătos este !

Și Raskolnikov îi rîse nervos drept în nas. Zametov se dădu înapoi, dacă nu jignit, dar foarte mirat.

— Ce ciudat ești ! repetă el foarte serios. Părerea mea este că dumneata mai delirezi încă.

— Delirez ? Glumești, bobocule !... Va să zică sînt ciudat ? Și ești curios ? Nu-i așa ? Ești curios ?

— Foarte.

— Să-ți spun atunci ce citeam ? Ce căutam ? Ia te uită ce maldăr de ziare am comandat ! Asta dă de gîndit, nu ?

— Ei, spune...

— Ești numai ochi și urechi ?

— Numai ochi și urechi ? Cum adică ?

— Am să-ți spun mai pe urmă, iar acum, dragul meu, îți declar... nu, mai degrabă : „mărturisesc“... Nu, nici asta : „eu declar și dumneata înregistrezi“ — așa e bine ! Și așa, declar că citeam, eram curios să citesc... căutam... da, căutam... Raskolnikov închise ochii pe jumătate și așteptă o clipă. Așadar, căutam — în acest scop am venit aici — tot ce scrie despre asasinatul bătrînei văduve de arhivar, rosti el în sfîrșit în șoaptă, apropiindu-și cît mai mult obrazul de cel al lui Zametov.

Zametov îl privea țintă, fără să facă vreo mișcare, fără să-și depărteze obrazul. Ceea ce-i păru ciudat mai târziu lui Zametov e că un minut întreg s-au privit astfel unul pe altul, fără o vorbă, în tăcere.

— Ei și ce dacă citeai despre asasinat ? strigă el deodată, nedumerit și enervat de purtările astea ciudate. Ce-mi pasă mie ? Ce importanță are ? !

— E vorba de bătrîna aceea, urmă Raskolnikov tot în șoaptă, fără să tresară la exclamația lui Zametov. De bătrîna aceea despre care s-a vorbit atunci la birou, îți amintești, cînd am leșinat ? Ei, acum pricepi ?

— Ce-i cu asta ? Ce... „să pricep“ ? întrebă Zametov aproape speriat.

Obrazul grav și nemișcat al lui Raskolnikov își schimbă deodată expresia și același ris nervos de adineauri îl scutură năpraznic, de parcă n-ar fi fost în stare să-l stăpînească. În aceeași clipă își aduse aminte, cu o limpezime extraordinară, de acel moment, dintr-un trecut, apropiat, cînd stătuse după ușa bătrînei, cu toporul în mînă... Zăvorul sălta, Koh și celălalt se certau și încercau să intre cu tot dinadinsul, iar lui îi venise pofta să le strige ceva, să-i injure, să-și bată joc de ei, să-i zădărească și să rîdă, să rîdă, să rîdă cu hohote !

— Ești sau nebun sau... începu Zametov și se opri deodată sub imperiul unui gînd ce-i fulgerase pe neașteptate prin minte.

— Sau ? Sau ce ? Haide spune ! Spune !

— Nimic ! se oțări Zametov. Toate astea-s fleacuri !

Tăcură amîndoi. După accesul neașteptat de ris bolnavicios, Raskolnikov se întunecă deodată și căzu pe gînduri. Își sprijini coatele pe masă și-și lăsă capul în palme. Părea că uitase cu desăvîrșire de Zametov. Tăcerea ținu destul de mult.

— De ce nu-ți bei ceaiul ? Are să se răcească, zise Zametov.

— Cum ? Ceaiul ?... Da, poate...

Raskolnikov sorbi din pahar, puse în gură o bucată de pâine și deodată, uitându-se la Zametov, își aduse aminte de toate, și parcă se scutură, iar obrazul lui își reluă expresia ironică de mai înainte. Astfel continuă să-și bea ceaiul.

— Multe escrocherii se fac astăzi, zise Zametov. Nu de mult am citit în *Moskovskie vedomosti*¹ că la Moscova a fost prinsă o bandă de falsificatori de bani. O asociație întreagă falsifica bancnote.

— O, asta s-a întâmplat de mult ! Am citit încă acum mai bine de o lună, răspunse liniștit Raskolnikov. Și, după părerea dumitale, aceștia sînt escroci ? întrebă el zîbind.

— Cum, nu sînt escroci ?

— Aceștia ? Niște copii cu caș la gură, nicidecum escroci. Auzi dumneata, să se adune cincizeci de oameni pentru atîta lucru. Se poate ? Și trei sînt prea mulți, și încă trei care să fie mai siguri unul de altul decît de ei înșiși ! Altfel, ajunge ca unul să scoată o vorbă la beție și se duce totul de ripă ! Boboci cu caș la gură ! Au trimis niște oameni nepricepuți să schimbe bancnotele la bancă ; o treabă ca asta s-o încredințezi primului venit ! Dar să zicem că ar fi reușit să facă treabă și cu acești boboci, să zicem că ar fi schimbat bancnotele false și s-ar fi ales fiecare cu cîte un milion ; și după aceea ? O viață întreagă fiecare să depindă de ceilalți, o viață întreagă ! Mai bine te spînzuri ! Ei însă nici măcar să schimbe hîrțile la bancă nu s-au priceput : s-a dus unul, a luat cinci mii și îi tremurau mîinile. A numărat patru mii, iar a cincea a luat-o așa, pe încredere, ca s-o pună mai repede în buzunar și s-o șteargă. Și firește că a trezit

¹ *Buletinul Moscovei* — unul din cele mai vechi ziare ruse, editat mai întîi (1756) de Universitatea din Moscova. După 1861 devine organ monarhist și naționalist iar începînd din 1905 — unul din principalele organe ale organizațiilor ultrareacționare cunoscute sub denumirea de *Sutele negre*.

bănuială ! Totul s-a dus pe copcă din pricina unui singur prost ! Se poate ?

— Să-i tremure mâinile ? spuse Zametov. E de înțeles și chiar firesc. Găsesc că asta i se poate întâmpla oricui. Se întâmplă să-ți pierzi cumpătul.

— Pentru atita lucru ?

— Dumneata nu ți l-ai fi pierdut ? Nu ? Ba eu n-aș fi putut ! Pentru o sută de ruble recompensă să treci printr-asa spaimă ! Să te duci cu bancnota falsă, și unde ?... La bancă, la funcționarii care-s mîncați de-alde astea ! Nu, eu unul m-aș fi fisticit. Dar dumneata nu te-ai fi fisticit ?

Raskolnikov simți deodată dorința să-i „dea cu tifla“. Din cînd în cînd îl treceau fiori.

— Eu aș fi făcut altfel, începu el pe departe. Eu uite cum aș fi făcut : aș fi numărat prima mie de vreo patru ori, de la cap la coadă și de la coadă la cap, aș fi cercețat fiecare bancnotă și m-aș fi apucat de a doua mie ; aș fi numărat-o cam pînă la mijloc, aș fi scos vreo hîrtie de cincizeci de ruble, m-aș fi uitat la ea în lumină, aș fi sucit-o și răsucit-o, iar m-aș fi uitat în lumină să văd dacă nu cumva e falsă... „Mă tem, aș fi zis, o rudă de a mea, acum cîteva zile, a pierdut așa douăzeci și cinci de ruble.“ Ba aș mai fi născocit și o poveste. Iar cînd m-aș fi apucat de a treia mie — nu — aș fi zis : „Stai, mi se pare că am greșit pe cînd număram mia ailaltă, n-am numărat bine a șaptea sută, mă cam îndoiesc“ și aș fi lăsat a treia mie și iarăși m-aș fi apucat de a doua și tot așa cu cele cinci mii. După ce aș fi isprăvit, aș fi scos din ultima mie o hîrtie și iar m-aș fi uitat în lumină și iar m-aș fi îndoit. „Schimbați-mi-o pe asta, vă rog.“ L-aș fi băgat în sudori pe funcționarul acela, l-aș fi făcut să nu mai știe cum să scape de mine ! Aș fi isprăvit, în sfîrșit, m-aș fi întors să plec și cînd aș fi ajuns la ușă : „Scuzați !“ și iar m-aș fi apropiat de ghișeu, ca să întreb nu mai știu ce, să cer vreo lămurire... Așa aș fi făcut !

— Uf, ce lucruri îngrozitoare spui ! zise Zametov rîzînd. Toate astea-s vorbe goale, la o adică, te-ai poticni și dumneata, cu siguranță. În cazuri de astea nu numai dumneata și cu mine, dar nici un om încercat în alde astea, trecut prin ciur și prin dirmon, nu poate garanta pentru el. Dar stai, ce să umblăm așa departe, uite un exemplu : în cartierul nostru a fost asasinată o bătrînă. Ucigașul trebuie să fie un om îndrăzneț, a cutezat s-o facă în plină zi, cu toate riscurile, e o minune că a scăpat neprins ! Și totuși, și lui i-au tremurat mîinile : n-a știut să jefuiască, și-a pierdut capul ; se vede limpede din fapt...

Raskolnikov păru jignit.

— Se vede ! Încercați de puneți mîna pe el acum ! strigă el, ațîțindu-l cu răutate pe Zametov.

— Au să pună mîna pe el, nu te teme.

— Cine ? Dumneata ? Degeaba te ostenești ! La dumneavoastră totul se rezumă la asta : să aflați omul care cheltuiește deodată prea mulți bani. Unul care n-a avut nici un sfanț și deodată începe să cheltuiască, și deci el este ucigașul ! Astfel că orice copil vă poate duce de nas dacă vrea !

— Vezi că ei toți procedează așa, răspunse Zametov. Omoară cu multă chibzuință, își riscă viața, apoi se duc la cîrciumă și acolo se dau de gol. De cele mai multe ori, cheltuielile îi trădează, și sînt prinși. Nu toți sînt atît de șmecheri ca dumneata. Dumneata nu te-ai fi dus la cîrciumă, bineînțeles !

Raskolnikov se încruntă și-l privi țintă.

— Mi se pare că ai prins gust și ai vrea să afli cum aș fi procedat eu și în acest caz ? întrebă el fără chef.

— Aș vrea, răspunse hotărît Zametov. Îl privea și vorbea parcă prea serios.

— Ții mult să știi ?

— Foarte mult.

— Bine. Eu uite cum aş fi făcut... începu Raskolnikov, apropiindu-şi din nou obrazul de obrazul lui Zametov şi privindu-l ţintă în ochi, făcându-l să se înfioare. Şi, coborîndu-şi glasul pînă la şoaptă, urmă : Uite cum aş fi procedat — aş fi luat banii, lucrurile şi, ieşind de acolo, fără să zăbovesc o clipă, m-aş fi dus undeva departe într-un loc părăsit, împrejmuît de garduri, unde nu umblă aproape nimeni, într-o grădină de zarzavat, sau altceva de felul ăsta. Aş fi ochit dinainte, în curtea aceea, vreun pietroi de vreo cincisprezece-douăzeci de kilograme, într-un colţ oarecare, lingă gard, vreun bolovan care zace acolo poate de cînd s-a ridicat casa ; aş fi săltat pietroiul acela — dedesubt trebuie să fie o adîncitură — şi aş fi pus toate lucrurile şi banii în adîncitura aceea. După aceea, aş fi aşezat pietroiul deasupra la locul lui, exact cum stătuse mai înainte, ba aş mai fi bătătorit şi pămîntul cu piciorul de jur-împrejur, şi m-aş fi cărat. Un an-doi, poate chiar trei, nu m-aş fi atins de nimic... şi — poftim acum de caută ucigaşul ! A fost, dar s-a mistuit.

— Eşti nebun, zise Zametov, vorbind, nu se ştie de ce, de asemenea în şoaptă şi depărtîndu-se de Raskolnikov.

Ochii acestuia scînteiară ; pălise grozav ; buza de sus îi tresări şi începu să-i tremure. Se aplecă cît putu mai tare spre Zametov şi începu să-şi mişte buzele fără să rostească vreun cuvînt ; asta timp de vreo jumătate de minut. Ştia ce face, dar nu se putea stăpîni. Cuvîntul grozav, ca şi atunci zăvorul uşii, îi tremura pe buze : acuşi are să-i scape ; numai să-l lase, numai să-i dea drumul !

— Dar dacă eu sînt acela care a ucis-o pe bătrîna şi pe Lizaveta ? întrebă el deodată şi se dezmeticî.

Zametov îl privi buimac. Obrazul i se făcuse alb ca faţa de masă. Gura i se strîmbă într-un rînjel.

— S-ar putea ? rosti el abia auzit.

Raskolnikov îl privi furios.

— Mărturisește : erai gata s-o crezi ? Nu-i așa ? Nu-i așa ?

— De loc ! Acum mai puțin ca oricînd n-aș crede una ca asta ! se grăbi să răspundă Zametov.

— Te-am prins ! În sfîrșit, am prins bobocul. Prin urmare ai crezut înainte, dacă acum „mai puțin ca oricînd n-ai crede una ca asta ?“

— Nu, nu, de loc ! exclamă Zametov, vădit tulburat. Dumneata ai încercat să mă sperii, ca să mă aduci la asta !

— Prin urmare nu crezi ? Atunci despre ce ați vorbit cînd am plecat data trecută de la secție ? De ce m-a interogată locotenentul Dinamită cînd m-am trezit din leșin ? Hei, tu, strigă el chelnerul, sculindu-se și luîndu-și șapca, cît am de plată ?

— Treizeci de copeici cu totul, răspunse acesta, venind în grabă.

— Poftim încă douăzeci bacșiș. Ia te uită ce de bani ! zise el, întinzîndu-i lui Zametov mîna tremurîndă, plină cu bani. Uite : roșii, albastre, douăzeci și cinci de ruble. De unde ? De unde haine noi ? Doar știi și dumneata că n-am avut o lețcaie ! Doar ai și interogată-o, de bună seamă, pe gazda mea... Haide, ajunge ! *Assez causé*¹, la o revedere... mai plăcută !...

Ieși, tremurînd bolnăvicios, sub imperiul unei senzații nu lipsită de o stranie voluptate, însă posomorît, istovit. Obrazul îi era crispat ca după o criză de nervi. Se simțea tot mai obosit. Forțele îi creșteau numai sub imboldul unei excitații vii și slăbeau tot atît de iute, pe măsură ce slăbea excitația.

Rămas singur, Zametov șezu multă vreme nemișcat, adîncit în gînduri. Raskolnikov îi răsturnase pe neașteptate toate ideile ce și le făcuse asupra unui anumit punct, și era nedumerit.

¹ Ajunge atîta vorbă (fr.).

„Ilia Petrovici este un idiot“, își spuse el hotărît.

Iar Raskolnikov, în clipa cînd deschise ușa care da în stradă, se ciocni de Razumihin. Abia la un pas unul de altul se văzuseră, și erau cît pe ce să se lovească cap în cap. Cîteva clipe se măsurară din ochi. Razumihin era uluit. Apoi furia, o adevărată furie, scăpără amenințător în ochii lui.

— Aha, aici erai ! strigă el cît îl ținea gura. Ai fugit din pat ! Și eu l-am căutat pînă și sub divan ! Ne-am urcat cu toții în pod ! Cît pe aci s-o iau la bătaie pe Nastasia din pricina ta... Și dumnealui, poftim unde-și face veacul ! Rodka ! Ce înseamnă asta ? Să-mi spui tot adevărul ! Mărturisește. Auzi ?

— Asta înseamnă că-s sătul de voi pînă peste cap, și că vreau să rămîn singur, răspunse calm Raskolnikov.

— Singur ? Cînd abia te ții pe picioare, cînd ești alb la față ca varul și gîfii ! Idiotule !... Ce ai făcut la „Palatul de Cristal“ ? Mărturisește, mărturisește chiar acum !

— Lasă-mă în pace ! zise Raskolnikov și vru să treacă înainte.

Asta îl scoase din sărite pe Razumihin, care-l apucă cu putere de umăr.

— Să te las în pace ? Îndrăznești să spui să te las în pace ? Știi ce am să fac cu tine ? Am să te iau pe sus, am să te leg burduf și am să te duc la subsuoară acasă, unde am să te încui !

— Ascultă, Razumihin, începu Raskolnikov încet și, în aparență, foarte calm, tu nu vezi că n-am nevoie de binefacerile tale ? Ce plăcere ai să faci pe binefăcătorul față de oamenii care... cărora puțin le pasă de binefacerile tale ? Față de oameni, în sfîrșit, cărora le vine greu să suporte binefacerile altuia ? Pentru ce, spune, pentru ce m-ai descoperit la începutul bolii ? Poate că eram fericit să mor... Nu ți-am arătat destul de limpede astăzi că mă chinuiești, că... m-am săturat de tine ? Ce plăcere să chinuiești oamenii ! Te asigur că toate acestea îmie-

dică serios întremarea mea, pentru că mă enervează într-una. Zosimov a plecat adineauri ca să nu mă enerveze. Lasă-mă și tu, pentru numele lui Dumnezeu ! Și apoi, ce drept ai să mă reții cu forța ? Nu vezi că sînt pe deplin conștient și că nu mai delirez ? Învăță-mă cum, cum să te conving să nu te mai ții de mine și să mă scutești de binefacerile tale ? Sînt un nerecunoscător ? Fie ! Sînt un ticălos ? Nu-mi pasă, dar lăsați-mă în pace, lăsați-mă în pace cu toții, pentru Dumnezeu ! Lăsați-mă în pace !

Începuse liniștit, savurînd dinainte plăcerea ce i-o va da otrava pe care se pregătea s-o picure în vorbe, și isprăvisese plin de minie, gîfiind ca atunci cînd îl dăduse afară pe Lujin.

Razumihin rămase nemișcat, se gîndi puțin, și-i dădu drumul.

— Du-te dracului, dacă-i așa ! zise el încet, aproape meditativ. Stai ! zbieră el pe neașteptate, cînd Raskolnikov se urni din loc. Ascultă ce am să-ți spun ! Îți declar că sînteți cu toții niște palavragii și niște fanfaroni ! Cum aveți o suferință, cît de mică, o clociți ca găina oul ! Pînă și în suferință nu faceți altceva decît să-i plagiati pe alții. Nici urmă de viață, de independență ! Sînteți făcuți din alifie de spermanțet și în vinele voastre curge bragă, nu sînge ! Nu vă cred pe nici unul ! Tot ce căutați, în orice împrejurare v-ați afla, este să n-aveți nimic omenesc ! Sta-a-ai ! stigă el și mai minios, văzînd că Raskolnikov dă iarăși să plece. Ascultă pînă la capăt ! Tu știi că astăzi se adună lumea la mine ca să sărbătorim mutarea. S-ar putea să fi și sosit o parte, dar l-am lăsat pe unchiul meu să primească musafirii, am trecut adineauri pe acasă. Și dacă n-ai fi un idiot, un idiot banal, un idiot fără pereche, dacă n-ai fi o copie după original... Vezi, Rodca, recunosc că ești băiat deștept, dar ești și idiot totodată ! Și așa, dacă n-ai fi idiot, ai veni la mine astă-seară, să stai cu noi, în loc să-ți rupi pingecele pe

drumuri. Dacă ai ieșit din casă, ai ieșit, și nu mai avem ce face ! Ți-aș da un fotoliu moale, are gazda mea... Ceai, societate plăcută... Dacă nu, te-aș culca pe sofa, și tot ai sta în mijlocul nostru... Are să vină Zosimov. Vrei ?

— Nu.

— Te înșeli ! exclamă nerăbdător Razumihin. De unde știi ? Poți să răspunzi de tine ? Și apoi, tu nici nu știi ce faci acum... Și mie mi s-a întâmplat de o mie de ori să o rup cu oamenii, și, după ce am fugit de ei, am venit iarăși înapoi... Ți-e rușine, și vii înapoi ! Așa că ține minte : casa lui Pocinkov, etajul trei...

— Păi dacă mergi tot așa, domnule Razumihin, numai pentru plăcerea de a face pe binefăcătorul, ai să ajungi să te și bată oamenii.

— Pe cine să bată ? Numai să îndrăznească cineva că-i și sucesc gîtul ! Casa lui Pocinkov, numărul patruzeci și șapte, locuința funcționarului Babușkin...

— N-am să vin, Razumihin !

Raskolnikov se întoarce și plecă.

— Pun rămășag că ai să vii ! îi strigă din urmă Razumihin. Altfel... altfel nici nu vreau să te mai cunosc ! Stai, hei ! Zametov e aici ?

— Este.

— L-ai văzut ?

— L-am văzut.

— I-ai vorbit ?

— I-am vorbit.

— Despre ce ? Bine, lua-te-ar dracu să te ia, nu spune dacă nu vrei. Casa lui Pocinkov, patruzeci și șapte, locuința lui Babușkin, să nu uiți !

Raskolnikov ajunse în Sadovaia și coti după colț. Razumihin se uita după el, dus pe gînduri. Apoi, ridicînd din umeri, intră în local, dar se opri pe la mijlocul scării.

„La dracu ! își spuse el aproape cu glas tare. Vorbește ca și cînd ar fi în toate mințile și totuși... Dar ce idiot sînt ! Parcă nebunii nu vorbesc logic ? Și Zosimov,

pare-mi-se, tocmai de așa ceva se teme ! Se lovi cu degetul peste frunte. Dar dacă... pot eu să-l las singur tocmai acum ? Dacă se aruncă în apă... Uf, ce greșeală am făcut ! Nu, așa nu se poate !" Alergă înapoi să-l ajungă pe Raskolnikov, dar acesta parcă intrase în pământ. Razumihin scuipă de necaz și se înapoie iute la „Palatul de Cristal“, să-l descoasă cât mai repede pe Zametov.

Raskolnikov se duse de-a dreptul la podul N-ski, se opri pe la mijlocul lui, sprijinindu-se cu amîndouă coatele de parapet, și privi în lungul apei. După ce se despărțise de Razumihin, se simțise atît de slab, că abia putuse să ajungă acolo, pe pod. Îi venea să se așeze, sau să se culce undeva în stradă. Aplecat peste parapet, urmări mecanic ultima licărire trandafirie a asfințitului, șirul de case tot mai întunecate în amurgul ce se lăsa pe nesimțite, un geam depărtat, undeva la mansardă, pe partea stîngă a cheiului incendiat o clipă de ultima rază de soare, apa neagră a canalului, da, tocmai apa o privea cu o atenție deosebită. Apoi, cercuri roșii prinseră a i se roti în fața ochilor, casele se clătinară, trecătorii, cheiurile, echipajele, totul în jur începu să joace. Tresări, salvat poate din leșin de o apariție stupidă și hidoasă. Simți că cineva se oprește alături, în dreapta lui ; privi și văzu o femeie înaltă, cu basma pe cap, cu obrazul galben, prelung, scofilit și ochi roșii, căzuți în orbite. Îl privea drept în față, probabil fără să-l vadă, fără să deslușească ce se petrece în jurul ei. Apoi se sprijini cu mîna dreaptă de parapet, ridică piciorul drept și-l trecu peste grilaj ; făcu același lucru cu piciorul stîng și se aruncă în canal. Apa murdară se desfăcu, înghițindu-și victima, dar, în clipa următoare, înecata se ridică la suprafață și pluti încet la vale, dusă de curent cu capul și picioarele în apă, cu spatele în sus, cu fusta ridicată și umflată dasupra apei, ca o pernă.

— S-a înecat ! S-a înecat ! țipau zeci de glasuri ; lumea venea de pretutindeni, cele două cheiuri se umpleau

de spectatori ; pe pod, în jurul lui Raskolnikov, se înghesuiau oamenii, împingându-l și lipindu-l de parapet.

— Doamne, e Afrosiniuşka noastră ! se văieta alături un glas de femeie. Oameni buni, salvați-o ! Scoateți-o, dragii mei !

— Barcă ! Aduceți o barcă ! striga mulțimea.

Dar nu mai era nevoie de barcă : sergentul de stradă coborise în fugă treptele care duceau spre canal, își lepădase mantaua, cizmele și se aruncase în apă. N-avea mare lucru de făcut, curentul o ducea pe înecată la doi pași de trepte, o apucă de haine cu mâna dreaptă, cu stînga se agăță de parul ce i-l întindea un camarad și înecata fu scoasă la mal. O culcară pe treptele de granit. Ea se dezmetici repede, se așeză și începu să strănute și să pufăie, ștergîndu-și fără nici un rost rochia udă cu mîinile. Nu vorbea.

— A năucit-o băutura, maică, a năucit-o de tot, se văita același glas de femeie, de data asta alături de Afrosiniuşka. Deunăzi a vrut să se spînzure — am scos-o din laț. Acum m-am dus la băcănie și am lăsat fetișcana să vadă de ea și ian te uită ce păcat ! Îi orășancă de-ale noastre, maică, șade lingă noi, a doua casă din colț, iac-aici...

Lumea se împrăștia, sergenții de stradă își mai făceau de lucru cu înecata, cineva pomenise despre secție... Raskolnikov urmărea scena cu o senzație ciudată de nepăsare și răceală. Simți că i se face greață. „Nu, e dezgustător... apa... nu face...” mormăi el printre dinți. „N-are să iasă nimic, adăugă el, n-am ce aștepta... Secție ?... De ce Zametov nu este la secție ? Secția e deschisă la ora zece...” Se întoarse cu spatele la balustradă și-și roti privirile înapoi.

„Ei și ! Poate n-ar fi rău !” hotărî el, urnindu-se din loc și pornind în spre secție. Inima îi era pustie și surdă la toate. Nu voia să se gîndească. Nu mai simțea nici

durere, nu mai avea nici urmă din energia de adineauri, cînd plecase de acasă hotărît „să sfîrșească cu toate !” O apatie totală le luase locul.

„Și asta ar fi o ieșire, se gîdea el mergînd încet, apatic, pe cheiul canalului. Oricum, toate ar lua sfîrșit, pentru că așa vreau eu... Dar este oare într-adevăr o ieșire ? A, ce-mi pasă ! Voi avea și eu un metru de spațiu, he-he ! Dar ce sfîrșit ! Să fie într-adevăr, sfîrșitul ? Am să mărturisesc sau n-am să mărturisesc ? Eh... drace ! Sînt obosit de nu mai pot, aș vrea să mă culc, sau să mă așez undeva cît mai repede ! Ce este mai rușinos, este tîmpenia lucrului ! Dar nu-mi pasă ! Doamne, cîte prostii îmi trec prin minte !...”

Ca să ajungă la secție, trebuia să meargă drept înainte și să cotească după a doua stradă la stînga ; era la doi pași. Dar ajuns la primul colț, el se opri, se gîndi puțin și intra în ulicioară ca să facă un ocol de două străzi — poate că o făcuse fără nici un scop, poate ca să lungască măcar cu un minut drumul și să cîștige timp. Mergea cu privirile în pămînt. Deodată, i se păru că cineva îi șoptește ceva la ureche. Ridică ochii și văzu că se află în dreptul casei *aceleia*, în fața gangului. Din seara *aceea* nu mai fusese pe acolo și nici nu trecuse prin fața ei.

O dorință inexplicabilă și de neînvins îl împinse înainte. Intră, străbătu gangul, o luă pe prima scară și începu să urce treptele cunoscute pînă la etajul patru. Scara strîmtă și aproape verticală era cufundată în întuneric. Se oprea la fiecare palier și se uita cu curiozitate împrejur. Pe palierul de la etajul întii, fereastra nu avea ramă. „Atunci nu era așa”, se gîndi el. Iată și locuința de la etajul doi, unde lucraseră Mikolașka și Mitka : „E incuiată ; și ușa a fost proaspăt vopsită ; prin urmare e de închiriat. Iată etajul trei... și patru... Aici !” Rămase nedumerit : ușa apartamentului era dată de pereți, la una ca asta nu se așteptase de fel. Șovăi o clipă, apoi urcă ultimele trepte și pătrunse în locuință.

Apartamentul era în reparație ; se aflau înăuntru lucrători, ceea ce păru să-l mire grozav pe Raskolnikov. Își închipuise, cine știe de ce, că va găsi totul așa cum lăsase atunci, că va găsi poate pînă și cadavrele la locul lor, întinse pe podea. Și cînd colo, pereții erau goi, nici urmă de mobilă... Straniu ! Străbătu odaia pînă la fereastră și se așeză pe prichiciul ei.

Înăuntru nu erau decît doi zugravi, doi flăcăi tineri, unul ceva mai în vîrstă, celălalt — un băiețandru. Tape-tau din nou pereții cu hîrtie albă, cu floricele liliachii în locul celor galbene, jerpelite și murdare de altădată. Acest lucru, cine știe de ce, îl supără grozav ; privea cu dușmă-nie tapetele cele noi, ca și cum l-ar fi nemulțumit toate aceste schimbări.

Lucrătorii întîrziaseră pesemne și acum stringeau în grabă tapetul și se pregăteau să plece. Aproape nici nu luară în seamă apariția lui Raskolnikov și vorbeau mai departe între ei. Raskolnikov își încrucișă brațele și ascultă.

— Și a venit la mine, așa cu noaptea-n cap, povestea cel mai în vîrstă, băiețandrului ; devreme, devreme de tot, și înțolită cum nu se poate mai bine. „Ce te tot fiții, fi zic, în fața mea, ce te tot foiești ?“ „Eu, zice, Tit Vasili, vreau de azi și pînă în vecii vecilor să rămîn la cheremul tău.“ Iac-așa mi-a spus. Și ce bine era înțolită : curat jurnal de mode !

— Da ce-i acela jurnal de mode, nene ? întrebă băiețandrul.

Se vedea bine că învăța de la „nene-său“.

— Jurnal, frățioare, sînt niște poze în culori, care vin din străinătate la croitorii de pe aici, în fiecare sîmbătă, arătînd cum să se îmbrace și partea bărbătească și partea femeiască. Ia niște poze. Partea bărbătească îi zugrăvită mai mult cu haine încrețite în talie, cît despre partea femeiască, apăi pentru ele, frățioare, e așa ceva că-ți stă mintea în loc !

— Ce nu găsești în Piterul ista ! strigă cu înflăcărare băiețandrul. Numai bunica lipsește !

— În afară de ea, toate cele se găsesc, frățioare, încheie povătuitor cel mai în vîrstă.

Raskolnikov se sculă și trecu în cealaltă odaie, acolo unde altădată se aflau lădița, patul și scrizul ; goală, camera îi păru grozav de mică. Tapetul era același ; în colț se vedea perfect locul unde stătuse chivotul cu icoane. Se opri cîțva timp să privească, apoi se întoarse la fereastră. Lucrătorul mai în vîrstă îl privea chiondoriș.

— Ce doriți ? îl întrebă el deodată.

În loc de răspuns, Raskolnikov ieși în antreu, apoi pe scară, puse mîna pe clopoțel și sună. Clopoțelul era același și sunetul spart era același. Trase încă o dată și încă o dată ; asculta și căuta să-și reamintească. Impresia groaznică, chinuitoare, de atunci, se redeștepta în el tot mai vie și mai ascuțită ; tresărea la fiecare țîriitură a clopoțelului, cu un fel de plăcere tot mai mare.

— Ce vrei ? Cine ești ? strigă lucrătorul, ieșind din odaie.

Raskolnikov trecu din nou pragul locuinței.

— Vreau să închiriez locuința, zise el, de aceea vreau s-o văd.

— Locuințele nu se închiriază noaptea ; și apoi, trebuia să veniți cu portarul.

— Ați spălat dușumelele ; le vopsiți ? urmă Raskolnikov. N-a rămas nici urmă de sînge ?

— Care sînge ?

— De la bătrîna care a fost ucisă cu soră-sa. Aici era o băltoacă întreagă.

— Dar cine ești dumneata ? strigă zugravul, cuprins de neliniște.

— Eu ?

— Da.

— Ai vrea să știi, hai ?... Să mergem la secție și am să-ți spun cine sînt.

Lucrătorii îl priveau nedumeriți.

— Noi trebuie să plecăm, am întârziat. Să mergem, Alioșka. Trebuie să închid, zise cel mai în vîrstă.

— Să mergem ! repetă Raskolnikov cu nepăsare. Ieși primul și începu să coboare scara. Hei, portar ! strigă el, ajuns în gang.

Cîțiva chiriași stăteau în stradă, la intrarea în casă, și căscau ochii la trecători : cei doi portari, o babă, un tirgoveț în halat și alți cîțiva. Raskolnikov trecu prin fața lor.

— Ce doriți ? întrebă unul din portari.

— Ai fost la secție ?

— Chiar acum am fost. Ce doriți ?

— Mai e lume acolo ?

— Este.

— Și ajutorul e acolo ?

— Adineauri era. Dar dumneata ce dorești ?

Raskolnikov nu răspunse și rămase locului, dus pe gînduri.

— A venit să vadă locuința, zise zugravul mai în vîrstă, trecînd înainte.

— Care locuință ?

— Apăi aceea unde lucrăm noi. Cică : „De ce ați spălat sîngele ? Aici s-a săvîrșit un omor, iară eu am venit să iau casa cu chirie.“ Și a tras de clopoțel, mai-mai să-l rupă. Apoi a zis : „Hai cu mine la secție, am să spun tot“. S-a legat de noi.

Portarul îl cercetă pe Raskolnikov, nedumerit și încruntat.

— Cine ești dumneata ? se răsti el, căutînd să ia un aer cît mai amenințător.

— Rodion Romanîci Raskolnikov, fost student, locuiesc în casa lui Șil, în ulicioară, aproape de aici, apartamentul numărul patrusprezece. Întreabă-l pe portar... mă cunoaște.

Raskolnikov spusese toate acestea parcă alene, visător, fără să se întoarcă și privind atent în strada întunecoasă.

— Și pentru ce ai intrat în locuință ?

— Ca s-o văd.

— Ce să vezi ?

— Ce-ar fi să-l duci la secție ? se amestecă deodată în vorbă târgovețul în halat, apoi tăcu brusc.

Raskolnikov îl privi peste umăr, cu coada ochiului, apoi ceva mai atent și zise, vorbind tot așa alene și încet :

— Să mergem !

— Chiar așa, du-l, întări târgovețul, cu mai mult curaj. Dacă tot pune întrebări despre *aceea*, poate are ceva pe suflet, hai ?

— De beat parcă n-ar fi beat, da Dumnezeu să-l știe, șopti zugravul.

— Ce poștești ? ! strigă din nou portarul, înfuriindu-se de-a binelea. Ce te ții de om ca scaiul ?

— Te-ai speriat când ai auzit de secție ? întrebă ironic Raskolnikov.

— De ce să mă sperii ? Ce te tot legi de noi ?

— Derbedeule ! strigă baba.

— La ce să mai vorbim cu el, strigă celălalt portar, un mujic uriaș, cu sumanul descheiat și cu o cheie la brîu. Cară-te... Un derbedeu, așa e... Hai, cară-te !

Și, apucîndu-l pe Raskolnikov de umăr, îl împinse în stradă. Raskolnikov se poticni, era cît pe aci să cadă, dar își restabili repede echilibrul. Se uită tăcut la cei din față și își văzu de drum.

— Ciudat om, zise lucrătorul.

— Tare-i ciudată lumea de astăzi, îi ținu isonul baba.

— Trebuia să-l duceți la secție, adăugă târgovețul.

— Ce să ne mai încurcăm cu el, hotări portarul cel voinic. Un derbedeu ! Caută pe dracu, dar dacă te po-trivești la el, pe urmă nu mai scapi... Cunosc eu derbedeiiăștia !

„Așadar, să mă duc sau să nu mă duc ?“ se gîndea Raskolnikov oprindu-se în mijlocul străzii, la răscruce și privind de jur împrejur, ca și cum ar fi așteptat de la cineva un sfat. Dar nimeni nu-i răspunse ; totul era mut și mort ca pietrele pe care călca, mort pentru el, numai pentru el... Deodată, undeva departe, poate la două sute de pași, în capătul celălalt al străzii, în întunericul care se îndesa, desluși o mulțime de oameni, larmă, strigăte... În mijlocul mulțimii se oprise o caleașcă... O lumină licări pe la mijlocul străzii. „Ce să fie ?“ Raskolnikov coti la dreapta și se îndreptă spre mulțimea aceea. Părea că vrea să se agate de orice, și acest lucru îl făcu să zîmbească, fiindcă era ferm hotărît să se ducă la secție și știa sigur că în curînd totul se va sfîrși.

VII

O trăsură elegantă, boierească, cu doi cai suri și iuți, era oprită în mijlocul străzii ; nu era nimeni în ea, iar vizitiul, coborît de pe capră, sta alături ; cineva ținea caii de friu. O mulțime de oameni se îmbulzeau în jur, venise și poliția. Un agent avea în mînă un felinăraș aprins și, aplecat asupra caldarîmului, lumina ceva în apropierea roților. Toată lumea vorbea, țipa, ofta ; vizitiul părea nedumerit și repeta într-una :

— Ce nenorocire ! Doamne, ce nenorocire !

Raskolnikov își croi drum cît mai aproape de trăsură și văzu în sfîrșit obiectul acestei îngrămădiri și frămîntări. Pe pămînt zăcea un om plin de sînge și fără cunoștință, strivit chiar atunci de cai ; era foarte prost îmbrăcat, dar cu haine „boierești“. Singele îi curgea șiroaie de pe obraz, din cap ; fața îi era stilcită, jupuită, desfigurată. Fusesse călcat de trăsură și, desigur, grav rănit.

— Doamne !... se văita vizitiul. Cum să te păzești ? ! Dacă măcar aş fi minat tare sau nu i-aş fi strigat, dar mergeam fără grabă, măsurat. A văzut toată lumea, întrebăşi dacă nu-i aşa. Ce poţi face cu un om beat !... L-am văzut trecind strada, se clătina, abia îl duceau picioarele ; i-am strigat o dată, i-am mai strigat o dată şi încă o dată şi am ținut caii ; dar el s-a virit drept sub copitele cailor ! Să o fi făcut dinadins, ori era din cale afară de beat... Caii-s tineri, sperioşi, s-au smucit, el a ţipat, ei s-au speriat şi mai rău, şi iaca aşa s-a întâmplat nenorocirea.

— Aşa a fost ! răsună din mulţime glasul unui martor.

— I-a strigat, aşa e, de trei ori i-a strigat, întări alt glas.

— Da, de trei ori, toată lumea a auzit ! strigă al treilea.

Dealtfel, vizitiul nu părea nici prea speriat, nici prea mîhnit. Trăsura era, pesemne, a unui om bogat şi cu vază, care o aştepta undeva, de aceea poliţia, fireşte, făcea tot ce putea să muşamalizeze lucrul. Dar cel strivit trebuia transportat la secţie şi la spital. Nimeni nu-i ştia numele.

Între timp, Raskolnikov răzbise prin mulţime şi se aplecă deasupra omului. Felinăraşul lumina cu putere faţa nefericitului şi el îl recunoscuse.

— Îl cunosc, ştiu cine este ! strigă el, făcîndu-şi loc mai aproape. Este un funcţionar, un fost funcţionar, consilierul titular Marmeladov ! Stă aici, aproape, în casa lui Kosel... Un medic, repede ! Am să plătesc, iată ! Scoase banii din buzunar, şi-i arătă poliţistului.

Era grozav de agitat.

Poliţiştii erau bucuroşi că aflaseră numele celui strivit. Raskolnikov spuse cum îl cheamă, îşi dădu adresa şi căuta cu înverşunare, ca şi cum ar fi fost vorba de tatăl lui, să-i convingă să-l transporte cît mai repede pe Marmeladov, leşinat, acasă.

— E aici, trei case de aici, se agita el. Casa lui Kosel, un neamț bogat... O fi pornit spre casă beat, îl cunosc... Este un bețiv... Are familie, soție, copii, mai are și o fată. Cere mai mult timp să-l duceți la spital, pe cînd aici, în casă, trebuie să se găsească un medic ! Am să plătesc, am să plătesc !... Îl vor îngriji cei de acasă, nu e timp de pierdut, altfel, în starea în care se găsește, dacă-l duceți la spital, moare pe drum...

Izbuti chiar să vîre un bacșiș în mîna sergentului. Dealtfel, cererea lui era legală și îndreptățită : în orice caz, primele ajutoare erau astfel mai aproape. Rănitul fu ridicat și dus ; se găsiră oameni care să dea o mîină de ajutor. Casa lui Kosel era la vreo treizeci de pași. Raskolnikov mergea în spate, susținînd cu grijă capul rănitului și arătînd drumul.

— Pe aici, pe aici ! Pe scară trebuie să-l ducem cu capul înainte ; întoarceți-l... așa ! Am să plătesc, am să vă mulțumesc, bolborosea el.

Katerina Ivanovna, după cum îi era obiceiul, de îndată ce avea o clipă liberă, umbla dintr-un colț într-altul al odăiții, de la fereastră la sobă și înapoi, cu brațele încrucișate pe piept, vorbind singură și tușind. În ultima vreme, vorbea tot mai des și mai mult cu fetița ei mai mare. Polinka, în vîrstă de zece ani, care, deși multe nu le pricepea, își dădea totuși bine seama că mama ei avea nevoie de ea și, de aceea, fetița o urmărea într-una cu ochii ei mari și inteligenți, și se străduia să pară că înțelege. Acum Polinka îl dezbrăca pe frățiorul ei mai mic, care nu se simțise tocmai bine în ziua aceea, ca să-l culce. Așteptînd să i se schimbe cămășuța, care trebuia spălată în aceeași noapte, băiețelul ședea drept și nemișcat pe scaun, cu o mutră serioasă, tăcută, cu călcîiele strîns lipite și vîrfurile desfăcute. Asculta bosumflat, căscînd ochii mari, la ce vorbea mama cu sora lui și el sta nemișcat, așa cum

trebuie să stea toți copiii cuminți cînd sînt dezbrăcați pentru culcare. O fetiță mai mică, îmbrăcată numai în zdrențe, sta lingă paravan și-și aștepta rîndul. Ușa ce da spre scară era deschisă, ca să iasă fumul de tutun care pătrundea din odăile vecine și o făcea pe sărmana ofticoasă să tușească într-una, lung și chinuitor. Katerina Ivanovna parcă slăbise și mai tare în ultima săptămînă, iar petele roșii din obraz erau mai aprinse ca înainte.

— Nici nu-ți poți închipui, Polinka, spunea dînsa plimbîndu-se prin odaie, cită veselie și belșug era la tăticu acasă și cît de rău m-a nenorocit bețivanul ăsta, care are să vă nenorocească și pe voi ! Tăticul, deși civil, avea grad de colonel, era aproape guvernator, nu mai avea decît un pas ca să ajungă la asta, așa că lumea venea la el și-i spunea : „Noi, Ivan Mihailici, vă considerăm de pe acum guvernatorul nostru“. Cînd eu... Khe ! cînd eu... khe-khe-khe !... o, viață blestemată ! strigă dînsa, scuipînd și apucîndu-se cu mîna de piept. Cînd eu... ah, cînd am fost la ultimul bal... la mareșalul nobilimii... m-a văzut prințesa Bezemelnaia, care m-a binecuvîntat mai tirziu ; cînd m-am măritat cu tăticul tău, Polia, ea a întrebat numai-decît : „Nu este domnișoara aceea drăgălașă care a dansat cu șalul la ieșirea din pension ?“... (Coase gaura ; ia acul și țese-o pe loc, cum te-am învățat, că mîine... Khe... mîine... khe-khe-khe... are s-o rupă și mai rău, strigă dînsa spărgîndu-și pieptul)... Tocmai atunci sosise de la Petersburg prințul Șcegolski, *kamerjunker*¹... a dansat cu mine mazurca și chiar a doua zi a venit la noi să mă ceară în căsătorie ; dar eu i-am mulțumit cu cele mai măgulitoare vorbe și i-am spus că inima mea este dată de mult altuia. Acesta era tatăl tău, Polia ; tăticul s-a infuriat grozav... E gata apa ? Hai, adă cămășuța, dar ciorăpeii ?... Lida, spuse ea fetei mai mici, noaptea asta

¹ Funcție onorifică la curte, care se acorda fiilor de nobili.

ai să dormi și tu fără cămășuță ; cum ai să poți... pune și ciorăpeii alături... Să-i spăl și pe ei... De ce n-o fi venind zdrențărosul acela, bețivanul ? Cămașa lui e murdară ca o cârpă de șters picioarele, a făcut-o ferfeniță... I-aș spăla-o împreună cu rufăria voastră, ca să nu mă chinui două nopți la rînd ! Doamne ! Khe-khe-khe-khe ! Iarăși ! Ce-i asta ? strigă ea, privind mulțimea de la ușă și oamenii care încercau să pătrundă în odaie, ducînd ceva în brațe. Ce-i asta ? Ce aduc ? Doamne !

— Unde să-l punem ? întrebă polițaiul, rotindu-și privirile prin odaie, în timp ce Marmeladov, plin de sînge și încă fără cunoștință, era adus înăuntru.

— Pe divan ! Culcați-l pe divan, cu capul încoace ! arată Raskolnikov.

— L-a călcat o trăsură ! Era beat ! strigă cineva de pe scară.

Katerina Ivanovna încremenise ; era palidă și răsufla greu. Copiii erau îngroziți. Micuța Lidocika țipă ascuțit și se repezi la Polinka, cuprinzînd-o cu minulele și tremurînd ca varga.

După ce-l întinse pe Marmeladov, Raskolnikov se repezi la Katerina Ivanovna :

— Liniștești-vă, pentru Dumnezeu, nu vă speriați, spunea el cu aprindere. Trecea strada și l-a călcat o trăsură, nu vă temeți, are să-și revină, am spus să-l aducă aici... am mai fost pe la dumneavoastră, poate că vă aduceți aminte... Are să-și revină, am să plătesc !

— A găsit ce-a căutat ! strigă cu disperare Katerina Ivanovna, repezindu-se la bărbatul ei.

Raskolnikov își dădu seama curînd că nu era dintre femeile care leșină ușor. Cît ai clipi, strecură o pernă sub capul nefericitului, lucru la care nu se gîndise nimeni ; Katerina Ivanovna începuse să-l dezbrace, să-l cerceteze cu de-amănuntul, emoția n-o făcea să-și piardă capul ; uitînd de ea însăși, încheștîndu-și buzele tremurînde și

înăbușindu-și țipetele gata să izbucnească din piept, făcea tot ce putea să ușureze starea nefericitului.

Între timp, Raskolnikov convinse pe cineva să dea fuga după doctor. Aflase că locuia un medic în casa vecină.

— Am trimis după medic, îi repeta el Katherinei Ivanovna. Nu vă neliniștiți, am să plătesc. Aveți apă?... Dați-mi un șervet, un prosop, orice, mai repede; nu se știe cât de grav e rănit... E rănit, nu e mort, puteți fi sigură... Să vedem ce zice medicul!

Katerina Ivanovna se repezi la fereastră; acolo, în colț, pe un scaun rupt, era pus un lighean mare de lut, plin cu apă, pregătit de ea ca să spele la noapte rufăria copiilor și a bărbatului ei. Katerina Ivanovna spăla singură, cel puțin de două ori pe săptămână uneori chiar și mai des, fiindcă ajunseseră aproape fără schimburi (fiecare membru al familiei nu mai avea decât un rînd de rufe), iar Katerina Ivanovna nu suporta murdăria. Era mai mulțumită să se chinuiască pînă la istovire, spălînd noaptea, în timp ce ceilalți dormeau, ca să se poată usca pînă dimineața rufele pe frînghia întinsă în odaie și să-i poată astfel primeni pe toți, decât să vadă murdărie în casă. Apucă ligheanul, ca să-l aducă după cum îi ceruse Raskolnikov, dar fu cît pe aci să cadă sub greutatea lui. Raskolnikov găsisese un prosop, îl muie în apă și începu să spele fața scaldată în sînge a lui Marmeladov. Katerina Ivanovna sta alături, răsufliînd greu și ținîndu-și mîinile apăsate pe piept. Avea și dînsa nevoie de ajutor. Raskolnikov începu să înțeleagă că poate făcuse rău, stăruind ca rănitul să fie transportat acolo. Sergentul de stradă de asemenea sta nedumerit.

— Polia! strigă Katerina Ivanovna. Dă o fugă pînă la Sonia, repede. Dacă n-o găsești acasă, lasă-i răspuns că tata a fost călcat de o trăsură și să vină aici... de cum se întoarce acasă. Fugi repede, Polia! Ia, înfășoară-te cu șalul!

— Fuzi iute !... strigă deodată băiețelul de pe scaun, și rămase din nou tăcut, căscind ochii mari, ținut pe locul lui, cu călciele piciorușelor unite și vîrfurile desfăcute.

Odaia se umpluse de atîta lume, că n-ai fi avut unde să arunci un ac fără să cadă în capul cuiva. Polițiștii plecaseră, în afară de unul, care tot încerca să împingă înapoi pe scară lumea care năvălise pe palier. În schimb, intraseră mai toți chiriașii doamnei Lipevehsel din camerele vecine ; mai întii se îmbulziseră în prag, apoi umpluseră odaia. Katerina Ivanovna fu cuprinsă de furie.

— Lăsați-l măcar să moară în pace ! strigă ea. Ce-i, spectacol gratuit aici ? Cu țigara în gură ! Khe-khe-khe ! Mai lipsește să intrați cu pălăria în cap... Văd chiar pe unul cu pălărie... Afară ! Aveți măcar respectul morții !

Tusea o sufoca, dar mustrarea ei avu efect. Era vădit că lumea se cam temea de Katerina Ivanovna ; unul după altul, chiriașii se retraseră în odăile lor, cu aceea senzație ciudată de plăcere, pe care, în pofida celui mai sincer sentiment de compătimire și milă, o simt și oamenii cei mai de treabă cînd o nenorocire neașteptată lovește pe aproapele lor.

Dealtfel, la ușă răsunară glasuri, spunînd că rănitul ar trebui dus la spital, că nu avea nici un rost să tulbure toată casa.

— N-are voie nici să moară omul ! strigă Katerina Ivanovna, și se năpusti să dea ușa de perete ca să arunce asupra celor de afară trăsnetele și fulgerele miniei sale, dar se ciocni în prag de doamna Lipevehsel în persoană, care abia aflate despre nenorocire și venise fuga să facă ordine. Era o nemțoaică nemaipomenit de circotașă și de zurbagioaică.

— Vai, Dumnezeuul meu ! strigă dînsa, dînd din miini. Bărbat la dumneata beat, calul strivit. La spitali ! Eu proprietăreasa !

— Amalia Ludvigovna ! Vă rog să vă dați seama ce vorbiți, începu trufaș Katerina Ivanovna (cu gazda vorbea întotdeauna de sus, ca „să nu-și uite locul“, și nici măcar acum nu-și putea refuza această plăcere). Amalia Ludvigovna...

— Eu spus la dumneata odată — totdeauna' nu îndrăznești spus la mine Amal Ludvigovna ; eu Amal-Ivan !

— Nu sînteți Amalia Ivan, ci Amalia Ludvigovna și cum eu nu fac parte dintre acei ticăloși care vă lingușesc ca alde domnul Lebeziatnikov, care ride acum după ușă (într-adevăr, după ușă cineva se pornise pe rîs strigînd : „s-au încăierat !“), am să vă spun totdeauna Amalia Ludvigovna, cu toate că nu pot să înțeleg în ruptul capului de ce nu vă place acest nume. Vedeți și dumneavoastră ce i s-a întîmplat lui Semion Zaharovici : e pe moarte. Vă rog, deci, să închideți ușa și să nu îngăduiți nimănui să intre. Lăsați-l măcar să moară liniștit ! Altfel, vă îndreptez că chiar miine purtarea dumneavoastră va fi cunoscută de însuși generalul-guvernator. Prințul m-a cunoscut încă pe vremea cînd eram domnișoară, îl ține minte foarte bine pe Semion Zaharovici, căruia de multe ori i-a făcut bine. Toată lumea știe că Semion Zaharovici avea mulți prieteni și protectori, pe care i-a părăsit singur din nobilă mîndrie, dîndu-și seama de nenorocita lui slăbiciune, dar acum (ea arăta spre Raskolnikov) ne ajută un tînăr mărinimos, care dispune de mijloace, are legături, și pe care Semion Zaharovici l-a cunoscut încă din copilărie, așa că puteți fi sigură, Amalia Ludvigovna...

Spuse toate acestea pe nerăsuflăte, cu o repeziciune tot mai mare, dar tusea îi curmă elocvența. În aceeași clipă, muribundul se trezi, începu să geamă, iar dînsa se repezi la el. Bolnavul deschise ochii, și fără s-o recunoască încă și fără să înțeleagă, îl privi atent pe Raskolnikov, care sta aplecat asupra lui. Respira greu, adînc și rar ; în colțurile gurii se ivi singe ; broboane de sudoare îi acopereau fruntea. Nerecunoscîndu-l pe Raskol-

nikov, își roti neliniștit ochii de jur împrejur. Katerina Ivanovna îl privea cu tristețe, dar sever, și lacrimile îi curgeau din ochi.

— Doamne ! Tot pieptul îi e sfărîmat ! Ce de sînge, ce de sînge ! zise ea cu deznădejde. Trebuie să-i scoatem hainele ! Întoarce-te puțin, Semion Zaharovici, dacă poți ! strigă dînsa.

Marmeladov o recunoscuse.

— Un preot ! horcăi el răgușit.

Katerina Ivanovna se duse la fereastră, își lipi fruntea de pervaz și exclamă cu deznădejde :

— Ce viață blestemată !

— Chemați preotul ! repetă muribundul după o clipă de tăcere.

— Am trimis ! se răsti la el Katerina Ivanovna.

Bolnavul se mai potoli și tăcu. Privirea lui sfioasă, îndurerată, o căuta prin odaie ; ea se așeză iarăși la căpătiul lui. El se liniști, dar nu pentru multă vreme. Curînd privirea i se opri asupra micuței Lidocika (favorita lui), care tremura într-un colț, ca zgîlțită de friguri, și-l privea cu ochii ei mari și mirați, de copil.

— A... a... o arată dînsul neliniștit. Voia să spună ceva.

— Ce mai vrei ? strigă Katerina Ivanovna.

— Desculță ! Desculță ! bolborosi Marmeladov arătînd cu privirea-i pierdută piciorușele goale ale fetei.

— Ta-a-aci ! se răsti supărată Katerina Ivanovna. Știi tu de ce-i desculță !

— A venit doctorul, slavă ție Doamne ! strigă Rasnikov bucurat.

Doctorul, un bătrînel neamț, îngrijit, intră în odaie ; și-și roti privirile cu neîncredere ; se apropie de bolnav, îi luă pulsul, pipăi cu atenție capul și, cu ajutorul Katerinei Ivanovna, desfăcu cămașa udă de sînge, dezvelindu-i toracele. Tot pieptul era sfărîmat, strivit, schilodit ; în partea dreaptă cîteva coaste erau rupte. În stînga, în dreptul inimii, se zărea o pată mare, sinistră, neagră-gălbuie ;

o lovitură grea de copită. Doctorul se încruntă. Polițistul îi spuse că bolnavul fusese prins de o roată și tirat vreo treizeci de pași pe caldarîm.

— Mă miră că și-a mai revenit, îi șopti încet doctorul lui Raskolnikov.

— Ce părere aveți ? întrebă acesta.

— E pierdut.

— Nu mai e nici o speranță ?

— Nici cea mai mică ! E la ultima suflare... Are o rană gravă la cap... Hm ! Poate să-i luăm puțin sînge... Dar... este de prisos... Moare neapărat în cinci sau zece minute.

— Luați-i totuși puțin sînge !

— Se poate... Dar vă previn, este absolut inutil.

În clipa aceea se auziră pași, mulțimea de pe palier făcu loc și se ivi în prag preotul, un bătrînel cărunt, cu sfintele daruri în mînă. Sergentul se dusesse să-l cheme încă pe cînd muribundul se afla în stradă. Doctorul îi cedă locul, schimbînd cu dînsul o privire plină de înțeles. Raskolnikov îl rugă să mai stea puțin. Doctorul ridică din umeri, dar rămase.

Lumea se dădu la o parte. Spovedania nu ținu mult. Muribundul aproape nu-și mai dădca seama de nimic, nu mai putea vorbi, scotea numai niște sunete întretăiate și nedeslușite. Katerina Ivanovna o luă pe Lidokica în brațe, îl dădu jos de pe scaun pe băiețel și, ducîndu-i la sobă, îngenunche și-i sili și pe copii să îngenuncheze în fața ei. Fetița tremura toată, iar băiețelul, cu genunchii goi pe podea, își ridica măsurat mînuța, își făcea cruce și bătea mătănii, izbindu-se cu fruntea de dușumea, ceea ce se vede că-i făcea o deosebită plăcere. Katerina Ivanovna își mușcă buzele și-și stăpîni lacrimile ; se ruga și, din cînd în cînd, îndrepta cămășuța pe copil, ba izbutise să arunce pe umerășii goi ai fetei o basma, pe care o luă de pe scrin fără să se ridice și fără să înceteze de a se ruga. Ușa care ducea spre camerele interioare se deschise iarăși, împinsă de curiozitatea locatarilor, și spec-

tatorii de pe palier, unde se adunaseră mai toți chiriașii de pe scară, se înghesuiau tot mai mult, dar nu treceau pragul. Un muc de luminare lumina întreaga scenă.

În clipa aceea, Polinka își croi drum prin mulțime. Alergase să-și cheme sora. Intră, abia răsuflînd de fugă, își scoase șalul, o căută din ochi pe maică-sa, se apropie de dînsa și-i spuse : „Vine ! am întîlnit-o în stradă“. Mama o sili să îngenuncheze lingă ea. Prin mulțime își făcea loc, în tăcere și cu sfială, o fată. Apariția ei, așa deodată, părea stranie în această odaie unde sălășluia mizeria, moartea și deznădejdea. Deși sărăcăcios îmbrăcată, hainele ei ieftine erau bătătoare la ochi și împodobite după moda femeilor de stradă, care trebuie să-și, ademenească clienții. Sonia se opri în prag, fără să intre în odaie, și se uita pierdută, părea că nu-și dă seama de nimic ; uitase de rochia ei de mătase, viu colorată, cu trenă lungă și crinolină enormă, care astupa ușa, rochie cumpărată din a patra mîină, tipătoare și nepotrivită cu locul ; uitase și de ghetele ei de culoare deschisă, și de umbreluța de soare, de prisos noaptea, pe care o luase cu dînsa, și de pălărioara rotundă de pai, caraghioasă și împodobită cu o pană roșie ca o limbă de foc. De sub pălărioara aceasta pusă pe o parte, ștrîngărește, răsărea un obrăjor slăbuț, palid și speriat, cu gura întredeschisă și privirea încremenită de groază. Sonia era de vreo optsprezece ani, blondă, mică și slabă, dar destul de frumușică, cu niște ochi albaștri minunați. Privea țintă patul și preotul și gîfîia din pricina grabei cu care venise. În sfîrșit, șoaptele și unele vorbe rostite de mulțime îi ajunseră, pesemne, la ureche ; ea-și lăsă ochii în pămînt, trecu pragul și intră în odaie, dar se opri lîngă ușa.

Spovedania și împărțășania luară sfîrșit. Katerina Ivanovna se apropie din nou de patul bărbatului ei. Preotul se depărtă și, plecînd, voi să-i spună un cuvînt, două de mîngîiere și povață.

— Și cu ăștia ce am să mă fac ? îl întrerupsese dînsa tăios, arătînd înciudată pe cei mici.

— Dumnezeu e milostiv ; încrede-te în ajutorul Celui-de-sus... începu preotul.

— Eh ! O fi el milostiv, dar nu cu noi !

— Păcat, doamnă, mare păcat să vorbești așa ! spuse preotul, dînd din cap.

— Și asta nu-i păcat ? strigă Katerina Ivanovna, arătînd spre muribund.

— Poate că acei care v-au pricinuit fără să vrea această nenorocire se vor învoi să vă dea un ajutor, să vă despăgubească măcar de pierderea materială...

— Nu înțelegeți ce spun, i-o reteză Katerina Ivanovna cu un gest plictisit. Ce fel de ajutor să-mi dea ? El singur, fiind beat, s-a vîrît sub copitele cailor ! Ce pierdere materială ? Ce câștig ? Suferință, altceva n-am văzut de la dînsul. Era bețiv, bea tot. Ne fura și căra la cîrciumă ; ne-a băut viața, și pe a mea și pe a lor ! Slavă Domnului că moare ! Atîta pagubă !

— Ar trebui să-l iertați în ceasul morții, asemenea sentimente sînt un mare păcat, doamnă, un mare păcat !

Katerina Ivanovna vorbea cu preotul, fără a înceta de-a vedea de muribund : îi dădea de băut, îi ștergea sudoarea și singele de pe frunte, îi îndrepta pernele. La ultimele lui cuvinte, însă, își ieși din fire :

— Ei, părinte ! Vorbe, vorbe goale ! Să-l iert ! Azi, dacă nu l-ar fi călcat trăsura ar fi venit acasă beat, și, cum nu are decît cămașa asta rufoasă și murdară pe care o poartă, el s-ar fi culcat, iar eu, cît dormea, aș fi stat să spăl zdrențele lui și ale copiilor, le-aș fi uscat la fereastră și cînd s-ar fi luminat de ziuă, m-aș fi așezat să le cîrlesc, asta mi-ar fi fost noaptea !... Ce-mi vorbești de iertare ? De altfel, eu și așa l-am iertat !

O tuse adîncă, înfiorătoare, îi curmă vorba. Scui pă în batistă și o arată preotului, ținîndu-și cu cealaltă pieptul îndurerat. Batista era plină de sînge...

Preotul plecă ochii și nu răspunse.

Marmeladov intrase în agonie ; nu-și lua ochii de la Katerina Ivanovna, care se aplecase iarăși deasupra lui. Tot voia să-i spună ceva, încerca din răspuțeri să miște limba, dar nu izbutea decît să bîlguie vorbe nedesluite ; Katerina Ivanovna ghici că vrea să-i ceară iertare și strigă la el poruncitor :

— Taci ! Nu trebuie !... Știu ce vrei să spui !...

Bolnavul amuți, dar, în aceeași clipă, privirea-i rătăcită căzu pe ușă și el o văzu pe Sonia... Pînă atunci n-o zărise în colțul unde stătea, în umbră.

— Cine ? Cine este ? întrebă el horcăind, arătînd îngrozit spre ușă, unde se afla fie-sa, și silindu-se să se ridice.

— Stai culcat ! Nu te mișca ! îi strigă Katerina Ivanovna.

Dar muribundul, cu o sforțare supraomenească, se sprijini în cot. Cîteva clipe privi uluit pe fiică-sa, de parcă n-ar fi recunoscut-o. De altfel, era întîia oară că o vedea astfel îmbrăcată. Umilă, zdrobită, îmbrăcată țipător și rușinată, fata își aștepta cu smerenie rîndul ca să-și ia rămas bun de la tatăl ei pe moarte. Deodată își dădu seama cine este, o recunoscuse și o suferință nemărginită i se oglindi pe față.

— Sonia ! Fetița mea ! Iartă-mă ! strigă bolnavul, și vru să întindă brațul, dar își pierdu echilibrul și se prăbuși de pe divan cu fața la pămînt ; lumea se repezi la el, fu ridicat și culcat din nou pe divan, dar el se sfîrșea.

Sonia scoase un țipăt slab, se apropie în fugă, îl îmbrățișă și încremeni în această înțeleștare. Marmeladov își dădu duhul în brațele ei.

— Și-a atins țelul ! strigă Katerina Ivanovna, văzînd trupul neînsuflețit. Ce mă fac eu acum ? ! Cu ce să-l îngrop ? Și lor ce să le dau de mîncare miine ?

Raskolnikov se apropie de dînsa.

— Katerina Ivanovna, începu el, săptămîna trecută răposatul mi-a povestit întreaga lui viață și toate împrejurările... Țin să vă asigur că a vorbit despre dumneavoastră cu cea mai mare admirație și respect. Din seara aceea, cînd am aflat ce devotat v-a fost tuturora, și, mai ales, cît va iubit și v-a stimat pe dumneavoastră, Katerina Ivanovna, cu toată slăbiciunea lui nenorocită pentru băutură, din seara aceea am fost prieteni... Permiteți-mi acum... să contribui la ultima datorie față de răposatul meu prieten... Aici... aici sînt douăzeci de ruble, așa mi se pare, și dacă ele vă pot fi de folos, atunci... eu... într-un cuvînt, am să vin pe la dumneavoastră, am să vin negreșit... poate chiar mîine... Rămîneți cu bine !

Și ieși grăbit din odaie, își croi cît mai iute drum prin mulțime și ajunse pe scară ; dar aici se ciocni deodată față în față cu Nikodim Fomici, care, aflînd despre accident, venea să dea dispoziții personal. De la scena petrecută la secție ei nu se văzuseră, dar Nikodim Fomici îl recunoscuse numaidecît.

— Dumneata ? întrebă el.

— A murit, răspunse Raskolnikov. A fost medicul, preotul, totul e în ordine. Nu tulburați prea mult pe biata femeie, și așa e bolnavă de piept. Îmbărbățați-o, dacă puteți... Sînteți un om bun, știu... adăugă el cu un zîmbet, privindu-l drept în ochi.

— Dar te-ai pătat cu sînge, zise Nikodim Fomici, observînd cîteva pete proaspete pe jiletca lui Raskolnikov.

— Da, m-am pătat... sînt plin de sînge ! repetă acesta cu un aer ciudat, apoi zîmbi din nou, dădu din cap și începu să coboare scara.

Cobora încet, fără grabă, scuturat de friguri, dar nu-și dădea seama, era stăpînit de o singură senzație, nouă, nemărginită, care-l învăluise pe neașteptate, senzația că este viu, că trăiește și simte cu putere. Ceva asemănător cu ce ar simți un condamnat la moarte căruia i se anunță deodată grațierea. Pe la jumătatea scării fu ajuns din urmă

de preotul care se înapoia acasă. Raskolnikov îi făcu loc să treacă și schimbă cu bătrînul un salut tăcut. La ultimele trepte auzi în urma lui niște pași grăbiți. Cineva alerga după el. Era Polinka : venea în fugă și striga : „Stați ! Stați !“

Se întoarse. Fetița coborî ultima scară și se opri în fața lui cu o treaptă mai sus. O lumină slabă venea de afară, Raskolnikov desluși un obrăjor slăbuț, dar drăgălaș, care-i zîmbea vesel, copilărește, privindu-l drept în față. Alergase după el fiindcă i se dăduse o însărcinare, care, pesemne, îi făcea mare plăcere.

— Spuneți-mi, cum vă cheamă ?... Și unde stați ? întrebă copila grăbit, gîfîind de fugă.

Raskolnikov îi puse amîndouă mîinile pe umeri și o privi fericit. De ce îi făcea atîta plăcere s-o privească — n-ar fi știut să spună nici el.

— Cine te-a trimis ?

— Surioara Sonia m-a trimis, răspunse copila, zîmbind și mai vesel.

— Așa gîndeam și eu, că te-a trimis surioara Sonia.

— Și mămica m-a trimis ; cînd a auzit că mă trimite Sonia, mămica s-a apropiat și mi-a spus : „Fugi repede, Polinka !“

— O iubești mult pe surioara Sonia ?

— Mai mult ca pe toți ! rosti cu deosebită putere Polinka, și zîmbetul ei avea o expresie gravă.

— Dar pe mine ai să mă iubești ?

În loc de răspuns, văzu obrăjorul copilei apropiindu-se de obrazul lui și buzele plînuțe țuguindu-se naiv să-l sărute. Două brațe subțiri ca niște chibrituri îl strînsă deodată tare, tare de gît, căpșorul i se plecă pe umăr și copila plînse încet, ghemuindu-se tot mai strîns la pieptul lui.

— Mi-e milă de tăticu ! zise ea peste o clipă, rîdîndu-și obrăjorul scaldat în lacrimi și ștergîndu-și ochii cu mîinile. Numai nenorociri și nenorociri, adăugă ea

pe neașteptate, cu aerul acela deosebit de serios pe care
și-l iau copiii cînd vor să vorbească ca „oamenii mari“.

— Dar tătîcul te iubea mult ?

— O iubea mai ales pe Lidocika, urmă dînsa cu aceeași
gravitate, fără să mai zîmbească. O iubea fiindcă e micuță
și bolnavă ; îi aducea bomboane, iar pe noi ne învăța să
citim ; pe mine mă învăța gramatica și religia, adăugă ea
cu demnitate. Mămica nu spunea nimic, dar știam că-i
face plăcere, și tătîcu știa că-i face plăcere. Mămica vrea
să mă învețe franțuzește, fiindcă sînt fată mare și e
timpul să învăț serios.

— Știi să te rogi ?

— Cum să nu ; știm cu toții ! Am învățat de mult ;
eu sînt mare și mă rog singură, iar Kolea și Lidocika —
împreună cu mămica, cu glas tare ; mai întîi spun „Născă-
toarea“, apoi o rugăciune : „Doamne, miluiește și iart-o pe
surioara noastră Sonia“ ; și încă una : „Doamne, miluiește
și iartă-l pe celălalt tătîc al nostru“, fiindcă tătîcul nostru
mai mare a murit, iar acesta e al doilea tătîc al nostru,
dar noi ne rugăm și pentru cel dintîi.

— Policika, eu mă numesc Rodion ; roagă-te uneori
și pentru mine... spune : „iartă și pe robul tău Rodion“,
mai mult nimic.

— Toată viața mea am să mă rog pentru dumneata,
zise cu înflăcărare fetița și deodată începu să rîdă, se
repezi la el și-l strînse tare, tare în brațe.

Raskolnikov își spuse numele, îi dădu adresa și făgădui
că va veni neapărat a doua zi. Fetița se despărți de el
încîntată. Trecuse de zece cînd tînărul ajunsese în stradă.
Peste cinci minute se afla din nou pe pod, în același loc
unde, cu puțin înainte, încercase să se înece femeia aceea.

„Ajunge ! își zise el hotărît și solemn. Jos cu nălucile,
cu temerile închipuite, cu strigoi... Viața există ! Oare
n-am trăit intens acum ? Nu, viața mea nu s-a stins o
dată cu baba aceea ! Dumnezeu s-o odihnească, dar ajunge,
maică, e timpul să-mi dai pace ! Acum urmează împărăția

rațiunii, a luminii și... și a voinței și a puterii... și mai vedem noi ! O să ne măsurăm puterile ! adăugă el amenințător, ca și cum ar fi vorbit unei forțe oculte, sfidînd-o. Și eu care mă resemnasem să trăiesc deacum înainte pe un spațiu de un metru !...

...Sînt tare slab în clipa asta, dar... cred că boala a trecut. Dealtfel, cînd am ieșit din casă știam că are să-mi treacă. Dar stai : casa lui Pocinkov e la doi pași de aici. Trebuie să mă duc la Razumihin, chiar dacă n-ar fi la doi pași... las' să cîștige rămășagul !... Să se bucure, nu-i nimic ! Trebuie să fiu tare, tare — fără putere nu poți face nimic ; și numai puterea naște putere, iată ce nu știu ei“, adăugă el mîndru, plin de încredere în el însuși, și porni într-acolo abia tîrîndu-și picioarele. Mîndria și încrederea în sine creșteau cu fiecă clipă ; se petrecea o mare schimbare în el. Dar ce se întîmplase, ce-l preschimba într-atîta ? Nu știa nici el ; ca omul care se agată de un păi, i se păru deodată că „poate să trăiască, că viața mai există încă și că viața lui nu s-a stins o dată cu femeia aceea bătrînă“. Poate că se pripise cu această concluzie, dar nu se gîdea la asta.

„Și, totuși, i-am cerut să pomenească de robul Rodion... îi fulgeră prin minte. Nu-i nimic, asta nu strică !“ adăugă el și rîse singur de asemenea gînd. Era cît se poate de bine dispus.

Găsi foarte ușor locuința lui Razumihin ; în casa lui Pocinkov toată lumea îl cunoștea pe noul locatar și portarul îi arătă drumul numaidecît. De pe la mijlocul scării se auzea zgomotul și larma însufletită a unei adunări mari. Ușa care dădea pe palier era larg deschisă ; se auzeau strigăte și discuții. Odaia lui Razumihin era destul de mare și se adunaseră vreo cincisprezece oameni. Raskolnikov se opri în antreu. Acolo, după o perdea, cele două slujnice ale gazdei trebăluiau în jurul a două samovare mari ; aveau de lucru cu sticlele, farfuriile, tăvile cu plăcintă și gustările aduse de la bucătăria gazdei. Raskolnikov

trimise după Razumihin. Acesta veni în goană, încântat. De la prima privire îți dădeai seama că băuse foarte mult și deși Razumihin nu izbutea niciodată să se îmbete, de data aceasta se vedea că întrecuse măsura.

— Ascultă, îi zise grăbit Raskolnikov, am venit numai să-ți spun că ai cîștigat rămășagul și că, într-adevăr, nimeni nu poate să știe ce i se va întîmpla. De intrat n-am să intru ; mă simt atît de slab că abia mă țin pe picioare, așa că îți spun bună-ziua și la revedere ! Dar să vii miine pe la mine...

— Știi ceva : am să te însoțesc pînă acasă ! Dacă chiar tu spui că ești slab, atunci...

— Și musafirii ? Cine-i cîrlionțatul acela care și-a vîrit acum nasul aici ?

— Țsta ? Dracu-l știe ! Un prieten de-al unchiului meu, pesemné, sau poate unul care a venit nepoftit... Am să-l las pe unchiul meu cu musafirii ; este un om de neprețuit ; păcat că nu poți să faci cunoștință cu el acum. Dar la dracu cu toți ! Acum nu le pasă de mine, iar eu simt nevoia să mă aerisesc puțin, așa că tu, frățioare, ai picat la țanc, încă două minute și mă luam la bătaie cu ei ! Vorbesc ăștia niște prăpăstii de-ți stă mîntea în loc... Nici nu-ți închipui cum pot să bată cîmpii oamenii ăștia ! Dealtfel, cum să nu-ți poți închipui ? Parcă noi nu batem cîmpii ? Dar nu-i nimic, n-au decît să spună moși pe groși... n-au să vorbească așa totdeauna... Așteaptă o clipă aici să-l aduc pe Zosimov.

Zosimov se năpusti asupra lui Raskolnikov cu un fel de aviditate ; o curiozitate deosebită i se citea pe chip ; peste puțin, fața i se luminează.

— Și acum la culcare ! hotări el, cercetîndu-și pacientul pe cît era cu putință. N-ar fi rău să iei ceva ca să dormi. Vrei ? Am pregătit deunăzi... un praf.

— Chiar și două, răspunse Raskolnikov.

Prafu fu înghițit pe loc.

— Bine faci că-l însoțești pînă acasă, zise Zosimov lui Razumihin. Cum i-o fi miine, vedem noi, dar azi nu-i merge rău de loc : găsesc o schimbare mare de cînd nu l-am văzut. Omul cît trăiește, tot învață.

— Știi ce mi-a șoptit Zosimov cînd am ieșit ? îi trînti de la obraz Razumihin, de îndată ce ajunseră amîndoi în stradă. Eu, frățioare, am să-ți spun deschis : sînt niște proști cu toții. Zosimov mi-a spus să flecăresc cu tine pe drum, să te trag de limbă și după aceea să-i spun tot, pentru că el își închipuie că... tu... ai fi nebun, sau că ești pe cale să-ți pierzi mințile. Închipuiește-ți ! În primul rînd, ești de două ori mai deștept ca dînsul, în al doilea rînd, de vreme ce nu ești nebun, nu trebuie să-ți pese de aiurelile lui, în al treilea rînd, halca asta de carne este de specialitatea lui chirurg și acum s-a scrîntit cu bolile nervoase, iar în privința ta l-a întors pe dos discuția pe care ai avut-o cu Zametov.

— Zametov ți-a povestit tot ?

— Tot, și foarte bine a făcut. Acum am înțeles tot adevărul și Zametov a înțeles... Într-un cuvînt, Rodea... vorba este că... Sînt cam afumat... Dar nu-i nimic... Vorba este că ideea asta... pricepi tu ? ideea asta le venise într-adevăr, înțelegi ? Adică nici unul din ei nu îndrăznește să spună cu glas tare, pentru că e cea mai mare aiureală din cîte s-au auzit vreodată, și mai ales de cînd l-au arestat pe zugravul acela, toate s-au spart ca o bășică de săpun, pentru totdeauna. Dar ce să le faci dacă sînt proști ? L-am cam scuturat atunci pe Zametov — fie vorba între noi, frate ; dar te rog să nu faci nici o aluzie că ai ști ceva ; mi-am dat seama că este foarte susceptibil din fire ; s-a întîmplat la *Laviza*, dar astăzi, astăzi s-au lămurit toate. Principalul vinovat este acest Ilia Petrovici ! El s-a folosit atunci de leșinul tău și apoi i-a fost și lui rușine de bănuiala asta ; știu eu...

Raskolnikov îl asculta cu aviditate. Fiind beat, Razumihin dădea toate pe față.

— Am leșinat atunci fiindcă nu era aer și mirosea a vopsea de ulei, zise Raskolnikov.

— Mai încape vorbă. Și nu era numai vopseaua de vină ; congestia pe care ai făcut-o era în pregătire de mai bine de o lună ; Zosimov e martor ! Dar nici nu-ți poți închipui cât de rușinat este acum puștiul ăsta de Zametov ! „Nu fac nici cât degetul lui cel mic !“ zice. Adică cât degetul tău mic. Uneori, frate, are sentimente frumoase. Dar lecția, lecția pe care i-ai dat-o astăzi la „Palatul de Cristal“, este de-o măiestrie fără pereche ! Mai întâi l-ai speriat, l-ai făcut să-l apuce fiorii ! L-ai adus aproape pînă acolo încît să dea din nou crezare acelei absurdități monstruoase și după aceea i-ai scos limba de un cot : „Poftim, prinde-mă dacă poți !“ Minunat ! A fost strivit, distrus ! Ești un maestru, zău, și așa le trebuie ! Eh, păcat că n-am fost de față ! Ce te-a mai așteptat acum ! Și Porfiri ar vrea să te cunoască...

— A... și el... Dar de ce m-ați trecut în rîndul nebunilor ?

— Adică nu tocmai la nebuni. Eu, frate, mă tem că ți-am spus prea multe... Vezi tu, adineauri l-a uimit faptul că pe tine numai acest singur punct te interesează ; acum, cunoscînd toate împrejurările... și cum te-ai enervat atunci, și cum s-a împletit cu boala ta... înțelegi... Eu, frățioare, sînt cam beat, dar dracu să-l ia, are ideile lui... Ți-am mai spus : s-a scrîntit cu bolile nervoase. Ție, însă, nici să nu-ți pese...

Amîndoi tăcură cîteva clipe.

— Ascultă, Razumihin, începu Raskolnikov, vreau să-ți spun deschis : am fost acum la un mort : a murit un funcționar... și am dat toți banii... și apoi, m-a sărutat o ființă care, chiar dacă aș fi ucis pe cineva, tot m-ar... într-un cuvînt, am mai văzut acolo o altă ființă... cu o pană roșie ca para focului, dar, aiurez... sînt foarte slab, sprijină-mă... uite scara...

— Ce-i cu tine ? Ce-i cu tine ? întrebă Razumihin alarmat.

— Mi se cam învîrtește capul, dar nu despre asta e vorba, sînt trist, atît de trist, ca o femeie... în adevăr ! Privește ! Ce-i asta ? Vezi, vezi !

— Ce este ?

— Nu vezi ? Lumină în odaia mea ! Vezi ? Prin crăpătură...

Erau la ultima scară, în fața ușii gazdei și, într-adevăr, de jos se vedea că în chilioara lui Raskolnikov arde lumina.

— Ciudat ! O fi Nastasia, zise Razumihin.

— Nu vine niciodată la ora asta și, apoi, cred că doarme de mult, dar... nu-mi pasă... Rămii cu bine !

— Ce te-a apucat ? Te însoțesc, intrăm împreună !

— Știu că o să intrăm împreună, dar aș vrea să-ți strîng mîna aici și să-mi iau rămas bîn de la tine. Stai, dă-mi mîna ; rămii cu bine !

— Ce ai, Rodea ?

— Nimic ; să mergem ; ai să fii martor...

Urcînd scara, lui Razumihin îi trecu prin minte că s-ar putea ca Zosimov să aibă dreptate. „Eh ! L-am necăjit cu flecăreala mea !“ se gîndi el. Dar, apropiindu-se de ușă, auziră glasuri venind din odaie.

— Ce se petrece aici ? strigă Razumihin.

Raskolnikov puse mîna pe clanță, deschise larg ușa și rămase împietrit în prag.

Pe divan ședeau mama și sora lui ; de un ceas și jumătate erau acolo. Cum se face că nu se așteptase de loc la așa ceva ? Cum de nu se gîndise de loc la ele cînd, în ziua aceea, îi fusese anunțată venirea lor, cînd le știa pe drum, gata să sosească ? În această oră și jumătate ele o descususeră amănunțit pe Nastasia, care sta în picioare în fața lor și le înșira tot ce știa. Nu-și mai reveneau din spaimă, aflînd că „fugise“ bolnav, și, după cum reieșea din spusele femeii, aproape delirînd ! „Doamne, ce-o fi cu el ?“

Plingeau amîndouă, și prin ce suferințe neînchipuite nu trecuseră în această oră și jumătate.

Un strigăt plin de bucurie îl întîmpină în prag. Cele două femei se repezîră la el. Dar el rămase stană de piatră : ca la lumina unui fulger își dădu seama de realitate, și asta era ceva de neîndurat ! Nu mai putea nici să le întindă brațele, ca să le strîngă la pieptul lui. Mama și sora lui îl îmbrățișau, îl sărutau, rîdeau, plîngeau... El făcu un pas, se clătină și se prăbuși în nesimțire pe podea.

Panică, țipete de groază, suspine... Razumihin, care rămăsese în prag, dădu buzna înăuntru, îl apucă pe bolnav în brațele lui vînjoase, și îl culcă într-o clipită pe divan.

— Nu-i nimic, nu-i nimic ! striga el mamei și sorii. Nu-i decît un leșin fără nici o gravitate ! Chiar acum mi-a spus doctorul că-i este mult mai bine, că este chiar sănătos ! Apă ! Iaca, vedeți, a început să-și vină în fire, uitați-vă, își revine !...

Și, apucînd-o de mînă pe Dunicika, o scutură aproape să-i scoată brațul din încheietură și o sili să se aplece ca să vadă că „își revine“. Mama și sora îl priveau pe Razumihin cu induioșare și recunoștință, socotindu-l o adevărată providență ; aflaseră de la Nastasia tot ce făcuse pentru Rodea al lor, în timpul bolii, „acest tînăr îndatoritor“, cum îl numea în aceeași seară, într-o discuție intimă cu Dunia, însăși Pulheria Alexandrovna Raskolnikova.

PARTEA A TREIA

I

Raskolnikov se ridică în capul oaselor și se așază pe divan.

Cu un gest slab întrerupse șuvoiul de vorbe înflăcărâte și dezliniate cu care Razumihin încerca să le liniștească pe cele două femei și, luându-le de mină, le cercetă din ochi, pe rînd, cu luare-aminte, vreo două minute, în tăcere. Privirea lui plină de o nemărginită suferință, avea o fixitate aproape dementă, ceea ce sperie pe maică-sa, care începu să plîngă.

Avdotia Romanovna era palidă, degetele îi tremurau în mîna fratelui ei.

— Duceți-vă acasă... cu dînsul, zise Raskolnikov cu glas întretăiat, arătîndu-l pe Razumihin. Pînă mîine, mîine totul va fi... Ați sosit de mult ?

— În seara asta, Rodea, răspunse Pulheria Alexandrovna, trenul a întîrziat grozav. Dar, Rodea, eu nu plec acum de-aici, pentru nimic în lume ! Rămîn la noapte lîngă tine...

— Nu mă chinui ! spuse el, făcînd un gest de enervare.

— Rămîn eu cu el ! exclamă Razumihin. N-am să-l părăsesc o clipă, invitații mei n-au decît să se ducă la dracu, să se dea cu capul de pereți ! De altminteri, acasă face unchiul meu pe gazda.

— Vai, cum, cum să vă mulțumesc ! începu Pulheria Alexandrovna, strângînd iarăși mîna lui Razumihin, dar Raskolnikov o întrerupse :

— Nu pot, nu pot... repetă el iritat, nu mă chinuiți ! Ajunge, plecați odată... Nu mai pot !...

— Să mergem, mamă, să ieșim cel puțin din odaie, șopti Dunia speriată, îl ucidem stînd aici, asta e limpede.

— Să nu mă uit la el după o despărțire de trei ani ! se văietă Pulheria Alexandrovna.

— Stați ! îi opri Raskolnikov. Mă întrerupeți într-una și-mi pierd șirul gîndurilor... L-ați văzut pe Lujin ?

— Nu, Rodea, dar știe că am sosit. Am auzit că Piotr Petrovici a fost atît de bun și te-a vizitat astăzi, adăugă mama, cu oarecare sfială.

— Da... a fost atît de bun... Dunia, i-am spus mai adineauri lui Lujin că am să-l arunc pe scări în jos și l-am trimis la dracu...

— Rodea, ce-i cu tine ? ! Tu, desigur... nu vrei să spui că... începu Pulheria Alexandrovna îngrozită, dar, aruncînd o privire spre Dunia, se opri.

Avdotia Romanovna, cu ochii ațintiți asupra fratelui ei, aștepta să le explice. Știa de la Nastasia despre cearta care avusese loc în ziua aceea, atît cît putuseră să înțeleagă din felul ei încurcat de a povesti, și erau amîndouă într-o grozavă nedumerire.

— Dunia, urmă cu greu Raskolnikov, nu vreau să te măriti cu dînsul și de aceea trebuie chiar mîine, primul lucru, să rupi orice legătură cu omul acesta și să nu mai aud despre el.

— Doamne-Dumnezeule ! exclamă Pulheria Alexandrovna.

— Frate, gîndește-te la ce spui ! începu cu aprindere Avdotia Romanovna, dar se stăpîni. Poate că în clipa asta nu ești în stare să judeci, ești obosit, adăugă ea cu blîndețe.

— Crezi că aiurez ? Nu... Te măriți cu Lujin pentru mine. Dar eu nu vreau să-ți primesc jertfa. Așa că, pînă mîine să-i scrii... că te-ai răzgîndit... Să-mi dai mîine să citesc și eu, și gata !

— Dar nu pot să fac una ca asta ! strigă fata supărată. Și apoi, cu cît drept... ?

— Dunicika, tu te aprinzi ușor, lasă, vedem noi mîine... Nu vezi... spuse mama speriată. Ah, hai să plecăm, e mai bine să plecăm !

— Aiurează ! strigă Razumihin, încă amețit de băutură, altfel nu și-ar permite ! Mîine toate prostiile astea au să-i iasă din cap !... Astăzi însă l-a dat afară. Făcea pe oratorul, încerca să-și arate cunoștințele, dar a plecat cu coada între picioare...

— Prin urmare este adevărat ? spuse Pulheria Alexandrovna.

— Pe mîine, frate, zise cu duioșie Dunia, să mergem, măicuță... Rămii cu bine, Rodea !

— Auzi, surioară, repetă Raskolnikov adunîndu-și ultimele puteri, nu aiurez ; căsătoria asta este o ticăloșie. Eu sînt un ticălos, fie, dar tu nu trebuie... unul ajunge... dar, oricît de ticălos aș fi eu, dacă te măriți cu Lujin nu te mai socotesc drept sora mea. Sau eu, sau Lujin ! Și-acum, duceți-vă...

— Ți-ai pierdut mințile ! Ești un tiran ! răcni Razumihin, dar Raskolnikov nu-i răspunse, poate că nici nu mai era în stare să răspundă.

Se culcă pe divan și se întoarce cu fața la perete, frînt de oboseală. Avdotia Romanovna se uită ciudat la Razumihin ; ochii ei negri scînteiară, făcîndu-l pe Razumihin să tresară. Pulheria Alexandrovna părea înmărmurită.

— Pentru nimic în lume nu pot să plec acum ! îi șopti ea cu deznădejde lui Razumihin, am să rămîn aici, pe undeva... conduceți-o pe Dunia.

— Și o să stricați tot ! îi răspunse tot în șoaptă Razumihin, pierzîndu-și răbdarea. Să ieșim măcar pe scară. Nasta-

sia, adu lumină ! Vă jur, urmă el pe scară, vorbind cu glas scăzut, deunăzi era să ne ia la bătaie și pe mine, și pe doctor ! Înțelegeți ? Chiar pe doctor ! Și doctorul a cedat, ca să nu-l enerveze ; a plecat, iar eu am rămas la catul de jos să-l păzesc, numai că între timp el s-a îmbrăcat și a șters-o. Are să fugă din nou, în toiul nopții, ar putea să-și facă rău... dacă-l enervăm...

— Ce spuneți ? !

— Și apoi, Avdotia Romanovna nu poate să rămână la hotel singură, fără dumneavoastră ! Gândiți-vă în ce casă ați tras. Ticălosul acela de Piotr Petrovici n-a putut să vă găsească o locuință mai acătării ? De altminteri, știți, sint cam cherchelit și de aceea... vorbele mele sint cam tari... să nu le luați în seamă...

— Dar m-aș putea duce la gazda lui, stăruia Pulheria Alexandrovna, s-o rog să ne adăpostească pe mine și pe Dunia în noaptea asta, nu-l pot părăsi așa, nu pot !

Discutau pe palierul din josul scării, chiar în fața ușii gazdei lui Raskolnikov. Nastasia, de pe ultima treaptă, le lumina drumul. Razumihin era grozav de surescitat. Cu o jumătate de oră mai înainte, în vreme ce-l conducea pe Raskolnikov acasă, deși era vorbăreț din cale afară și conștient că vorbește prea mult, avea mintea limpede, în pofida uriașei cantități de spirtoase înghițite în seara aceea. Acum însă starea lui aducea cu un fel de exaltare, și vinul i se urcase la cap cu putere îndoită. Sta în fața celor două doamne, ținându-le de mână, căutînd să le convingă prin argumente, de o sinceritate uimitoare, și ca să fie mai convingător, pesemne, întărea fiecare cuvînt rostit printr-o strașnică strîngere de mână, în timp ce, fără pic de sfială, o sorbea din ochi pe Avdotia Romanovna. De durere, ele își smulgeau uneori mîinile din laba lui osoasă, dar el nu lua în seamă acest lucru și le strîngea și mai tare, atrăgîndu-le tot mai aproape de el. Dacă ele i-ar fi cerut să se arunce de pe scară, ca să le facă un serviciu, el ar fi făcut-o fără să stea la gînduri și

fără să se îndoiască că așa trebuie să facă. Pulheria Alexandrovna era atît de îngrijorată de boala lui Rodea, încît, deși simțea că Razumihin era cam prea excentric și-i strîngea prea tare mîna, închidea ochii asupra acestor amănunte ciudate și-l considera pe tînăr o adevărată providență pentru ei. Avdotia Romanovna, însă, deși o apăsa aceeași grijă și deși nu era sperioasă din fire, întilnea cu mirare și neliniște privirile înflăcărâte ale prietenului fratelui ei ; numai încrederea oarbă, inspirată de lucrurile povestite de Nastasia despre acest om ciudat, o împiedica s-o rupă la fugă și s-o tîrască și pe maică-sa după dînsa, ca să scape de el. Înțelegea de asemenea că, deocamdată, nu se puteau lipsi de el. De altminteri, peste vreo zece minute ea se liniști : Razumihin avea însușirea să dea pe față într-o clipită tot ce avea pe suflet, ori în ce stare s-ar fi aflat, așa încît lumea își dădea îndată seama cu cine are de-a face.

— Nu se poate să vă duceți la gazda lui, este o absurditate ! strigă el, căutînd s-o convingă pe Pulheria Alexandrovna. Cu toate că-i sînteți mamă, dacă rămîneți aici are să se înfurie, și cine știe ce are să iasă ! Ascultați ce propun : Nastasia să stea în odaia lui, iar eu să vă însoțesc pînă acasă, fiindcă aici, la Petersburg, nu puteți umbla noaptea singure pe stradă, în privința asta... Dar, la dracu !... După aceea mă întorc în mare goană aici și peste un sfert de oră — pe cuvînt de onoare vin cu raportul — cum e ? Doarme sau nu ? Și celelalte. După aceea, ascultați ! După aceea, de la dumneavoastră, alerg acasă la mine — am musafiri și toți sînt beți turtă — îl iau pe Zosimov, medicul care-l îngrijește pe Rodea, e la mine acasă și nu e beat, nu e beat fiindcă el nu se îmbată niciodată ! Îl aduc să vadă bolnavul și apoi vin iar la dumneavoastră ; prin urmare, în decurs de o oră veți căpăta două rapoarte, dintre care unul de la medic, chiar de la medic, ceea ce este mult mai important ! Dacă îi este rău, vă jur că vin să vă iau și vă aduc aici, iar dacă

îi merge bine — vă culcați. Eu am să rămîn aici toată noaptea, pe palier, fără să prindă de veste, iar pe Zosimov am să-l pun să doarmă la gazdă, ca să fie la îndemînă. Spuneți și dumneavoastră : cine-i este mai de folos acum, dumneavoastră sau un medic ? Cred că e mult mai bine să aibă un medic lîngă el ! Așa că, să mergem acasă ! La gazdă nu puteți rămîne, este cu neputință ; pentru mine este ușor, dar pentru dumneavoastră nu, ea n-are să vă primească pentru că... pentru că este o proastă. Are să fie geloasă pe Avdotia Romanovna, dacă vreți să știți, și pe dumneavoastră... dar pe Avdotia Romanovna negreșit. Are un caracter foarte ciudat, foarte ! De altfel, și eu sînt un nătărău... Dar nu-mi pasă ! Să mergem ! Aveți încredere în mine, nu-i așa ? Haide spuneți, aveți sau nu aveți încredere în mine ?

— Să mergem, măicuțo, zise Avdotia Romanovna. Are să facă așa cum a spus, e sigur. El a scăpat pe fratele meu de la moarte și dacă, în adevăr, doctorul se învoiește să-și petreacă noaptea aici, ce putem dori mai mult ?

— Dumneavoastră... dumneavoastră mă înțelegeți... pentru că sînteți un înger ! exclamă Razumihin încîntat. Să mergem ! Nastasia ! Fugi sus și stai lîngă el cu lumina aprinsă ; mă întorc într-un sfert de ceas...

Pulheria Alexandrovna, deși nu destul de convinsă, nu se mai împotrivi. Razumihin le luă pe amîndouă de braț și le tiră pe scară. Acest prieten al băiatului ei o cam neliniștea pe mamă : „O fi el îndatoritor și bun, dar te poți bizui pe făgăduielile lui ; în starea în care se găsește... ?“

— Pricep, vă gîndiți că sînt beat ! îi ghici gîndul Razumihin. Făcea niște pași așa de mari, că cele două doamne abia se puteau ține după el, iar el habar n-avea. Asta nu înseamnă nimic ! Adică... m-am îmbătat ca un nătărău, dar nu despre asta e vorba ; nu sînt beat din pricina vinului. Cum v-am văzut, mi s-a urcat beția la cap... Dar nu luați în seamă ce spun ! Îndrug vrute și

nevrute, și nu sînt vrednic de dumneavoastră... Sînt nevrednic, și asta în ultimul grad !... Cum vă duc acasă, chiar aici, la canal, îmi torn vreo două găleți de apă în cap și-mi trece... Dacă ați ști cît de dragi îmi sînteți amîndouă !... Nu rideți și nu vă supărați !... Supărați-vă pe cine vreți, dar pe mine să nu vă supărați ! Eu sînt prietenul lui, și prin urmare sînt și prietenul dumneavoastră. Așa vreau eu... Am presimțit... Încă de anul trecut, la un moment dat... Dar nu, n-am presimțit nimic, pentru că ați picat ca din cer. Dacă vreți să știți, eu nici n-am să închid ochii în noaptea asta... Zosimov, adineauri, se temea să nu înnebunească... De aceea nu trebuie să-l enervăm...

— Ce spuneți ! exclamă mama.

— Chiar doctorul v-a spus asta ? întrebă Avdotia Romanovna înspăimîntată.

— A spus, dar se înșală. I-a dat chiar o doctorie, un praf, am văzut cu ochii mei, și tocmai atunci ați sosit și dumneavoastră... Eh ! Mai bine era să sosiți mîine ! Bine am făcut că am plecat de acolo. Peste un ceas, Zosimov are să vă raporteze personal. El nu e beat ! Și nici eu n-am să mai fiu beat... De ce m-am îmbătat în halul ăsta ? Pentru că m-au atras în discuția lor, afurisiții !... Și doar m-am jurat să nu mă mai bag în discuții !... Spun niște bazaconii ! Cît pe aci să-i iau la bătaie. L-am lăsat pe unchiul meu să prezideze adunarea... Dacă vreți să mă credeți : ei au ajuns să ceară omului depersonalizarea completă, și găsesc că asta are un farmec deosebit ! Îndrugă verzi și uscate numai ca să nu pară ce sînt, numai ca să nu-i iei drept ce sînt ! Asta socotesc ei că înseamnă cel mai mare progres. Și măcar dacă toate acestea ar fi ideile lor, dar ei...

— Ascultă, îl întrerupse timid Pulheria Alexandrovna, dar întreruperea ei doar turnă gaz peste foc.

— Ce credeți dumneavoastră ! zberă Razumihin, ridicînd din ce în ce glasul. Credeți poate că mă înfurie minciunile lor ? Fleacuri ! Mie îmi place minciuna ! Minciuna

este unicul apanaj pe care îl are omul în fața celorlalte fapte. Mințind, ajungem la adevăr ! Sînt un om fiindcă știu să mint. Nici un adevăr n-a fost rostit fără să se fi mințit în prealabil de cel puțin paisprezece ori, sau poate de o sută paisprezece ori, și asta ne face cinste într-o anumită măsură ; dar noi, noi nu sîntem în stare nici măcar să scornim o minciună din capul nostru ! Minte-mă, dar minte-mă cu originalitate și am să te sărut din toată inima ! Să minți cu originalitate este aproape mai bine decît să repeți adevărul spus de un altul ; în primul caz ești om, în cel de-al doilea — papagal ! Adevărul n-are să fugă, dar viața o poți băga în mormînt ; au mai fost cazuri. Spuneți-mi, vă rog, ce sîntem noi acum ? Toți, toți fără nici o excepție, în tot ce privește știința, cultura, gîndurile, invențiile, idealurile, dorințele, liberalismul, rațiunea, experiența și în toate, toate, toate celelalte, ne aflăm în clasa întîia primară ! Ne-am învățat și ne place să gîndească alții pentru noi — așa ne-am obișnuit ! Nu-i așa ? E drept ce spun ? strigă Razumihin, strîngînd și scuturînd mîinile doamnelor. Spuneți : așa este ?

— O, Doamne, în adevăr, nu știu nimic, gemu biata Pulheria Alexandrovna.

— Așa e, așa e... deși nu sînt cu totul de părerea dumată, adăugă Avdotia Romanovna cu seriozitate și pe loc scoase un țipăt, atît de tare o strînse de mîna Razumihin.

— Așa ? Ați spus că așa este ? Și să mai spuneți după asta că nu sînteți... că nu sînteți... strigă el în culmea fericirii, că nu sînteți un izvor de bunătate, de puritate, de înțelepciune-și... de perfecțiune ! Dați-mi mîna, dați-mi-o... și dumneavoastră, dați-mi mîna, veau să vă sărut mîinile chiar aici, în stradă, în genunchi.

Și Razumihin îngenunche în mijlocul trotuarului, din fericire pustiu la ora aceea.

— Încetează, te rog ! Ce faci ? exclamă Pulheria Alexandrovna speriată rău.

— Scoală-te, scoală-te ! spuse Dunia, rîzînd, dar era și ea neliniștită.

— Pentru nimic în lume, nu înainte să-mi dați mîinile. Așa, acum gata, m-am sculat, să mergem ! Sînt un nătărău, un păcătos, nu sînt vrednic de dumneavoastră, sînt beat și mi-e rușine... Nu sînt demn să vă iubesc, dar să se închine în fața domniilor voastre este datoria oricui, dacă nu e dobitoc absolut ! Și eu m-am închinat... Iată hotelul ; numai pentru asta și Rodea a avut dreptate să-l dea afară pe Piotr Petrovici al dumneavoastră ! Cum a îndrăznit să vă închirieze camere într-un hotel de categoria asta ? Este o rușine ! Știți ce fel de oameni locuiesc aici ? Și sînteți logodnica lui ! Sînteți logodită, nu-i așa ? Ei, în cazul acesta, trebuie să vă spun că logodnicul dumneavoastră este un ticălos !

— Ascultă, domnule Razumihin, uiți că... începu Pulheria Alexandrovna.

— Da, da, aveți toată dreptatea, am uitat cu cine vorbesc și mor de rușine ! se dezmetici fostul student. Dar... dar... nu trebuie să vă supărați că vorbesc așa ! Pentru că o spun din toată inima și nu pentru că... hm ! Ar fi o ticăloșie ; într-un cuvînt, nu pentru că v-aș... hm !... fie, nu trebuie, n-am să spun de ce, nu îndrăznesc !... Noi însă, cum a intrat el în odaie, am înțeles că nu este un om din societatea noastră. Nu fiindcă a venit frezat, nu fiindcă s-a grăbit să facă paradă cu inteligența lui, ci fiindcă este un copoi, un speculant murdar, și un bufon, și asta se vede cale de o poștă. Credeți poate că este inteligent ? Nu, este un prost, o minte încuiată ! Spuneți și dumneavoastră, vi se potrivește el oare ? O, Doamne ! Vedeți dumneavoastră (el se opri deodată pe scara hotelului), cu toate că cei de la mine de acasă sînt beți turtă, sînt oameni cinstiți și chiar dacă ne încurcăm în minciuni — fiindcă și eu mint — prin minciuna noastră o să ajungem o dată la adevăr, căci mergem pe un drum nobil, pe cînd Piotr Petrovici... nu merge pe un drum nobil. Și,

cu toate că i-am făcut de ocară cît am putut, îi stimez pe toți ; pînă și pe Zametov ; pe ăsta dacă nu-l stimez, cel puțin îl iubesc, fiindcă este un mînzoc ! Pînă și pe animalul acela de Zosimov îl stimez — pentru că este un om cinstit și-și cunoaște meseria... Haide, ajunge, am spus tot, și mi s-a iertat tot. M-ați iertat ? Așa-i ! Haideți, să mergem. Cunosce coridorul ăsta, am mai fost aici, la camera nr. 3 a avut loc un scandal... Ei, care este a dumneavoastră ? Ce număr ? Opt ? Să încuiați ușa la noapte, și să nu lăsați pe nimeni înăuntru. Într-un sfert de oră mă întorc cu raportul, iar într-o jumătate de oră cu Zosimov, o să vedeți ! Rămîneți cu bine, am plecat !

— Doamne, Dunicika, ce are să fie ? zise Pulheria Alexandrovna, întorcîndu-se neliniștită și speriată către fie-sa.

— Liniștește-te măicuțo, răspunse Dunia, scoțîndu-și pălărioara și mîntăluța. Dumnezeu ni l-a trimis pe acest domn, cu toate că vine de-a dreptul de la chef. Ne putem bizui pe dînsul, te asigur. Tot ce a făcut pînă azi pentru fratele meu...

— Ah, Dunicika, cine știe dacă are să vină ! Cum m-am putut îndura să-l las pe Rodea !... Ah, vai, mi-am închipuit că-l voi găsi cu totul, cu totul altfel ! Cît de aspru a fost, parcă nici nu l-ar fi bucurat venirea noastră...

Lacrimile îi lunecau din ochi.

— Nu, măicuțo, nu este așa. Nu l-ai văzut bine din pricina lacrimilor. Este nervos, fiindcă-i grav bolnav — asta-i pricina.

— Ah, și boala asta ! Ce o să se aleagă din toate astea ? Și cum a vorbit cu tine, Dunia ! zise mama privind sfioasă în ochii fetei, ca să-i citească gîndurile, dar pe jumătate împăcată de faptul că Dunia îl apăra și, deci, îl iertase. Sînt sigură că mîine are să se răzgîndească, adăugă dînsa, căutînd să audă din gura ei adevărul.

— Eu sînt convinsă că și mîine are să spună același lucru... zise Avdotia Romanovna și, firește, răspunsul ei

se referea la o chestiune atît de delicată, încît Pulheria Alexandrovna nu îndrăzni să se atingă de ea.

Dunia se apropie de mama ei și o sărută. Aceasta o îmbrățișă strîns, în tăcere. Apoi se așeză, așteptînd liniștită înapoierea lui Razumihin și urmărind cu sfială pe fie-sa care, cu brațele încrucișate, așteptînd și ea, se plimba îngîndurată de colo pînă colo prin odaie. Să se plimbe dintr-un colț într-altul cufundată în gînduri, era un obicei al Avdotiei Romanovna cînd o frămîntă vreo grijă, și mama se ferea totdeauna să o tulbure.

Firește, Razumihin, aprins de beție, era ridicol cu pasiunea lui fulgerătoare față de Avdotia Romanovna ; dar dacă priveai tînăra fată, mai ales acum cînd, tristă și gînditoare, se plimba prin odaie cu brațele încrucișate, mulți l-ar fi înțeles fără să pună acest lucru pe seama stării lui de beție. Avdotia Romanovna era uimitor de frumoasă : înaltă, mlădioasă, cu suflet tare și conștientă de tăria ei, care se răsfrîngea din fiecare gest, fără să-i știrbească totuși grația și gingășia mișcărilor. La față semăna cu fratele ei, dar o puteai numi într-adevăr frumoasă. Avea părul blond închis, o nuanță totuși mai deschisă decît a lui ; ochi negri strălucitori, mîndri și, în același timp, în unele clipe, extraordinar de blînzi. Era palidă, dar nu de o paloare bolnăvicioasă ; îi strălucea obrazul de prospețime și sănătate. Gura era destul de mică, iar buza inferioară, proaspătă și roșie ieșea puțin în afară, o dată cu bărbia ; era singura trăsătură neregulată a acestui obraz perfect — o trăsătură care-i dădea o expresie deosebită, ceva hotărît și oarecum semeț. Fața aceasta era îndeobște mai curînd gravă și visătoare decît veselă ; în schimb, ce farmec căpăta cînd se însuflețea și rîdea vesel, tinerește, deschis ! Era ușor de înțeles de ce Razumihin, înflăcărat, sincer, naiv, cinstit, voinic ca un viteaz legendar, și pe deasupra beat, el, care nu văzuse niciodată nimic asemănător, și-a pierdut capul de la cea dintîi privire. Și apoi, întîmplarea parcă anume făcuse ca el s-o vadă pe Dunia

tocmai în clipa cînd avea fața transfigurată de iubirea pentru fratele ei și de bucuria revederii ; apoi văzuse cum îi tremurase buza de indignare la porunca brutală, nerecunoscutoare și crudă a lui Rodea — și nu se mai putuse împotrivi.

De altminteri, el nu mințise cînd, adineaori, pe scară, amețit de băutură, îi scăpase vorba că prostituța de proprietărească a lui Raskolnikov ar putea să fie geloasă nu numai pe Avdotia Romanovna, ci poate și pe Pulheria Alexandrovna însăși. Deși aceasta din urmă împlinise patruzeci și trei de ani, obrazul ei mai păstra urmele frumuseții de altădată și părea mult mai tînără decît era, ceea ce se întîmplă adeseori cu femeile care-și păstrează pînă la bătrînețe seninătatea sufletească, prospețimea impresiilor și inima caldă, curată și cinstită. Trebuie să spunem, în paranteză, că a păstra toate acestea este singurul mijloc de a nu-ți pierde frumusețea nici la bătrînețe. Părul începuse să-i încărunțească și se să rărească, crețuri mici se iviseră de multă vreme, ca niște raze, în jurul ochilor, obraii erau supti de griji și dureri, și totuși fața aceasta era minunat de frumoasă. Era portretul Dunicikăi, peste douăzeci de ani, în afară de modelajul deosebit al buzei inferioare, atît de caracteristic tinerei fete. Pulheria Alexandrovna era sentimentală, fără dulce-gărie, timidă și îngăduitoare, dar pînă la o anumită limită ; putea să treacă peste multe, să accepte multe, chiar dacă erau în contradicție cu părerile ei, dar era o anumită limită dictată de cinste, morală și credințele ei cele mai scumpe, peste care nimic în lume nu ar fi putut s-o silească să treacă.

Exact după douăzeci de minute de la plecarea lui Razumihin, cineva bătu de două ori ușor și grăbit în ușă : se înapoiase Razumihin.

— Nu intru, n-am timp ! se grăbi să spună cînd se deschise ușa. Doarme dus, liniștit ; totu-i în ordine, dare-ar Domnul să doarmă așa vreo zece ceasuri ! Nastasia șade

lingă el, i-am poruncit să nu se clinească de acolo pînă la întoarcerea mea. Acum alerg să-l iau pe Zosimov ; are să vină să vă raporteze personal și apoi trebuie să vă culcați ; văd că sînteți frînte de oboseală.

Și Razumihin fugi pe coridor.

— Ce tînăr serviabil și... devotat ! exclamă Pulheria Alexandrovna foarte mulțumită.

— Da, pare a fi un om tare de treabă ! răspunse cu oarecare căldură Avdotia Romanovna, și începu iarăși să umble în lungul și latul odăii.

Cam peste un ceas, răsunară pe coridor alți pași, și o nouă bătaie în ușă. Amîndouă așteptaseră, de data aceasta cu toată încrederea, îndeplinirea făgăduielii lui Razumihin ; și acesta într-adevăr izbuti să-l aducă pe Zosimov. Doctorul se învoi foarte ușor să părăsească cheful și să se ducă să-l vadă pe Raskolnikov, dar vizita la cele două doamne nu-l atrăgea de loc, fiindcă nu punea temei pe vorbele lui Razumihin, care era beat. De cîm intră însă se liniști, ba chiar se simți măgulit, căci își dădu numai-decît seama că era așteptat ca un fel de oracol. În cele zece minute, cît ținu vizita lui, izbuti s-o liniștească pe Pulheria Alexandrovna. Vorbi cu multă compătimire, dar stăpînit, cu mare seriozitate și rezervă, exact cum se cuvine să vorbească un medic în vîrstă de douăzeci și șapte de ani, cînd este chemat să-și spună părerea la un consult important ; și aceasta fără să se abată o clipă de la subiectul principal și fără să trădeze cea mai mică dorință de a stabili relații mai personale și mai intime cu cele două doamne. Deși remarcase de la intrare uimitoarea frumusețe a Avdotiei Romanovna, căutase, tocmai de aceea, să nu-i dea nici o atenție, și tot timpul vizitei vorbise exclusiv numai Pulheriei Alexandrovna. Toate acestea îi dădeau o mulțumire lăuntrică extraordinară. Despre bolnav spusese că, de fapt, în clipa de față starea lui era satisfăcătoare. Observațiile pe care le făcuse asupra lui în cursul bolii îl îndreptăteau să creadă că, în afara situ-

ației materiale foarte grele din ultimele luni, un rol important l-au jucat în starea pacientului și unele cauze morale, „adică, cum s-ar zice, starea lui este produsul complex al multiplelor influențe fizice și morale : frământări, griji, temeri, anumite gânduri... etc. etc“. Observînd în treacăt că Avdotia Romanovna îl asculta cu mare atenție, Zosimov se întinse pe această temă. Iar la întrebarea alarmată și totuși timidă a Pulheriei Alexandrovna în legătură cu „unele presupuneri că ar fi vorba de nebunie“, răspunse, cu un zîmbet liniștit și sincer, că s-au exagerat unele vorbe spuse de el, că, firește, se poate constata la bolnav o anumită idee fixă, un fel de monomanie — se întîmplă tocmai că el, Zosimov, se interesează îndeaproape de acest domeniu al medicinei — dar trebuie să ținem seama că pînă azi, bolnavul fusese aproape tot timpul în delir și... și că, firește, sosirea familiei aduce o diversiune fericită, îl va ajuta să se întărească și va avea asupra lui o influență binefăcătoare, „dacă bineînțeles vom putea să-l ferim de noi zguduiri“, adăugă el plin de importanță. Apoi se sculă, salută ceremonios și amical totodată și părăsi odaia însoțit de binecuvîntările, recunoștința și mulțumirile fierbinți ale celor două femei. Avdotia Romanovna chiar îi întinse mînuța, fără ca el să fi căutat să i-o strîngă ; pe scurt, plecă extrem de satisfăcut de vizita făcută și, mai ales, de propria lui persoană.

— Mîine mai stăm de vorbă ; acum culcați-vă numai-decît, e timpul să vă odihniți ! porunci Razumihin plecînd după Zosimov. Mîine am să vin cît mai devreme să vă dau raportul.

— Ce fată adorabilă este Avdotia Romanovna ! spuse Zosimov cu un licăr în ochi, cînd ajunseră în stradă.

— Adorabilă ? Ai spus adorabilă ? răcni Razumihin și repezindu-se la Zosimov îl apucă de beregată. Dacă mai îndrăznești vreodată... Pricepi ?... Pricepi ? zbieră el, zgîlțîindu-l de guler și înghesuindu-l într-un zid. Ai auzit ?

— Lasă-mă, diavol bețiv ! se zbătu Zosimov, iar după ce acesta îi dăde drumul, îl privi cu luare-aminte și deodată se porni pe râs.

Razumihin sta în fața lui în prada unor gânduri grave și întunecate.

— Sînt un imbecil, așa e, rosti el posomorît ca un nor de furtună, dar... și tu...

— Ba nu, frățioare, eu nu. Eu umblu cu picioarele pe pămînt.

Merseră tăcuți și abia cînd ajunseră la locuința lui Raskolnikov, Razumihin, foarte tulburat, rupse tăcerea.

— Ascultă, zise 'el. Ești un băiat de treabă, dar pe lîngă o mulțime de alte cusururi ale tale mai ești și un afemeiat — o știu prea bine — și încă un afemeiat ordinar. Da, ești afemeiat, ești aiurit, slab de înger și, de prea mult răs-făț, nu-ți refuzi nimic și asta, după mine, este o ticăloșie, fiindcă te duce de-a dreptul la ticăloșii. Te-ai răs-fățat într-asa hal că, mărturisesc, nu pricep cum de izbu-tești totuși să fii un medic bun și chiar plin de abnegație. Dormi pe puf (un medic !) și te scoli noaptea din pat pentru un bolnav ! Peste trei ani, n-ai să te mai scoli pentru nici un bolnav... Dar, la dracu, nu despre asta e vorba : astă-noapte dormi în apartamentul gazdei (abia am convins-o), iar eu în bucătărie ; poftim, ai ocazia să-i faci cunoștință mai în de-aproape ! Nu, nu e ce crezi tu ! Nici umbră, frățioare...

— Dar nici nu m-am gîndit la nimic.

— Aici, frățioare, e vorba numai de pudoare, discreție, sfi-ală, o castitate fără pereche ; e numai „of-uri“ și „ah-uri“ și se topește ca ceara ! Scapă-mă de ea, în numele tuturor dracilor din lume ! Are o înfățișare foarte plăcută !... Și am să te binecuvîntez, am să te binecuvîntez !

Zosimov rîse și mai tare.

— Ian te uită cum s-a aprins ! Și ce să fac cu ea ?

— Te asigur că n-o să ai nici o bătaie de cap, numai să îndrugi verzi și uscate, orice poștești, să stai lîngă ea

și să vorbești. Și apoi, tu ești medic : trateaz-o de mai știu eu ce boală. Îți jur că n-ai să regreti. Are pian (știi că mă pricep un pic să zdrăngănesc pe clape) ; cunosc un cîntec rusesc : *Mă scald în lacrimi amare...* Îi plac cîntecele adevărate și... de la cîntece a început : iar tu, tu doar ești un virtuoz, un maestru, un Rubinstein¹... Te asigur că n-ai să regreti !

— Dar tu, ce ? I-ai promis ceva ? Formal ? I-ai spus poate că o iei de nevastă...

— Nimic, nimic, nimic ! Și apoi, nu-i din alea ; Cebarov a încercat să-i dea tîrcoale...

— Atunci părăsește-o !

— Nu se poate !

— Dar de ce ?

— Nu știu, dar nu se poate și gata ! E ceva care te prinde, frățioare !

— Atunci de ce-ai mai încercat s-o atragi ?

— Nici n-am încercat, am fost poate atras chiar eu, din prostie, iar ei poate nici nu-i pasă dacă sînt eu sau tu, numai să-i stea cineva alături și să ofteze... Aici, frățioare... nu știu să-ți explic, dar aici — stai, tu cunoști bine matematicile și te mai ocupi și astăzi, știu eu... păi încearcă de fă cu dînsa calculul integral, zău, nu glumesc, vorbesc foarte serios, ea n-are să bage de seamă : are să stea, să se uite la tine, are să ofteze și tot așa, un an întreg. Eu, între altele, i-am vorbit mult, două zile în șir, despre parlamentul prusac (căci despre ce era să-i vorbesc ?), și ea suspina și se tôpea de plăcere ! Numai de dragoste să nu-i vorbești — e rușinoasă foc — să te faci că te topești după ea — și asta ajunge. E cît se poate de confortabil ; ca și cînd ai fi acasă — poți să citești, să șezi, să te culci, să scrii... Poți chiar s-o săruți, dar mai cu luare-aminte...

— Dar ce nevoie am de ea ?

¹ Anton Rubinstein (1829—1894) — pianist și compozitor rus.

— Eh, nu știu cum să fac să mă înțelegi ! Vezi tu : voi doi vă potriviți de minune ! M-am gândit mai demult la tine... Tu, pînă la urmă, tot la asta ai să ajungi ! Și atunci, e totuna dacă-i mai devreme sau mai tîrziu. Aici, frățioare, este vorba de principiul saltelelor de puf, eh ! Și nu numai al saltelelor de puf ! Cu mult mai mult : e limanul, locul de ancorare, rada liniștită, buricul pămîntului, temelia pe trei pești a lumii, cu clătite bune, plăcinte grase, samovare de seară, suspine domoale, cațaveici călduroase, culcuș încălzit, uite, parcă ai fi mort și totuși trăiești, ceea ce este un dublu avantaj ! Ei, dar ajunge, frățioare, nu mai știu ce vorbesc, e timpul să ne culcăm ! Ascultă : eu mă trezesc uneori noaptea, așa că am să mă duc să văd ce face Rodion. Dar nu-i nimic, e o aiureală, totul are să meargă strună. Nu te neliniști din cale-afară, dar, dacă vrei, du-te și tu de-l mai vezi o dată. Dacă cumva observi ceva, dacă de pildă aiurează, sau are temperatură, să mă trezești numaidecît. Dealtminteri, n-are să fie nevoie...

II

A doua zi dimineța, Razumihin se trezi după ora șapte, posomorît, plin de griji și nedumeriri noi și neprevăzute, cum nici nu-și închipuise vreodată că ar putea să aibă. Își amintea perfect, pînă în cele mai mici amănunte, tot ce se petrecuse cu o seară mai înainte și înțelegea că era sub imperiul unei impresii necunoscute încă și cu totul deosebită de cele încercate pînă atunci. Totodată, își dădea seama că visul care se înfiripase în mintea lui era irealizabil și atît de fără noimă, încît îi era rușine și să se gîndească, de aceea trecu cît mai repede la alte

griji mai prozaice, pe care i le lăsase moștenire „acea de trei ori afurisiță zi de ieri“.

Cea mai dureroasă amintire era că se arătase aseară „josnic și grosolan“. Nu numai că fusese beat, dar profitînd de situația în care se afla tînăra fată, el — dintr-un sentiment de gelozie prostească, ce i se năzărise dintr-o dată — îl vorbise de rău pe logodnicul ei, fără să știe ce raporturi sau ce obligații existau între cei doi logodnici, fără măcar să cunoască bine pe acest om. Ce drept avea să judece atît de pripit și atît de ușuratic ? Cine l-a chemat să fie judecător ? Și apoi, o ființă ca Avdotia Romanovna putea oare să se mărite cu un om nedemn, numai din interes ? Prin urmare, trebuia să aibă și calități. Hotelul ? Dar de unde putea el, într-adevăr, să știe ce fel de hotel era acela ? Și apoi, el pregătea doamnelor o locuință... Ah ! cît de josnic fusese totul ! A fost beat ? Asta-i o justificare ? Este o scuză proastă, care îl înjosește și mai rău ! *În vin e adevărul* și adevărul s-a revărsat, „adică toată josnicia unui suflet invidios și grosolan“. Și apoi, își putea oare, cît de cît, îngădui un astfel de vis el, Razumihin ? Cine era el pe lîngă o fată ca ea, el, bețivul palavrăgiu și grosolan de ieri ? „Este cinic și ridicol numai gîndul unui apropiere între ființe atît de deosebite !“ Razumihin roși groaznic la această idee și, ca un făcut, în aceeași clipă, își aminti că spusese aseară pe scară că gazda ar putea să devină geloasă pe Avdotia Romanovna... nu, asta era de-a dreptul de neîndurat ! Izbi cu toată puterea cu pumnul în plita din bucătărie, sparse o cărămidă și își sîngeră mîna.

„Firește, șopti el peste o clipă cu un sentiment de adîncă umilință, firește, toate aceste ticăloși nu se mai pot șterge, nici îndrepta ! Nici gînd de una ca asta... De aceea trebuie să mă prezint fără să spun nimic și... și să-mi fac în tăcere datoria... fără să mă scuz, fără să spun nimic... căci, firește, acum totul e pierdut !“

Cu toate acestea, își cercetă hainele cu o deosebită grijă. Nu avea alte straie, și chiar să fi avut, poate nu le-ar fi pus — ca să nu pară că s-a gătit anume. În orice caz, nu-și putea îngădui o cinică lipsă de curățenie, nu avea nici un drept să jignească pe alții, mai ales când aceștia aveau nevoie de el și-l rugau să vină la ei. Își perie cu grijă hainele. Rufăria o avea totdeauna destul de proaspătă, în această privință era îngrijit.

Se spală bine — Nastasia avea săpun — își spală părul, gîtul și mai ales mîinile. Cînd se puse problema dacă trebuia sau nu să-și radă țepii de pe obraz (Praskovia Pavlovna avea brice foarte bune, rămase de la răposatul domn Zarnițin) problema fu rezolvată cu furie în sens negativ : „rămîn cum sînt ! Să nu creadă că m-am ras ca să... ar crede-o negreșit ! Pentru nimic în lume !“

„Și... și mai ales după ce m-am purtat atît de grosolan, atît de josnic, ca un obișnuit al tractirelor ; și... și să presupunem că știu că sînt — fie cît de cît — un om de treabă... pot oare să mă mîndresc pentru atîta lucru ? Orice om trebuie să fie de treabă, și încă mai ceva decît mine și... și totuși (îmi amintesc foarte bine) am la activul meu unele lucruri... nu că ar fi cu totul necinstite, totuși!... Și ce idei îmi trec uneori prin minte ! Hm... să le pun pe toate acestea alături de Avdotia Romanovna ! Drace ! Fie ! Am să mă arăt dinadins josnic, trivial, cu compor-tări de tractir, nici nu-mi pasă ! Și chiar și mai rău... !“

Zosimov, care dormise în salonul Praskoviei Pavlovna, îi întrerupse monologul.

Pleca acasă și se grăbea să-și mai vadă o dată bolnavul înainte de plecare. Razumihin îi raportă că pacientul doarme dus, ca un hîrciog. Zosimov îi spuse să nu-l scoale pînă nu se trezește singur, și promise să vină pe la unsprezece.

— Numai să fie acasă, adăugă el. Cu un bolnav ca ăsta, te poți aștepta la orice. N-ai cum îl stăpîni ; e greu

de tratat. Nu știi, are să se ducă *el* acolo, sau *ele* au să vină aici ?

— Cred că ele, răspunse Razumihin, înțelegînd rostul întrebării, și au să vorbească probabil despre treburile lor de familie. Eu am să plec. Dar tu, ca medic, ai firește mai multe drepturi ca mine.

— Doar nu sînt duhovnic ; am să vin să-l văd și apoi am să plec numaidecît ; am și așa destulă treabă.

— Un singur lucru mă neliniștește, îl întrerupse Razumihin încruntat, aseară, de beat ce eram, m-a luat gura pe dinainte și pe drum i-am spus lui fel de fel de prostii... vrute și nevrute... între altele i-am spus că te temi că ar fi... înclinat spre nebunie...

— Și doamnelor le-ai spus același lucru.

— Știu, am făcut o mare prostie ! Bate-mă dacă vrei ! Dar spune-mi, crezi serios asta ?

— Fleacuri, nu ți-am spus ? Nimic serios ! Tu cînd m-ai adus la el, mi l-ai zugrăvit ca pe un monoman... Aseară, am mai turnat gaz peste foc, tu adică, povestind despre... vopsitorul acela ; frumoasă discuție, cînd poate tocmai povestea asta i-a tulburat mințile ! Dacă aș fi știut atunci tot ce s-a petrecut la secție și că o canalie... l-a jignit, bănuindu-l ! Hm... atunci nu aș fi îngăduit discuția aceea. Monomanii ăștia fac din țîntar armăsar, văd ca aievea tot ce li se năzare... Din cele povestite de Zametov aseară, cazul mi s-a lămurit pe jumătate. Ce să mai vorbim ! Am cunoscut un ipohondru, un bărbat de vreo patruzeci de ani, care, nefiind în stare să îndure ironiile zotidiene cu care-l necăjea la masă un băiețel de opt ani, l-a ucis, înjunghiindu-l ! Și cînd te gîndești la cazul nostru, un om îmbrăcat numai în zdrențe, un comisar de poliție obraznic, boala care începe și o bănuială ca asta, trîntită așa de la obraz, unui ipohondru furios ! Ținînd seama de orgoliul lui sălbatic, extraordinar, s-ar

putea ca tocmai acesta să fie punctul de plecare al bolii !... Drace !... Trebuie să-ți spun, însă, că Zametov ăsta este într-adevăr un băiat simpatic, numai că... hm... a făcut rău că a vorbit aseară despre toate acestea. E prea limbut!

— Dar cui i-a vorbit ? Ție și mie ?

— Și lui Porfiri.

— Și ce-i dacă i-a spus și lui Porfiri ?

— Ascultă, tu te bucuri de trecere pe lângă mama și sora lui ? Ar trebui să-i vorbească mai cu prudență azi...

— Au să se înțeleagă ! răspunse fără chef Razumihin.

— De ce oare s-a repezit așa la acest Lujin ? Un om cu parale, tinerei se pare că nu-i displace... și apoi, ele nu au para chioară, ai ?

— Ce mă tot descoși ? strigă Razumihin enervat, de unde vrei să știi dacă au para chioară sau nechioară ? Întreabă-le tu, poate ai să afli mai ușor...

— Uf, tare ești prost uneori ! Nu ți-au trecut încă fumurile de aseară... La revedere ; mulțumește-i pentru mine Praskoviei Pavlovna pentru găzduire. S-a încuiat, i-am spus bună-ziuă prin ușă, dar n-a răspuns, măcar că era sculată de la șapte ; am văzut cînd i s-a adus samovarul din bucătărie... N-am avut cîntea să-i văd mutra...

Fix la ora nouă, Razumihin își făcu apariția la hotelul lui Bakaleev. Cele două doamne îl așteptau de mult cu o nerăbdare febrilă. Se sculasera pe la șapte sau poate chiar mai devreme. El pătrunse în odaie, întunecat ca un nor, salută cu stîngăcie și se înfurie pe el însuși, bineînțeles. Își greșise socoteala : Pulheria Alexandrovna se repezi la el, îl apucă de amîndouă mîinile și fu cît pe aci să i le sărute. Razumihin aruncă o privire sfioasă Avdotiei Romanovna, dar obrazul acesta mîndru avea în clipa aceea o expresie atît de recunoscătoare și de prietenoasă, atît de plină de respect (în locul privirilor ironice și a disprețului involuntar, prost camuflat, la care se așteptase), încît își pierdu

cumpătuł. S-ar fi simțit desigur mai bine dacă ele l-ar fi întâmpinat cu ocări. Din fericire, avea un subiect de conversație și se grăbi să se agațe de el.

Auzind că „el încă nu s-a trezit“ dar că „să n-aibă nici o grijă“, Pulheria Alexandrovna declară că era chiar mai bine așa „pentru că trebuia neapărat, neapărat, să discute în prealabil ceva cu Razumihin“. Apoi urmă întrebarea dacă acesta își luase ceaiul, și invitația să-l ia împreună ; căci nici ele nu gustaseră nimic în așteptarea lui. Avdotia Romanovna sună, la chemarea ei sosi un individ murdar și jerpelit, căruia îi porunci să aducă ceaiul ; acesta fu adus după un timp destul de lung, dar atît de prost servit și de murdar, încît doamnele se rușinară. Razumihin înjură energic hotelul, dar, aducîndu-și aminte de Lujin, tăcu stingherit și se bucură nespus cînd întrebările Pulheriei Alexandrovna începură să plouă asupra lui, scăpîndu-l din încurcătură.

Răspunzînd la întrebările ei, vorbi vreo trei sferturi de oră, mereu întrerupt, descusut pe îndelete, și izbuti să comunice faptele cele mai importante din cîte știa că i se întîmplaseră lui Rodion Romanovici în cursul ultimului an de viață, încheind cu descrierea amănunțită a bolii. De fapt, trecu sub tăcere lucrurile care trebuiau lăsate deoparte, între altele nu pomeni o vorbă despre scena de la secție și despre urmările ei. Fu ascultat cu aviditate, și, cînd crezu că isprăvise și le satisfăcuse curiozitatea, văzu că pentru ele parcă abia începuse să vorbească.

— Spune-mi, spune-mi, cum crezi... ah, iartă-mă, pînă acum nici nu știu care ți-e numele ? spuse cu înfrigurare Pulheria Alexandrovna.

— Dmitri Prókofici.

— Și așa, Dmitri Prokofici, aș vrea foarte, foarte mult să aflu... cum vede el... în general... lucrurile, adică, înțelege-mă, nu știu cum să-ți spun ca să fie mai clar : ce-i

place și ce nu-i place ? E întotdeauna așa de nervos ? Ce dorinți, ce visuri are ? Spune-mi, dacă poți. Sub ce anume influență se găsește în clipa de față ? Într-un cuvânt, aș vrea să știu...

— Vai, măicuțo, cum ar putea cineva să răspundă dintr-o dată la toate ? spuse Dunia.

— Of, Doamnă, nu m-am așteptat de loc, dar de loc, să-l gădesc așa cum l-am găsit, Dmitri Prokofici.

— Cît se poate de natural, răspunse Dmitri Prokofici. N-am mamă, dar unchiul meu vine în fiecare an și de fiecare dată aproape că nu mă recunoaște, chiar și la înfățișare, deși este un om înțelept ; iar în cei trei ani de cînd nu v-ați văzut, multă apă s-a scurs. Ce-aș putea să vă spun ? Îl cunosc pe Rodion de un an și jumătate : e ursuz, posomorît, mîndru, chiar trufaș ; în ultima vreme (poate că era mai de mult) a ajuns bănuitor și ipohondru. E mărinos și bun. Nu-i place să-și dea pe față sentimentele și mai curînd ar jigni pe cineva, decît să-și arate bunătatea. Uneori, dealtmînteri, nu este de loc ipohondru, ci numai rece, și nimic nu-l mișcă, e aproape neomenos ; s-ar zice în adevăr că în el sînt două firi opuse, care se manifestă pe rînd. Uneori este grozav de tăcut, toate îl apasă, toți îl supără, și atunci stă culcat toată ziua și nu face nimic. Nu e înclinat să glumească și nu din lipsă de spirit, ci parcă nu-și îngăduie să se țină de astfel de fleacuri. Nu ascultă pînă la sfîrșit ce i se spune. Nu se interesează de lucrurile care la un moment dat interesează pe toată lumea. Are o părere foarte, foarte bună despre el și socot că este îndreptățită. Ce să vă mai spun ?... Cred că venirea dumneavoastră va avea un efect bine-făcător...

— Vai, de-ar da Dumnezeu ! exclamă Pulheria Alexandrovna, foarte îngrijorată de părerea lui Razumihin despre fiul ei.

Iar acesta îi aruncă, în sfîrșit, Avdotiei Romanovna o privire mai îndrăzneță. În timp ce vorbea, se uitase

mereu la dînsa, dar numai în fugă, o clipă, și numai decît își întorcea privirea într-altă parte. Avdotia Romanovna — ba se așeza la masă și asculta cu luare-aminte, ba se scula și, după obiceiul ei, începea din nou să măsoare odaia în lung și în lat, cu brațele încrucișate, buzele strînse, punînd din cînd în cînd cîte o întrebare, fără să-și întrerupă mersul și căzînd apoi pe gînduri. Și ea avea obiceiul să nu asculte pînă la sfîrșit ceea ce i se spunea. Purta o rochiță ușoară de vară, de culoare închisă, iar la gît avea o băsmăluță albă, străvezie. După unele indicii, Razumihin își dădu seama că mijloacele de care dispuneau cele două femei erau extrem de modeste. Dacă Avdotia Romanovna ar fi fost îmbrăcată ca o regină, poate că nu s-ar fi simțit intimidat față de ea, dar așa, poate tocmai pentru că o vedea atît de sărăcăcios îmbrăcată, și-și dădea seama de mijloacele lor restrînse, sufletul îi fu cuprins de teamă și se sfia de fiecare vorbă, de fiecare gest pe care-l făcea, ceea ce, desigur, sporea stinghereala unui om care și așa nu avea încredere în el.

— Mi-ați spus multe lucruri interesante despre firea fratelui meu și... le-ați spus cu totul nepărtinitor. E bine ; eu credeam că-l admirați din cale-afară, zise Avdotia Romanovna, zîmbind. Poate că aveți dreptate și poate că simte nevoia unei femei în viața lui, adăugă dînsa dusă pe gînduri.

— N-am spus așa ceva, de altfel, poate că aveți dreptate, numai că...

— Ce anume ?

— El nu iubește pe nimeni ; și poate că nici n-are să iubească vreodată, reteză Razumihin.

— Adică nu este în stare să iubească ?

— Știți, Avdotia Romanovna, dumneavoastră îi semănați grozav, în toate privințele ! zise el pe neașteptate chiar pentru el însuși, apoi, aducîndu-și pe loc aminte de cele ce-i spusese despre fratele ei, se roși ca un rac și se fistică grozav.

Avdotia Romanovna nu-și putu stăpîni rîsul, privindu-l.

— În ceea ce-l privește pe Rodea, ați putea să greșiți amîndoi, interveni Pulheria Alexandrovna, oarecum atinsă. Nu vorbesc despre starea lui de acum, Dunicika. Ceea ce scrie Piotr Petrovici în bilețelul acela... și ceea ce am presupus noi, s-ar putea să nu fie adevărat, dar nu vă puteți închipui, Dmitri Prokofici, ce om lunatic și cu toane este. Totdeauna m-a mirat firea lui, încă de pe cînd era numai de cincisprezece ani. Sînt sigură că e în stare să facă și acuma cîte una care nu i-ar trăsni nimă-nui prin cap... Ce să mai vorbim ; știți că acum un an și jumătate m-a uluit, m-a zdruncinat, aproape să mă bage în mormînt, cînd i s-a năzărit să se însoare cu fata aceea... cu fiica Zarniținei, gazda lui ?

— Știți ceva amănunte despre povestea asta ? întrebă Avdotia Romanovna.

— Credeți, poate, urmă cu înflăcărare Pulheria Alexandrovna, că l-ar fi oprit atunci lacrimile mele, rugă-mînțile mele, boala mea, moartea mea pricinuită de durere, mizeria noastră ? Ar fi călcat cît se poate de liniștit peste toate piedicile. Și totuși, se poate, se poate oare să nu ne iubească ?

— El însuși nu mi-a vorbit niciodată nimic despre povestea aceea, răspunse precaut Razumihin. Dar am auzit cîte ceva de la doamna Zarnițina, care nici ea nu este o bună povestitoare, și ceea ce am auzit ar putea să pară oarecum ciudat...

— Ce, ce anume ați auzit ? întrebare amîndouă femeile într-un glas.

— Poate că nici nu este ceva din cale-afară de neobișnuit. Am aflat că această căsătorie, definitiv hotărîtă și împiedicată numai de moartea logodnicei, nu-i surîdea prea mult nici doamnei Zarnițina... În afară de asta, se zice că logodnica nu era frumoasă, adică se zice că era chiar urîțică... și bolnăvicioasă și... și ciudată... de altfel,

se pare că nu-i lipseau unele calități. Și cred că o fi avut, altminteri nu este de înțeles... Zestre n-avea, el nu se gădea de loc la partea materială... În general este foarte greu să judeci o asemenea situație.

— Sînt convinsă că fata avea calități, spuse scurt Avdotia Romanovna.

— Să mă ierte Dumnezeu, dar eu m-am bucurat cînd a murit, cu toate că nu știu pe cine ar fi nenorocit mai tare această căsătorie, pe el sau pe ea ? încheie Pulheria Alexandrovna !

Apoi, cu sfială și aruncîndu-i într-una priviri Duničkăi, ceea ce o supăra vădit pe fată, începu din nou să-l întrebe despre scena ce avusese loc cu o zi mai înainte între Rodea și Lujin. Era limpede că mai ales această întîmplare o neliniștea, o speria și o făcea să tremure. Razumihin repetă aceeași poveste în toate amănuntele ei, dar adăugă de data aceasta concluzia lui ; îl învinuia pe față pe Raskolnikov de a-l fi insultat cu premeditare pe Piotr Petrovici, nu mai punea acest lucru pe seama bolii.

— Era hotărît la aceasta încă înainte de boală, zise el.

— Și eu tot așa cred, spuse Pulheria Alexandrovna zdrobită.

Era foarte mirată de faptul că, de data aceasta, Razumihin vorbea despre Piotr Petrovici foarte cuviincios și aproape cu stimă. Acest lucru o miră și pe Avdotia Romanovna.

— Va să zică asta este părerea dumitale despre Piotr Petrovici ? întrebă Pulheria Alexandrovna, nemaiputînd să se stăpînească.

— Nu pot avea altă părere despre viitorul soț al fiicei dumneavoastră, răspunse cu tărie și înflăcărare Razumihin, nu spun asta din banală politețe, ci pentru că... pentru că... ei da, dacă Avdotia Romanovna l-a ales sin-

gură, de bună voie, pe acest om, e prea de ajuns. Și dacă l-am ocărit ieri, e că am fost beat, îngrozitor de beat și... și nebun ; da, nebun, îmi pierdusem capul, innebunisem de-a binelea... și azi mi-e rușine !...

Roși și amuți. Avdotia Romanovna se aprinse la față, dar rămase tăcută. Nu spusese o vorbă de cînd începuse discuția despre Lujin.

Iar Pulheria Alexandrovna, fără sprijinul fiicei sale, părea că șovăie. În sfîrșit, biîguind și uitîndu-se într-una la fie-sa, declară că pe dînsa o neliniștește grozav o anumită împrejurare.

— Vezi dumneata, Dmitri Prokofici, începu dînsa, am să vorbesc absolut deschis cu Dmitri Prokofici, Dunicika !

— Fără îndoială, măicuțo, întări Avdotia Romanovna.

— Uite despre ce este vorba, se grăbi mama, ca și cum cineva i-ar fi luat o povară de pe umeri, îngăduindu-i să vorbească despre necazurile ei. Astăzi, foarte devreme, am primit din partea lui Piotr Petrovici un bilețel drept răspuns la scrisorica noastră prin care ne anunțam sosirea. Vezi dumneata, ieri, el trebuia să ne aștepte la gară, așa după cum promisese. În locul lui, însă, el a trimis în întîmpinarea noastră un servitor cu adresa acestui hotel, ca să ne însoțească și să ne anunțe că stăpînul lui va veni să ne vadă azi dimineață. Azi, însă, am primit acest bilețel... Citește-l singur mai bine ; este acolo un punct care mă neliniștește grozav... o să vezi și dumneata care este și... aș vrea să-mi spui părerea dumitale sinceră, Dmitri Prokofici ! Dumneata cunoști mai bine ca oricine caracterul lui Rodea și vei ști mai bine ca oricine să ne dai un sfat. Te previn că Dunicika a și hotărît ce să facă, din prima clipă, dar eu tot nu știu încă ce e mai bine de făcut și... și te-am așteptat să vii.

Razumihin desfăcu biletul, datat din ajun, și citi următoarele :

„Stimată doamnă Pulheria Alexandrovna,

Am onoarea să vă aduc la cunoștință că o întâmplare neprevăzută m-a împiedicat să vă întâmpin la gară și am trimis în locul meu un om de încredere. Totodată, împrejurările mă silesc să renunț la plăcerea de a vă vedea mâine dimineață, fiind reținut de unele treburi la senat, care nu suferă amânare, și pentru a nu stingheri întâlnirea cu fiul dumneavoastră și fratele Avdotiei Romanovna. Voi avea cînsa să vă vizitez și să vă prezint omagiile mele în apartamentul dumneavoastră, abia mâine, la orele opt post meridian, și îndrăznesc totodată să adaug rugămintea stăruitoare și nestrămutată ca la această întrevedere Rodion Romanovici să nu ia parte, deoarece m-a jignit într-un chip grosolan și fără precedent, cu ocazia vizitei ce i-am făcut ieri, aflînd că este bolnav; în afară de aceasta, doresc să am cu dumneavoastră o explicație personală, absolut necesară, cu privire la un punct ce vă este cunoscut și despre care aș dori să aflu propria dumneavoastră părere. Am onoarea totodată să vă anunț că dacă, împotriva rugăminții mele insistente, îl voi întâlni la dumneavoastră pe Rodion Romanovici, mă voi vedea silit să mă retrag imediat și atunci vă rog să nu aruncați vina pe mine. Vă scriu presupunînd că Rodion Romanovici, care în cursul vizitei mele părăsise grav bolnav, ca apoi peste două ore, sănătos tun, să iasă din casă, ar putea să ajungă și la dumneavoastră. Sînt sigur de cele ce spun, pentru că l-am văzut cu ochii mei în locuința unui bețiv călcat de o trăsură, dînd, sub pretextul înmormîntării, fiicei acestuia, o fată de moravuri ușoare, circa douăzeci și cinci de ruble, fapt care m-a uluit, cunoscînd în ce condiții ați strîns această sumă. Totodată, transmit deosebita mea stimă onorabilei Avdotia Romanovna, și vă rog să primiți asigurările devotamentului meu respectuos,

supusa dumneavoastră slugă,
P. Lujin.“

— Ce să fac, Dmitri Prokofici ? întrebă Pulheria Alexandrovna gata să izbucnească în lacrimi. Cum să-i spun lui Rodca să nu vină ? El ne cerea ieri cu atîta tărie să-l refuzăm pe Piotr Petrovici și cînd colo am primit ordiul să nu-l primim pe el ! Dar el are să vină dinadins de îndată ce-o afla și... și atunci ce are să se întîmple ?

— Cred că trebuie să faceți așa cum a hotărît Avdotia Romanovna, răspunse liniștit Razumihin, fără să șovăie nici o clipă.

— Vai, Doamne ! Ea zice... Dumnezeu știe ce zice, că nu-mi lămurește scopul ! Ea zice că e mai bine, adică nu mai bine, ci că trebuie neapărat să vină Rodion astăzi, la ora opt, să se întîlnească cu Piotr Petrovici... Eu însă n-aș vrea să-i arăt nici scrisoarea ci, prin vreun șiretlic, să fac în așa fel, cu ajutorul dumitale, ca el să nu vină... pentru că este atît de nervos... Și apoi, nu pricep ce-i cu bețivanul acela care a murit și ce-i cu fie-sa, și cum de a putut să-i dea ultimii bani... pe care...

— Pe care i-ai obținut cu atîtea sacrificii, măicuțo, adăugă Avdotia Romanovna.

— Ieri nu știa nici el ce face, zise dus pe gînduri Razumihin. Dacă ați ști ce a făcut ieri la tractor, de altminteri, nu-i rău ce a făcut... hm ! Mi-a vorbit și mie despre un mort și despre o fată, ieri pe cînd mergeam spre casă, dar n-am priceput nimic. De altminteri, nici eu ieri...

— Cel mai bun lucru, măicuțo, e să mergem la dînsul și te asigur că acolo o să vedem numaidecît ce este de făcut. Și apoi, e și timpul. Doamne ! E trecut de zece ! exclamă Dunia, uitîndu-se la un ceas de aur cu email de toată frumusețea, pe care-l purta la gît pe un lăntșor subțire, venețian, de aur, și care nu se armoniza cîtuși de puțin cu îmbrăcămintea ei.

„Darul logodnicului“, se gîndi Razumihin.

— Ah, da !... E timpul, Dunicika ! spuse neliniștită Pulheria Alexandrovna, ar putea să creadă că ținem su-părare pentru cele ce s-au petrecut ieri și de aceea întîr-ziem. Vai, Doamne !

Vorbind își puse în grabă mântăluța și pălăria. Duni-cika se îmbracă și ea. Mănușile ei nu numai că erau uzate, dar chiar rupte, fapt pe care îl observă Razumihin nu-maidecît, și, cu toate acestea, sărăcia vădită a straielor dădea celor două femei un aer de deosebită distincție, așa cum se întîmplă totdeauna cu cei care știu să poarte cu demnitate o îmbrăcăminte săracă. Razumihin o privea cu evlavie pe Dunicika și era mîndru s-o însoțească pe stradă. „Regina care-și cîrpea ciorapii la închisoare, gîn-dea el, în clipa aceea arăta ca o adevărată regină, poate chiar mai mult decît în timpul celor mai somptuoase so-lemnități și recepții.“

— Doamne ! exclamă Pulheria Alexandrovna, mi-ar fi trecut oare vreodată prin minte că am să mă tem de în-tîlnirea cu scumpul meu, dragul meu Rodea, așa cum mă tem acum !... Mă tem, Dmitri Prokofici, adăugă dînsa, pri-vindu-l cu șfială.

— Nu te teme, măicuțo, zise Dunia sărutînd-o, mai bine încrede-te în el. Eu am încredere în el.

— Vai, Doamne ! Și eu am încredere, dar n-am închis ochii toată noaptea ! se văietă biata femeie.

Ieșiră în stradă.

— Știi, Dunicika, spre dimineață, cînd am ațipit puțin, am visat-o pe răposata Marfa Petrovna... era toată în alb... s-a apropiat de mine, m-a luat de mîină și tot dădea din cap atît de sever, atît de sever, de parcă m-ar fi dojenit... O fi a bine ? Vai, Doamne, Dmitri Prokofici, dumneata nici nu știi : Marfa Petrovna a murit !

— Nu, nu știu ; cine este Marfa Petrovna ?

— A murit subit ; închipuiește-ți că...

— Altădată, măicuțo ! se amestecă Dunia. Dumnealui nici nu știe cine a fost Marfa Petrovna.

— Ah, nu știi ? Credeam că dumneata știi totul. Iar-tă-mă, Dmitri Prokofici, de două zile mi-e mîntea atît de tulburată. Te socotesc o adevărată providență pentru noi și de aceea eram convinsă că știi tot ce ne privește. Te consider ca pe o rudă de aproape... Nu te supăra că-ți vorbesc astfel. Vai, Doamne, ce ai la mîna dreaptă ? Te-ai rănit ?

— Da, m-am rănit, șopti Razumihin, fericit.

— Eu vorbesc uneori prea din inimă, așa că Dunia mă îndreaptă... Dar, Doamne, în ce chilioară locuiește Rodea. S-o fi trezit ? Și femeia aceea, gazda lui, socotește că asta-i odaie ? Ascultă, dumneata spui că lui nu-i place să-și arate pe față sentimentele, atunci poate că am să-l plictisesc cu... cu slăbiciunile mele ?... Nu vrei să mă înveți, Dmitri Prokofici, cum să mă port cu el ? Știi, simt că-mi pierd capul.

— Nu-i puneți multe întrebări dacă vedeți că se încruntă ; și, mai ales, nu-l întrebați de sănătate : nu-i place.

— Vai, Dmitri Prokofici, cît de greu e uneori să fii mamă ! Dar iată și scara... Ce scară îngrozitoare !

— Măicuțo, ești palidă, liniștește-te, draga mea, zise Dunia alintînd-o. De ce te frămîntî atîta ? Ar trebui să se simtă fericit că te vede, adăugă ea cu privirea scînteietoare.

— Stați puțin, mă duc înainte să văd dacă s-a trezit.

Doamnele îl urmară încet pe scară și, ajungînd la etajul patru, în dreptul apartamentului proprietăresei, văzură că ușa este ușor crăpată și că doi ochi negri, ageri, le cercetează pe amîndouă din întuneric. Cînd privirile li se încrucișară, ușa se trînti deodată cu atîta zgomot, că Pulheria Alexandrovna abia își stăpîni un țipăt de spaimă.

— E sănătos ! E sănătos ! îi întâmpină vesel Zosimov. Venise de vreo zece minute și se așezase pe divan, în același loc ca în ajun. Raskolnikov stătea în colțul opus, îmbrăcat, ba chiar spălat și pieptănat cu grijă, ceea ce nu i se mai întâmplase de multă vreme. Odaia se umplu dintr-o dată, totuși Nastasia izbuti să se strecoare înăuntru, în spatele musafirilor, ca să tragă cu urechea.

Într-adevăr, Raskolnikov era aproape sănătos, mai ales în comparație de cum fusese cu o zi mai înainte, dar era foarte palid, distrat și posomorît. La prima vedere ai fi zis că e un rănit, sau un om care suferă de o puternică durere fizică : sprîncene încruntate, buze încheștate, ochi inflamați. Vorbea puțin și parcă fără chef, în silă, ca în-deplinind o obligație și, uneori, mișcările lui trădau un fel de neliniște.

Nu lipsea decît un pansament la mîină, sau un deget îmbrăcat în tafta ca să crezi că-i un om căruia, de pildă, îi coace dureros un deget, sau care s-a lovit rău la o mîină, sau altceva de genul acesta.

Totuși, un fel de lumină lăuntrică se revărsă pe acest obraz posomorît cînd mama și sora lui intrară în odaie, și o expresie de vie suferință înlocui aerul său distrat de mai înainte. Lumina se stinse repede, lăsînd numai suferința. Zosimov care-și observa și studia pacientul cu toată rivna tinerească a unui medic la începutul carierei sale, văzu cu mirare că venirea familiei nu era primită cu bucurie de Raskolnikov, ci cu o stoică resemnare ; că acesta părea să-și adune puterile ca să poată îndura, un ceas, două, o tortură pe care nu o putea înlătura. Văzu mai apoi că aproape orice cuvînt din discuția care urmă părea că atinge și zgîndărește o rană în sufletul pacientului ; și, totodată, îl mira stăpînirea de sine a acestuia, faptul că izbutea să-și ascundă sentimentele și să se țină în frîu

monomanul din el, pe care cu o zi mai înainte orice vorbă îl scotea din fire.

— Da, acum văd și eu că sînt aproape sănătos, zise Raskolnikov, sărutîndu-și cu drag mama și sora, ceea ce puse o rază de bucurie pe fața Pulheriei Alexandrovna, și n-o mai spun ca *ieri*, adăugă el către Razumihin, strîngîndu-i prietenește mîna.

— Nici nu m-așteptam să-l găsesc atît de bine azi, începu Zosimov, fericit de sosirea familiei, pentru că, în cele zece minute de cînd se afla la Raskolnikov, nu reușise să înnoade o conversație cu bolnavul. Dacă merge tot așa, în trei-patru zile are să fie ca înainte de boală, adică ca acum o lună sau două... Sau poate chiar trei ? Căci această boală mocnește de multă vreme în el, se pregătea de mult, nu-i așa ?... Recunoști acum că poate ai și dumneata o vină ? adăugă el zîmbind grijuliu, parcă temîndu-se încă să nu-l enerveze.

— Se prea poate, răspunse cu răceală Raskolnikov.

— Spun toate acestea, urmă Zosimov, prinzînd chef de vorbă, pentru că întremarea dumatăle definitivă depinde acum în primul rînd de dumneata. Acum, cînd se poate vorbi cu dumneata, aș vrea să te conving că este absolut necesar să înlăturăm cauzele inițiale, cum s-ar spune, de bază, care au influențat germinarea stării bolnăvicioase ; atunci ai să te faci bine, altminteri s-ar putea ca această stare să se agraveze. Eu nu cunosc cauzele inițiale, dar dumneata trebuie să le știi. Ești un om inteligent și desigur că te-ai observat. Mie mi se pare că începutul bolii coincide, într-o oarecare măsură, cu ieșirea dumatăle din facultate. Nu trebuia să rămîi fără ocupație, eu cred că munca și un țel bine stabilit ți-ar fi de mare folos.

— Da, da, ai perfectă dreptate... am să caut să reintru cît mai curînd la universitate și atunci toate au să meargă... strună.

Zosimov, care dăduse aceste sfaturi înțelepte mai ales ca să impresioneze doamnele, rămase, firește, oarecum uluit când isprăvindu-și cuvântarea și privindu-și bolnavul, observă pe obrazul acestuia o expresie de vădită ironie. De altfel, aceasta nu ținu mai mult de o clipă. Dar Pulheria Alexandrovna se grăbi să-i mulțumească, și îndeosebi pentru vizita ce le-o făcuse în cursul nopții la hotel.

— Cum, a fost la voi noaptea ? întrebă Raskolnikov oarecum alarmat. Prin urmare voi nici nu v-ați culcat după o călătorie atât de obositoare ?

— Vai, Rodea, n-am stat decît pînă la ora două. Nici acasă Dunia și cu mine nu ne culcăm înainte de două.

— Nici eu nu știu cum să-i mulțumesc, urmă Raskolnikov, încruntîndu-se deodată și lăsînd ochii în jos. Lăsînd deoparte chestiunea bănească — iartă-mă că pomenesc despre asta (spuse el lui Zosimov) — nici nu știu cu ce am meritat această atenție deosebită ? Nu pot să înțeleg... și... și mi-e greu tocmai pentru că nu înțeleg : ți-o spun deschis.

— Nu te enerva, zise luîndu-și un ton vesel Zosimov. Închipuiește-ți că ești primul meu pacinet, iar noi, doctorii tineri, care abia începem să practicăm medicina, ne îndrăgim primii pacienți ca pe proprii noștri copii, unii aproape că se îndrăgostesc de ei. Iar eu nu am încă prea mulți clienți.

— De el nu mai vorbesc, adăugă Raskolnikov arătîndu-l pe Razumihin, în afară de insulte și bătaie de cap, altceva n-a văzut de la mine.

— Nu-i adevărat ! Ești cam sentimental azi ! strigă Razumihin.

Dacă ar fi avut mai mult spirit de observație, și-ar fi dat seama desigur că Raskolnikov nu era într-o dispoziție sentimentală, ci poate tocmai opusă. Acest lucru nu scăpă Avdotiei Romanovna. Ea își observa fratele cu atenție și neliniște.

— La mata, mamă, nici nu îndrăznesc să mă gîndesc, urmă Raskolnikov cum ar fi repetat o lecție învățată pe de rost de dimineață ; abia azi am fost în stare să înțeleg cît ai suferit ieri, aici, în așteptarea înapoierii mele.

Spunînd acestea, el întinse deodată în tăcere mîna soră-si și zîmbi. Deși neînsoțit de nici o vorbă, zîmbetul acesta oglindea de data asta, un sentiment adevărat, neprefăcut. Dunia, fericită și recunoscătoare, apucă numai-decît și strînse cu căldură mîna întinsă. Era primul semn din partea lui, după cearta din ajun. Chipul mamei strălucea de fericire la vederea acestei împăcări tăcute și depline între frate și soră.

— Uite pentru asta mi-e drag ! șopti Razumihin gata oricînd să exagereze tot, răsucindu-se pe scaun. Are el unele gesturi !...

„Și cît de frumos a făcut asta, se gîndea mama, ce elanuri nobile are, cu cîtă delicatețe, cu cîtă simplitate a încheiat neînțelegerea de ieri cu sora lui ; i-a întins mîna într-o clipă potrivită și a privit-o cu drag... Ce ochi minunați are și ce față frumoasă ! E chiar mai frumos decît Dunicika... Dar, Doamne, ce costum are, cum este îmbrăcat ! Vasia, băiatul de corvoadă de la prăvălia lui Afanasi Ivanovici, e mai bine îmbrăcat !... Ah, cum m-aș repezi la pieptul lui, cum l-aș îmbrățișa și... ce-aș mai plînge, dar mi-e frică... Doamne, cum e !... Vorbește dușios și totuși mă tem de el ! De ce m-oi fi temînd ?...”

— Vai, Rodea, nici nu-ți închipui, se grăbi ea să răspundă la observația lui, cît de nefericite am fost ieri... acum cînd totul a trecut, și sîntem iarăși fericiți cu toții, pot să-ți spun. Închipuiește-ți : cum am coborît din tren, am alergat aici ca să te îmbrățișăm, și femeia asta... a, uite-o și pe dînsa ! Bună ziua, Nastasia !... Femeia asta ne spune deodată că ești bolnav la pat, cu delir, și că ai fugit fără știrea nimănui, așa aiurînd, și că au pornit toți să te caute. Nici nu-ți închipui ce a fost pe noi ! Tocmai mi-am adus aminte ce tragic a murit locotenentul

Potancikov, un prieten al nostru, al tatălui tău — tu nu-l ții minte, Rodea — era și el în delir, a fugit afară și a căzut într-o fântină, abia a doua zi l-au putut scoate de acolo. Noi, bineînțeles, am exagerat mult. Era cît pe-aci să mergem să-l căutăm pe Piotr Petrovici și cu ajutorul lui... căci eram singure, absolut singure, se văietă ea și deodată se întrerupse, aducându-și aminte că poate era încă primejdios să pomenești despre Piotr Petrovici deși erau „iarăși fericiți cu toții“.

— Da, da, toate acestea sînt desigur foarte regretabile... mormăi drept răspuns Raskolnikov, cu un aer atît de distrat și aproape absent încît Dunicika îl privi mirată. Stai, ce am vrut să vă mai spun, urmă el, forțîndu-se să-și aducă aminte, ah, da : te rog mamă și tu, Dunicika, să nu credeți că n-am vrut să vin eu cel dintîi astăzi la voi și că v-am așteptat să veniți voi la mine.

— Vai, Rodea, ce tot spui ! strigă Pulheria Alexandrovna, la rîndul ei foarte mirată.

„S-ar zice că ne vorbește astfel, fiindcă se simte obligat s-o facă ? gîndea Dunicika. Se împacă cu noi, ne cere iertare, ca și cum ar îndeplini o simplă formalitate, ori ar repeta o lecție învățată pe de rost.“

— Cum m-am trezit am vrut să mă duc la voi, dar m-au reținut hainele ; uitasem să-i spun aseară Nastiei... să spele... sîngele... Abia acum am putut să mă îmbrac...

— Sînge ? Ce fel de sînge ? se alarmă Pulheria Alexandrovna.

— Nu-i nimic... nu te neliniști... Aveam sînge pe haine, fiindcă aseară, pe cînd rătăceam oarecum în delir, am dat peste un om călcat de o trăsură... un funcționar...

— În delir ? Dar ții minte tot, îl întrerupse Razumihin.

— Așa e, răspunse îngrijorat Raskolnikov, îmi amintesc tot, pînă la cele mai mici amănunte, și totuși, pentru ce am făcut, pentru ce m-am dus acolo și am vorbit ce am vorbit ? Nu pot să-mi explic.

— Un fenomen bine cunoscut, interveni Zosimov, acțiuni perfecte, îndeplinite cu îndemînare, dar comanda acțiunii, centrul de unde pornește este zdruncinat și totul depinde de diverse impresii morbide. Totul se petrece ca în vis.

„Poate nu e rău să fiu considerat aproape nebun“, se gîndi Raskolnikov.

— Păi asta se întîmplă uneori și oamenilor sănătoși, observă Dunicika, privindu-l cu neliniște pe Zosimov.

— O observație destul de justă, răspunse acesta. Într-un sens, într-adevăr, noi toți, și chiar destul de des, sîntem niște nebuni, cu o mică diferență însă : „bolnavii“, sînt ceva mai nebuni decît noi ; și tocmai de aceea trebuie să tragem o limită. Un om absolut sănătos aproape nu există ; abia dacă găsim unul la cîteva zeci sau chiar sute de mii, și încă sînt exemplare destul de slabe...

La cuvîntul „nebun“ care-i scăpase lui Zosimov din gură, fără să-și dea seama, în timp ce perora pe tema lui preferată, toți se întunecară. Numai Raskolnikov păru să nu dea nici o atenție spuselor doctorului : dus pe gînduri, cu un zîmbet ciudat pe buzele palide, cumpănea ceva în minte.

— Și ce-i cu omul acela călcat de trăsură ? Te-am întrerupt ! se grăbi Razumihin.

— Cum ? repetă Raskolnikov trezit din visare, ah, da... m-am murdărit de sînge pe cînd ajutam să fie transportat acasă... Ah, mamă, ieri am făcut o greșeală de neiertat ; chiar că nu eram în toate mințile ! Aseară am dat toți banii pe care mi i-ai trimis... soției lui... pentru înmormîntare. O biată femeie nenorocită, bolnavă de piept... cu trei copii mici, flămînzi... Casa goală... mai are și o fată... Poate că ai fi făcut ca mine dacă ai fi văzut-o... De altfel, eu recunosc, n-am avut nici un drept să fac asta, mai ales știind ce greu ai putut face rost de acești bani. Ca să ajuți, trebuie mai întîi să ai dreptul s-o faci,

altfel : *Crevez chiens si vous n'êtes pas contents !*¹ Raskolnikov rise. Nu-i așa, Dunia ?

— Nu, nu este așa, răspunse Dunia cu tărie.

— Aha ! și tu ești... cu intenții... bune !... șopti el, privind-o aproape cu ură și zîmbind batjocoritor. Ar fi trebuit să o știi... Lăudabil ; cu atît mai bine pentru tine... Însă ai să ajungi la o limită peste care dacă nu treci, ai să fii nefericită, iar dacă treci — poate și mai nefericită... Dar toate astea-s fleacuri ! adăugă el furios că se înfierbîntase fără voie. Am vrut să spun că-ți cer iertare, mamă, încheie el tăios și brusc.

— Lasă, Rodea, sînt sigură că tot ce faci e bine ! zise mama fericită.

— Să nu fii chiar atît de sigură, răspunse el strîmbîndu-și gura într-un fel de rînjit. Se făcu tăcere. Era ceva încordat în discuția asta, în tăcerea, în împăcarea și în iertarea asta, și toată lumea simțea acest lucru.

„Parcă s-ar teme de mine“, se gîndi Raskolnikov, privind încruntat la mama și sora lui. Pulheria Alexandrovna, într-adevăr, cu cît tăcea mai mult, cu atît se temea mai mult.

„Cînd erau departe, parcă-mi erau atît de dragi“, îi fulgeră prin minte lui Raskolnikov.

— Știi, Rodea, Marfa Petrovna a murit ! spuse deodată Pulheria Alexandrovna.

— Care Marfa Petrovna ?

— Ah, Doamne, Marfa Petrovna Svidrigailova ! Ți-am scris atît despre dînsa !

— Aaa, da, îmi amintesc... și a murit ? A, nu zău ? tresări el parcă trezindu-se din somn. A murit ? Dar de ce ?

— Închipuiește-ți, a murit subit ! se grăbi Pulheria Alexandrovna, încurajată de curiozitatea lui, și a murit exact cînd ți-am expediat scrisoarea, în aceeași zi ! Acest

¹ Crapă ciine dacă nu ești mulțumit ! (La plural, fr.).

om îngrozitor pare-se că a fost cauza morții ei. Se zice că ar fi bătut-o groaznic !

— Așa de bine se înțelegeau ? întrebă Raskolnikov pe soră-sa.

— Nu, dimpotrivă. Era totdeauna foarte răbdător cu dînsa și chiar foarte politicos. De multe ori a fost chiar prea îngăduitor, dacă te gîndești la fiica ei, a răbdat timp de șapte ani... Și, deodată, și-a pierdut răbdarea.

— Prin urmare nu este un om atît de groaznic dacă a știut să se stăpînească timp de șapte ani ? Mi se pare, Dunicika, că tu îi dai dreptate ?

— Nu, nu, este un om groaznic ! Ceva mai infiorător nici nu-mi pot închipui, se cutremură de scîrbă Dunia ; apoi se încruntă și rămase pe gînduri.

— Asta s-a întîmplat dimineța, urmă repede Pulheria Alexandrovna. După aceea, ea a poruncit numaidecît să se pună caii la trăsură, ca să plece îndată după prînz în oraș, cum avea obiceiul să facă în asemenea împrejurări ; la masă se zice că a mîncat cu multă poftă...

— Așa bătută cum era ?

— ...De fapt, așa îi era obiceiul... și cum a isprăvit masa, ca să nu întîrzie plecarea, s-a dus să facă baie... Vezi tu, făcea hidroterapie ; la moșie au un izvor rece — se scălda acolo regulat — dar cînd a intrat în apă, a avut un atac de apoplexie !

— Nu-i de mirare ! zise Zosimov.

— Și a bătut-o rău ?

— Acum e totuna, răspunse Dunia.

— Hm ! Ce plăcere, mamă, să povestești astfel de lucruri, spuse deodată, parcă fără să vrea, Raskolnikov, iritat de această întîmplare.

— Fiindcă, dragul meu, n-am știut despre ce să mai vorbesc, îi scăpă Pulheriei Alexandrovna.

— Dar ce, matala ți-e frică de mine ? întrebă el, strîmbindu-și gura într-un zîmbet.

— Așa e, zise Dunia, privindu-l în față cu asprime. Mama, suind scara, și-a făcut cruce, așa îi era de teamă. Fața lui Raskolnikov se crispă dureros.

— Ah, ce tot spui, Dunia ? Nu te supăra, te rog, Rodea... Cum poți vorbi așa, Dunia ! Începu sfioasă Pulheria Alexandrovna. Adevărul e că pe drum am tot visat, în vagon, cum o să ne întâlnim, cum o să ne spunem tot unul altuia... și eram atât de fericită, că nici nu știu când a trecut timpul ! Dar ce tot îndrug ! Sint fericită și acum... Degeaba vorbești, Dunia ! Sint fericită că te văd, Rodea...

— Lasă, mamă, șopti el stingherit, fără să se uite la dînsa și strîngîndu-i mîna, mai avem noi timp să ne săturăm de vorbă !

Spunînd acestea se tulbură deodată și se făcu alb ca varul ; aceeași senzație înfiorătoare, pe care o mai avusese de curînd, îi strînse inima într-un clește de gheață ; își dădu limpede seama că mințise îngrozitor, că nu vor mai avea niciodată timp să se sature vorbind, că de acum înainte cu nimeni nu va mai putea vorbi deschis vreodată. În clipa aceea impresia acestui gînd dureros fu atât de puternică, încît, uitînd pe cei de față, se sculă în picioare și dădu să iasă din odaie.

— Ce-i cu tine ? strigă Razumihin apucîndu-l de mîna.

Raskolnikov se așeză și-și roti tăcut privirile prin odaie ; toți se uitau la el nedumeriți.

— De ce sînteți atât de triști cu toții ? ! strigă el pe neașteptate. Vorbiți ! De ce stăm așa ? Hai, vorbiți ! Să discutăm... Ne-am adunat ca să tăcem din gură ?... Hai, spuneți ceva !

— Slavă Domnului ! Am crezut că iar are un acces ca ieri, spuse Pulheria Alexandrovna, făcîndu-și cruce.

— Ce-i cu tine, Rodea ? întrebă neliniștită Avdotia Romanovna.

— Nimic, mi-am adus aminte de o glumă, răspunse el, rîzînd brusc.

— Dacă e o glumă, cu atât mai bine ! Și eu am crezut că... spuse Zosimov sculându-se. E timpul să plec : am să caut să mai trec pe aici... dacă te găsesc...

Salută și ieși.

— Ce om minunat ! spuse Pulheria Alexandrovna.

— Da, da, un om minunat, vrednic, instruit, inteligent... începu Raskolnikov cu o grabă neașteptată și o însuflețire neobișnuită, nu-mi mai amintesc unde l-am întâlnit altă dată înainte de boală... Mi se pare că l-am mai întâlnit... Și asta-i un om de treabă ! făcu el arătînd cu capul spre Razumihin. Îți place, Dunia ? întrebă el și deodată, cine știe de ce, rîse.

— Foarte, răspunse Dunia.

— Uf, ce... îngrozitor ești ! spuse Razumihin tulburat, aprinzîndu-se la față, și se sculă.

Pulheria Alexandrovna zîmbi ușor, iar Raskolnikov începu să ridă tare.

— Încotro ?

— Am treabă.

— N-ai nici o treabă, rămii ! Zosimov a plecat și atunci crezi că trebuie să te duci și tu. Nu pleca... Cît e ceasul ? Douăsprezece ? Ce ceas frumos ai, Dunia ! Dar de ce ați tăcut iar ? Numai eu clămpănesc într-una !...

— Un dar de la Marfa Petrovna, răspunse Dunia.

— Un obiect de mare valoare, adăugă Pulheria Alexandrovna.

— A-a-a, și ce mare e, aproape că nu seamănă cu un ceas de damă !

— Mie-mi place așa, zise Dunia.

„Prin urmare nu este darul logodnicului“, se gîndi Razumihin și se înveseli ca din senin.

— Credeam că e un dar de la Lujin, observă Raskolnikov.

— Nu. El nu i-a dăruit încă nimic Dunicikăi.

— Așa ! Mai ții minte, mamă, că am fost îndrăgostit și că am vrut să mă însor ! zise el deodată uitîndu-se

la maică-sa, mirată de întorsătura neobișnuită pe care o lua discuția și de tonul cu care îi vorbea.

— Da, da, dragul meu !

Și Pulheria Alexandrovna schimbă o privire cu Dunicika și cu Razumihin.

— Hm ! Da ! Ce aş putea să vă povestesc. Aproape că nu-mi amintesc ce-a fost. Era o fată bolnăvicioasă, urmă el visător, lăsându-și ochii în jos, mereu suferindă ; îi plăcea să dea de pomană cerșetorilor și tot visa să intre la mînăstire ; într-o zi, pe cînd îmi vorbea de schit, au podidit-o lacrimile ; da, da... îmi amintesc... îmi amintesc bine de tot. Era urîcică... În adevăr, nu știu de ce m-am atașat atunci de ea ; poate fiindcă era mereu bolnavă... Să fi fost șchioapă sau cocoșată, cred că aş fi iubit-o și mai mult... (Raskolnikov zîmbi trist) Așa... friguri de primăvară...

— Nu, nu e vorba numai de frigurile primăverii ! Îl întrerupse cu însuflețire Dunicika.

El își privi sora cu luare-aminte și încordat, dar nu părea să audă, dar nici să înțeleagă ce spune. Apoi, tot dus pe gânduri, se sculă, se apropie de mama, o sărută, se întoarse la locul lui și se așază.

— O mai iubești și acum ! zise Pulheria Alexandrovna înduioșată.

— Pe dînsa ? Acum ? Ah, da... vorbești despre ea ! Nu. Acum, toate acestea parcă s-ar fi întîmplat într-altă lume... e atîta timp de atunci. De altminteri, și tot ce se întîmplă acum, parcă nu s-ar întîmpla aici... Raskolnikov privi atent în jurul lui. Și voi... parcă vă văd de la o depărtare de mii de verste... Dracu știe ce tot îndrug ! De ce mă tot descoaseți ? se întrerupse el inciudat și tăcu, mușcîndu-și unghiile și căzînd din nou pe gânduri.

— Ce locuință urîtă ai, Rodea ; e ca un coșciug, zise deodată Pulheria Alexandrovna, punînd capăt tăcerii apăsătoare. Sînt sigură că o bună parte din melancolia ta se datorește locuinței.

— Locuinței ? repetă el distrat. Da, locuința a contribuit mult... și eu m-am gândit la asta... Vai, mamă, dacă ai ști ce idee ciudată ai exprimat acum, adăugă el deodată, zimbînd misterios.

Raskolnikov abia mai putea răbda revederea; după trei ani de despărțire, cu mama și cu sora lui, dîndu-și seama că era cu desăvîrșire cu neputință să-și împărtășească gîndurile, să lege o conversație între ei. Totuși, era un lucru despre care trebuia să vorbească împreună, ceva care nu suferea o amîinare și trebuia rezolvat chiar azi — după cum hotărîse el încă dimineață, cînd se trezise din somn. Acum se agăță fericit de acest *ceva* ca de o ieșire.

— Uite ce este, Dunia, începu el cu un ton aproape sever, desigur, îmi cer iertare pentru comportarea de ieri, dar socotesc de datoria mea să-ți amintesc că-mi mențin punctul de vedere. Ai de ales : eu, sau Lujin. Eu sînt un ticălos, fie, dar tu nu trebuie să fii. Unul din noi ajunge. Iar dacă te măriți cu Lujin, nu te mai consider sora mea.

— Rodea, Rodea ! Iar vorbești ca ieri ! exclamă amărîtă Pulheria Alexandrovna. Și de ce tot spui că ești un ticălos — nu pot să îndur asta ! Și ieri spuneai acelaș lucru...

— Frate ! răspunse Dunia hotărît și pe un ton tot atît de sever, mi se pare că este o greșeală la mijloc și de aici vine neînțelegerea dintre noi. M-am gîndit bine astănoapte și am găsit care este greșeala. Mi se pare că tu îți închipui că eu mă jertfesc nu știu pentru cine sau pentru ce. Dar te înșeli. Mă mărit pentru că vreau să mă mărit, pentru că mi-e greu să trăiesc așa ; după aceea, firește, m-ar bucura să pot fi de folos familiei mele, dar nu asta m-a împins să iau această hotărîre...

„Minte ! gîndea Raskolnikov, mușcîndu-și cu furie unghiile. Cîtă mîndrie ! Nu vrea să recunoască dorința ei de-a face pe binefăcătoarea !... Ce caractere păcătoase ! Iubirea lor seamănă cu ura... O, cît vă... urăsc pe toți !“

— Într-un cuvînt, mă mărit cu Piotr Petrovici urmă Dunicika, pentru că din două rele aleg pe cel mai mic. Am intenția să îndeplinesc cîstit tot ce așteaptă el de la mine și, prin urmare, nu-l înșel... De ce zîmbești așa ?

Ea se aprinse și în ochii ei licări mînia.

— Ai să îndeplinești tot ? întrebă el, zîmbind cu răutate.

— Pînă la o anumită limită. Din felul și forma în care m-a pețit Piotr Petrovici, am înțeles numaidecît ce vrea de la mine. Firește, el are poate o prea înaltă părere despre el însuși, dar sper că va ști să mă aprecieze și pe mine... De ce rîzi ?

— Și tu, de cîc roșești ? Minți, sora mea, minți din încăpăținare feminină, minți ca să-mi dovedești că ai dreptate. Nu-l poți stima pe Lujin : l-am văzut și i-am vorbit. Prin urmare, te vinzi pentru bani și, prin urmare, în orice caz, faci o faptă josnică ; mă bucură faptul că, cel puțin, mai poți încă roși !

— Nu e adevărat ! Nu mint !... strigă Dunicika, pierzîndu-și singele rece. Nu m-aș mărita cu el dacă n-aș fi sigură că mă stimează și că ține la mine ; nu mă mărit cu el dacă nu sînt deplin convinsă că îl pot stima și eu. Din fericire, mă pot încredința de toate acestea chiar astăzi. Căsătoria asta nu este josnică cum spui tu ! Dar chiar dacă ai avea dreptate și m-aș fi hotărît să fac o ticăloșie, nu este oare o cruzime din partea ta să-mi vorbești astfel ? De ce-mi ceri un eroism pe care, poate, nici tu nu ești în stare să-l ai ! Asta-i tiranie, violență ! Dacă fac un rău, mi-l fac numai mie... Încă n-am omorît pe nimeni !... Ce te uiți așa la mine ? De ce ai pălit ? Rodea, ce-i cu tine ? Rodea, dragul meu !...

— Doamne ! Leșină ! Tu l-ai adus aici ! strigă Pulheria Alexandrovna.

— Nu, nu... fleacuri... nu-i nimic... Mi se cam învîrtește capul. N-am leșinat de loc... Numai la leșinuri vă

gîndiți !... hm, da... ce-am vrut să spun ? Da ! În ce fel te vei încredința chiar azi dacă poți să-l stimezi sau nu, și că el... ține la tine ? Așa ai spus, nu ? Mi se pare că ai spus „astăzi“ ? Sau n-am auzit bine ?

— Măicuțo, arată-i scrisoarea lui Piotr Petrovici, zise Dunicika.

Cu mîinile tremurînde, Pulheria Alexandrovna scoase scrisoarea. Raskolnikov o luă cu multă curiozitate. Dar, înainte de a o despături, se uită deodată mirat la Dunicika.

— Ciudat, rosti el încet, ca și cum o idee nouă l-ar fi surprins, de ce mă frămînt atît ? Pentru ce atîta gălăgie ? Mărită-te cu cine vrei, la urma urmei !

Vorbea ca pentru el, dar, după ce spuse toate acestea cu glas tare, își privi mult timp, cu mirare, sora.

În sfîrșit, cu același aer mirat, citi biletul încet, cu luare-aminte, și-l mai reciti o dată. Pulheria Alexandrovna era în culmea neliniștii ; de altminteri, toți se așteptau la vreo ieșire.

— Mă miră, începu el după o scurtă gîndire, întinzînd scrisoarea mamei, dar fără să se adreseze cuiva anume, doar are procese, e avocat, vorbește cu ifos... și totuși, cît de agramat scrie.

Toți rămaseră nedumeriți ; nu se așteptaseră la asta.

— Ei toți scriu așa, spuse tăios Razumihin.

— Ai citit ?

— Da.

— I-am arătat scrisoarea, Rodea... ne-am sfătuit mai adineauri, începu Pulheria Alexandrovna, tulburată.

— Este, de fapt, stilul folosit în justiție, o întrerupse Razumihin, și astăzi încă, prin tribunale, actele se întocmesc astfel.

— În justiție ? Da, da, tocmai, în justiție, stil oficial... Nu că ar fi cu desăvîrșire agramat, dar nici literar nu scrie — un stil oficial.

— Piotr Petrovici nu ascunde, de altminteri, că n-a avut parte de multă învățătură, ba chiar se laudă că și-a croit singur drumul, interveni Avdotia Romanovna, oarecum jignită de acest nou ton al fratelui ei.

— Ei, dacă se laudă, are și de ce, n-am ce zice. Tu, surioară, pari supărată fiindcă, din toată această epistolă, am tras o concluzie cam neserioasă și crezi desigur că m-am legat de acest amănunt ca să te zădăresc, să-ți fac în ciudă. Departe de asta : stilul acestei scrisori m-a făcut să ajung la o concluzie care nu-i de loc lipsită de importanță în cazul de față. De pildă, expresia : „să nu aruncați vina pe mine“ este foarte semnificativă și are un sens foarte clar ; apoi amenință că se va retrage pe loc dacă vin și eu la voi. Această amenințare de a se retrage este un fel de a vă spune că, dacă nu-i veți da ascultare, are să vă lase baltă, acum, după ce v-a adus la Petersburg. Ei, ce gîndești despre asta ? Și spune, aceste cuvinte, fiind din partea lui Lujin, pot fi oare tot atît de jignitoare ca atunci cînd ar fi scrise de el — îl arată pe Razumihin — sau de Zosimov, de unul din noi ?

— N-nu, răspunse Dunicika însufletindu-se, am înțeles foarte bine acest lucru ; am înțeles că și-a exprimat prea naiv gîndul și că, poate, nu e destul de meșter în ale scrisului... Ai judecat foarte bine, frate. Nici nu m-aș fi așteptat...

— Așa se scrie în stil juridic și el n-avea cum să scrie altfel ; de aceea, poate, nici nu este de vină că s-a exprimat atît de grosolan. Totuși, trebuie să te dezamăgesc întrucitva : scrisoarea asta mai conține o frază în care este o calomnie la adresa mea și încă una destul de meschină. Am dat ieri bani unei văduve, bolnavă de ftizie, lovită de nenorocire și nu „sub pretextul înmormîntării“, ci pentru înmormîntare, și nu fiicei sale, unei fete „de moravuri ușoare“ (pe care, de altfel, am văzut-o ieri pen-

tru prima oară în viață), ci tocmai văduvei. În toate astea, văd o dorință cam pripită de o mă înjosi în ochii voștri și de a mă strica cu voi. A folosit iar stilul juridic, adică își dezvăluie prea limpede scopul, și cu o grabă plină de naivitate. Nu este un prost, dar, ca să te porți cu înțelepciune, nu ajunge numai să fii deștept. Toate acestea caracterizează omul și... nu cred să țină prea mult la tine. Ți le spun toate acestea ca să-ți deschid ochii, fiindcă doresc din toată inima numai binele tău...

Dunicika nu răspunse ; hotărîrea ei fusese luată mai înainte și nu aștepta decît să vină seara.

— Și atunci, tu, Rodea, ce ai hotărît ? întrebă Pulheria Alexandrovna, și mai alarmată ca adineauri de felul lui așezat de a vorbi, de tonul oficial al discuției.

— Ce să hotărăsc ?

— Păi ai văzut ce scrie Piotr Petrovici : să nu vii astă-aseră la noi, că el se retrage... dacă vii tu. Și de aceea te întreb ce ai de gînd să faci... ?

— Rămîne să hotărăști, în primul rînd, mata, dacă această cerere a lui Piotr Petrovici nu te jignește, și, în al doilea rînd, Dunia, dacă nici ea nu se simte jignită. Eu am să fac ce vreți voi, adăugă el cu răceală.

— Dunicika a și hotărît și eu sînt cu totul de părerea ei, se grăbi să spună Pulheria Alexandrovna.

— Eu cred, Rodea, că trebuie neapărat să fii de față la această întîlnire și te rog, te rog insistent, să vii astă-seară la noi, zise Dunia. Ai să vii ?

— Da.

— Și am să te rog și pe dumneata să fii la noi, la ora opt, adăugă ea către Razumihin. Mamă, îl poftesc și pe dumnealui...

— Foarte bine, Dunicika. Ei, și acum, dacă ați hotărît așa, adăugă Pulheria Alexandrovna, fie cum vreți voi ! Parcă mă simt mai ușurată : nu-mi place să mă prefac și să mint ; mai bine să vorbim pe față... N-are decît să se supere acum, dacă are poftă, Piotr Petrovici !

IV

În clipa aceea, ușa se deschise încet și o fată, cu căutătura sfioasă, intră în odaie. Toți se întoarseră cu mirare și curiozitate spre ea. Raskolnikov n-o recunoscă la început. Era Sofia Semionovna Marmeladova. O văzuse aseară pentru prima oară, dar în împrejurări și într-o îmbrăcăminte care-i lăsaseră în memorie cu totul altă imagine. Acum se afla în fața lui o fată modest, ba chiar sărăcăcios îmbrăcată, foarte tină, aproape o copilă, sfioasă și plină de cuviință, cu o față blândă și parcă puțin speriată. Purta o rochiță foarte simplă, lucrată în casă, iar în cap o pălărioară veche, demodată; numai că în mină ținea, ca și ieri, umbreluța de soare. Văzînd pe neașteptate odaia plină de oameni, ea nu numai că se intimidă, dar se pierdu cu totul, se sperie ca un copil mic și făcu chiar o mișcare de retragere.

— A... dumneata ești ?... zise Raskolnikov foarte mirat, și deodată se tulbură și el.

Se gîndi numaidecît că mama și sora lui știau din scrisoarea lui Lujin despre existența unei fete de „moravuri ușoare“. Tocmai protestase împotriva calomniei lui Lujin și declarase că văzuse pe această fată pentru prima oară în viața lui și acum, deodată, intra chiar ea în odaie. Își aminti, de asemenea, că nu protestase de fel împotriva expresiei „moravuri ușoare“. Toate acestea îi trecură val-vîrtej prin minte, într-o clipită. Se uită atent la fata care se opri în prag și o văzu atît de umilă, încît îl copleși un sentiment de nesfîrșită compătimire. Iar în clipa cînd, speriată, ea dădu să fugă înapoi, el simți că i se strînge inima.

— Nu mă așteptam să veniți, se grăbi el să spună, pofînd-o să intre. Pofîțiți, vă rog, luați loc ! Veniți, desigur, din partea Katerinei Ivanovna. Pofîțiți, nu, nu acolo, luați loc aici...

La intrarea Soniei, Razumihin, care ședea pe unul din cele trei scaune ale lui Raskolnikov, chiar lângă ușă, se ridicase ca să-i facă loc. Mai întâi, Raskolnikov îi arătase fetei locul pe divan, unde șezuse adineauri Zosimov, dar, amintindu-și că divanul este o mobilă cu caracter prea *intim*, care-i servește de pat, se grăbi să-i arate scaunul lui Razumihin.

— Tu șezi aici, îi spuse el lui Razumihin, poftindu-l în colțul unde șezuse Zosimov.

Sonia luă loc, aproape tremurînd de frică, și se uită sfios la cele două doamne. Se vedea că ea singură nu înțelegea cum de avea îndrăzneala să stea alături de ele. Și acest gând o răscoli într-atît, încît se ridică deodată în picioare și, foarte tulburată, spuse lui Raskolnikov :

— Eu... eu... am venit numai pentru o clipă, iertați-mă că v-am deranjat, începu ea bîlbîindu-se. Vin din partea Katherinei Ivanovna, care n-a avut pe cine să trimită... Katerina Ivanovna m-a trimis să vă rog foarte mult să poștiți mîine la înmormîntare, dimineața... la slujbă... la cimitirul Mitrofanii și pe urmă la noi... la dînsa... să luați o gustare... Să-i faceți cinstea... M-a trimis să vă rog...

Aici, Sonia se poticni și tăcu.

— Am să caut neapărat... neapărat, răspunse Raskolnikov, sculîndu-se de asemenea în picioare și bîlbîindu-se și el, lăsînd frazele neisprăvite... Faceți-mi plăcerea, luați loc, zise el deodată, trebuie să vă vorbesc. Poate sînteți grăbită, dar, vă rog, îngăduiți-mi cîteva clipe...

Și el îi împinse scaunul. Sonia se așază din nou, aruncă o privire sfioasă și pierdută spre cele două doamne și-și lăsă capul în piept.

Obrazul palid al lui Raskolnikov se făcu roșu ; tresări și ochii i se aprinseră.

— Mamă, zise el cu glas hotărît, stăruitor, domnișoara este Sofia Semionovna Marmeladova, fiica celui nefericit domn Marmeladov, pe care l-au strivit caii ieri sub ochii mei, și despre care ți-am vorbit adineauri...

Pulheria Alexandrovna se uită printre gene la Sonia ; nu-și putuse refuza această mică plăcere, cu toată teama pe care i-o inspira privirea plină de sfidare și stăruință a fiului ei. Dunicika o privea drept în față, cu seriozitate și nedumerire, pe biata fată. Auzindu-se astfel prezentată, Sonia ridică ochii și se rușină și mai tare.

— Voiam să vă întreb, se grăbi să-i spună Raskolnikov, cum s-au petrecut lucrurile astăzi la dumneavoastră ? Nu v-a supărat nimeni ?... De pildă, poliția ?

— Nu, totul a trecut în liniște... Se știa prea bine pricina morții, așa că ne-au lăsat în pace. Numai chiriașii sînt supărați...

— De ce ?

— Că ținem mortul prea mult... e cald, miroase... așa că azi, la vecernie, o să-l transportăm la cimitir ; pînă miine, are să rămînă la paraclis. Katerina Ivanovna s-a opus mai întîi, dar acum vede și dînsa că nu se poate altfel...

— Așadar, astăzi ?

— Dînsa vă roagă să ne faceți cinstea să asistați miine la slujbă și apoi să poftiți la dînsa, la praznic.

— Prin urmare, face și praznic ?

— Da, o gustare ; m-a însărcinat să vă mulțumesc că ne-ați ajutat ieri... Fără dumneavoastră, nu am fi avut cu ce să-l înmormîntăm.

Buzele și bărbia începură să-i tremure, dar ea se stăpîni și-și înghiți lacrimile, lăsîndu-și degrabă ochii în pămînt.

Între timp, Raskolnikov o privea atent. Avea un obrăjor slăbuț și palid, cu trăsături mărunte, cam neregulate, un năsuc și o bărbie ascuțită. N-ai fi putut să zici că e drăguță ; în schimb, ochii ei albaștri erau atît de limpezi și, cînd se însuflețeau, dădeau feței o expresie de bună-tate atît de mare și de candidă că, fără să vrei, te simțeai atras de ea. Obrazul ei, ca de altfel întreaga ei înfățișare, mai avea o trăsătură caracteristică : cu toate că

Sonia împlinise optsprezece ani, părea mult mai tânără, ai fi zis că e o fetiță, și asta pînă și în gesturi, uneori îi venea să și rizi ca de un copil.

— Dar cum a izbutit Katerina Ivanovna să facă față cu o sumă atît de mică ? Și încă să se gîndească să facă și praznic ? întrebă Raskolnikov, vrînd să întreprină conversația.

— Sicriul e simplu de tot... și totul are să fie simplu, așa că n-a costat scump... mai adineauri, am făcut socoteala cu Katerina Ivanovna și am văzut că rămîne destul ca să-l pomenim... și Katerina Ivanovna ține atît de mult la asta. Nu se poate... e o mîngiere pentru dînsa.... știți doar cum este...

— Înțeleg, înțeleg... firește... Vă uitați la odaia mea ? Mama spune că seamănă cu un sicriu.

— Ne-ați dat ieri tot ce ați avut, zise Sonicika deodată repede, aproape în șoaptă, și iarăși își lăsă capul în piept.

Buzele și bărbia începură din nou să-i tremure. Locuința sărăcăcioasă a lui Raskolnikov o mirase de la început și acum vorbele îi scăpaseră singure din gură. Se făcu tăcere. Ochii Dunicikăi se luminară, iar Pulheria Alexandrovna o privi aproape cu prietenie.

— Rodea, zise dînsa sculîndu-se, atunci ne-am înțeles, luăm masa împreună. Să mergem, Dunicika... Ar trebui să te duci să te plimbi puțin, apoi să te odihnești, să stai nițel culcat și să vii cît mai devreme la noi... Mă tem că te-am obosit...

— Da, da, am să vin răspunse el, ridicîndu-se grăbit... De altfel, mai am ceva treabă...

— Cum, și o să luați masa separat ? strigă Razumihin, uitîndu-se mirat la Raskolnikov. Ce tot îndrugi ?

— Da, da, am să vin, firește, negreșit... Mai rămii aici o clipă. Nu aveți nevoie de el acum, mamă ? Sau, poate, vi-l răpesc ?

— Vai, nu, nu ! Dar, Dmitri Prokofici, fă-ne plăcerea și vino și dumneata la masă.

— Te rog să vii, îl rugă Dunia.

Razumihin se înclină, luminându-se la față. O clipă, toți se simțiră ciudat de stingheriți.

— Rămii cu bine, Rodea, adică, la revedere ; nu-mi place acest „rămii cu bine“. Rămii cu bine, Nastasia... Vai, iarăși am spus „rămii cu bine“ !...

Pulheria Alexandrovna avea de gînd s-o salute și pe Sonicika, dar, cu toată bunăvoința, nu se putu hotărî la asta și ieși grăbită din odaie.

Avdotia Romanovna, însă, parcă-și aștepta cu nerăbdare rîndul și, trecînd în urma mamei sale, pe lîngă Sonia, o salută după toate regulile politetei. Sonicika se rușină, se înclină grabnic și speriată, iar pe fața ei se oglindî o impresie dureroasă, ca și cum politetea și atenția Avdotiei Romanovna ar fi rănit-o.

— La revedere, Dunia ! strigă Raskolnikov pe palier. Dă-mi mîna !

— Păi ți-am mai dat-o. Ai uitat ? răspunse Dunia cu duioșie, întorcîndu-se stingherită spre dînsul.

— Nu-i nimic, mai dă-mi-o o dată !

Și el strînse cu putere degetele ei subțiri. Dunicika îi zîmbi, roși, își smulse în grabă mîna dintr-a lui și plecă după mama ei, fericită, fără să știe de ce.

— Foarte bine ! zise Raskolnikov Soniei, înapoindu-se în odaie și uitîndu-se la ea cu o privire serioasă. Dumnezeu să-i odihnească pe cei răposați, dar morții cu morții, și viii cu viii ! Nu-i așa ?

Sonia se uită cu mirare la chipul lui deodată luminat ; un timp, Raskolnikov rămase tăcut, cercetînd-o cu luare-aminte : tot ce-i povestise despre dînsa răposatul îi trecu o clipă prin minte.

— Doamne, Dunicika ! zise Pulheria Alexandrovna în stradă. Acum, parcă mă bucur și eu că am plecat : mă simt

mai ușoară. Vai, să mă fi gândit ieri, în vagon, că pînă și asta are să mă bucure !

— Eu repet, mamă : este încă foarte bolnav. Oare mata nu vezi ? Poate că s-a îmbolnăvit, suferind pentru noi. Trebuie să fim îngăduitoare și atunci multe, multe se pot ierta...

— Tu n-ai fost însă de loc îngăduitoare ! o întrerupse Pulheria Alexandrovna cu aprindere și parcă și cu gelozie. Știi, Dunia, mă uitam la voi : ești leit portretul lui și nu atît la față, cît la suflet ; amîndoi sînteți melancolici, amîndoi tăcuți și iuți la minie, amîndoi mîndri și mărini-moși... Dar nu se poate ca el să fie egoist, Dunicika, nu-i așa ? Ce zici ?... Și, cînd mă gîndesc la cele ce se vor întîmpla deseară, mi se strînge inima !

— Nu te îngrijora, mamă : are să fie ce trebuie să fie.

— Dunicika ! Dar gîndește-te numai la situația noastră ! Dacă Piotr Petrovici renunță ? scăpă imprudent Pulheria Alexandrovna.

— Ce fel de om ar fi el dacă ar face-o ! răspunse tăios și disprețuitor Dunia.

— Bine am făcut că am plecat, se grăbi s-o întrerupă Pulheria Alexandrovna. Trebuia să se ducă undeva, avea treabă ; să se ducă, să mai respire nițel aer... e atît de înăbușitor acolo sus... dar unde să respiri aer aici ? Aici și străzile, ca și odăile, parcă nu au ferestre. Doamne, ce oraș !... Stai, dă-te la o parte, au să te strivească, transportă ceva ! Un pian... zău... cum se înghesuie... Și de fata aceea mă tem tare...

— De care fată, mamă ?

— De Sofia Semionovna asta, care tocmai venise...

— De ce ?

— Am o presimțire, Dunia. Mă crezi sau nu, cum a intrat m-am gîndit numaidecît că tocmai aici e buba...

— Nicidecum ! strigă Dunicika înciudată. Cum ești și mata, mamă, cu presimțirile ! O cunoaște abia de ieri ; cînd a intrat, nici n-a știut cine este.

— Ai să vezi !... Mă neliniștește. Ai să vezi, ai să vezi ! Nu mi-a fost la îndemână când se uita la mine ; se uita și avea niște ochi, că era să cad de pe scaun, îți amintești, când el a început prezentările ? Și apoi, nu e ciudat ? Știi ce a scris Piotr Petrovici despre ea, și Rodea ne-a prezentat-o, și încă ție ! Prin urmare, ține la ea !

— Multe scrie Piotr Petrovici ! Și despre noi s-a vorbit, s-a scris, ai uitat ? Eu sint convinsă că este... o fată de treabă și că toate astea-s vorbe.

— Să dea Dumnezeu !

— Cît despre Piotr Petrovici, este un bîrfitor ordinar ! spuse deodată Dunicika.

Pulheria Alexandrovna se făcu mai mică. Discuția se întrerupse.

— Uite despre ce e vorba, iată ce treabă am cu tine... zise Raskolnikov, trăgîndu-l pe Razumihin la fereastră...

— Atunci am să-i spun Katerinei Ivanovna că o să veniți... spuse grăbit Sonia, ridicîndu-se ca să plece.

— Îndată, Sofia Semionovna, așteptați o clipă, nu ne încurcați de loc, nu avem secrete... Aș vrea să vă mai spun două vorbe... Ascultă, se întoarse el către Razumihin, fără să isprăvească, parcă tăind cu toporul. Îl cunoști pe ăla... cum îi zice ?... Pe Porfiri Petrovici ?

— Cum să nu-l cunosc ? Mi-e rudă. Dar ce este ? adăugă Razumihin foarte mirat.

— El anchetează cazul, acela... asasinatul... despre care ați discutat ieri.

— Da. Și ?...

Razumihin holbă ochii.

— I-a interogat pe cei cu amanete ; am avut și eu două lucrșoare acolo, niște fleacuri, totuși, e un ineluș al soră-mi, pe care mi-l dăduse ca amintire la plecare și ceasul de argint al tatălui meu. Toate la un loc nu fac mai mult de cinci-șase ruble, dar țin la ele ca la amintiri. Acum ce să fac ? Nu vreau să se piardă, mai ales ceasul.

Am tremurat adineauri că are să ceară mama să-l vadă, cînd s-a vorbit despre ceasul Dunicikăi. E singurul lucru care a rămas de la tata. Mama se îmbolnăvește dacă se pierde ! Așa-s femeile ! Învață-mă tu ce să fac. Știu că ar trebui să mă duc să dau o declarație. Dar n-ar fi bine să mă duc chiar la Porfiri Petrovici, ce zici ? Ce crezi ? Aș vrea să isprăvesc cît mai repede. Ai să vezi că mama are să întrebe de ceas încă înainte de masă.

— În nici un caz să nu te duci la secție, ci de-a dreptul la Porfiri ! strigă Razumihin, cuprins deodată de nu știu ce tulburare. Cît de fericit sînt ! Dar ce mai stăm, să mergem chiar acum, e la doi pași de aici, îl găsim negreșit !

— Fie... să mergem...

— Are să fie foarte, foarte, foarte mulțumit să te cunoască ! I-am vorbit mult despre tine cu diverse ocazii... Și ieri i-am vorbit. Să mergem !... Prin urmare, ai cunoscut-o pe bătrîna ? Asta e !... Ce întorsătură minunată, minunată !... A, da... Sofia Ivanovna...

— Sofia Semionovna, îl corectă Raskolnikov. Sofia Semionovna, omul acesta este Razumihin, prietenul meu și un om foarte de treabă...

— Dacă aveți un drum de făcut... începu Sonia intimidîndu-se și mai tare, neîndrăznind să se uite măcar la Razumihin.

— Să mergem ! hotări Raskolnikov. Am să trec pe la dumneavoastră încă astăzi, Sofia Semionovna, dar vă rog să-mi spuneți unde locuiți ?

Spuse aceste cuvinte nu încurcat, dar cu oarecare grabă și ferindu-se de a întîlni privirea fetei. Sonia îi dădu adresa și se roși toată. Ieșiră tustrei.

— Nu încui ? întrebă Razumihin, coborînd scara în urma lor.

— Niciodată !... De mai bine de doi ani tot vreau să cumpăr un lacăt, adăugă el cu nepăsare. Ferice de cine nu are ce încuia, spuse el Soniei, rîzînd. Se opriră jos, în gang. Dumneata o iei la dreapta, Sofia Semionovna ?

Dar, spune-mi te rog : cum ai aflat unde stau ? întrebă el, dar se vedea că ar fi vrut să-i spună cu totul altceva și că ar fi vrut să se tot uite în ochii ei liniștiți și limpezi.

— Păi i-ai dat ieri adresa Polinkăi.

— Polia ? A, da... Policika ! Micuța aceea... sora dumitale ? I-am dat adresa ?

— Ați uitat ?

— Nu... îmi amintesc...

— Eu am auzit de dumneavoastră chiar de la răposat, încă, în ziua când... Numai că nu știam cum vă zice și nici el nu știa... Acum însă... când am aflat cum vă cheamă... am venit... și am întrebat : unde șade domnul Raskolnikov ?... Nu știam că și dumneavoastră sînteți subchiriaș... Rămîneți cu bine... Am să-i spun Katerinei Ivanovna...

Se simțea fericită că putea în sfîrșit să plece : porni cu capul în pămînt, grăbită să străbată cît mai iute cei douăzeci de pași pînă în colțul străzii, unde trebuia s-o ia la dreapta, să dispară din văzul lor și, rămînînd singură, să meargă iute, fără să se uite nici în dreapta, nici în stînga, gîndindu-se, retrăind în minte și cumpănind fiecare cuvînt rostit, fiecare gest. Niciodată în viață nu încercase ceva asemănător. O lume nouă răsărise pe neașteptate, nedeslușit, în sufletul ei. Își aminti că Raskolnikov promisese să vină la dînsa azi, poate încă în dimineața aceea, poate chiar acum !

„Numai de n-ar veni astăzi ! Fă, Doamne, să nu vină astăzi ! șopti ea cu inima strînsă, implorînd cerul ca un copil speriat. Doamne ! Să vină la mine... în odaia aceea... să vadă, o, Doamne !“

Și, firește, cufundată în gînduri, Sonia nu putea să observe că un necunoscut o urmărea cu grijă, pas cu pas. O urmărea de cînd ieșise din gang. În momentul cînd tustrei se opriseră să mai schimbe două vorbe pe trotuar, domnul acesta trecea pe lîngă ei și tresări mirat, prinzînd din întîmplare vorbele Soniei : „Am întrebat : unde șade domnul Raskolnikov ?“ Trecătorul îi cercetă pe furiș, dar

cu atenție, pe toți trei, mai ales pe Raskolnikov, căruia îi vorbea Sonia ; apoi privi casa și și-o însemnă în minte. Toate acestea le făcu într-o clipă, din mers, cît se poate de discret, apoi trecu mai departe, mergînd ceva mai încet, ca și cum ar fi așteptat pe cineva. Pe Sonia o aștepta ; văzuse că cei trei își luau rămas bun și că Sonia se îndrepta spre casă.

„Unde o fi stînd ? Am mai văzut-o undeva, se gîndea el, căutînd să-și amintească chipul Soniei... Trebuie să aflu.“

La colțul străzii, el trecu drumul, se întoarse și văzu că Sonia merge pe urmele lui pe același drum, și că e atît de absorbită de gîndurile ei, încît nu vede nimic. După colț, ea coti pe aceeași stradă, pe care trebuia s-o apuce și el. O urmă fără s-o piardă din ochi, dar mergînd pe celălalt trotuar ; după vreo cincizeci de pași, trecu din nou strada pe partea pe care mergea Sonia, o ajunse din urmă și merse în spatele ei, păstrînd distanța de cinci pași.

Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, înalt fără exagerare, trupeș, cu umeri lați și cam rotunjiți, ceea ce îl făcea să pară adus de spate. Îmbrăcat elegant și comod, avea o înfățișare impunătoare, de boier. Ținea în mînă un baston frumos, cu care izbea trotuarul la fiecare pas ; mînușile erau impecabile. Obrazul lui, cu pomeții ieșiți, era destul de plăcut, iar după culoarea și prospețimea pielii nu părea un locuitor al Petersburgului. Părul, încă des, blond deschis, abia începuse a încărungi, iar barba lată și deasă, care cobora ca o lopată pe piept, era mai blondă încă decît părul. Ochii albaștri aveau o privire rece, serioasă, fixă ; buzele erau roșii. În toate amănuntele, acest bărbat se păstrase bine și părea mult mai tînăr decît era.

Cînd Sonia ajunsesese în dreptul canalului, rămăseseră singuri pe trotuar. Tot uitîndu-se după dînsa, domnul își dădu seama că e distrată și absorbită de gîndurile ei. Ajunsă în fața casei în care locuia, Sonia intră în gang, iar el o urmă cam mirat. În curte fata o luă la dreapta, în

colțul unde începea scara spre locuința ei. „Hm!“ făcu boierul necunoscut, și începu să urce scara pe urmele ei. Abia atunci îl observă și ea. Urcă la etajul trei, coti spre balcon și sună la ușa cu numărul nouă, unde scria cu cretă : „Kapernaumov, croitor“. „Hm!“ făcu iarăși necunoscutul, mirat de ciudata coincidență, și sună alături, la numărul opt. Cele două uși erau la șase pași una de cealaltă.

— Stați la Kapernaumov ? întrebă el, uitîndu-se rîzînd la ea. Mi-a dres o jiletcă. Eu stau alături, la doamna Reslih, Gertruda Karlovna. Ce potriveală !

Sonia îl privi atentă.

— Sîntem vecini, urmă el cu voie bună. Sînt abia de trei zile în oraș. La revedere, sper să ne mai întîlnim.

Sonia nu răspunse ; ușa se deschise și ea se strecură în casă. Se simțea rușinată și parcă puțin speriată...

Tot drumul pînă la Porfiri Petrovici, Razumihin se arătă neobișnuit de surescitat.

— Foarte bine, frate, repetă el de cîteva ori, și mă bucur ! Mă bucur grozav !

„De ce te-i fi bucurînd ? se întrebă în gîndul lui Raskolnikov.

— Habar n-aveam că și tu amanetai la bătrîna. E... e mult de atunci ? Adică, e mult de cînd ai fost la ea ?

„Ce tembel naiv !“

— Cînd am fost ? Raskolnikov se opri, căutînd să-și aducă aminte. Cu vreo trei zile înainte de moartea ei, mi se pare. De altfel, eu nu pot să rîscumpăr obiectele acum, se grăbi el să adauge, că și cum ar fi fost foarte preocupat de obiectele lui, nu am decît o rublă de argint... din pricina aceluia afurisit delir de ieri !

Apăsă în chip deosebit pe cuvîntul „delir“.

— Da, da, firește, se grăbi să-i cînte în strună Razumihin. Deci asta te-a... uimit atunci într-o oarecare măsură... Știi, și în delir tot vorbeai de inele și lăntșoare... Da, da, firește... Acum e limpede, foarte limpede.

„Așa, va să zică le-a intrat în cap ideea asta ! Și omul ăsta, care s-ar lăsa răstignit pentru mine, se bucură că s-a lămurit de ce pomeneam de inele în delir ! Vorbele mele trebuie să fi întărit bănuielile... tuturor !...”

— O să-l găsim oare ? întrebă el tare.

— Îl găsim, cum să nu-l găsim ? ! se grăbi să afirme Razumihin. Este un băiat simpatic, ai să vezi ! E cam urs, adică este și om de lume, dar e și urs în unele privințe. Nu-i prost de fel, e deștept, da, chiar foarte deștept, dar are un fel al lui de a gândi... E bănuitor, sceptic, cinic... îi place să tragă oamenii pe sfoară, adică, mai bine zis, îi place să păcălească lumea... Și, firește, se ține de metode învechite, bazate pe probe materiale... dar își cunoaște, își cunoaște meseria... Anul trecut, a descoperit un caz, un asasinat, în care mai toate urmele fuseseră șterse ! Și dorește grozav, grozav să te cunoască !

— De ce așa de grozav ?

— Adică nu tocmai... vezi tu, în vremea din urmă, de cînd te-ai îmbolnăvit, i-am vorbit des și mult despre tine... Și el a ascultat... și cînd a aflat că ai urmat dreptul și că nu poți să-ți isprăvești studiile din motive materiale, a spus : „Ce păcat !” Și eu am tras concluzia... adică nu numai asta, dar toate la un loc. Ieri, Zametov... Ascultă, Rodea, aseară am fost beat, ți-am îndrugat vrute și nevrute pe cînd mergeam spre casă... și mă tem că tu ai luat prea în serios spusele mele...

— Ce anume ? Că ei mă socotesc nebun ? Poate că au dreptate, spuse Raskolnikov, zîbind silit.

— Da, da... adică ce spun ! Nu, nu !... Dar tot ce am spus... (și despre celelalte) toate au fost niște aiureli de om beat.

— Ce te tot scuzi ! Mă plictisești ! strigă Raskolnikov cu enervare exagerată. De altfel, se prefăcea într-o anumită măsură.

— Știu, știu, înțeleg. Fii sigur că te înțeleg. Mi-e și rușine să-ți spun...

— Dacă ți-e rușine, n-ai decît să taci !

Tăcură amîndoi. Razumihin era în culmea fericirii și Raskolnikov se simțea dezgustat de aceasta. Îl nelinișteau și cele ce abia îi spusese despre Porfiri Petrovici.

„Și în fața ăstuia trebuie să mă prefac, gîndea el pîlînd, și îi zvicnea inima în piept. Să mă prefac cît mai natural. De fapt, ca să par natural ar fi să nu mă prefac de loc. Să mă străduiesc să nu mă prefac prea mult. Nu, și străduința asta mi-ar da un aer nenatural... La urma urmelor, cum o fi... vom vedea... și acum... e bine sau nu că mă duc și acolo ? Fluturile vine singur la flacăară. Îmi bate inima, asta-i prost.“

— În casa asta cenușie, zise Razumihin.

„Cel mai important lucru de știut este : a aflat sau nu Porfiri Petrovici că aseară am fost la zgripturoaica aceea în casă... și că am întrebat de sînge ? Trebuie să aflu numaidecît, de la primul pas, cum intru, să ghicesc după mutra lui ; altfel... altfel... să știu bine că mă dau de gol și tot am să aflu !“

— Știi ceva ! spuse el deodată lui Razumihin, zîmbind ștregărește. Îmi pare, frățioare, că de azi dimineață ești într-o mare frămîntare. De ce oare ?

— Frămîntare ? Nu sînt cîtuși de puțin frămîntat, tăgădui Razumihin.

— Ba da, frate, nu mă înșel. Uite, adineauri, ședeai pe scaun cum nu șezi niciodată, pe un capăt, și tresăreai într-una. Ba săreai în sus fără nici o pricină, ba păreai supărat, ba mutra ta se făcea mai dulce ca o bomboană. Ai și roșit chiar ; mai ales cînd ai fost invitat la masă, te-ai roșit grozav.

— Nu-i adevărat !... Ce tot îndrugi ?

— De ce te fisticești ca un școlar ? Ptiu, drace, iar a roșit !

— Nu fi porc !

— Dar ce te rușinezi ? Romeo ! Lasă, te spun eu azi undeva, ha-ha-ha ! Ce-o să mai rîdă mama... și încă cineva !...

— Stai, stai, ascultă, e foarte serios, e... dracu știe ce, dacă e vorba pe așa ! se zăpăci de-a binelea Razumihin, înghețînd de groază. Ce ai să le spui ? Eu, frate... Ah, ce porc ești !

— Un adevărat trandafir de primăvară ! Ce bine-ți sade, dacă ai ști : un Romeo lung de doi metri ! Și cît de spălat ești azi, ți-ai curățat și unghiile, nu-i așa ? Cînd s-a mai pomenit una ca asta ? Stai — te-ai și pomădat, Doamne iartă-mă ! Ia apleacă-te puțin !

— Porcule !!!

Raskolnikov ridea atît de tare, încît părea că nici nu se mai poate stăpîni, și așa, rîzînd, intră în apartamentul lui Porfiri Petrovici. Dinăuntru se putea auzi că intraseră rîzînd și chicoteau în antreu ; tocmai asta și dorea Raskolnikov.

— Nici o vorbă aici, sau... sau... te fac pilaf ! îi șopti furios Razumihin, apucîndu-l de umăr.

V

Dar Raskolnikov și intrase în odaie, cu aerul unui om care caută din răspuțeri să-și țină risul și abia izbutește s-o facă. În urma lui venea Razumihin, lung, stîngaci, rușinat la culme, cu obrazul răvășit de minie și roșu ca un rac fiert. Mutra pe care o făcea și întreaga lui înfățișare era într-adevăr destul de caraghioasă în clipa aceea ca să îndreptățească risul lui Raskolnikov. Acesta se în-

clină în fața gazdei, care sta în mijlocul camerei și-l privea cu interes ; își strinseră mina, și Raskolnikov părea să-și stăpînească cu greu buna dispoziție în timp ce se prezenta. Dar abia își luase un aer mai serios și îngăimase primele vorbe de prezentare cînd, ca din întîmplare, se uită din nou la Razumihîn și nu se mai putu stăpîni : risul izbucni în cascade, cu atît mai nestăvilit, cu cît îl ținuse pînă atunci înăbușit. Expresia de furie turbată cu care Razumihîn ascultase acest rîs „din toată inima“ dădea scenei o aparență de sinceră veselie și, mai ales, o făcea să pară cît se poate de firească. Și, ca dinadins, Razumihîn îi spori efectul fără să vrea.

— Oî ! Diavolul ăsta ! zbieră el, dînd mînios din mîină.

Gestul lui impetuos nimeri într-o măsuță rotundă, pe care se afla un pahar cu ceai neisprăvit. Măsuța și paharul se răsturnară cu zgomot.

— De ce să spargem lucrurile, domnilor ? Facem pagubă statului ! strigă Porfiri Petrovici vesel.

Scena se prezenta astfel : Raskolnikov rîdea atît, că își uită cîteva clipe mîna în mîna gazdei, dar știa că n-ar fi părut firesc s-o lase mai mult și prinse momentul potrivit ca s-o retragă cît mai iute și mai natural. Razumihîn, rușinat la culme de căderea măsuței și de paharul spart, privea posomorît cioburile ; apoi scuipă, se întoarse brusc la fereastră și rămase cu spatele la ei, uitîndu-se încruntat pe geam, fără să vadă nimic. Porfiri Petrovici rîdea și el cu poftă, dar era vădit că aștepta explicații. În colț, pe un scaun, ședea Zamețov, care se sculase la intrarea musafirilor, cu gura pînă la urechi, dar urmărirea bănuitor întreaga scenă și se uita cu o deosebită curiozitate la Raskolnikov. Prezența neașteptată a lui Zametov îl impresionă neplăcut pe tînărul nostru.

„Trebuie să țin seama și de asta !“ gîndi el.

— Iertați-mă, vă rog, începu el, prefăcîndu-se a fi foarte rușinat. Raskolnikov...

— Vai de mine, îmi face plăcere. Ați intrat atît de plăcut... Apoi, arătînd spre Razumihin : iar el, nici bună-zua nu mai vrea să dea ?

— În adevăr, nu știu de ce s-a înfuriat pe mine. I-am spus pe drum că seamănă cu Romeo și... și i-am dovedit-o... altceva nimic.

— Porcule ! strigă Razumihin fără să se întoarcă.

— Trebuie să fi avut motive serioase ca să se înfurie într-atît pentru o singură vorbuliță, spuse rîzînd Porfiri.

— Hei, tu, anchetatorul !... Lua-v-ar dracii pe toți ! îl întrerupse Razumihin ; apoi, deodată, izbucni în rîs și, cu obraz vesel, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, se apropie de Porfiri Petrovici. Ei, gata cu prostiile ! Să trecem la treabă : ăsta-i prietenul meu Rodion Romanovici Raskolnikov ; în primul rînd, a auzit vorbindu-se mult despre tine și dorește să te cunoască ; în al doilea rînd, are o mică treabă cu tine. A, Zametov ! Prin ce întîmplare ești aici ? Vă cunoașteți ? De cînd ? -

„Ce-o mai fi asta ?“ se întrebă alarmat Raskolnikov. Zametov păru încurcat, dar nu din cale-afară.

— Păi, ne-am cunoscut aseară, la tine, răspunse el cu nepăsare.

— Ce potrivire ! Închipuiește-ți, Porfiri, că săptămîna trecută m-a rugat să-l prezint, dar văd că v-ați descurcat și fără mine... Ai tutun ?

Porfiri Petrovici era îmbrăcat ca acasă, în halat, pa-puci scîlciți și rufărie foarte curată. Era un bărbat de vreo treizeci și cinci de ani, scund, gras, puțin borțos chiar ; se purta ras, fără mustăți, fără favoriți, cu părul tuns scurt pe capul rotund și mare, cu o protuberanță înspre ceafă. Fața plină, rotundă și cam cîrnă, avea o culoare nesănătoasă, un galben întunecat, dar era destul de vioaie și chiar veselă. La prima vedere, putea să pară chiar blajin, să nu fi avut ochii aceia apoși, cu licăriri neașteptate, adăpostiți după genele albicioase, care clipeau mereu, ca și cum Porfiri Petrovici ar fi făcut cuiva cu

ochiul. Privirea aceasta era stranie, în discordanță cu restul feței, care avea ceva femeiesc ; de fapt, însă, expresia era mult mai serioasă decît părea la prima vedere.

De îndată ce auzi că musafirul are „treabă“ cu el, Porfiri Petrovici îl pofti să ia loc pe divan, se așează și el în celălalt capăt și-și aținti cu mult interes ochii asupra lui, așteptînd să vadă ce are să-i spună, ceea ce te face, îndeobște, să te simți stingherit, mai ales cînd nu cunoști destul de bine omul care te ascultă cu atîta curiozitate și mai ales cînd — după părerea ta — cele ce ai de spus nu sînt deloc la înălțimea atenției deosebite ce ți se dă. Totuși, Raskolnikov lămuri pe scurt, în cuvinte clare și bine legate, foarte deslușit, scopul vizitei sale și, mulțumit de el însuși, izbuti chiar să-l observe destul de bine pe Porfiri Petrovici. Acesta, la rîndul lui, nu-l slăbea din ochi. Razumihin, care luase loc în fața lor, la aceeași masă, urmărea cu însuflețire și nerăbdare expunerea, uitîndu-se mereu cînd la unul, cînd la celălalt, ceea ce oarecum întrecea măsura.

„Idiotul !“ îl înjură în gînd Raskolnikov.

— Trebuie să faci o declarație la poliție, zise cu un aer preocupat Porfiri, să scrii că, aflînd despre cutare și cutare întîmplare, adică despre acest asasinat, ceri să se aducă la cunoștința anchetatorului, căruia i s-a încredințat cazul, că obiectele cutare și cutare îți aparțin, și că dorești să le răscumperi... sau să le... în sfîrșit, au să-ți spună ei ce trebuie să scrii...

— Tocmai asta e : în clipa de față, nu prea stau bine cu banii, spuse Raskolnikov, prefăcîndu-se că se rușinează, și nu pot nici măcar atîta lucru... Vedeți dumneavoastră, aș dori numai să anunț că obiectele astea sînt ale mele și că atunci cînd voi avea bani...

— N-are importanță, răspunse Porfiri Petrovici, ascultînd cu răceală explicațiile privitoare la starea financiară ; de altfel, declarația mi-o poți adresa chiar mie, dacă vrei,

în același sens, cum că, aflînd cutare și cutare fapt, declar că obiectele cutare sînt ale mele și vă rog...

— Pe hîrtie simplă, nu ? îl întrerupse grăbit Raskolnikov, pîrînd că se interesează numai de latura bănească a chestiunii.

— O, pe cea mai simplă !

Și Porfiri Petrovici îl privi deodată, vădit ironic, printre gene, făcîndu-i parcă semn din ochi. De altfel, poate că lui Raskolnikov i s-a părut numai, fiindcă acestea s-au petrecut într-o clipită. Totuși, parcă a fost ceva. Raskolnikov ar fi putut să jure că Porfiri Petrovici i-a făcut cu ochiul, dracu știe pentru ce.

„Știe !“ îi fulgeră prin minte.

— Iertați-mă că v-am deranjat pentru atîta lucru; urmă el cam descumpănit. Obiectele mele nu valorează mai mult de cinci ruble, dar îmi sînt scumpe, fiind amintiri de la ființe dragi și, mărturisesc, cînd am aflat, m-am speriat grozav...

— De aceea ai sărit ca ars ieri, cînd Zosimov a spus că Porfiri cheamă la interogator pe toți debitorii bătrînei ! se amestecă Razumihin cu vădită intenție.

Asta era prea mult. Raskolnikov nu se mai putu stăpîni și ochii lui negri, scăpărînd de minie, îl fulgerară pe acest guraliv neghiob. Dar își dădu numaidecît seama că a făcut o imprudență și încercă s-o dreagă.

— Mi se pare, frățioare, că îți bați joc de mine ? spuse el cu prefăcută enervare. Recunosc că poate mă preocupă prea mult niște obiecte care-ți par ție fără nici o valoare ; dar pentru atîta lucru nu mă poți socoti nici egoist, nici zgîrcit și apoi, în ochii mei, aceste două obiecte nu sînt niște nimicuri. Ți-am mai spus că ceasul de argint, care nu valorează mare lucru, este singurul obiect care mi-a rămas de la tata. Puteți să rideți, dar a venit mama (se întoarce el deodată către Porfiri Petrovici) și, dacă ar afla (se întoarce el iar iute către Razumihin, făcînd să-i

tremure glasul), că ceasul s-a pierdut, îți jur că ar fi tare amărită ! De, așa-s femeile !

— Dar de loc ! N-am spus-o în acest sens ! Dimpotrivă ! strigă Razumihin necăjit.

„E bine ? Natural ? N-am exagerat ? se întreba neli-niștit Raskolnikov. Pentru ce am spus : «Așa-s femeile !»“

— A venit mama dumitale ? se informă, cine știe pentru ce, Porfiri Petrovici.

— Da.

— Când ?

— Aseară.

Porfiri Petrovici tăcu, pe gânduri.

— Obiectele dumitale nu puteau să se piardă în nici un caz, zise el liniștit și rece. Te așteptam de mult.

Și, ca și cum nu ar fi spus nimic, împinse cu grijă scrumiera spre Razumihin, care arunca fără milă scrumul pe covor. Raskolnikov tresări. Porfiri Petrovici însă părea că nici nu se uită la el, îngrijorat de țigara lui Razumihin.

— Cu-um ? L-ai așteptat ? Dar tu știai că el amaneta acolo ? strigă Razumihin.

Porfiri Petrovici nu-i răspunse, ci vorbi de-a dreptul lui Raskolnikov :

— Cele două obiecte care-ți aparțin — inelul și ceasul — s-au găsit la ea, învelite într-o hîrtiuță pe care e scris cu creionul numele dumitale, precum și data cînd le-a primit...

— Ce strașnică memorie aveți !... zîmbi cam stînjedit Raskolnikov, căutînd anume să-l privească drept în ochi ; dar nu se putu stăpîni să nu adauge : Am spus-o fiindcă, probabil, au fost foarte mulți care au amanetat lucruri... așa că nu era ușor să-i țineți minte pe fiecare... Și totuși, vi-i amintiți pe toți atît de precis și... și...

„Slab ! Ce prostie ! Pentru ce am adăugat asta ?“

— Păi îi cunoaștem aproape pe toți și dumneata ești singurul care încă n-ai binevoit să poftești pe la noi, răspunse Porfiri cu o nuanță abia simțită de ironie.

— Nu prea am fost sănătos.

— Am auzit. Am auzit, de asemenea, că ai fost foarte necăjit, nu știu de ce. Și acum mi se pare că ești cam palid.

— Nu sînt palid cituși de puțin... dimpotrivă, sînt sănătos. tun ! răspunse brutal și furios Raskolnikov, schimbînd deodată tonul.

Furia clocotea în el și nu mai putea s-o înăbușe. „Și tocmai în furie am să mă trădez ! îi fulgeră prin minte. De ce mă chinuiesc ?...”

— Nu prea a fost sănătos, se amestecă Razumihin. Auzi ce zice ! Pînă mai ieri a zăcut în delir... Mă crezi, Porfiri ? Ieri, abia se ținea pe picioare și n-am apucat, Zosimov și cu mine, să întoarcem o clipă spatele că s-a și îmbrăcat, a șters-o pe ascuns de acasă și a rătăcit, dracu știe pe unde, pînă la miezul nopții ! Și asta absolut inconștient, în delir, îți închipui ? Este un caz extraordinar !

— Cum ? *Absolut inconștient* ? Auzi dumneata !

Porfiri clătină din cap ca o babă.

— Ei, fleacuri ! Nu-l credeți ! De altfel, sînt sigur că nu-l credeți ! îi scăpă lui Raskolnikov într-un acces de furie.

Dar Porfiri Petrovici păru că nu auzise aceste cuvinte ciudate.

— Dacă nu erai inconștient, ai fi plecat de-acasă ? se înfierbîntă deodată Razumihin. Pentru ce ai ieșit din casă ? Pentru ce ?... Și de ce în ascuns ? Recunoaște și tu că nu erai în toate mințile ! Acum, cînd primejdia a trecut, ți-o pot spune deschis.

— Ieri m-au plictisit de moarte, se întoarse Raskolnikov spre Porfiri, cu un zîmbet obraznic și sfidător, și am fugit să-mi caut o locuință unde să nu mă mai găsească, ba am luat cu mine și o groază de bani. Domnul Zametov i-a văzut. Ascultă, domnule Zametov, eram aseară în toate mințile sau deliram ? Rezolvă dilema !

În clipa aceea l-ar fi sugrumat bucuros pe Zametov, a cărui tăcere și privire îl scoteau din sărite.

— După părerea mea, ai vorbit ca un om absolut conștient de ce spune, și chiar isteț, cu multă inteligență, numai că erai nervos din cale-afară, declară pe un ton sec Zametov.

— Nikodim Fomici mi-a spus azi, se amestecă Porfiri Petrovici, că v-a întâlnit ieri, foarte târziu, în locuința unui funcționar care a fost călcat de o trăsură...

— Chiar și asta! prinse firul Razumihin. Spune, nu te-ai purtat ca un nebun la funcționarul acela? Ultimii bani pe care îi avea i-a dat văduvei pentru înmormântare! Dacă ai vrut s-o ajuți, puteai să-i dai cincisprezece, hai, douăzeci de ruble, să-ți fi lăsat și ție măcar trei ruble; dar nu, i-ai trântit toți douăzeci și cinci!

— De unde știi, poate am găsit o comoară și nu ți-am spus nimic? Și de aceea am fost atât de generos ieri... Domnul Zametov știe că am găsit o comoară!... Mă scuzați, vă rog, spuse el lui Porfiri, cu buzele tremurînde, că vă plictisim de o jumătate de ceas cu vorbăria asta mărunță. V-am obosit, nu?

— Vai de mine, dimpotrivă, dimpotrivă! Dacă ai ști cît de mult mă interesează persoana dumitale! Îmi face plăcere să te văd și să te ascult... și, mărturisesc, sînt încîntat că ai binevoit, în sfîrșit, să vii la mine...

— Dă-ne măcar un ceai! Mi s-a uscat gîtlejul! strigă Razumihin.

— Minunată idee! Poate că și ceilalți ne țin companie? Dar... n-ai vrea să iei ceva mai substanțial înainte de ceai?

— Du-te odată!

Porfiri Petrovici ieși să comande ceaiul.

În capul lui Raskolnikov gîndurile se învălmășeau vijelios. Era grozav de iritat.

„Cînd te gîndești că nici măcar nu se ostenește să se prefacă! Dacă nu mă cunoști de fel, ce te-a făcut să

vorbești despre mine cu Nikodim Fomici ? Prin urmare, nici nu mai vor să ascundă că mă urmăresc ca o haită de ciini ! Mă scuipă în obraz ! tremura el de furie. Hai, loviți-mă, dar nu vă mai jucați cu mine ca pisica cu șoarecele ! Este nepoliticos din partea dumitale, Porfiri Petrovici ; s-ar putea să nu-ți permit să te joci cu mine !... S-ar putea să mă scol și să-ți trîntesc de la obraz tot adevărul ; atunci o să vedeți voi cît vă disprețuiesc !...“ Răsufală greu. „Dar dacă mi se pare numai ? Dacă nu e decît un miraj și greșesc, mă înfurii și, din lipsă de experiență, nu-mi pot juca rolul mîrșav ? Poate că tot ce spun ei, o spun fără nici o intenție ? Cuvintele în sine sînt foarte obișnuite, dar ele sînt pline de subînțelesuri... Ar fi putut să spună toate acestea oricînd și totuși e ceva... De ce a spus Porfiri Petrovici de-a dreptul «ea», vorbind despre bătrînă ? De ce Zametov a adăugat «istet», «cu multă inteligență» ? De ce-mi vorbesc pe acest ton ? Da... tonul... Cîm se face că lui Razumihin nu i se pare suspect ? Acestui nătărău candid nu i se pare niciodată nimic suspect. Iar mă apucă frigurile !... Mi-a făcut adineauri Porfiri cu ochiul sau mi s-a părut numai ? Mi s-a nălucit, desigur ; de ce să-mi fi făcut cu ochiul ? Vor să mă ațîțe, să mă scoată din fire ? Sau toate nu-s decît o nălucire — sau ei știu tot !... Pînă și Zametov a fost obraznic... Dar oare Zametov a fost într-adevăr obraznic ? Și-a schimbat părerea în cursul nopții. Știam eu că are să-și schimbe părerea. Se poartă ca unul de-al casei și totuși vine aici pentru întîia oară. Porfiri nu-l consideră un musafir, stă cu spatele la el. S-au înțeles ! S-au înțeles *pe socoteala mea* ! Înainte de sosirea mea, au vorbit despre mine, asta-i sigur !... Or fi știind despre vizita mea la locuința bătrînei ? Aș vrea să știu mai repede !... Cînd i-am spus adineauri că am fugit ca să-mi închiriez o locuință, s-a făcut niznai, n-a ridicat mînușa... Bine am întors-o deunăzi cu locuința : poate să-mi prindă bine mai

tirziu !... Deliram și pace bună !... Ha-ha-ha ! Știe tot ce s-a întâmplat aseară ! Numai de venirea mamei n-a știut !... Auzi, zgripturoaica scria cu creionul pînă și data !... Nu, nu, n-ai să mă prinzi ! Toate astea încă nu sînt fapte, sînt numai presupuneri ! Mie să-mi dați fapte ! Și nici vizita la locuința bătrînei nu este un fapt, se explică perfect prin delir ; știu eu ce să le spun... Dar ei știu că am fost acolo ? Nu plec pînă nu aflu ! De ce am venit aici ?... Sînt furios și asta este primejdios ! Ah, cît de irascibil am ajuns ! Poate că totuși e mai bine așa : îmi joc rolul de bolnav... Ei dibuiesc încă. Au să încerce să mă încurce. De ce am venit aici ?“

Toate acestea îi trecură prin minte cu iuțeala fulgerului.

Porfiri Petrovici se întoarse numaidecît. Părea foarte bine dispus.

— De aseară, de la cheful tău, frate, capul meu... Și în întregime parcă mă simt deșurubat, începu el să spună lui Razumihin, cu un ton vesel pe care nu-l avusese pînă atunci.

— Ce-a mai fost ? Aseară v-am părăsit cînd era discuția mai interesantă. Cine a învins ?

— Nimeni, bineînțeles. Au ajuns la probleme eterne, au bătut cîmpii.

— Închipuiește-ți, Rodea, unde au ajuns ieri : dacă există sau nu există crimă ! Ți-am spus că e mare încurcătură !

— Nimic extraordinar. Cea mai obișnuită problemă socială, răspunse distrat Raskolnikov.

— Problema n-a fost formulată astfel, observă Porfiri.

— Nu tocmai așa, ai dreptate, se învoi numaidecît Razumihin, înfierbîntîndu-se după obiceiul lui. Ascultă, Rodion, ascultă și dă-ți și tu părerea. Țin foarte mult. Aseară m-au scos din sărite și te-am tot așteptat ; le spuseseam că ai să vii... Întîi au pornit de la punctul de vedere

al socialiștilor. E știută teoria lor : crima este protestul individului împotriva unei proaste orînduiri sociale, nimic mai mult, asta e tot ; ei nu admit alte cauze !

— Nu-i adevărat ! strigă Porfiri Petrovici.

Părea tot mai însuflețit și rîdea mereu uitîndu-se la Razumihin, ceea ce-l înfierbînta și mai mult pe acesta.

— Ei nu admit alte cauze ! îl întrerupse Razumihin cu foc. Spun adevărul !... Uită-te în cărțile lor : întreaga vină o poartă „mediul“ și nimic altceva ! Asta este expresia lor preferată ! De aici urmează concluzia că dacă societatea ar fi bine orînduită, crima ar dispărea, fiindcă, nemaieexistînd motive de protest, toată lumea, într-o clipită, ar deveni sfîntă. De fire nu se ține seama, firea este desconsiderată, ea n-are ce căuta ! Teoriile lor nu admit o umanitate care se dezvoltă istoric, urmînd o cale vie și transformîndu-se pînă la urmă de la sine într-o societate bine organizată, ci dimpotrivă, un sistem social izvorît din cine știe ce cap de matematician, care organizează umanitatea și o face într-o clipă să devină sfîntă și lipsită de cusururi, fără să mai treacă prin nici un proces de transformare, fără să urmeze calea dezvoltării firești, vii, istorice !¹ Și de aceea, ei, instinctiv, urăsc atît de mult istoria : „Istoria e numai monstruozitate și prostie“, zic ei, și pun totul pe seama prostiei ! De aceea urăsc ei atît de mult procesul viu al vieții : ei nu au nevoie de *suflete vii* ! Sufletul viu cere viață, nu vrea să se supună ca un automat, sufletul viu este suspicios, sufletul viu este retrograd ! Pe cînd la ei, omul poate să miroase a hoit, numai să fie suplu, ca de cauciuc — n-are suflet viu, n-are voință, e un suflet de rob și n-are să se răzvrătească ! Pînă la urmă ei reduc

¹ Mai ales în aceste pagini sînt evidente unele concepții reacționare ale lui Dostoievski. Căutînd să ponegrească „ideile noi“, el identifică în mod arbitrar socialismul cu despotismul, cu concepțiile individualist-burgheze, anarhice. (Vezi prefața și comentariul final.)

totul la așezarea cărămizilor, la împărțirea coridoarelor și a odăilor în falanster¹ ! Poftim : falansterul e gata : atita doar că firea noastră încă nu-i coaptă pentru falanster, ea vrea viață, ea nu și-a desăvîrșit încă procesul viu și e încă prea devreme s-o înmormîntăm ! Înarmat numai cu logica nu poți trece peste fire ! Logica prevede trei cazuri, și ele se numără cu milioanele ! Să tai milioanele și să reduci totul numai la o problemă de confort ! Ce soluție ușoară ! E ispititor de limpede. Nici măcar nu-ți cere să gîndești ! Principalul este că nu trebuie să te gîndești ! Toată taina vieții se reduce la două pagini !

— Ia priviți cum s-a aprins, cum îi turuie gura ! Trebuie să-l ținem de mîini, rîse Porfiri. Închipuiește-ți dumneata, se întoarse el către Raskolnikov, aseară a fost la fel, într-o singură odaie, pe șase voci, ba ne-a mai dat și puncte în prealabil, îți poți închipui ce a fost ! Nu, frate, nu-i adevărat : „mediul“ face mult în crimă ; pot să-ți afirm acest lucru.

— Știu și eu că înseamnă mult, dar spune-mi altceva : un bărbat de patruzeci de ani violează o fetiță de zece, mediul l-a împins s-o facă ?

— Dacă vrei, în sensul strict al termenului, poate că și mediul, răspunse Porfiri cu mare seriozitate. Crima împotriva fetei poate fi foarte, foarte bine explicată cu ajutorul „mediului“.

Razumihin aproape că sări în aer de furie.

— Vrei să-ți *argumentez* imediat, zbiră el, că ai gene albe numai din cauză că biserica Ioan cel Mare are o înălțime de treizeci și cinci de stînjeni ? Am să-ți argumentez limpede, exact, progresist, ba chiar cu o nuanță liberală ! Mă prind ! Pui rămășag ?

— Primesc ! Să auzim cum are să argumenteze !

¹ Termen folosit în doctrina socialistului utopist francez Charles Fourier (1772—1837), cu înțelesul de — clădire destinată membrilor asociației de producție și consum.

— Se preface, diavolul ! urlă Razumihin sărind de la locul lui și dînd din mîini. Nu meriți să stea cineva de vorbă cu tine ! Dinadins vorbește așa, tu nu-l cunoști încă, Rodion ! Și aseară le-a ținut parte numai ca să ne zăpăcească pe toți. Ce n-a spus el ieri, Doamne ! Și ei s-au bucurat !... O poate ține așa două săptămîni în șir. Anul trecut ne-a convins, nu știu pentru ce, că vrea să se călugărească : două luni a ținut-o una și bună ! Acum, nu demult, i-a venit ideea să ne încredințeze că se însoară, că totul e gata pentru nuntă. Ba și-a făcut chiar haine noi. Am început să-l felicităm. Și cînd colo, nici tu mireasă, nici tu nimic : pură fantezie !

— Nu-i adevărat ! Hainele mi le-am făcut mai înainte. Tocmai din pricina lor mi-a venit ideea să vă duc de nas.

— Chiar atît de prefăcut sînteți ? întrebă Raskolnikov nepăsător.

— Credeai că nu ? Așteaptă, am să te duc de nas și pe dumneata, ha-ha-ha ! Nu, să vezi, să-ți spun tot adevărul : în legătură cu toate aceste probleme, crime, medii, fetițe, mi-am adus aminte chiar acum — de altfel, m-a interesat întotdeauna — un articolăș semnat de dumneata : *Despre crimă...* așa mi se pare, am uitat titlul, nu mi-l mai amintesc exact. Acum două luni am avut plăcerea să-l citesc în *Cuvînt periodic*.

— Articolul meu ? În *Cuvînt periodic* ? întrebă uluit Raskolnikov. Într-adevăr, acum o jumătate de an, cînd am părăsit facultatea, am scris un articol ; era în legătură cu o carte ; dar l-am dus atunci la ziarul *Cuvînt săptămînal*, nu la *Cuvînt periodic*.

— Și totuși acolo a nimerit.

— Păi da, *Cuvînt săptămînal* a încetat să apară, tocmai de aceea n-au publicat articolul...

— Așa este ; dar încetîndu-și apariția *Cuvînt săptămînal* s-a unit cu *Cuvînt periodic* și de aceea articolușul dumitale a fost publicat acum două luni în *Cuvînt periodic*. Dumneata n-ai știut ?

Raskolnikov într-adevăr nu știa nimic.

— Păi atunci le poți cere banii pentru articol ! Ce om ciudat ! Trăiești atît de retras, că nu știi nici măcar lucrurile care te privesc direct. Așa este.

— Bravo, Rodka ! Și nici eu n-am știut nimic ! strigă Razumihin. Chiar azi am să dau o fugă la bibliotecă să cer numărul. Acum două luni zici ? Din ce dată ? Nu-i nimic, îl găsesc eu ! Auzi, ce poveste ! Și nici nu spune !

— Dar cum ați știut că este articolul meu ! Era semnat cu o singură literă.

— Am aflat întîmplător, abia acum cîteva zile, de la un redactor pe care-l cunosc... Mă interesase foarte mult articolul.

— Pe cît îmi amintesc, analizam starea psihologică a criminalului în timp ce săvîrșește crima.

— Da, și afirmai că ucigașul se află totdeauna într-o stare morbidă cînd săvîrșește actul criminal. Foarte, foarte original, dar... pe mine, de fapt, nu m-a interesat această latură a articolului dumitale, ci o anumită idee strecurată la sfîrșitul lui, o idee pe care, din păcate, ai schițat-o numai foarte vag... într-un cuvînt, dacă-ți amintești, lăsai să se înțeleagă că sînt unii oameni pe lume care ar putea... sau, mai bine zis, care ar avea tot dreptul să comită fel de fel de nelegiuiri și crime, fără să țină seamă de legi.

Această denaturare silită și premeditată a ideii îl făcu pe Raskolnikov să zimbească.

— Cum ? Ce ? Dreptul la crimă ? Și nu pentru că „l-ar copleși mediul“ ? întrebă aproape speriat Razumihin.

— Nu, nu din pricina asta, răspunse Porfiri. În articolul dumnealui oamenii se împart în „obișnuiți“ și „neobișnuiți“. Oamenii trebuie să se supună legilor și nu au dreptul să le calce pentru că, vedeți dumneavoastră, ei sînt oameni obișnuiți. Iar cei neobișnuiți au dreptul să comită crime și să calce orice lege, tocmai pentru că ei sînt oameni neobișnuiți. Așa spune articolul dumitale, dacă nu mă înșel ?

— Cum asta ? Nu se poate ! mormăi nedumerit Razu-mihin.

Raskolnikov zîmbi din nou. Înțelese numaidecît despre ce era vorba și unde voiau să-l împingă ; își aducea aminte perfect de articolul lui. Și hotări să accepte provocarea.

De fapt, articolul meu nu spune asta, începu el cu simplitate și modestie. Recunosc că ați redat aproape exact ideea mea, dacă doriți, chiar foarte exact... (roști ultimele cuvinte cu oarecare plăcere). Singura diferență este că nu afirm de loc că oamenii neobișnuiți trebuie neapărat să comită tot soiul de nelegiuiri, după cum ați spus dumneavoastră. Cred că un astfel de articol nici nu ar fi fost publicat în presă. Am lăsat numai să se înțeleagă că un om „neobișnuit“ ar avea dreptul... nu oficial, ci de la sine putere, ar avea dreptul să permită conștiinței sale să treacă... peste unele piedici, și asta numai în cazul cînd realizarea ideii lui (care uneori ar putea fi salvatoare pentru omenire) ar cere acest lucru. Ați binevoit să spuneți că articolul meu nu este clar ; sînt gata să vi-l lămuresc, pe cît cu putință. Poate că nu greșesc, presupunînd că tocmai asta este dorința dumneavoastră. După părerea mea, dacă descoperirile lui Kepler¹ sau Newton², din pricina unor împrejurări, nu ar fi putut să ajungă la cunoștința oamenilor decît jertfindu-se viața unui om, a zece, a o sută și chiar a mai multor, care ar întîrzia aceste descoperiri sau ar fi piedici în calea lor, atunci Newton ar avea tot dreptul și chiar datoria... să *înlătore* pe acești zece sau o sută de oameni, ca să aducă descoperirea lui la cunoștința lumii. De aici nu rezultă că Newton ar avea dreptul să ucidă pe cine i s-ar năzări, s-au să fure în fiecare zi la piață. În cursul articolului meu am dezvoltat, pe cît îmi amintesc, ideea că... legiuitorii și marii conducă-

¹ *Iohannes Kepler* (1571—1630) — astronom german ; a descoperit legile mișcării corpurilor cerești.

² *Isaac Newton* (1642—1727) — matematician, fizician, astronom și filozof englez ; a descoperit legile gravitației universale.

tori ai omenirii, începînd din timpurile străvechi și continuînd cu Licurgii, Solonii, Mahomeții, Napoleonii etc., toți fără nici o excepție, au fost niște criminali, dacă n-ar fi decît prin faptul că, făcînd legi noi, au călcat pe cele vechi, respectate cu sfințenie de societate, moștenite din moși strămoși ; și, desigur, ei nu se dădeau înapoi de la vărsări de sînge (uneori cu desăvîrșire nevinovat și vărsat cu vitejie pentru legile cele vechi), dacă acest lucru le putea fi de folos. Trebuie să ținem seamă de faptul că mai toți acești mari conducători ai omenirii au făcut să curgă sîngele cu nemiluata. De unde trag concluzia că nu numai oamenii mari, dar toți cei care se înalță cituși de puțin deasupra nivelului obișnuit, cei care sînt în stare să spună ceva nou, trebuie să fie neapărat, prin însăși firea lor, niște criminali — mai mult sau mai puțin, bineînțeles. Altminteri, ei n-ar putea să se ridice deasupra celorlalți ; iar să rămînă la nivelul lor, asta desigur ei nu pot să admită fiindcă nu le permite însuși felul în care sunt alcătuiți și, după părerea mea, e chiar de datoria lor să nu admită. Într-un cuvînt, după cum vedeți, pînă aici nu-i nimic nou în articolul meu. Aceste lucruri au fost spuse și scrise de mii de ori. Cît despre împărțirea oamenilor în obișnuiți și neobișnuiți, pe care o fac, recunosc că este cam arbitrară, de aceea nici n-am insistat asupra cifrelor exacte. Eu cred însă în ideea mea, și anume că oamenii, prin însăși legea firii, se împart în două categorii : în inferiori (oameni obișnuiți), material uman care servește numai la procreare, și în oameni în adevăratul înțeles al cuvîntului, cei care au darul sau talentul de a spune în mediul lor *un cuvînt nou*.¹

¹ Raskolnikov susține aici teoria reacționară privind rolul eroilor în istorie, expresie tipică a individualismului burghez, teorie mult dezbătută în acea vreme. Absolutizarea rolului personalității ducea la ignorarea maselor, la disprețul tipic burghez pentru mase, adevăratele făuritoare ale istoriei. (Vezi prefața și comentariul final.)

Firește, se pot face subdiviziuni la infinit, dar trăsăturile acestor două categorii sînt destul de caracteristice : oamenii care fac parte din prima, adică materialul uman, oamenii în genere, sînt prin firea lor conservatori, cum-pătați, trăiesc în ascultare și le place să se supună. După părerea mea, ei sînt chiar datori să fie supuși, pentru că asta este menirea lor, și aici nu este absolut nimic în-jositor pentru ei. Oamenii care fac parte din cea de a doua — calcă legile sau sînt înclinați, prin firea lor, să le calce. Crimele acestor oameni sînt, firește, relative și de diferite grade ; cei mai mulți cer distrugerea lucruri-lor de azi în numele binelui de mîine. Și dacă un astfel de om, pentru ideea lui ar trebui să verse sînge, să treacă peste cadavre, el, în toată conștiința, nu va pregeta s-o facă — de altfel în folosul ideii lui, nu uitați. În articolul meu am vorbit despre dreptul lor la crimă numai în acest sens. (Dacă vă amintiți, am pornit de la o problemă juri-dică.) De altminteri, nu trebuie să ne alarmăm ; masa aproape niciodată nu le recunoaște acest drept, îi spînzură, îi pedepsește (mai mult sau mai puțin) și, prin asta, își în-deplinește cu perfectă dreptate menirea conservatoare, ceea ce nu împiedică apoi ca, în generațiile următoare, aceeași masă să așeze pe cei spînzurați pe un pedestal și să li se închine (mai mult sau mai puțin). Oamenii din prima categorie sînt întotdeauna stăpînii prezentului, cei din a doua — stăpînii viitorului. Cei dinții conservă lumea și o înmulțesc numeric ; cei din a doua categorie o împing înainte și o duc spre un țel. Și unii și alții au absolut același drept la existență. Într-un cuvînt, toți au aceleași drepturi și — *vive la guerre éternelle*¹ — pînă la Noul Ierusalim, firește !

— Deci crezi totuși în Noul Ierusalim ?

¹ Traiască războiul veșnic (fr.).

— Cred, răspunse cu tărie Raskolnikov ; spunînd acest cuvînt, și în tot cursul lungii sale tirade își ținea ochii ațintiți într-un anume punct de pe covor.

— Și în Dumnezeu crezi ? Iartă-mi această curiozitate.

— Cred, repetă Raskolnikov ridicîndu-și ochii către Porfiri Petrovici.

— Și... în învierea lui Lazăr crezi ?

— Cre... cred. Dar de ce vă interesează asta ?

— Crezi literalmente ?

— Literalmente.

— Așa... Eram curios să știu. Scuză-mă, te rog. Dar, dă-mi voie, urmă el, revenind la discuția de mai înainte, oamenii aceștia nu sînt întotdeauna trași la răspundere, unii, dimpotrivă...

— Triumfă în cursul vieții ? O, da, unii își ating țelul în cursul vieții și atunci...

— Atunci trag pe alții la răspundere ?

— Dacă este nevoie, și, la drept vorbind, asta se întîmplă de cele mai multe ori. În general, observația dumneavoastră este plină de bun simț.

— Mulțumesc. Dar spune-mi : cum să-i deosebim pe oamenii aceștia neobișnuiți de cei obișnuiți ? Au un semn din naștere ? Cred că ar trebui mai multă precizie, cum s-ar zice, o mai vădită diferențiere exterioară ; iartă această grijă firească a unui om practic și bineintenționat, dar nu s-ar putea să le dăm, de pildă, haine deosebite sau poate vreo insignă specială ?... Pentru că trebuie să recunoști că dacă s-ar întîmpla vreo încurcătură, dacă unuia dintr-o categorie i s-ar năzări că aparține celeilalte categorii... și ar începe să „înlătore toate piedicile“, după cum v-ați exprimat foarte fericit, atunci...

— O, asta se întîmplă destul de des ! Această observație este și mai plină de bun simț ca cea precedentă.

— Mulțumesc...

— N-aveți pentru ce ; trebuie însă să țineți seama că această greșală este cu puțință numai din partea oameni-

lor din prima categorie, pe care am denumit-o, poate nu prea reușit, a oamenilor „obișnuiți“. În pofida înclinației innăscute spre ascultare, mulți dintre ei, printr-un joc al naturii, chiar dacă ar fi niște dobitoci, se complac în a se crede oameni înaintați, meniți să „distrugă“ vechile rândueli, se cred chemați să spună „cuvîntul nou“, și asta absolut sincer. Cît despre adevărații inovatori, pe ei adeseori nici nu-i observă sau îi disprețuiesc ca fiind înapoiați și lipsiți de idei largi. După părerea mea, însă, asta nu este o primejdie prea mare și, în adevăr, nu aveți nici un motiv să vă alarmați, fiindcă ei nu merg niciodată prea departe. Firește, ar putea fi bătuți cu vergile, din cînd în cînd, ca pedeapsă că au greșit și ca să fie puși la locul lor, dar atîta tot ; și nici măcar nu-i nevoie de unul care să execute sentința, fiindcă se flagelează ei singuri, căci sînt oameni foarte morali ; uneori, își fac acest serviciu unii altora, iar altele se biciuiesc cu propria lor mină... Se pocăiesc în public — ceea ce este frumos și o pildă înălțătoare ; într-un cuvînt nu aveți nici un motiv să vă neliniștiți din pricina lor... Există o anumită lege în această privință.

— Ei, măcar sub acest raport m-ai liniștit puțin ; dar mai e un lucru care mă îngrijorează ; spune-mi, te rog, acești oameni care au dreptul să taie pe alții, oamenii „neobișnuiți“, se nasc în număr mare ? Firește, eu sînt gata să mă înclin în fața lor, totuși, dacă sînt foarte mulți, trebuie să admiti că e oarecum neplăcut, nu-i așa ?

— O, nu vă alarmați, urmă pe același ton Raskolnikov. În general, oameni înzestrați cu idei noi, sau măcar capabili să spună cît de cît ceva nou se nasc într-un număr nespus de restrîns, uimitor de restrîns chiar. Este limpede că ordinea apariției acestor oameni, în diversele diviziuni și subdiviziuni ale acestei categorii, trebuie să fie foarte strict determinată de o anumită lege a naturii. Firește, această lege astăzi nu ne este cunoscută, dar sînt încredințat că ea există și că, odată și odată, va putea fi cunoscută.

Masa uriașă de oameni, materialul uman, există numai ca, în cele din urmă, printr-un lung și misterios proces de încrucișări între diferite neamuri și rase, să facă **sforțarea** să dea naștere, în sfârșit, fie și în proporție de unul la mie, unui om cît de cît independent. Oameni cu o **independență** mai largă se nasc poate unul la zece mii (vorbesc aproximativ, pentru ilustrare). Oameni și mai independenți — unul la o sută de mii. Genii se nasc unul la cîteva milioane, iar marile genii, acei care schimbă fața lumii, nu se nasc, poate, decît după trecerea a mii și mii de milioane de oameni pe pămînt. Pe scurt, n-am avut ocazia să mă uit în retorta în care se petrec toate acestea. Dar, desigur, există o lege, o lege precisă ; și nu poate fi vorba de întîmplare.

— Dar ce faceți voi, vă arde de glumă ! strigă în sfîrșit Razumihin. Vă duceți de nas reciproc ? Priviți-i cum își bat joc unul de altul ! Vorbești serios, Rodea ?

Raskolnikov își ridică spre el obrazul palid și trist, și nu-i răspunse nimic. Alături de acest obraz calm și întristat, îi păru ciudat lui Razumihin tonul vădit sarcastic, insolent, sfidător și *nepolíticos* al lui Porfiri...

— Ei frate, dacă vorbești serios, atunci... Firește, ai dreptate, spunînd că teoria asta nu e nouă și seamănă cu acelea pe care le-am citit și auzit de o mie de ori ; dar partea într-adevăr *originală* și care, spre groaza mea, îți aparține într-adevăr numai ție, este că totuși admiți vărsarea de sînge. Admiți — iartă-mă, cu un fel de fanatism... ca, în unele cazuri, conștiința să dea omului dezlegarea de a ucide. Asta este ideea principală a articolului tău. Dar dezlegarea aceasta de a ucide, dată de *conștiință*, este — după părerea mea — mult mai îngrozitoare decît o autorizație oficială, legală, de a vărsa sînge...

— Absolut just, mult mai îngrozitoare, interveni Porfiri.

— Nu, eu cred că te-ai exprimat greșit ! N-ai vrut să spui asta. Am să-ți citesc articolul... Te-ai înfierbîntat ! Tu nu poți să gîndești astfel... Am să citesc neapărat.

— Articolul meu nu conține nimic din toate acestea, acolo abia am atins această chestiune, spuse Raskolnikov.

Porfiri nu-și mai găsea astîmpăr.

— Așa, așa, acum aproape înțeleg felul dumitale de a privi crima, dar... iartă-mi insistența (prea te plictisesc, zău, mă simt chiar prost), vezi dumneata : adineauri m-ai liniștit în privința greșelilor ce s-ar putea produce în cazul cînd cele două categorii s-ar încurca, dar... pe mine mă preocupă diverse cazuri concrete ! Ce se întîmplă, de pildă, dacă un bărbat, sau un tînăr oarecare își închipuie să este un Licurg sau un Mohamed (în devenire, bine-înțeles) și începe să înlătore piedicile... Am în fața mea o campanie lungă, își va zice el ; pentru această campanie am nevoie de bani... și se apucă să-și procure mijloace pentru ea... înțelegi cum ?

La aceste vorbe, Zametov, în colțul lui, scoase un sunet nazal de aprobare. Raskolnikov nici nu-și ridică ochii.

— Trebuie să recunosc, răspunse el liniștit, că astfel de cazuri într-adevăr s-ar putea întîmpla. Oamenii proști, și mai ales vanitoșii, trebuie să se prindă ușor în această undiță ; mai cu seamă tineretul.

— Vezi ? Și atunci ?

— Atunci e atunci, zîmbi Raskolnikov, eu nu am nici o vină. Așa este și așa va fi. Uitați-vă, el, de pildă (și-l arătă cu capul pe Razumihin) îmi reproșă adineauri că eu admit vărsarea de sînge. Ei, și ? Nu-i societatea destul de bine apărată prin deportări, închisori, anchetatori, ocne ? Și atunci, de ce să ne alarmăm ? Prindeți hoțul...

— Și dacă punem mîna pe el ?

— Să-i fie de bine.

— E logic. Bine, și conștiința lui ?

— Ce vă pasă de ea ?

— Totuși, din spirit de umanitate.

— Cine are conștiință, să sufere, dacă devine conștient de greșeala lui. Asta-i va fi pedeapsa — în afară de ocnă, bineînțeles.

— Dar oamenii cu adevărat geniali, întrebă Razumihin încruntându-se, acei care au dreptul să ucidă, nu trebuie să sufere de fel, nici pentru singele pe care l-au vărsat ?

— Ce rost are cuvântul : *trebuie* ? Nu este vorba nici de permisiune, nici de interdicție. N-au decît să sufere, dacă le este milă de victimă... Suferința și durerea sînt totdeauna legate de o conștiință largă și de o inimă adînc simțitoare. Oamenii cu adevărat mari cred că trebuie să se simtă foarte triști pe pămînt, adăugă el deodată visător, pe alt ton decît cel de pînă atunci.

Ridică ochii, se uită gînditor la cei de față, zîmbi și-și luă șapca. Era mult prea liniștit în comparație cu felul în care intrase adineauri și simțea acest lucru. Toată lumea se ridică.

— Ei, ai să mă înjuri ori nu, ai să te superi ori nu, dar tot nu mă pot ține, spuse Porfiri Petrovici, dă-mi voie să-ți mai pun o mică întrebare (prea te obosesc), n-aș vrea decît să-ți expun o mică idee, și numai așa, ca să nu uit...

— Bine, expuneți-vă mica idee. Raskolnikov sta în fața lui în așteptare, serios și palid.

— Vezi dumneata... nu știu, zău, cum să mă exprim mai bine... ideea mea e cam poznașă... psihologică... În timpul cînd ai scris articolașul acela, nu se poate — cred eu, he-he ! — să nu te fi considerat — măcar cît de cît — unul din acei oameni „neobișnuiți“, un om care rostește *cuvîntul nou*, în sensul dumitale adică... Nu-i așa ?

— Se prea poate, răspunse cu dispreț Raskolnikov.

Razumihin făcu o mișcare.

— Dar dacă-i așa, atunci te-ai putea hotărî oare — în virtutea a cine știe căror insuccese, greutăți sau pentru a

contribui la binele întregii omeniri — să treci peste acest obstacol... de pildă, să omori sau să jefuiești pe cineva ?...

Și Porfiri parcă îi făcu din nou cu ochiul stîng, rîzînd tăcut, întocmai cum făcuse mai adineauri.

— Chiar dacă aș fi trecut, fără îndoială, nu v-aș spune nimic, îl sfidă Raskolnikov cu dispreț și trufie.

— Pe mine mă interesează numai din punctul de vedere literar, am întrebat ca să pătrund mai bine înțelesul articolului dumitale...

„Ah, ce cusută cu ață albă este viclenia lui“, gîndi Raskolnikov dezgustat.

— Dați-mi voie să vă atrag atenția, răspunse el pe un ton sec, că nu mă consider nici un Mahomed, nici un Napoleon... sau alt personaj de acest fel, și prin urmare nu vă pot da o lămurire satisfăcătoare de cum aș proceda în locul lor.

— Vai de mine, dar cine la noi în Rusia nu se consideră azi un Napoleon ? ! spuse deodată, cu o neplăcută familiaritate, Porfiri.

De data asta pînă și intonația glasului trăda un gînd ascuns.

— Oare nu cumva un Napoleon în devenire a dat-o gata săptămîna trecută și pe Aliona Ivanovna a noastră ? făcu deodată, din ungherul lui, Zametov.

Raskolnikov tăcea, uitîndu-se atent și dîrz la Porfiri. Razumihin se încruntă supărat. Și înainte i se păruse că această discuție ascunde ceva. Își roti furios privirile asupra lor. O clipă domni o tăcere apăsătoare. Raskolnikov se întoarse să plece.

— Pleci ? întreabă Porfiri, întinzîndu-i cît se poate de prietenos mîna. Mi-a făcut mare, mare plăcere să te cunosc. Cît despre rugămîntea dumitale, să n-ai nici o grijă. Scrie așa cum ți-am spus. Ar fi bine să mai treci pe la mine... zilele astea... fie și mîine. Am să fiu singur pe la unsprezece. O să aranjăm tot... și mai stăm de vorbă...

Dumneata ai fost *acolo*, printre ultimii, poate că ne-ai putea spune ceva... adăugă el cu aerul cel mai blajin.

— Doriți să-mi luați interogatoriul în mod oficial, după toate regulile ? întrebă tăios Raskolnikov.

— Dar pentru ce ? Nu-i vorba deocamdată de așa ceva. Nu m-ai înțeles. Vezi dumneata, nu vreau să scap nici o ocazie și... și am stat de vorbă cu toți acei care amanetau la ea... unora le-am luat declarații... dumneata ești ultimul... Da, *à propos* ! strigă el bucuros deodată, ce bine că mi-am adus aminte ! (și se întoarse către Razumihin). Mi-ai spart urechile cu Mikolaška acela... ei bine (se răsuci el din nou către Raskolnikov), sînt convins că băiatul e curat ca lacrima, dar ce să-i faci, a trebuit să-l necăjim și pe el, și pe Mitka... Iată despre ce-i vorba, unde-i buba : suind scara în ziua aceea... dă-mi voie : ai venit pe la opt ?

— Da, răspunse Raskolnikov, simțind cu neplăcere în aceeași clipă că ar fi putut să nu răspundă.

— Ei bine, suind scara pe la ora opt, n-ai văzut dumneata la etajul doi, într-o locuință cu ușile deschise — dacă-ți amintești — doi zugravi, sau măcar pe unul dintre ei ? Zugrăveau acolo, nu i-ai văzut ? Este de mare, mare importanță pentru ei !...

— Zugravi ? Nu, nu i-am văzut... zise Raskolnikov încet, căutînd parcă să-și amintească, și, în aceeași clipă, încordîndu-și întreaga ființă într-o tensiune chinuitoare ca să nu-i scape nimic și să ghicească cît mai repede unde era capcana... Nu, n-am văzut și nici n-am observat ca vreun apartament să fi fost deschis... dar la etajul patru (în sfîrșit, înțelesese unde era capcana și triumfa), îmi amintesc că se muta un funcționar... din apartamentul care e pe același palier cu Aliona Ivanovna... da, da, îmi amintesc limpede... soldații tocmai scoteau un divan și m-am înghesuit în perete... cît despre zugravi, nu, nu-mi amintesc să-i fi văzut... și pare-mi-se că nici vreo locuință deschisă nu era. Nu, nu era...

— Ce tot îndrugi ! strigă deodată Razumihin, ca și cum s-ar fi dezmeticit și și-ar fi dat seama despre ce era vorba, zugravii au lucrat în ziua asasinatului, iar el a fost acolo cu trei zile înainte ! Ce tot întrebi ?

— Ptiu ! Le-am încurcat !-se plesni cu palma peste frunte Porfiri. Dracu să mă ia, m-am zăpăcit rău cu chestia asta ! spuse el drept scuză lui Raskolnikov. Este atît de important să aflăm dacă i-a văzut cineva pe la ora opt în locuința aceea, încît fără să mă gîndesc, am crezut că dumneata mi-ai putea spune ceva... am încurcat zilele !

— Trebuie să fii mai atent ! spuse Razumihin supărat.

Ultimele cuvinte fură rostite în antreu. Porfiri Petrovici îi însoți cu multă amabilitate pînă la ușă. Cei doi ieșiră în stradă, întunecați și ursuzi ; făcură cîțiva pași fără să scoată o vorbă. Raskolnikov răsufală din adîncul plămînilor...

VI

— ...Nu cred ! Nu pot să cred ! repeta Razumihin uluit, căutînd din răspuțeri să răstoarne argumentele lui Raskolnikov. Se apropiau de hotelul lui Bakaleev, unde Pulheria Alexandrovna și Dunia îi așteptau de mult.

În focul discuției, Razumihin se oprea într-una în mijlocul drumului, tulburat și emoționat și de faptul că pentru întîia oară vorbeau deschis despre asta.

— Nu crede !... răspundea Raskolnikov, zimbînd rece și nepăsător, tu, după cum ți-i obiceiul, n-ai observat nimic, dar eu am cîntărit fiecare cuvînt.

— Ești bănuitor, de aceea ai cîntărit... Hm... într-adevăr, recunosc că tonul lui Porfiri a fost destul de ciudat și, mai ales, ticălosul acela de Zametov !... Ai dreptate, avea ceva, dar de ce ? De ce ?

— S-a răzgîndit peste noapte.

— Dar dimpotrivă, dimpotrivă ! Dacă ar fi avut ideea asta absurdă, s-ar fi străduit pe cît era cu putință să nu arate acest lucru, să-și ascundă cărțile, ca să te prindă pe urmă... Pe cînd așa, s-a purtat cu neobrăzare și fără tact.

— Dacă ar fi avut fapte, fapte reale, sau măcar vreo bănuială întemeiată, atunci, într-adevăr, ar fi încercat să-și ascundă jocul în speranța că va obține și alte probe (cred că de mult ar fi făcut o percheziție la mine !). Dar ei nu au fapte, nici un fapt concret, toate-s din imaginație, numai presupuneri și ipoteze neîntemeiate pe nimic real, de aceea încearcă să zăpăcească prin obrăznicie. Poate că este furios tocmai fiindcă n-are fapte concrete și l-a luat gura pe dinainte de necaz. Poate însă are vreo intenție anumită... Pare un om inteligent... Poate voia să mă sperie prefăcîndu-se că știe... Are și el psihologia lui, frate... Dar mi-e scîrbă să explic toate astea. Să le lăsăm !

— Și e jignitor, jignitor ! Eu te înțeleg ! Dar... fiindcă tot am început să vorbim deschis (și e foarte bine că am început, în sfîrșit, să vorbim deschis — mă bucură !), trebuie să-ți mărturisesc că am observat de mult că au această idee ; bineînțeles, abia schițată, dar și așa, umbra asta de bănuială, cum de le-a venit în minte ? Cum au îndrăznit ? Unde, unde se ascund rădăcinile ? Dacă ai ști ce furie m-a cuprins ! Gîndește-te numai : un student sărac, cu sufletul strivit de mizerie și ipohondrie, în ajunul unei boli grave, pe care poate o purta deja în el (bagă bine de seamă !), bănuitor, orgolios, conștient de valoarea lui, și care timp de șase luni a stat închis în casă, fără să vadă pe nimeni, îmbrăcat în zdrențe, cu cizme fără tălpi, stă în fața unor nenorociți de comisari de poliție și le îndură batjocura ; apoi datoria aceea neașteptată ce-i cade pe cap, polița cu termenul depășit, a cărei achitare o cere consilierul de curte Cebarov, mirosul de vopsea rîncedă, treizeci de grade Réaumur de căldură, aerul închis, o droaie

de oameni, și toate acestea pe stomacul gol ! Cum să nu leșine ! Și pe asta întemeiază ei totul ! De aici pornesc. Lua-i-ar dracu ! Îmi dau seama că e supărător, dar să fi fost în locul tău, Rodka, le-aș fi ris în nas, sau și mai bine : i-aș fi scuipat pe toți în obraz și aș fi împărțit la stînga și la dreapta vreo douăzeci de palme serioase, așa cum se cuvine, și aș fi isprăvit povestea. Dă-i dracului ! Curaj ! Mai mare rușinea !

„Ce limpede a expus el toate acestea“, se gîndi Raskolnikov.

— Să-i dau dracului ? Și mîine — poftim iarăși la interogator ! zise el cu amărăciune. Să mă înjosesc, să le dau explicații ? Și așa îmi pare rău că ieri, la tractir, am primit să stau de vorbă cu Zametov...

— La naiba ! Mă duc eu singur la Porfiri ! Și am să-l descos, că mi-e rudă ; trebuie să-mi spună tot, pînă în rădăcină. Cîț despre Zametov...

„În sfîrșit, a înțeles !“ se gîndi Raskolnikov.

— Stai ! strigă Razumihin, apucîndu-l deodată de umăr. Stai ! Te înșeli ! Îmi dau seama : te înșeli ! Ce capcană vezi tu în asta ! Spui că întrebarea cu privire la zugrăvi era o capcană ? Ia gîndește-te bine : să fi fost tu acela, erai tu prost să spui că ai văzut pe cineva lucrînd în locuința aceea... că i-ai văzut pe lucrători ? Dimpotrivă : n-ai văzut nimic, chiar dacă i-ai văzut ! Cine ar mărturisi împotriva lui însuși ?

— Dacă aș fi făcut eu *acel lucru*, aș fi spus neapărat că i-am văzut pe lucrători și locuința aceea, urmă fără chef și cu vădit dezgust Raskolnikov.

— Dar de ce să vorbești împotriva ta însuși ?

— Pentru că numai mujicul sau un om cu totul lipsit de experiență neagă, la interogator, tot. Un om cît de cît experimentat și inteligent caută — în măsura posibilităților — să mărturisească tot ce e, în afara faptului însuși, toate amănuntele pe care nu le poate înlătura ; numai că le explică altfel, le dă un sens nou și neașteptat,

care le schimbă semnificația și le pune în altă lumină. Porfiri își făcuse desigur socoteala că eu îi voi răspunde în acest fel, că-i voi spune neapărat că i-am văzut pe zugrăvi — ca să pară mai veridice spusele mele — și că, totodată, am să dau și o explicație personală faptului că i-am văzut...

— Păi ți-ar fi spus imediat că în ziua aceea lucrătorii nu erau acolo și nici nu puteau fi, și că deci tu ai fost acolo în ziua asasinatului, la ora opt. Te-ar fi încurcat cu o nimica toată !

— Cred că tocmai așa își făcuse socoteala, crezuse că n-am să am timp să mă dumiresc, că am să mă grăbesc să-i dau un răspuns cât mai verosimil și că am să uit că, venind cu două zile înainte, lucrătorii nu puteau să fie acolo.

— Dar cum să uiți ?

— Nimic mai ușor ! Oamenii cei mai isteți se încurcă tocmai în astfel de fleacuri. Cu cât un om este mai șiret, cu atât bănuiește mai puțin că ar putea fi prins cu un lucru atât de neînsemnat. Omul isteț tocmai cu lucrurile cele mai simple este prins. Porfiri Petrovici știe asta, nu-i atât de prost pe cât îl crezi...

— Dacă-i așa, e un mare ticălos !

Raskolnikov nu-și putu stăpîni risul. Și în aceeași clipă se miră de propria lui însuflețire și de plăcerea cu care dăduse ultima explicație, el care în discuția precedentă vorbise în silă, ursuz și dezgustat, și numai pentru că era nevoit s-o facă.

„Am început să prind și eu gust !“ se gândi el.

Dar aproape în același timp îl cuprinsese, deodată, o neliniște, ca și cum l-ar fi săgetat un gând neașteptat și tulburător. Neliniștea creștea mereu în el. Între timp, ajunseră în fața hotelului Bakalcev.

— Intră singur, zise el deodată, mă întorc numaidecît.

— Unde te duci ? Nu vezi că am și ajuns ? !

— Trebuie, trebuie să mă duc ; am treabă... vin peste o jumătate de ceas... Așa să le spui.

— Fă ce vrei, dar vin și eu cu tine !

— Nu cumva și tu ți-ai pus în gând să-mi scoți suflul ? strigă el cu atîta amărăciune, cu atîta disperare în privire, că Razumihin nu mai îndrăzni să insiste. Cîteva clipe rămase în cerdac, privind posomorît în urma lui Raskolnikov, care se depărta cu pași mari în direcția străduței unde locuia. Apoi, stringînd pumnii, încleștîndu-și dinții și jurîndu-se în sinea lui că chiar astăzi are să-l stoarcă pe Porfiri ca pe o lămîie, sui repede scara, ca s-o liniștească pe Pulheria Alexandrovna, îngrijorată de întîrzierea lor prelungită.

Cînd Raskolnikov ajunsese în dreptul casei lui, tîmplele îi erau learcă de sudoare și răsufila greu. Sui în goană scara, intră în odaia care rămăsese deschisă și se înclue numaidecît, trăgînd zăvorul. Apoi se repezi ca un nebun în colțul odăii, la gaura de sub tapet în care stătuseră lucrurile, își viri mina înăuntru și cîteva minute scotoci cu grijă, cercetînd toate ascunzătorile și cutele tapetului. Negăsind nimic, se ridică și răsufală adînc. Adineauri, pe cînd se apropia de casa lui Bakaleev, i se năzărise deodată că s-ar putea ca vreun obiect oarecare, un lăntîșor, un buton, sau poate numai o hîrtiuță în care fuseseră învelite obiectele, și care era scrisă de mina bătrînei, s-ar putea să fi lunecat în vreo crăpătură, să fi rămas acolo și să-i fie aruncată o dată în față ca o probă materială neașteptată și de neînvins.

Rămase cufundat într-un fel de visare și un zîmbet ciudat, smerit și aproape nătîng îi rătăcea pe buze. În sfîrșit, își luă șapca și părăsi încet odaia. Gîndurile i se învîlmăseau. Coborî scara la fel de încet și ajunsese în gang.

— Uite, chiar dumnealui este ! strigă tare un glas. Raskolnikov ridică ochii.

Portarul sta în fața odăiței lui și-l arăta unui bărbat de statură mijlocie, un tirgovet după înfățișare, îmbrăcat

într-un fel de halat și jiletcă, și care de departe aducea cu o babă. Capul lui cu șapcă soioasă, îi cădea nu știu cum pe piept, și avea trupul gîrbovit. Judecînd după obrazul ofilit și stafidit, părea trecut de cincizeci de ani ; ochisorii mici, cufundați între pungi, aveau o privire posacă, aspră și nemulțumită.

— Ce este ? întrebă Raskolnikov, apropiindu-se de portar.

Tîrgovețul îl privi chiorîș și încruntat, îl cercetă cu atenție, fără grabă ; apoi se întoarse și, fără să spună un cuvînt, ieși de sub boltă în stradă.

— Dar ce este ? strigă Raskolnikov.

— M-a tot descusut dacă șade aici un student, v-a spus numele, a întreat la cine locuiți. Cînd ați coborît, i-am spus că dumneavoastră sînteți și cînd colo — uite c-a plecat... Poftim !

Portarul părea și el oarecum nedumerit, dar nu din cale-afară și, după ce se mai gîndi puțin, se întoarse și se vîrî înapoi în cămăruța lui.

Raskolnikov alergă în urma tîrgovețului și-l zări aproape numaidecît, mergînd pe partea cealaltă a străzii, cu pas măsurat, fără să se grăbească, cu ochii în pămînt, și parcă tot chibzuind ceva. Îl ajunsese destul de repede, dar cîteva clipe merse în urma lui ; apoi grăbi pasul și-l privi dintr-o parte. Celălalt îl observă numaidecît, îi aruncă o privire iute, apoi din nou își lăsă ochii în jos. Un minut merseră unul lîngă altul fără să rostească un cuvînt.

— L-ați întreat pe portar... de mine ? întrebă în sfîrșit Raskolnikov, dar nu prea tare.

Tîrgovețul nici nu-i răspunse, nici nu-l privi. Amîndoi tăcură cîteva clipe.

— Ce-i asta... vii să întrebi... și taci... ce înseamnă asta... urmă Raskolnikov cu glasul întretăiat ; parcă-i ieșeau cu greu cuvintele din gură.

De data aceasta, tîrgovețul își ridică ochii și se uită la el cu o privire amenințătoare, sinistră.

— Ucigaşule ! rosti el încet, dar foarte lămurit...

Raskolnikov mergea lângă el. Îşi simţi deodată genunchii grozav de slabi, un fior îi trecu prin spate, inima îi încremeni parcă o clipă ; apoi începu să bată cu putere, de parcă ar fi vrut să-i sară din piept. Aşa făcură alături, în tăcere, vreo sută de paşi.

Tîrgoveţul nu se mai uita la el.

— Ce-ai spus ?... Cum... cine este ucigaş ? biigui Raskolnikov abia auzit.

— Tu eşti ucigaşul, rosti celălalt, încă mai desluşit şi mai cu tărie, zîmbind, parcă, cu un fel de răutate triumfătoare, şi uitîndu-se ţintă la faţa palidă a lui Raskolnikov şi în ochii lui, care căpătaseră o privire sticloasă, de mort.

Ajunseră la o încrucişare de străzi. Tîrgoveţul coti la stînga şi porni înainte fără să întoarcă o clipă capul. Raskolnikov rămase pe loc, dar îl urmări mult timp din ochi. Văzu cum omul, după ce făcu vreo cincizeci de paşi, se întoarse de data aceasta şi se uită la el cum stătea pironit pe loc. Nu mai putea să-l vadă bine, dar i se păru că zîmbise din nou, cu zîmbetul lui rece, răutăcios şi triumfător.

Încet, încet, abia tirîndu-şi picioarele neputincioase, cu genunchii tremurători şi parcă răzbit de frig, Raskolnikov se întoarse acasă şi se sui în odăiţa lui. Îşi scoase şapca, o puse pe masă şi vreo zece minute stătu în picioare nemişcat. Apoi, vlăguit, se culcă pe divan şi se întinse, gemînd slab, ca un bolnav. Aşa zăcu, cu ochii închişi, o jumătate de ceas.

Nu se gîndea la nimic. De fapt, îi treceau prin minte unele gînduri, mai bine zis frînturi de gînduri, nişte plămuri dezordonate şi fără nici o legătură între ele, figurile unor oameni pe care îi văzuse în copilărie sau pe care îi întîlnise o singură dată în viaţă, şi de care altfel nu şi-ar fi amintit nicicînd ; turla bisericii din V... ; masa de biliard dintr-o cîrciumă şi un ofiţer în faţa ei ; într-un subsol, o tutungerie cu miros de ţigări de foi ; un debit de băuturi

spirtoase, o scară de serviciu, întunecoasă și plină de lături și de coji de ouă, și venind de departe, dangătul duminical al clopotelor de la biserică... Plăsmuirile se perindau și roiau vijelios. Unele îi plăceau, se agăța de ele, dar ele se stingeau și simțea că-l apasă ceva înlăuntrul lui, dar nu prea tare. Uneori se simțea chiar bine. Frisoanele ușoare nu-l părăseau, și senzația lor era, de asemenea, uneori aproape plăcută.

Auzi pașii grăbiți ai lui Razumihin și glasul lui ; închise ochii și se prefăcu că doarme. Razumihin deschise ușa, rămase câteva clipe în prag, parcă neștiind ce hotărîre să ia. Apoi intră încetișor în odaie și se apropie cu băgare de seamă de divan. Se auzi șoapta Nastasiei.

— Nu-l trezi ; lasă-l să doarmă ; are să mănince mai tîrziu.

— Ai dreptate, răspunse Razumihin.

Amîndoi ieșiră fără zgomot și închiseră ușa. Se mai scurse o jumătate de ceas. Raskolnikov deschise ochii și se trînti din nou pe spate, cu brațele sub cap...

„Cine este ? Cine este acest om răsărit ca din pămînt ? Unde a fost și ce a văzut ? A văzut tot, asta-i sigur. Dar unde a stat și de unde a văzut ? De ce abia acum a ieșit la suprafață ? Și cum a putut să vadă ? Este oare cu puțință ?... Hm... (se gîdea Raskolnikov, cuprins de fiori de gheață) dar cutiuța pe care a găsit-o Mikolai după ușa ? Asta cum a fost cu puțință ? Probe ? Îți scapă un mic amănunt, unul la o sută de mii, și — poftim o probă, cît o piramidă egipteană de mare ! A trecut o muscă în zbor și a văzut ! Dar este oare cu puțință ?“

Simți cu dezgust cît de prăpădit, cît de slab este fizicește.

„Trebuia să știu, se gîdea el cu un zîmbet amar, cum am îndrăznit, cunoscîndu-mi firea, *presimțind* ce are să se întîmple, să iau toporul și să fac vărsări de sînge ? Trebuia, eram dator să știu dinainte... Ei ! dar am știut, am știut !...“ șopti el cu deznădejde.

Uneori se oprea la un anumit gând :

„Nu, oamenii aceia-s făcuți din alt aluat ; adevăratul *cîrmuitor*, căruia îi este permis orice, distruge Toulon-ul, face un măcel la Paris, *uită* o armată în Egipt, *pierde* o jumătate de milion de oameni în campania din Rusia, scapă cu un calambur la Vilna¹ ; iar după moarte i se înalță statui, prin urmare, totul îi este permis. Nu, astfel de oameni nu sînt din carne și oase, sînt de bronz !“

O idee neașteptată, străină, care-i veni deodată în minte, îl făcu aproape să ridă :

„Napoleon, piramidele, Waterloo — și văduva aceea prăpădită, dezgustătoare, bătrîna aceea, cămătăreasa cu sipetul roșu sub pat : cum se poate digera această apropiere, chiar dacă ai stomacul lui Porfiri Petrovici ? !... N-o să poată digera !... Se opune simțul estetic : Oare s-ar fi băgat Napoleon sub patul unei babe ? ! Uf, ce nerozie !“

În unele clipe simțea că aiurează ; dădea într-o stare de exaltare febrilă.

„Baba nu înseamnă nimic ! repeta el cu înflăcărare și avînt. Să zicem că bătrîna a fost chiar o greșeală, nu despre asta e vorba. Bătrîna n-a fost decît boala... am vrut să trec mai repede limita... eu n-am ucis un om, am ucis un principiu ! Da, principiul l-am ucis, dar de trecut peste obstacol n-am trecut, am rămas tot de partea astălaltă !... N-am știut să fac altceva decît săucid ! Și nici asta n-am izbutit prea bine, după cît se vede ... Un principiu ? Pentru ce prostănacul de Razumihin i-a ocărit deunăzi pe socialiști ? Sînt oameni muncitori, pricepuți în afaceri, preocupați de «fericirea generală»... Nu, eu am o singură viață și ea n-are să se mai repete niciodată ; nu vreau să aștept

¹ După mărturia generalului și diplomatului francez Caulaincourt (1772—1827) (care a fost și ambasador al Franței în Rusia în 1811), după înfrîngerea armatelor napoleoniene în războiul pentru apărarea patriei din 1812, Napoleon ar fi spus cuvintele devenite proverbiale : „De la sublim la ridicol nu e decît un pas... să judece posteritatea !“

«fericirea generală». Vreau să trăiesc *eu* ! Altminteri prefer să nu mai trăiesc de loc. Ei, și ? Nu vreau să trec prin fața unei mame flămînde stringînd în buzunar rubla mea, tot așteptînd «fericirea generală». Contribui și eu cu o cărămidă la clădirea fericirii generale¹ și mă simt liniștit. Ha-ha ! Atunci de ce m-ați trecut cu vederea pe mine ? ! Eu nu trăiesc decît o singură dată și vreau și eu partea mea... Eh, sînt un păduche estetic și nimic mai mult, adăugă el, izbucnind deodată într-un rîs de dement. Da, așa e, sînt un păduche — urmă el cu o bucurie răutăcioasă, agățîndu-se de această idee, sucind-o în tot felul, jucîndu-se și distrîndu-se cu ea — și sînt un păduche numai prin asta, în primul rînd, fiindcă în clipa de față mă gîndesc că sînt un păduche ; în al doilea rînd, pentru că o lună întreagă am necăjit mărinimoasa providență, luînd-o ca martor că ceea ce vreau să întreprind nu este pentru mine, pentru satisfacerea plăcerilor mele personale, ci în vederea unui țel măreț — ha-ha ! În al treilea rînd, sînt un păduche pentru că, în acțiunea mea, am hotărît să procedez cu cît mai multă dreptate, pe cît cu putință, se înțelege : am ales dintre păduchi pe cel mai nefolositor și, după ce l-am ucis, socoteam să-i iau exact atît cît mi-ar fi trebuit ca să-mi asigur primul pas în viață, nici mai mult, nici mai puțin (restul, așadar, ar fi rămas pentru minăstire, după prevederile testamentului — ha-ha !)... Și sînt, sînt indiscutabil un păduche — adăugă el scrișnind din dinți — pentru că eu sînt poate mai josnic și mai dezgustător decît însuși păduchele ucis, și fiindcă am *presimțit* dinainte că am să mi-o spun *după* ce am săucid ! Oare se poate asemana ceva cu groaza asta ? ! O, ticăloșie ! O, mîrșăvie !... O, cît de bine îmi înțeleg pe «proorocul» cu sabia în mină, călare pe calul lui : E voia lui Allah, deci supune-te, «făptură

¹ Parafrizarea formulei de mare circulație în cercurile progresiste din Franța, în perioada deceniului al patrulea al secolului XIX : „apporter sa pierre à l'édifice nouveau“ (a contribui cu o piatră la ridicarea noului edificiu al lumii).

tremurătoare» ! Are dreptate, are dreptate «proorocul» cînd aşază de-a curmezişul străzii o baterie bună şi trage şi în cel vinovat şi în cel nevinovat, fără să catadicsească măcar să dea o explicaţie ! Supune-te, făptură tremurătoare şi *nu încerca* să ai voinţă, pentru că asta nu e treaba ta !... O, n-am să i-o iert, n-am să i-o iert niciodată babei !“

Părul îi era ud de sudoare, buzele-i uscate tremurau, privirea-i nemişcată era pironită în tavan.

„Mama, sora, cît de mult le iubeam ! De ce oare acum le urăsc ? Da, le urăsc, le urăsc fiziceşte, nu pot suferi prezenţa lor... Adineauri m-am apropiat şi am sărutat-o pe mama, îmi amintesc... S-o îmbrăţişez pe mama şi să mă gîndesc ce ar fi dacă ar afla... să-i spun poate ? Aş fi în stare s-o fac... Hm ! ea trebuie să fie ca şi mine, adăugă el, făcînd un efort ca să gîndească, luptînd cu delirul care-l cuprindea. O, cît o urăsc pe baba aceea ! Cred că dacă ar învia cumva aş omorî-o încă o dată ! Biata Lizaveta ! Pentru ce s-a nimerit acolo ?... Ciudat : aproape nu mă gîndesc la ea, ca şi cum nici n-aş fi ucis-o... Lizaveta ! Sonia ! Sărmane făpturi blajine, cu ochi blînzi... Cît de dragi îmi sînteţi !... Oare de ce nu s-or fi plîngînd ? De ce nu gem ?... Ele dau tot... cu privirea liniştită, blindă... Sonia ! Sonia ! Blindă Sonia !...“

Pierdu conştiinţa realităţii ; şi-i păru ciudat că nu-şi aminteşte cum a ajuns în stradă. Era seara tîrziu. Întunericul se întetea, luna plină strălucea tot mai tare ; aerul însă era parcă din ce în ce mai înăbuşitor. Străzile erau pline de oameni, meseriaşii şi oamenii cu treburi se întorceau pe la casele lor, alţii se plimbau ; mirosea a var, a praf, a apă stătută. Raskolnikov mergea trist şi îngrijorat ; îşi amintea foarte bine că ieşise din casă cu un anumit scop, că avea ceva urgent de făcut, dar ce anume trebuia să facă — uitase. Deodată se opri şi văzu că pe partea cealaltă a străzii stă un om şi-i face semn cu mîna. Trecu strada ca să ajungă la omul acela, dar el întoarse spatele şi porni înainte ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, cu

capul în piept, fără să se uite înapoi, fără să arate prin nimic că-l chemase într-adevăr. „M-o fi chemat oare ?“ se gândi Raskolnikov, încercînd să-l ajungă din urmă. Dar cînd distanța dintre ei nu mai era decît de zece pași, îl recunoscuse și-l apucă frica ; era tîrgovețul de adineauri, cu același halat și tot atît de gîrbovit. Raskolnikov mergea în urma lui ; inima îi zvîcnea ; cotiră amîndoi într-o ulicioară, dar celălalt tot nu se întorcea spre el. „O fi știind că-l urmăresc ?“ se gândi Raskolnikov. Tîrgovețul intră sub boltă unei case mari. Raskolnikov se apropie grăbit și se uită, gîndindu-se că poate are să se întoarcă și are să-l cheme ? Și, într-adevăr, tîrgovețul, după ce trecu sub boltă și ajunsese aproape în curte, se întoarse deodată și-i făcu iarăși parcă un semn cu mîna. Raskolnikov intră și el în gang, dar tîrgovețul nu mai era în curte ; pîrn urmare, o luase pe prima scară. Raskolnikov se repezi după el. Se auzea cum, cu două palieri mai sus, cineva urca scara cu pași măsurați, fără să se grăbească. Ciudat, parcă ar recunoaște scara asta ! Iată și fereastra de la etajul întîi : cît de tristă și misterioasă răzbate prin geam lumina lunii ! Iată etajul doi ! Da ! E locuința pe care o zugrăveau lucrătorii... Cum de n-a recunoscut-o imediat ? Zgomotul pașilor care suiau în fața lui se stinse ; prin urmare s-a oprit ori s-a ascuns undeva. Iată etajul trei ; să meargă mai departe ? Ce liniște, te apucă groaza... Totuși merse înainte. Zgomotul propriilor săi pași îl speria și-l neliniște. Doamne, ce întuneric ! Tîrgovețul acela s-o fi ascuns într-un colț... A ! Ușa apartamentului e larg deschisă ; stătu puțin la gînduri și intră. În antreu era întuneric beznă, pustiu, nimeni, și atît de gol, de parcă s-ar fi scos tot din casă ; încetîșor, mergînd pe vîrfuri, Raskolnikov intră în salon : odaia era scaldată în razele lunii ; nimic nu se schimbase : scaunele, oglinda, divanul galben, pozele din rame. O lună uriașă, rotundă, roșie-arămie privea prin geam. „Din pricina lunii e atîta liniște (se gândi el) ce enigmatică este.“ Stătea și aștepta ; și cu cît aștepta mai mult, cu atît mai

mare era tăcerea lunii, cu atît îi bătea mai tare inima, aproape că-l durea. Liniște. Apoi se auzi deodată un zgomot ușor, ca și cînd cineva ar fi frînt în două o surcea, apoi iarăși totul încremeni în tăcere. O muscă trezită din somn izbi din zbor geamul și zumzăi trist. În aceeași clipă zări între fereastră și dulăpior, în colț, o cațaveică atîrnată de perete. „Ce caută aici cațaveica ? se întrebă el. Altădată nu era aici...” Se apropie încet și ghici că după cațaveică se ascunde cineva. Dădu la o parte, cu băgare de seamă, cațaveica și văzu un scaun, iar pe scaun, în colț, ședea ghemuită bătrîna, cu capul în piept, așa că nu-i putea vedea fața, totuși ea era. Rămase nemișcată. „Se teme !” își zise el, scoase încetîșor din laț toporul și o lovi în creștet o dată, de două ori. Ciudat : femeia nu se clintea sub loviturile lui, de parcă era de lemn. Uluit, se aplecă spre ea, încercînd s-o vadă mai bine ; dar bătrîna își ascunse și mai mult fața. Ele se lăsă în genunchi și o privi de jos în sus, îi privi fața și înmărmuri de groază : bătrîna ședea și rîdea, se prăpădea de rîs, dar încet, fără zgomot, ca să n-o audă nimeni. Apoi i se păru că ușa dormitorului se crapă ușor și parcă și acolo rîde și sușotește cineva. Îl cuprinse furia : începu să lovească cu toată puterea pe bătrîna în cap, dar, cu fiecare lovitură, rîsul și șoaptele în dormitor răsunau mai tare, iar baba se strîmba de rîs. Fugi, dar antreul era acum plin de oameni, ușile care dădeau pe scară erau deschise, și pe palier, pe scară și jos, peste tot, o mulțime de oameni, cap lîngă cap, și toți se uită la el, dar toți se feresc, stau la pîndă, așteaptă și tac... Inima i se strînge, picioarele parcă-s ținuite de podele... Vru să țipe și... se trezi.

Răsufală adînc, dar, ciudat : visul parcă tot mai continua ; ușa odăii era dată de perete și în prag se afla un necunoscut care-l privea cu atenție.

Raskolnikov nu avusese timpul să-și deschidă bine ochii și-i închise numaidecît la loc. Sta culcat pe spate și el și-și întredeschisese ușor pleoapele, ca să se uite pe

neobservate la necunoscut ; acesta se afla într-același loc și nu contenea să-l privească. Apoi trecu cu băgare de seamă pragul, închise cu grijă ușa, se apropie de masă, mai așteptă o clipă — toate acestea fără să-și ia nici un moment ochii de la el — și încet, fără zgomot, se așeză pe scaun alături de divan, își puse pălăria pe podea, își sprijini mâinile în baston și bărbia în mâini. Se vedea că se pregătea să aștepte mult. Pe cît putea să-l vadă printre gene, omul nu mai era tînăr, era gras și avea o barbă deasă, blondă, aproape albă...

Se scurseră vreo zece minute. Afară mai era lumină, dar se făcuse tîrziu. În odaie domnea o liniște deplină. Nici dinspre scară nu venea nici un zgomot. Doar o muscă mare zumzăia și se izbea din zbor de geam. În sfîrșit, situația ajunsese de neîndurat : Raskolnikov se ridică și se așeză pe divan.

— Hai, spune, ce vrei ?

— Știam că nu dormi, că te faci numai, răspunse omul cu un ton ciudat, zîmbind liniștit. Dă-mi voie să mă prezint : Arkadi Ivanovici-Svidrigailov...

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	LV
Partea întâia	1
Partea a doua	103
Partea a treia	227

Lector : BIANCA ZAMFIRESCU
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Bun de tipar 8.V.1975. Tiraj 57 110 ex. Broșate
54 610 ex. Legate $\frac{1}{2}$ 2500 ex. Coli ed. 21,36. Coli
tipar 13.

Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
București — Piața Scintei nr. 1
Republica Socialistă România
Comanda nr. 50 166

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

